

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ ПРИВАТНО ПРАВО

ГРАЂАНСКОПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ЗА ИМИСИЈЕ

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:
Проф. др Душан Николић

Кандидат:
Тамара Гајинов
Дипл. Правник - мастер

Нови Сад, 2015. године

Универзитет у Новом Саду
Правни факултет

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број: RBR	
Идентификациони број: IBR	
Тип документације: TD	Монографска документација
Тип записа: TZ	Текстуални штампани материјал
Врста рада (дипл., маг., докт.): VR	докторска дисертација
Име и презиме аутора: AU	Тамара Гајинов
Ментор (титула, име, презиме, звање): MN	др Душан Николић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду
Наслов рада: NR	Грађанскоправна одговорност за имисије
Језик публикације: JP	српски
Језик извода: JI	срп. / енг.
Земља публикавања: ZP	Република Србија
Уже географско подручје: UGP	Војводина
Година: GO	2015.
Издавач: IZ	ауторски репринт
Место и адреса: MA	Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 1, Нови Сад

Физички опис рада: FO	13 поглавља, 272 странице, 1128 референци, слика, графикана и прилога нема.
Научна област: NO	Грађанскоправна
Научна дисциплина: ND	Стварно право, Облигационо право, Право животне средине
Предметна одредница, кључне речи: PO	Грађанскоправна одговорност, имисије, стварно право, суседско право, заштита животне средине
UDK	
Чува се: ЃУ	Библиотека Правног факултета Универзитета у Новом Саду, Трг Доситеја Обрадовића 1
Важна напомена: VN	нема
Извод: IZ	Предмет докторске дисертације је анализа грађанскоправне одговорности за имисије у домаћем и упоредном праву.
Датум прихватања теме од стране Сената: DP	29. мај 2014. године
Датум одбране: DO	
Чланови комисије: (име и презиме / титула / звање / назив организације / статус) КО	др Даница Попов, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, председник др Душан Николић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, члан др Раденка Цветић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, члан др Мирослав Лазић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу, члан

**University of Novi Sad
Faculty of Law**

KEY WORD DOCUMENTATION

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	doctoral thesis
Author: AU	Tamara Gajinov
Mentor: MN	Dušan Nikolić, Ph.D., full professor at the Faculty of Law of the University of Novi Sad
Title: TI	Civil liability for immissions
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	eng. / srp.
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2015
Publisher: PU	author's reprint
Publication place: PP	University of Novi Sad, Faculty of Law 1 Trg Dositeja Obradovića st., Novi Sad

Physical description: PD	13 chapters, 272 pages, 1128 references, no pictures, charts and appendices
Scientific field SF	Civil Law
Scientific discipline SD	Property Law, Law of Obligations, Environmental Law
Subject, Key words SKW	Civil liability, immissions, property law, the law of neighbours, environmental protection.
UC	
Holding data: HD	Library of the Faculty of Law, University of Novi Sad, 1 Trg Dositeja Obradovića st. 21000 Novi Sad
Note: N	None
Abstract: AB	The subject matter of the doctoral thesis is analysis of civil liability for immissions in Serbian and comparative law.
Accepted on Senate on: AS	29th May, 2014.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	Danica Popov, Ph.D., full professor at the Faculty of Law of the University of Novi Sad, president Dušan Nikolić, Ph.D., full professor at the Faculty of Law of the University of Novi Sad, member Radenka Cvetić, Ph.D., full professor at the Faculty of Law of the University of Novi Sad, member Miroslav Lazić, Ph.D., full professor at the Faculty of Law of the University of Niš, member

Сажетак

У дисертацији су детаљно размотрена битна обележја, правни значај и правци развоја грађанскоправне одговорности за имисије. Целокупна тематика је анализирана у ширем историјском контексту и кроз поређење системских решења која постоје у домаћем и упоредном праву.

Правно уређење имисија сагледано је у контексту међународног права, наднационалног права Европске уније и кроз решења која постоје у појединим националним правним системима. Посебна пажња посвећена је теоријским поставкама, нормативним решењима и правној пракси у Републици Србији.

У правним системима европско континенталног типа институт имисија је, по правилу, део стварноправне материје и спада у домен суседских права. Међутим, у неким земљама постоје другачија нормативна решења. Имисије не представљају засебан правни институт, али је материја на коју се оне односе обухваћена правилима о службеностима и сл. Сметања изазвана имисијама у земљама англоамеричког правног система представљају део деликтног права.

Традиционално поимање имисија, наслеђено из римског права, знатно је проширено, а сам правни институт у значајној мери трансформисан.

У раду је посебна пажња посвећена новим видовима имисионог деловања, насталим услед технолошког развоја, индустријализације и урбанизације.

Предмет упоредноправне анализе су била и основна мерила за утврђивање нивоа прекомерности имисија, јер у вези са тим у правној пракси постоје многобројни проблеми.

У Републици Србији прекорачења граница имисионог деловања подразумева, најпре, одговорност за опасност од штете, којом се широко афирмише принцип превенције, као и одговорност за проузроковану штету, у случају да је услед имисија дошло до оштећења или уништења заштићених добара. И поред низа специфичности у односу на традиционалне штете, све штетне последице настале услед имисија се отклањају класичним средствима одштетног права.

Посебно поглавље посвећено је осигурању од одговорности за штете проузроковане имисијама.

У раду су анализирани могућности за реализацију вансудске, као и судске имисионе заштите која се остварује путем државинске, негаторне, тзв. популарне и

класичне облигационоправне тужбе. Уз то, указано је на потребу реформисања постојеће регулативе, када су у питању колективни механизми заштите интереса у овој области и увођења посебних правила која би се односила на имисионе парнице.

У закључним разматрањима је констатовано да институт имисија данас превазилази оквире суседског права у које се традиционално сврстава и представља важно ограничење права својине у општем интересу којим се обезбеђује и заштита животне средине. Одговорност за имисије се самим тим више не може везивати искључиво за недопуштене утицаје на суседну непокретност, него мора нужно проширити и на оне случајеве у којима неко емитује нешто штетно у околину, што угрожава ширу друштвену заједницу. Поред тога указано је и на потребу увођења мобилијарних имисија као посебне категорије. Уз то, у овој области долази и до све већег функционалног повезивања имисионе заштите са појединим гранима јавног права. Поред тога, грађанско право се постепено прилагођава савременим еколошким изазовима, уз све већи државни интервенционизам у домену својинских односа. Све ово указује на правце у којима ће већ трансформисано имисионо право наставити да се развија, пружајући значајан допринос, како заштити својинских овлашћења власника непокретности, тако и заштити животне средине.

Abstract

The dissertation provides a thorough review of significant features, legal importance and ways of development of the civil liability for immissions. The whole matter is analyzed in the wider historical context and through the comparison of international and national law sources.

The legal regulation of the institution of immission was scrutinized with the help of international, law sources of European Union, and national legal solutions. The special focus is on the theoretical approach, law sources and legal practice in Republic of Serbia.

In the continental European legal systems, the institution of immission is usually the part of property law and represents a kind of neighboring rights. However, there are some countries in which there are no special rules for the immissions, and thus they are treated as specific rules of servitudes. In the Anglo-Saxon legal systems, the institution of immission falls under the tort law.

The traditional determination of immission inherited from the Roman law has been considerably extended, and the legal institution itself has been significantly transformed.

The dissertation is also devoted to modern forms of immissions which are the consequence of technological development, industrialization and urban development.

Another subject of comparative analysis is the basic criteria for measuring the exceeding of the set immission limits. Many problems concerning these issues are encountered in legal practice.

In Republic of Serbia the exceeding of the set immission limits is primarily related to the responsibility for hazards that might lead to damage. This generally underlines the principle of prevention. If the immission causes harm or a total damage of someone's goods, this will also give the right to redress the damage. Compared to traditional damages, the damages caused by immissions have many specifics. However, the compensation is based on general tort law.

The special chapter of dissertation is devoted to the liability insurance against damages caused by immissions.

There is also the analysis of the protection from immissions, that can be achieved out of as well as in the court, by means of the lawsuit for disturbance of possession, possessory action (action negatoria), the so-called popular action, as well as by means of the classical obligation lawsuit. Moreover, the author provides some particular suggestions for the reform

of the current legislation in the field of collective lawsuits, as well as for introducing special rules for the immission litigation.

In the conclusion, the author points out that nowadays the institution of immission exceeds the framework of neighboring rights, where it has traditionally belonged to, and represents an important limitation to the right to property in public interest that also provides for the environmental protection. Thus, the liability for immissions cannot exclusively refer to an illegal impact on the neighboring property rights any more, but has to be extended to include those cases in which someone emits something harmful into the environment, which affects the common society. Moreover, the author points out to the need of introducing mobiliar immissions as a special category. There is also more and more functional interconnection between immission protection and other public law disciplines in this field. Civil law is adapting to meet the contemporary environmental challenges and there is a considerable and recognizable state interventionism in the proprietary rights field. All these circumstances point to the ways in which the transformed immission law is going to develop and contribute to the protection of proprietary rights of the property owners, as well as to environmental protection.

САДРЖАЈ:

УВОД	1
1. ПОЈМОВНО ОДРЕЂИВАЊЕ ИМИСИЈА У ГРАЂАНСКОМ ПРАВУ	3
1.1. Основна теоријска гледишта о појму имисија	3
1.1.1. Римско схватање имисија.....	3
1.1.2. Традиционално схватање имисија	5
1.1.3. Новија схватања имисија.....	11
1.1.3.1. Схватање имисије према теорији о интегритету животне средине.....	12
1.1.3.2. Схватање имисије према теорији о опасности од штете.....	14
1.1.3.3. Схватање имисија према емпиријским теоријама	15
2. ВРСТЕ ИМИСИЈА.....	16
2.1. Суседске, прекосуседске и прекограничне имисије	17
2.2. Врсте суседских имисија.....	18
2.2.1. Директне и индиректне суседске имисије	18
2.2.2. Позитивне и негативне суседске имисије.....	21
2.2.3. Идеалне суседске имисије.....	30
2.3. Индивидуалне и скупне имисије	35
2.4. Имисије проузроковане обављањем општекорисне делатности.....	39
3. НАЈЧЕШЋИ ВИДОВИ ИМИСИЈА	47
3.1. Традиционални видови имисија.....	48
3.1.1. Имисије дима и чађи	48
3.1.2. Имисије непријатних мириса.....	50
3.1.3. Имисије топлоте.....	54
3.1.4. Имисије буке и вибрација	55
3.1.5. Имисије отпадних и атмосферских вода	61
3.2. Остали видови савремених имисија.....	64
3.2.1. Непрописна прерада, одлагање и складиштење отпада.....	64
3.2.2. Електромагнетно зрачење	66
3.2.3. Имисије претеране светлости	69
3.2.4. Имисије генетски модификованих организама.....	70
4. ПРАВНО УРЕЂЕЊЕ ИМИСИЈА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ	76
4.1. Имисије у међународном праву.....	76

4.2. Имисије у праву Европске уније	81
4.2.1. Прописи Европске уније који се односе на поједине видове имисија.....	87
4.3. Имисије у појединим националним правним системима.....	92
4.3.1. Имисије у англоамеричком праву	92
4.3.2. Имисије у земљама романског правног круга.....	96
4.3.3. Имисије у земљама германског правног круга	100
4.3.4. Имисије у бившим југословенским републикама.....	104
5. УРЕЂЕЊЕ ИМИСИЈА У ПРАВУ СРБИЈЕ.....	109
5.1. Развој имисионог права у Србији.....	109
5.1.1. Правила средњовековног права.....	109
5.1.2. Правила Српског грађанског законика	109
5.1.3. Имисије у праву Краљевине Југославије.....	110
5.1.4. Имисије у праву социјалистичке Југославије	112
5.2. Имисије у важећем праву Републике Србије	116
5.2.1. Опште карактеристике имисионог права у Републици Србији.....	116
5.2.2. Извори имисионог права у Републици Србији	118
5.2.2.1. Устав Републике Србије.....	118
5.2.2.2. Законске одредбе о имисијама.....	119
5.2.2.3. Извори из домена јавног права од значаја за заштиту од имисија.....	125
5.2.2.3.1. Заштита ваздуха	126
5.2.2.3.2. Заштита вода	127
5.2.2.3.3. Заштита земљишта.....	128
5.2.2.3.4. Заштита од буке	129
5.2.2.3.5. Управљање отпадом	130
5.2.2.3.6. Заштита од јонизујућег и нејонизујућег зрачења	130
5.2.2.3.7. Заштита од генетски модификованих организама.....	131
6. ТЕОРИЈСКИ ОСНОВИ ОДГОВОРНОСТИ ЗА ИМИСИЈЕ.....	133
6.1. Теорија кривике	133
6.2. Теорије о објективној одговорности	136
6.2.1. Теорија о злоупотреби права	136
6.2.2. Теорија о одговорности због пропуста у чувању опасне ствари.....	138
6.2.3. Теорија прекомерног (изузетног) вршења права својине	140
6.2.4. Теорија ризика.....	140
6.2.5. Теорија о одговорности за штету проузроковану у стању нужде	141

6.2.6. Теорија о експропријацији	142
6.2.7. Теорија једнакости пред јавним теретима и теорија жртве	144
7. НЕДОПУШТЕНЕ ИМИСИЈЕ	148
7.1. Утврђивање граница допуштености имисија	148
7.1.1. Месно уобичајено коришћење земљишта	150
7.1.2. Природа непокретности	154
7.1.3. Намена непокретности	155
7.1.4. Време вршења имисија	156
7.1.5. Прописи из домена јавног права	157
7.1.6. Правна релевантност штете	159
7.1.7. Економски и друштвени значај делатности имитента	160
8. ОДГОВОРНОСТ ЗА ОПАСНОСТ ОД ИМИСИОНЕ ШТЕТЕ И УЗНЕМИРАВАЊЕ.....	164
8.1. Опасност од имисионе штете и одговорност за опасне ствари, односно делатности	164
8.2. Услови за наступање одговорности за опасност од имисионе штете одн. узнемиравање.....	171
8.2.1. Постојање опасности од имисионе штете, односно узнемиравања	172
8.2.2. Узрочност	172
8.2.3. Противправност	174
8.3. Санкције и мере.....	175
8.3.1. Одговарајуће и друштвено оправдане мере	176
8.3.2. Забрана даљег вршења делатности и отклањање извора опасности.....	178
9. ОДГОВОРНОСТ ЗА ИМИСИОНУ ШТЕТУ	180
9.1. Појам и карактеристике имисионих штета.....	180
9.2. Врсте штета	182
9.3. Одговорност за штету.....	186
9.4. Субјекти имисионог одштетноправног односа.....	189
9.4.1. Имитент	189
9.4.2. Лице које трпи имисије	191
9.5. Накнада имисионе штете	192
9.5.1. Натурална реституција	192
9.5.2. Новчана накнада имисионе штете.....	194
10. ОСИГУРАЊЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТЕ ПРОУЗРОКОВАНЕ ИМИСИЈАМА.....	197
10.1. Појам, развој и врсте осигурања.....	197
10.2. Извори права	199

10.3. Специфичности осигурања	201
10.4. Проблеми на тржишту осигурања и будућност његовог развоја	204
11. ВАНСУДСКА И СУДСКА ЗАШТИТА ОД ИМИСИЈА	206
11.1. Међународни оквири	206
11.2. Облици судске и вансудске заштите имисија	206
11.2.1. Појам и облици вансудске заштите	207
11.2.2. Самопомоћ као облик вансудске заштите од имисија	208
11.3. Судска заштита од имисија	210
11.3.1. Тужба због сметања државине изазваног имисијама	210
11.3.2. Негаторна тужба због сметања изазваног имисијама	213
11.3.3. Популарна тужба као средство заштите од прекомерних имисија	219
11.3.4. Тужба за накнаду имисионе штете	228
12. ИНТЕГРАЛНА ПРАВНА ЗАШТИТА ОД ИМИСИЈА	231
12.1. Функционално повезивање приватног и јавног права у домену заштите од имисија	231
12.1.1. Просторно планирање и заштита од имисија	232
12.1.2. Развој саобраћаја и заштита од имисија	236
12.1.2.1. Мобилијарне имисије	236
12.1.2.2. Управљање саобраћајем у циљу заштите од имисија	236
12.1.3. Технолошки развој и заштита од имисија	238
12.2. Финансирање заштите од имисија из јавних фондова	240
12.3. Заштита од имисија као услов одрживог развоја	242
13. ДАЉИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ИМИСИОНОГ ПРАВА	246
13.1. Промене у домену својинских односа	246
13.2. Трансформација института имисија	250
13.3. Будућност имисионог права	251
ЛИТЕРАТУРА	255
Домаћа литература	255
Уџбеници, систематска и монографска дела, дисертације, магистарске тезе поглавља у монографским делима	255
Чланци и расправе у часописима и зборницима радова	257
Енциклопедије, речници, коментари, преднацрти и нацрти прописа, билтени судске праксе и практикуми	263

Страна литература.....	264
Уџбеници, систематска и монографска дела	264
Чланци у часописима и зборницима радова, поглавља у монографским делима	265
Електронски извори	267
Правна регулатива.....	268
Међународни извори права	268
Наднационални извори права Европске уније.....	269
Национални и правни прописи појединих држава	270
Правни прописи Србије	270
Правни прописи појединих држава	272

Увод

Привредни и индустријски развој, суживот великог броја људи на малом простору уз велике миграције становништва, енормна загађења, климатске промене и нагло сиромашење расположивих природних ресурса, натерали су људе да се последњих деценија далеко озбиљније позабаве питањем своје будућности и опстанка на Земљи. Важан ослонац у борби против бројних штетних антропогених утицаја, данас свакако има и адекватна правна регулатива¹. У том контексту посебно је значајна грађанскоправна, односно имисиона заштита човековог окружења. Институт имисија данас превазилази оквире суседског права,² у које се традиционално сврстава³ и представља важно ограничење права својине у општем интересу којим се обезбеђује и заштита животне средине. Све је присутнија спознаја нужности заштите човековог окружења и мимо традиционалног концепта заштите грађанских субјективних права. Ово би требало да резултира стварањем услова у којима би заштита животне средине била могућа и у случају када се њеним угрожавањем или оштећењем не повређују приватни интереси одређених лица. Тежи се томе да животна средина постане добро које ужива самосталну правну заштиту.⁴

Све поменуте промене и процеси одражавају се и на потребу за далеко ширим поимањем института имисија. Њихово дејство више се не посматра само и искључиво као угрожавање или наношење штете добрима суседа. Тако се данас под имисијама подразумева

¹ Christine Meisner Rosen, „Knowing“ *Industrial Pollution: Nuisance Law and the Power of Tradition in a Time of Rapid Economic Change, 1840-1864, Environmental History*, бр. 4/2003, стр. 565-568.

² Под суседским правом подразумевамо укупност правних правила и института која уређује односе међу суседима, а у вези са имисијама врсте, и границе сметања. Постоје више различитих подела суседских права, међутим оне немају практичан значај, будући да суседска права нису субјективна права. Тако их неки аутори деле на она која произлазе из граничних односа (ограда, дрво на међи, уређење међе), потом суседска права на основу којих се стиче право употребе суседске непокретности (право приступа на туђу непокретност, право употребе туђе непокретности ради извођења радова), затим на она на основу којих се може захтевати да се у одређеном правцу не користи непокретност (забрана поткопавања земљишта, забрана мењања природног тока воде и имисије), као и суседска права на основу којих се од суседа може захтевати предузимање одређене радње (извршити поправку зграде и поставити олук на крову). Видети: Драгољуб Лазаревић, *Службености и суседско право*, Пословни биро, Београд, 2011. Зоран Рашовић, *Стварно право*, Подгорица 2002. и Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право*, Номос, Београд 1999. Неки аутори, пак суседска права деле на она која произлазе из разграничења непокретности, затим правила којима се регулишу имисије које долазе са суседског земљишта, као и правила о коришћењу суседне непокретности. Видети: Радмила Ковачевић-Куштримовић, Мирослав Лазић, *Стварно право*, Пунта, Ниш, 2009.

³ Mark Latham, Victor E. Schwartz, Christopher E. Appel, *The Intersection of Tort and Environmental Law: Where the Twains Shoud meet and Depart, Fordham Law Review*, бр. 2/2011. стр. 738-740.

⁴ Раденка Цветић, *Заштита животне средине - померање тежишта ка заштитном објекту*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4 /2013. стр. 125. Види исто: Марија Караникић-Мирић, *Одговорност за загађивање животне средине, Правни живот*, бр. 9/2007. стр. 455-489.

и испуштање било чега штетног у животну средину које за последицу има нарушавање њеног квалитета и природне равнотеже. Самим тим се и одговорност за имисије више не може везивати искључиво за недопуштене утицаје на суседну непокретност, него се мора нужно проширити и на оне случајеве у којима неко емитује нешто штетно у околину, што угрожава ширу друштвену заједницу.⁵

Управо због тога, појмовно одређење имисија доживљава драстичне промене. Традиционално поимање, наслеђено из римског права, знатно је проширено, а сам правни институт у значајној мери трансформисан. Постепено ширење простора заштите од имисионих утицаја, уз еволуцију видова њиховог испољавања у савременим условима живота, значајно су утицали на битно другачије одређење имисија.

⁵ Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право - Елементи за стратегију прилагођавања*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4 /2013. стр. 76-77.

1. Појмовно одређивање имисија у грађанском праву

1.1. Основна теоријска гледишта о појму имисија

1.1.1. Римско схватање имисија

Термин имисије (лат. *immissio*) води порекло из Римског права и означава материјалне честице, односно импондерабилије у виду гаса, дима, паре, непријатних мириса, потреса и слично који се са једне непокретности шире на другу и тиме суседу проузрокују штету.⁶ Римско схватање имисија, као најстарије, овом институту даје и најуже значење. Разлози за то леже у чињеници да различити облици повреда животне средине у то време још увек нису попримили значајније размере и, по правилу, нису прелазили границе суседне непокретности. Отуда, према овом схватању, имисије представљају недопуштен или неуобичајен начин остваривања својинских овлашћења, односно ометања остваривања права власника суседне непокретности.

Без обзира на бројне римске текстове у којима је својина третирана као *plena in re potestas*, у римском праву су постојале норме које су предвиђале одређена ограничења која одговарају ономе што се данас назива суседско право. Ова питања регулисана су још *Законом XII таблица (Lex XII Tabularum)* донетим 451-449. године пре нове ере и касније утврђеним правилима.⁷

Према римском индивидуалистичком концепту, власник је могао употребљавати и користити своју непокретност на начин и у мери у којој не угрожава право својине суседа. На пример, *Закон XII таблица* садржао је правило о растојању између два објекта које није смело бити мање од пет стопа. Уз то, било је забрањено и сађење дрвећа на растојању мањем од такође пет стопа у односу на међу (девет стопа за маслине и смокве).⁸ Поред тога, постојала су и правила која су регулисала случајеве надвијања грања дрвећа над суседном непокретношћу, односно падање плодова са дрвећа на комшијску парцелу. Исти Закон садржао је и правила која се односе на одрон са суседне непокретности, као и одређена

⁶ *Лексикон грађанског права* (ур. Обрен Станковић), Номос, Београд, стр. 227.

⁷ Антун Маленица, *Извори римског права*, том I, Научна књига, Београд, 1993. стр. 65.

⁸ Paul de Plesis, *Barkovski's Textbook on Roman Law*, 4th Edition, Oxford University Press, 2010. стр. 157.

овлашћења власника једне непокретности ради сузбијања штете од изливања атмосферских вода и кишнице са суседне парцеле.

Суштину римских правила о имисијама чини оно по којем је свако био дужан да трпи имисије дима, изливање отпадних вода, односно непријатне мирисе, до одређене мере, али не и оне које пређу такве границе. Тако у *Дигестима* пише „Код *Pomponius*-а у четрдесет првој књизи „Лекција“ поставља се као питање да ли неко треба тражити да му се посебно дозволи да из своје куће испушта обичан дим, на пример онај са огњишта или му то није дозвољено. Затим се констатује да према општем мишљењу за такве радње није потребно посебно одобрење, те да се на сопственом земљишту може запалити ватра.“⁹ *Ulpianus* је анализирао и сумирао мишљења *Arist*-а, *Alfen*-а и *Pomponius*-а када су у питању поједине суседске имисије. Тако је *Arist* сматрао да дим који излази из сушионице сира не може да пролази кроз суседну кућу, осим уколико за то не постоји службеност. Такође, сматрао је и да власник или корисник вишележећег земљишта нема право да избацује воду или нешто друго на нижележеће земљиште, констатујући да свако може да на својој непокретности ради оно што му је воља, под условом да не угрози права суседа. *Alfen*, разматрајући поједине случајеве имисија, сматра да је власнику земљишта забрањено да у зиду свога суседа направи сметилиште, као и да власник не мора да трпи да на његово земљиште падају уситњени комади камена, са суседног земљишта, на коме се камен обрађује.¹⁰

Према опште прихваћеном схватању из тог периода, власник је у својој кући могао имати базен, па се толерисала и влага која евентуално продре на суседни зид. За разлику од тога, власник ипак није могао на свом имању поседовати топлу бању (*tepidarium*), осим ако није постојала посебна службеност која му је то омогућавала.¹¹

У функцији несметаног уживања права на непокретности била су и правила која су се односила на забрану неоснованог заклањања светлости и видика. Мада о овоме не постоји потпуна сагласност у римским изворима, опште становиште је да се недопуштеним сматрало неосновано заклањање светла. У прилог томе иде и могућност конституисања посебне службености, на основу које се могло градити и преко уобичајене висине.¹² Наравно, остаје дилема шта се сматрало довољном количином светлости за несметано уживање права на

⁹ *D. 8.5.8.6.* Наведено према: Никола Мојовић, *Сусједска права као sui generis ограничења власништва, Правна ријеч*, бр. 11/2007. стр. 117.

¹⁰ *Ulpianus Lib. 17. ad Edictum у D. 8.5.8.5.* Видети: Andreas Wacke, *Protection of the Environment in Roman law, Roman legal tradition*, бр. 1/2002, стр. 6-7. доступно на: <http://www.romanlegaltradition.org/contents/2002/>, посећено 22. 01. 2014. године.

¹¹ *Ibidem.*

¹² Paul de Plesis, *op.cit.* стр. 158. Детаљније о овоме: Rodger Alan, *Owners and neighbours in Roman Law*, Clarendon Press, Oxford, 1972.

непокретности. О томе у *Дигестама* постоји недовољно јасно становиште *Marcellus*-а: „Као одузимање светлости не сматрају се они случајеви када светлости преостане довољно за разумно, свакодневно коришћење непокретности од стране њихових власника.“¹³

Ови, али и бројни други ставови указују на општеприхваћену чињеницу да власник није могао забранити суседу да своју непокретност користи по сопственом нахођењу, осим уколико се радило о претераним имисијама. Сопственик коме су причињене имисије које премашују допуштене и разумне границе могао је поднети својинску тужбу *actio negatoria*, уз обавезу да докаже своје право својине и његову повреду. При томе, тужилац није морао доказивати да право туженог не постоји.¹⁴ По правилу се тужбом захтевало уклањање противправног стања и накнада штете. Уз то, од туженог се могло захтевати и да се са *cautio de amplius non turbando*, односно стипулацијом обавезе да више неће сметати.¹⁵

Према римском схватању имисија, грађанскоправна одговорност је наступала у односима између титулара суседних непокретности и повлачила санкцију за понашање противно сврси својинских овлашћења. Овакво становиште и данас, у одређеној мери има оправдање уколико се заиста ради о безазленијим, суседским имисијама. Ипак, треба бити свестан да имисије не представљају само прекорачење својинских овлашћења, него и других права. Тако се оне не појављују само у вршењу права између суседа него и имитента и неодређеног круга повређених, угрожених, односно у опасност доведених лица.¹⁶ Самим тим имитент више није у правном односу искључиво према свом суседу, већ и према свим осталим лицима којима би на било какав начин могао нашкодити.

1.1.2. Традиционално схватање имисија

Римско схватање имисија преузели су редактори *Аустријског грађанског законика*. Његовим одредбама је прописано да се у остваривању права својине не смеју вређати права трећих, нити прекорачити границе овлашћења које су одређене законом.¹⁷ Одредбама *Аустријског грађанског законика* изричито је регулисана злоупотреба путем имисија. Тако, власник земљишта може суседу забранити утицаје који долазе са његовог земљишта водом у отицању, димом, гасовима, топлотом, мирисом, буком, потресом и слично, уколико они

¹³ *D. 8.2.10*. Видети: Paul de Plesis, *op.cit.* стр.158.

¹⁴ Илија Бабић, *Имисије у грађанском праву, Правна ријеч*, бр. 32/2012. стр. 96.

¹⁵ Драгољуб Аранђеловић, *Предавања из Римског права*, Геца Кон, Београд, 1938. стр. 188. Маријан Хорват, *Римско право*, Школска књига, Загреб, 1974. стр. 151.

¹⁶ Chris Hilson, *Let's get Physical: Civil Liability and the Perception of Risk*, *Journal of Environmental Law*, бр. 21/2009. стр. 33-34.

¹⁷ Видети: Параграф 364, став 1 *Аустријског грађанског законика*.

према месним приликама прелазе уобичајену меру, односно уколико то знатно шкоди месно уобичајеном искоришћавању земљишта.¹⁸ Касније је овакво или слично регулисање имисија прихваћено и грађанским законима *Немачке, Швајцарске, Грчке и Италије*.

Схватање о имисијама као недопуштеном начину остваривања својинских овлашћења прихваћено је и у важећем *Закону о основама својинско-правних односа*¹⁹ Србије. Тако је власник непокретности дужан да се при коришћењу непокретности уздржава од радњи и да отклања узроке који потичу од његове непокретности којима се отежава коришћење других непокретности, преношењем дима, непријатних мириса, чађи, потреса, буке, отицањем отпадних вода и сл., преко мере која је уобичајена с обзиром на природу и намену непокретности, односно месне прилике или којима се проузрокује знатнија штета.²⁰ Такође, без посебног правног основа забрањено је вршење ових сметњи посебним уређајима.²¹ Иначе, под имисијама се не подразумевају физички упади у туђу непокретност,²² јер имисије нису непосредни напади на право својине.²³

Интересантно питање представља продор инсеката, најчешће пчела, оса, али и других живих бића²⁴ на суседну непокретност. Овакве продоре, као специфичне „органске имисије“ поједина права, као на пример немачко, подводе под класичан појам имисије.²⁵ Кошнице пчела које се налазе на суседној непокретности могу да представљају значајан извор

¹⁸ Види: Параграф 364, став 2 *Аустријског грађанског законика*.

¹⁹ *Закон о основама својинско-правних односа* (Службени лист СФРЈ бр. 6/80 и 36/90, Службени лист СРЈ бр. 29/96 и Службени гласник Републике Србије бр. 115/2005-др. закон).

²⁰ Члан 5, став 1 *Закона о основама својинско-правних односа*.

²¹ Члан 5, став 2 *Закона о основама својинско-правних односа*.

²² Под овим се рецимо подразумева бацање камења, тениске лоптице, кугле, земљишне масе, грана, бетонских делова, отпалог грађевинског материјала или постављање крана.

²³ Милан Марковић, *Имисије, Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1979. стр. 339

²⁴ Када је реч о одговорности за штете које причине животиње, решења у упоредном праву су различита. У савременом праву, одговорност за штету од животиња се претежно просуђује по објективном принципу. У немачком праву одговорност за овакве штете зависи од врсте животиње и сврхе за коју се оне користи. Тако се за животиње које власник користи за обављање властитог занимања одговара по субјективном принципу, а за остале животиње по принципу објективне одговорности (параграф 833 и 834 *Немачког грађанског законика*). Објективну одговорност за штету од животиње предвиђа и члан 1385 *Француског Code civil*-а. У аустријском праву, одговорност за штету од животиња заснива се на субјективном принципу (параграфи 1320-1322 *Аустријског грађанског законика*). У домаћој правној науци преовладава мишљење да се све животиње било да су домаће или дивље, имају сматрати опасним стварима и то због повећане опасности које стварају по околину.

²⁵ Даница Попов, *Недопуштене имисије и заштита животне средине, Зборник радова правног факултета у Новом Саду* 4/2012. стр. 70. Видети исто: *Лексикон грађанског права...* стр. 227. Инсекти који најчешће продиру на суседну непокретност и са којим суседи могу имати значајних проблема су пчеле. Убод пчеле може узроковати бројне медицинске компликације, а код алергичних особа чак и смрт. У једној пресуди *Окружног суда у Загребу* се констатује: „Ако су утицаји пчела такви да отежавају коришћење суседних непокретности преко мере која је уобичајена с обзиром на месне прилике, природу и намену непокретности, тада се може захтевати да се кошница премести тако да се отклоне штетне имисије на суседну непокретност (*Окружни суд у Загребу, Гж. 109/81.*)“. Наведено према: Милорад Митровић, *Сусједска права*, необјављена магистарска теза одбрањена на Правном факултету у Бањој Луци, 2013. године, стр. 139.

опасности по здравље власника добра са којим се граничи,²⁶ те не постоји препрека да се заштита тражи на основу имисија. У систему *common law*-а продор пчела на суседну непокретност не третира се као сметање, односно *nuisance per se*. Самим тим одговорност за овакве штетне утицаје зависи од околности конкретног случаја.²⁷

Као продукт савременог начина живота, технолошког и индустријског развоја, бескрајно се повећава број различитих штетних утицаја на ближа и даља материјална и нематеријална добра, као и животну средину у целини. То више нису само дим, прашина, изливање отпадних вода и непријатни мириси, него и бука, светлосни таласи и веома опасна зрачења која могу регистровати само адекватни мерни инструменти. Сви ови штетни утицаји угрожавају миран, и комфоран живот савременог човека. Самим тим данас су превазиђена схватања да се под имисијама подразумевају само они утицаји који долазе са једног земљишта на друго, који су материјалне природе и који се могу опазити.²⁸

Ово је постепено утицало на проширење корпуса штетних дејстава које подразумева класичан појам имисије. Зато су данас неприхватљиви ставови по којима се ширење непријатних мириса, дима или прашине третирају као материјалне имисије, само зато што при томе долази до загађивања дела атмосфере која се налази изнад непокретности другог лица, односно продора на туђу непокретност. За разлику од тога, узнемиравајућа бука коју стварају фабричке машине није третирана као имисија јер не долази до продора на суседну непокретност.²⁹ Овакво гледиште је свакако превазиђено према данашњем ширем поимању имисија, као видова штетних утицаја кроз које се оне могу испољити.

Полазећи од принципа неповредивости права својине, поред њених „физички граница“ које се могу угрозити продором материјалних честица, поједини аутори уочавају и њене

²⁶ W. S. Cranshaw, *Nuisance Wasps and Bees*, *Colorado State University Extension*, Fact Sheet бр. 4/1996, Revised бр. 12/2012. доступно на: <http://www.ext.colostate.edu/PUBS/insect/05525.pdf>, посећено 15.09.2013.

²⁷ У случају *Olmsted v. Rich* на имању туженог налазио се велики број кошница веома близу непокретности тужиоца, што је представљало значајан извор опасности по здравље тужиоца и његове породице. У конкретном случају тужени је без значајних улагања кошнице могао преместити на други део парцеле, чиме би се у значајној мери смањила могућност за продор пчела на суседну непокретност. У конкретном случају Суд није разматрао начин на који је тужени држао пчеле, као ни адекватност свих предузетих мера за бављењем овом делатности. Водећи се чињеницом да се кошнице на једноставан и ефикасан начин могу изместити на друго безбедније место, Суд је наредио предузимање оваквих мера, како би се спречило сметање, односно *nuisance*. Извор: *Cort Cases and Legal Precedents Related to Bees*: <http://www.beesource.com/resources/elements-of-beekeeping/laws-related-to-bees-and-beekeeping/court-cases-and-legal-precedents-related-to-bees/>, посећено 15.09.2013.

²⁸ Драгољуб Стојановић, *Стварно право*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу 1998. стр. 97.

²⁹ Милан Петровић, *Индустријско суседство и одговорност за штету*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2011. стр. 14-16.

„рационалне границе инхерентне праву својине.“³⁰ Оне одређују прави обим овлашћења, атрибуте и домашај права својине. Прекорачење оваквих граница за последицу може имати умањење вредности непокретности, угрожавање безбедности станара и нарушавање мирног и угодног живота у датој средини. Штете од имисија не морају бити последица искључиво материјалног продора у својину оштећеног, што је очигледно нпр. када се ради о одузимању светла или видика. Због тога се под „оштећењем“ и „угрожавањем“ не сматра само прекорачење физичких него и „рационалних граница“ штетникове својине. Тако би под појам имисије требало подвести, поред прекорачења физичких граница, и прекорачење „рационалних граница“ својине штетника.³¹ Ово нас практично води на терен „негативних имисија“ и то у првом реду на заклањање видика и одузимање светлости суседу,³² односно „идеалних имисија“³³ које нпр. представљају непријатни и неморални призори. О њима ће више речи бити у наредним поглављима. На овом месту помињемо их искључиво ради одређења појма имисије и врста штетних дејстава које овај институт подразумева.

Иако су у правној теорији подељена мишљења о забрани која би се односила на идеалне имисије, чињеница је да је правна пракса многих европских држава, али и америчких судова, третирао одузимање ваздуха, светлости, погоршање приступа непокретности због начина градње у суседству као претерана сметања у односима суседства независно од материјалних имисија. Међутим, у случају непријатности и нерасположења становника једног краја које изазива близина гробља, јавне куће или нудистичке плаже, што истовремено доводи и до пада тржишне вредности њихових непокретности, судови су поступали различито. Право својине је неодвојиво од целокупног положаја односне непокретности према суседној. Самим тим и њен положај треба да буде заштићен од битних повреда и ограничења у физичком смислу, до којих може доћи услед абнормалних, неуобичајених и непријатних збивања у суседству, као што су уосталом и физичке границе непокретности заштићене од материјалних имисија.

Како се појмовно одређење имисија непрестано мења кроз еволуцију њихових видова, поједини аутори се залажу за давање новог назива овом старом правном институту. Тако се

³⁰ *Etude sur Responsabilité civile, Revenue générale du Drout*, 1919 и 1920. стр. 270-271. (наведено према Милан Петровић, *op. cit.* стр. 17.)

³¹ Видети: Милан Петровић, *op. cit.* стр. 17.

³² Овакве имисије не представљају „продор“ односно ширење било каквих утицаја материјалне или нематеријалне природе са једне непокретности на другу.

³³ Идеалне суседске имисије представљају сметања „нефизичке природе“. Код ове врсте имисија нема ширења материјалних честица са једне непокретности на другу. Потичу из суседства и околине и власника ометају у мирном и комфорном уживању непокретности.

предлаже термин *штетно деловање*, или *деловање на суседну непокретност*.³⁴ Међу њима разликују се она која утичу на природу саме непокретности, где се поред материјалних имисија убраја бука, претерана светлост, одузимање ваздуха и топлоте.³⁵ Другој групи деловања припадају пак, она која утичу на просторни положај непокретности, односно она умањења изазвана неким абнормалним, с обзиром на односе суседства, претераним збивањем или радњама на суседној непокретности.³⁶ Ова подела свакако није довољно јасна јер су природа и просторни положај непокретности у тесној вези, те је различите штетне утицаје тешко поделити на овај начин. Уместо термина имисије користи се и израз *интерференције* у односима суседства који би поред материјалних имисија обухватио и оне „негативне“ и „идеалне“ имисије.³⁷

Термин имисија се не помиње у *Закон о основама својинско-правних односа* Србије, већ су само набројани њихови могући облици као што су дим, непријатни мириси, топлота, чађ, потреси, бука, отпадне воде, при чему такав низ оставља отвореним. Заједничко свим овим утицајима је да потичу са суседне непокретности и да могу отежати коришћење других непокретности. Да је можда дошло време да се израз имисије замени другим прикладнијим и да му се при томе да шире значење потврђује новина у *Нацрту Законика о својини и другим стварним правима* којим се уводи термин „шкодљиви утицаји“. Под њима се подразумевају штетна дејства са суседне непокретности као што су бука, прашина, дим, чађ, мирис, отпадне воде, потрес, топлота, светлост, електромагнетни таласи, при чему низ и овде остаје отворен.³⁸

Сви предложени изрази који би заменили термин имисије, без обзира што идентификују далеко шири и сложенији спектар потенцијалних штетних дејстава, овај институт и даље искључиво везују за последице и ефекте који се осећају на суседној

³⁴ Милан Марковић, *op.cit.* стр. 340

³⁵ Милан Марковић, *op.cit.* стр. 341.

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 19-20. Ставовима Милана Петровића и Милана Марковића посредно се придружује Обрен Станковић у свом раду *Предлог законског уређења права службености* са Саветовања везаног за Законско регулисање својинско-правних односа у СР Србији поводом припрема *Закона о праву својине и другим стварним правима* одржаног 1979. године у Београду. Иако остаје при термину имисије Станковић у њих убраја знатно шири круг сметања, од оних класичних и уобичајених. Тако у члану 77, став 2 поменутог *Предлога* таксативно наводи примере за радње којима се отежава коришћење суседне непокретности, преко мере подношљивости која је уобичајена са обзиром на друштвено-економску намену непокретности. Последице таквих радњи Обрен Станковић назива материјалним имисијама и наводи да су „нарочито забрањене прекомерне имисије у виду буке, зујања, дима, прашине, непријатних мириса, потреса, таласа који проузрокују сметање при пријему радиодифузних емисија, трепћућа светла претеране јачине и слично.“ Ово је свакако шире од онога што се подразумева под класичним материјалним продорима на суседну непокретност.

³⁸ *Ка новом стварном праву Србије - Нацрт Законика о својини и другим стварним правима*, Министарство правде Републике Србије и Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit - GTZ, Београд, 2007.

непокретности. Оваква схватања данас су превазиђена, услед практичних потреба и процеса трансформације института имисије који је несумњиво започет. Савремени услови живота чији су продукти далеко опасније имисије, утицали су да се поред римског концепта одговорности, који постоји у готово свим правним системима, уобличи и нови модел. Он далеко више одговара актуелним приликама и подразумева одговорност за ширење штетних утицаја са једне непокретности у околину, и преко граница суседне. Овакав концепт значи гарантовање права на заштиту не само непосредном суседу, него и сваком заинтересованом лицу.³⁹ Код нас је садржан у *Закону о облигационим односима*⁴⁰ и омогућава поменутиим лицима да захтевају превентивно деловање, односно уклањање извора опасности, као и уздржавање од делатности од које потиче узнемиравање или опасност од штете.⁴¹ На овом месту се нећемо детаљније задржавати на принципу превенције и његовом значају, већ само указати на крупан заокрет у домену имисионог права. Овај процес постепено је утицао на далеко шире поимање имисија, према којем се оне не везују само и искључиво за односе између непокретности које се међусобно граниче, односно за повреду личних и имовинских добара суседа. „Ово подразумева одговорност не само за имисију, него и за емисију, односно емитовање нечег штетног у животну средину.“⁴² Такав концепт ствара могућност заштите и у случају саме „опасности од знатније штете“ и то преко простора суседне непокретности.

У *Немачком савезном закону о заштити од штетних деловања на животну средину*⁴³ такође постоји разлика између имисија (*immissionen*) и емисија (*emissionen*). Тако имисије представљају штетна деловања која су према врсти, обиму или трајању довољна да изазову опасност, знатну штету или оптерећење општих добара или добара суседа.⁴⁴ За разлику од тога, емисије су загађења ваздуха, бука, светлост, топлота, зрачење и сличне појаве које потичу од одређеног извора.

³⁹ Душан Николић у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић), Правни факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 187.

⁴⁰ *Закон о облигационим односима* (Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89 и Службени лист СРЈ, бр. 31/93).

⁴¹ Видети: Члан 156 Закона о облигационим односима.

⁴² Душан Николић, *From liability for immissio to liability for emissions*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2006. стр. 405-407.

⁴³ *Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge*, текст доступан на: Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz: <http://www.gesetze-im-internet.de/bimschg/>. Овај пропис је донет 1974. године, али је од тада мењан и допуњиван много пута. Последње измене и допуне су из 2014. године.

⁴⁴ Видети: Параграф 3, тачка 1 *Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge*.

Према *Закону о заштити животне средине*⁴⁵ под појмом емисије се подразумева испуштање и истицање загађујућих материја у животну средину у гасовитом, течном, чврстом агрегатном стању или енергије из извора загађивања у животну средину.⁴⁶ Некада присутна одредба која је имисије дефинисала као концентрацију загађујућих материја и ниво енергије у животној средини којом се изражава квалитет животне средине у одређеном времену и простору је при каснијим изменама и допунама *Закона о заштити животне средине* брисана. Тако се практично у овом *Пропису* више не помињу имисије, као облик штетног деловања.

Промена појмовног одређење имисија и трансформација овог правног института подразумева две врсте процеса. Први је ширење простора на којем се пружа заштита од штетних имисионих утицаја, и то изван граница и независно од суседне непокретности. Самим тим појам имисија данас „апсорбује“ и све штетне емисионе утицаје. Поред тога дошло је до еволуције и експанзије видова испољавања штетних имисионих утицаја који намећу савремени услови живота, што додатно доприноси далеко сложенијем и комплекснијем сагледавању имисија у односу на некадашњи римски концепт.

1.1.3. Новија схватања имисија

Поред римског концепта суседских имисија као прекорачења својинских овлашћења и традиционалног поимања имисионе одговорности, постоје и друга теоријска гледишта и другачији методолошки приступи. Они су данас уграђени у многа решења у упоредном праву, али и у наше позитивно законодавство и свакако да у одређеној мери мењају досадашњи приступ имисионој проблематици. Новија схватања имисија доприносе промени њихове досадашње улоге, па се оне као класичан грађанскоправни институт постепено стављају у шири контекст заштите животне средине у општем интересу. Тиме се у сваком случају померају границе некадашњег домета и могућности имисионог права, услед постепеног редефинисања института својине која ће бити све више ограничавана ради заштите интереса појединаца, ужих друштвених група, али и јавног интереса.⁴⁷

Оваква теоријска гледишта везују се за неколико основних идеја. Тако је за једно од њих полазна основа покушај дефинисања интегритета животне средине, при чему појам имисије представља његову повреду. Друго гледиште полази од имисије као начина

⁴⁵ *Закон о заштити животне средине (Службени гласник РС бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009 др. закон, 72/2009 др. закон и 43/2011 одлука УС).*

⁴⁶ Видети: Члан 3, став 1, тачка 18 *Закона о заштити животне средине.*

⁴⁷ Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право...*стр. 61.

изазивања опште опасности по живо и неживо окружење. Треће, емпиријске теорије, одбацују могућност дефинисања имисија, због различитих појавних облике и начина њиховог испољавања.

1.1.3.1. Схватање имисије према теорији о интегритету животне средине

Теорија о интегритету животне средине сагледава имисије као специфичне појаве у друштву које представљају резултат енормних загађења, индустријског развоја и других штетних антропогених утицаја. Овакав приступ у значајној мери негира могућности грађанског права да на довољно ефикасан начин санкционише имисије као појаве.

Полазна претпоставка оваквог одређења имисија подразумева утврђивање појма интегритета животне средине, односно претходног стања које је постојало пре повреде, односно угрожавања, све са циљем да се имисије схвате као нарушавање првобитног интегритета, односно природног стања животне средине.⁴⁸ „Како је сам интегритет животне средине, као појам веома тешко одредити, будући да се он под утицајем човекових активности, али и дејством природних законитости непрестано мења, делимично тачно се бар може дефинисати животна средина, независно од њеног интегритета. Тако се узима да она представља скуп природних и људским радом створених вредности, са свим оним што представља супstrate човековог окружења.“⁴⁹ Овај простор чине земља, ваздух и вода, укључујући ту и флору и фауну. Поред тога, у корпус појма који животна средина нужно подразумева укључене су и све људским радом и стваралаштвом створене вредности, као архитектонско, урбанистичко, културно и историјско наслеђе. „Тако би се у складу са овим, под интегралним или ненарушеним стањем животне средине могло узети оно стање у којем сви њени основни елементи не угрожавају нормалну егзистенцију човека, односно у којој постоји извесна равнотежа њеног квалитативног и квантитативног стања.“⁵⁰

Ослањајући се на појмове чија су значења претходно ближе одређена, теорија о интегритету животне средине имисије одређује као последице људских делатности којима се угрожава и нарушава интегритет животне средине, односно њено квалитативно и

⁴⁸ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине*, (група аутора), Научна књига, Београд, 1991.

стр. 56. Видети исто: Јожеф Салма, *О имисијама и накнади штете од имисија*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 8/1974. стр. 103-104.

⁴⁹ Јожеф Салма, *О имисијама...* стр. 57-58. Иначе, чланом 3, тачка 1 *Закона о заштити животне средине* појам животне средине одређен је на начин какав је присутан у већини законодавстава, и то као скуп природних и створених вредности чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот.

⁵⁰ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 57.

квантитативно стања, као и егзистенција човека.⁵¹ Тако су према овој теорији имисије одређене на веома широк начин. При томе су присталице оваквог приступа свесне да готово није могуће унапред одредити тачан облик штетних дејстава које животна средина, односно њена појединачна добра подносе, као и њихов интензитет. Тако је тешко на довољно егзактан начин разграничити допуштено, од недопуштеног имисионог дејства једне радње, односно појаве.⁵²

Оно по чему је теорија о интегритету животне средине значајна је схватање имисија као делатности које угрожавају интегрално стање човековог природног окружења. Са становишта теорије грађанскоправне одговорности, овакво схватање проширује домете одштетног права на поље у којем оно до сада није деловало. Како су радње угрожавања, пошто не указују на постојање имовинског губитка, остајале изван домена деликтне одговорности. Тиме се мења класично схватања каузалитета, који нужно подразумева постојање узрочне везе између радње и на основу ње наступеле последице.

Поред тога, према теорији о интегритету животне средине, имисије се не везују за суседство и нити било чије туђе добро, чиме се отвара пут да се животној средини, пружи заштита као самосталном имаоцу права.⁵³ Ово је потпуно у складу значајним концепцијским промена када је у питању сам приступ заштити и унапређењу човековог природног окружења. Ранији антропоцентрични приступ који је подразумевао да се заштита животне средине врши у интересу човека, данас је замењен новим, екоцентричним. Тако се

⁵¹ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 57-58. Видети исто: Стојан Цигој, *Грађанскоправна заштита животне средине, Архив за правне и друштвене науке* бр. 2/1974. стр. 167-190.

⁵² Видети о овоме више: Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 167-190. Љубиша Милошевић, *Неки проблеми у вези са питањем накнаде штете због загађивања животне средине, Архив за правне и друштвене науке* бр. 2/1974. стр. 203-215.

⁵³ Овакав приступ појавио се у америчкој правној литератури још седамдесетих година прошлог века. Уочавајући недовољност заштите животне средине, кроз посредну заштиту интереса правних субјеката, дат је предлог да се животној средини као таквој призна својство имаоца права. Ово свакако не значи да би јој се могла признати сва замислива права, односно иста права која има и човек. Види о томе више: Раденка Цветић, *op.cit.* стр. 121. Види исто: Моника Милошевић, *Одговорност за еколошку штету, Правни живот* бр. 9/2007. стр. 445-454. На овоме се темељи *Директива 2004/35 (Directive 2004/35 EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage)* која је допуњена са три директиве: *Directive 2006/21/EC on the management of waste from extractive industries, Directive 2009/31/EC on the geological storage of carbon dioxide Directive 2013/30/EU on safety of offshore oil and gas operations.* *Директива 2004/35* се односи на одговорност за загађење воде, земље, као и одговорност за штету над заштићеним врстама и њиховим стаништима. Овим Прописом се не дира у националне прописе држава чланица о грађанскоправној одговорности за традиционалне облике штета. Тако се грађанскоправни захтеви за накнаду штете коју је загађивач проузроковао на оштећениковим имовинским и личним добрима нису покривени *Директивом 2004/35* и остварују се по националном праву конкретне државе чланице. На њих се односи *Конвенција Савета Европе о грађанској одговорности за штету проузроковану обављањем делатности опасних по животну средину (Convention on Civil Liability Resulting from Activities Dangerous to the Environment)* која је усвојена у Лугану 1993. године. Детаљније о овоме видети у одељцима: *Имисије у међународном праву* и *Имисије у праву Европске уније.*

у средиште правне регулативе ставља само човеково окружење. Тиме је извршена значајна промена у начину третирања питања одговорности за штету причињену животној средини. Ово се односи пре свега на спознају нужности заштите животне средине, мимо традиционалног концепта заштите грађанских субјективних права. Поред тога, само шире поимање имисионе проблематике, према теорији интегритета животне средине, омогућава њено стављање у функцију заштите општег интереса. Самим тим начињен је значајан искорак ка изградњи квалитетнијег система заштите животне средине и санкционисања прекомерних имисија.

1.1.3.2. Схватање имисије према теорији о опасности од штете

Слично теорији интегритета животне средине и теорија о опасности од штете од имисија даје шири смисао овом институту у односу на римски и традиционални концепт. За ову теорију, имисије представљају практично све радње које угрожавају животну средину,⁵⁴ независно од вршења својинских овлашћења. Такође, овакав приступ не сагледава имисије са становишта дејства и последица одређених делатности на животну средину, како то чини теорија интегритета животне средине.⁵⁵ Овакво схватање имисије не изводи се из недопуштеног начина вршења права, већ из вршења права уопште. Тиме се имисиона одговорност установљава и онда када се субјект понаша сагласно праву.

Имисије су, према теорији опасности од штете, проузроковање сваке опасности по туђу имовину, али и животну средину уопште. Тако ова теорија, као и теорија о интегритету животне средине, не везује имисије за вршења својинског овлашћења, односно делатност одговорног лица, као ни за нужно наступање штете, односно последице на заштићеним добрима.

Поимање имисија као изазивања опасности, дело је немачке и француске доктрине, док је наше позитивно право усвојило овај принцип кроз решење *Закона о облигационим односима* који предвиђа да свако може захтевати од другог да отклони извор опасности од кога прети знатнија штета њему и неодређеном броју лица, као и да се уздржи од делатности од које произилази узнемиравање или опасност од штете.⁵⁶ Уколико се настанак узнемиравања или штете не може спречити одговарајућим мерама, суд ће на захтев заинтересованог лица наредити да се предузму одговарајуће мере за спречавање настанка

⁵⁴ Serena M. Williams, *The Anticipatory Nuisance Doctrine: One Common Law Theory for Use in Environmental Justice Cases*, *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, бр. 2/1995. стр. 239.

⁵⁵ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине*, у: *Правна заштита животне средине...* стр. 63.

⁵⁶ Видети: Члан 156, став 1 *Закона о облигационим односима*.

штете или узнемиравања.⁵⁷ Ипак, од овог правила постоји и извесно одступање, па уколико наступи штета у обављању опште корисне делатности, за коју је добијена дозвола надлежног органа, може се захтевати само накнада оне штете која прелази нормалне границе, с тим што се у таквим случајевима може захтевати предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете и за њено смањење.⁵⁸ На овај начин се широко афирмише принцип превенције, као један од кључних принципа права животне средине. Уз то се стварају услови за благовремено и потпуно отклањање извора опасности од наступања имисионе штете и даје право на правну заштиту неодређеном броју заинтересованих лица.

Према теорији о опасности од штете проширено је значење термина имисије и на све оне појаве и облике деловања који могу изазвати опасност по саму животну средину, као самостално заштићено добро. Тако се под имисијама подразумевају и све оне радње, односно појаве које представљају претњу од наступања имисионе штете. При томе се у средишту интересовања ове теорије налази начело превенције, односно тежња за сузбијањем свих могућих штетних дејстава на самом њиховом извору, што представља кључни фактор ефикасног система заштите животне средине.

1.1.3.3. Схватање имисија према емпиријским теоријама

Према емпиријским теоријама не постоји могућност дефинисања имисија на један општи начин, докле год се не направи одређена систематика њихових видова са свим специфичностима. Присталице такве теорије скрећу пажњу на чињеницу да су имисије са развојем нових технологија у савременим условима живота доживеле промене, те смо данас сведоци далеко опаснијих повреда и угрожавања нашег природног окружења. Практично према оваквом приступу под имисијама се подразумевају различите врсте штетних утицаја на човекова нематеријална добра, на његов физички и психички интегритет, али и на животну средину у целини.⁵⁹

Према схватању емпиријских теорија имисије не подлежу одређењу које би важило за неодређени број истоврсних ситуација. Тако систем правне заштита животне средине у циљу што ефикаснијег спречавања и санкционисања штетних имисионих дејства мора одговорити изазовима брзе еволуције њихових видова.

⁵⁷ Видети: Члан 156, став 2 Закона о облигационим односима.

⁵⁸ Видети: Члан 156, став 3 и 4 Закона о облигационим односима.

⁵⁹ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине*, у: *Правна заштита животне средине...*стр. 64.

На основу изложених теоријских погледа можемо закључити да се имисије у савременим условима сагледавају „комплексно, из више углова, сагласно дисперзији и еволуцији имисионих појава“.⁶⁰ Ово у сваком смислу далеко превазилази некадашње сагледавање описане проблематике кроз искључиво суседске имисије. Римски концепт у имисијама види прекорачење суседских овлашћења, односно недопуштено остваривање својинских овлашћења. Савремени услови живота су пак, последних деценија наметнули потребу за трансформацијом овог правног института и сагледавање имисионих последица и изван граница суседне непокретности, односно, како са становишта заштите приватних, тако и са циљем заштите јавних интереса. Тако је постепено дошло до ширења простора пружања заштита од штетних имисионих утицаја. Додатни корак начињен је уз новија схватања према којима имисије представљају најразличитије облике повреда и нарушавање интегралног стања животне средине, али и њено угрожавање и проузроковање опасности, кроз афирмацију система превенције. Оваква сагледавања имисија наметнула су и потребу за пружањем заштите и самој животној средини, као самосталном ентитету, мимо традиционалног концепта заштите грађанских субјективних права. Уз то, дошло је и до напуштања антропоцентричног и прихватања екоцентричног приступа заштити природног окружења. Све ово је утицало да институт имисија само делом задржи свој првобитни смисао и значење и добије нове улоге, као полазна основа којом се почев од суседских односа, па потом и шире изван и независно од њих, даје сигуран допринос систему заштите животне средине.

2. Врсте имисија

Постоји више подела имисија које данас углавном имају више теоријски, а мање практични значај. Тако, имисије делимо спрам ширине простора на коме се осећају њихови утицаји, потом према начину њиховог испољавања, као и броју имитената чији здружени утицаји проузрокују угрожавања, односно штету добрима појединца. Поред тога, због

⁶⁰ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине*, у: *Правна заштита животне средине...* стр. 68-69.

специфичног третмана имисија пореклом од индустријских постројења, када је у питању накнада штете, неки аутори овакве утицаје издвајају у посебну категорију *индустријских имисија* и разликују их је од свих других видова који немају такво порекло.

У даљем излагању биће посвећена посебна пажња свакој врсти имисија.

2.1. Суседске, прекосуседске и прекограничне имисије

Према ширини простора на којем се осећају утицаји, имисије делимо на *суседске*, *прекосуседске* и *прекограничне*. Под *суседским* или класичним имисијама подразумевамо она угрожавања или повреде чије се последице осећају искључиво на суседним добрима. За разлику од тога, *прекосуседске* имисије представљају штетне утицаје који се простиру преко простора суседне непокретности. Тиме се наноси штета и угрожавају имовински и неимовински интереси већег броја лица, нарушава квалитет водотока, земљишта, флоре и фауне неког подручја, као и других делова човековог природног окружења. Трећу групу имисија, са аспекта ширине утицаја, чине *прекограничне* имисије. Код њих се извор опасности налази у једној држави, а штетне последице осећају у другој или више њих. Транснационалност штетног дејства⁶¹ изискује заједничку акцију више држава једног подручја или региона. Сарадња држава у решавању проблема *прекограничних* имисија захтева координацију из које често проистиче и институционализација сарадње, формирање одређених заједничких тела и комисија,⁶² као и потписивање билатералних и мултилатералних споразума. Проблеми *прекограничних* имисија у зависности од ситуације, могу потпадати под режим јавног или приватног права, те се на отклањање њихових штетних последица примењују или правила међународног јавног или правила одштетног права у складу са основним принципима међународног приватног права.⁶³

За сузбијање штетних дејстава имисија најчешће су довољни национални одштетноправни механизми, те ће се овој проблематици надаље приступати кроз важећа решења у нашем праву и законодавству појединих држава, уз уважавање одређених наднационалних и међународних правних правила.

⁶¹ Родољуб Етински, *Међународно право животне средине*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)... стр. 247.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Видети о томе више: Биљана Пулеска, Игор Камбовски, *Концепт одговорности за штету проузроковану животном средину у праву Европске уније и неки међународно приватно-правни проблеми везани за одговорност за штету проузроковану прекограничном повредом животне средине*, *Зборник радова Екологија и право*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2011. стр. 415-426.

2.2. Врсте суседских имисија

2.2.1. Директне и индиректне суседске имисије

У правној теорији посебно је значајна подела имисија на *директне (непосредне)* и *индиректне (посредне)* суседске имисије. Тако, *директне* подразумевају радње предузете на једној непокретности непосредно усмерене на суседну и то помоћу неког посебног уређаја, док се код *индиректних*, штетни утицаји на суседну непокретност врше посредним путем.

Индиректне имисије потичу од активности на суседном земљишту и шире се кроз ваздух у облику дима, непријатних мириса, чађи или буке. Штетни утицаји на суседну непокретност могу да допру преко земљишта, као на пример потреси, односно вибрације или преко воде, у којој могу бити растворене различите штетне материје.⁶⁴

Индиректне имисије могу бити *допуштене* или *недопуштене*. *Допуштене* су оне које отежавају коришћење суседне непокретности, али не прелазе меру која је уобичајена с обзиром на природу, намену непокретности, односно месне прилике, и битно не сметају наменском искоришћавању друге непокретности, односно не проузрокују знатнију штету.⁶⁵ Понекад, власник не може да користи своју непокретност на уобичајени начин, а да не дира у права суседа. Власници непокретности морају трпети штетне утицаје који потичу са суседних, до одређене, разумне мере. Забрана сваке имисије представљала би крајње нерационално решење јер би спутала сваку људску и привредну активност. Са друге стране, *недопуштене индиректне* имисије су оне које отежавају коришћење друге непокретности и прелазе поменуте границе допуштености, па су самим тим и забрањене.

Директне имисије су радње које су без правног основа директно усмерене на суседну непокретност и као такве увек недопуштене.⁶⁶ Као што је речено, врше се посредством одређених уређаја или других средстава, путем којих се може и појачати њихово штетно дејство. Овакве имисије неки аутори третирају као противправни напад на туђе добро.⁶⁷ Имисије овог типа су рецимо постављање звучне или пак светлосне инсталације на једну непокретност, чиме би друга, суседна, стално и непосредно била изложена звучним или

⁶⁴ Илија Бабић, *op.cit.* стр. 98-99.

⁶⁵ Даница Попов, *Упоредно законодавство о штетама насталим услед прекомерних имисија, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 1-3/2002. стр. 222-223. Видети исто: Даница Попов, *Недопуштене имисије...* стр. 71. Ову класификацију узима у обзир и Драгољуб Лазаревић, *op.cit.* стр. 446-447. Видети исто: Борис Визнер, *Коментар Закона о основним власничко-правним односима*, Б. Визнер, Загреб, 1980. стр. 66-67.

⁶⁶ Овакве имисије су допуштене само уз посебан правни основ, као што је на пример постојање права службености конституисаног уговором или одобрење од стране надлежних органа власти.

⁶⁷ Петар Симонети, *Грађанскоправна заштита од штетних имисија, Наша законитост*, бр. 9-10/1988. стр. 1041.

светлосним таласима. За разлику од тога, постављање сигурносних уређаја или уређаја за прислушкивање на свом простору који „продире“ на имање суседа неће се отклањати на основу стварноправног захтева, те није предмет заштите од *директних* имисија, већ се мора решити по основу права заштите личности и њене приватности.⁶⁸ Код *директних* имисија се за разлику од *индиректних* никада не поставља питање прекорачења месно уобичајених прилика, природе и намене непокретности и не оцењује мерљивост штете. Тако сама чињеница њиховог постојања повлачи одређене санкције.

Подела имисија на *директне* и *индиректне* прихваћена је у *Аустријском грађанском законнику*. Тако власник непокретности може суседу забранити оне утицаје који долазе се његовог земљишта водом у отицају, димом, гасовима, топлотом, мирисом, звуком, буком, вибрацијама и слично, уколико то прелази прихватљиву меру и битно ограничава коришћење непокретности, уобичајено у том месту.⁶⁹ Истим Закоником забрањена су непосредна спровођења, односно *директне* имисије, без нарочитог правног основа у свим околностима.⁷⁰ У *Немачком грађанском законнику* је такође садржано слично решење. Сопственик једне непокретности не може да забрани преношење гасова, паре, непријатних мириса, дима, чађи, топлоте потреса и сличних утицаја, који потичу са другог земљишта, уколико такви утицаји не шкоде или незнатно шкоде коришћењу његове непокретности.⁷¹ Са друге стране, изричито се забрањују преношења путем посебних направа.⁷² И према *Грчком грађанском законнику* разликују се *индиректне* и *директне* имисије, при чему се прве толеришу уколико незнатно шкоде коришћењу суседног земљишта, односно уколико је штета проузрокована на начин уобичајен према месту у коме се налази такво земљиште. Власник земљишта је овлашћен да захтева забрану постављања или држања оних уређаја за које се са сигурношћу зна да могу имати недопуштен утицај на суседно земљиште.⁷³

Нашим *Законом о основама својинско-правних односа* прописано је да је власник при коришћењу непокретности дужан да се уздржава од радњи и да отклања узроке који потичу од његове непокретности, којима се отежава коришћење других непокретности (преношење дима, непријатних мириса, топлоте, чађи, потреса, буке, отицања отпадних вода и сл.), преко мере која је уобичајена с обзиром на природу и намену непокретности и на месне

⁶⁸ Мирослав Лазиф, *Имисије и грађанскоправна заштита*, *Правна ријеч*, бр. 32/2012. стр. 120.

⁶⁹ Видети: Параграф 364, став 2 *Аустријског грађанског законика*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Видети: Параграф 906, став 1 *Немачког грађанског законика*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Видети: Члан 1004 *Грчког грађанског законика*.

прилике, или којима се проузрокује знатнија штета.⁷⁴ *Директне* имисије се забрањују кроз формулацију, да је без посебног правног основа забрањено вршење оваквих сметања, посебним уређајима.⁷⁵ *Директне* имисије су изричито забрањене и *Законом о стварним правима* Републике Српске,⁷⁶ *Законом о својинско-правним односима* Црне Горе,⁷⁷ којим су преузета решења *Закона о власништву и другим стварним правима* Хрватске.⁷⁸

Када *директне* или пак *индиректне* имисије потичу са друге непокретности, а последица су делатности за коју постоји одобрење надлежних органа власти, сматра се да постоји посебан правни основ због којег се морају трпети.⁷⁹ Наш *Закон о основама својинско-правних односа* не садржи изричиту одредбу која се односи на *директне* и *индиректне* имисије настале као последица обављања општекорисне делатности, за коју је добијена дозвола надлежног органа. Ипак, нема разлога да се системским тумачењем на овакве ситуације не примене одредбе *Закона о облигационим односима* којима је гарантовано право на накнаду штете лицу погођеном оваквим имисијама која прелази нормалне границе, као и предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете или њено смањење.⁸⁰ Овакво решење садрже и *Аустријски, Немачки грађански законик*, *Закон о својинско-правним односима* Црне Горе, *Закон о стварним правима* Републике Српске, *Закон о власништву и другим стварним правима* Хрватске и бројни други прописи.

⁷⁴ Видети: Члан 5, став 1 *Закона о основама својинско-правних односа*.

⁷⁵ Видети: Члан 5, став 2 *Закона о основама својинско-правних односа*.

⁷⁶ *Закон о стварним правима* (Службени гласник Републике Српске бр. 124/2008, 58/2009 и 95/2011.).

⁷⁷ *Закон о својинско-правним односима* (Службени лист Црне Горе бр. 19/2009.).

⁷⁸ *Закон о власништву и другим стварним правима* (Народне новине бр. 91/96, 68/98, 137/99, 22/2000, 129/2000, 114/2001.).

⁷⁹ Око овога не постоји сагласност у правној теорији. Тако Борис Визнер закључује да: „Као изнимно допуштене *индиректне* имисије сматрају се оне - код којих отежавање кориштења друге некретнине, прелази мјеру која је уобичајена с обзиром на мјесне прилике, али су као такве узроковане посебним уређајима чија је примјена одобрена од надлежног органа, због чега се сматра да је дотично отежавање кориштења друге некретнине врши на темељу посебне правне основе...“ (Борис Визнер, *op.cit.* стр. 67). На тај начин, према Визнеру само *индиректне* имисије могу бити допуштене. Ипак, остаје нејасно какве су то *индиректне* имисије које се врше посебним уређајима, будући да такво својство могу имати само *директне* имисије. Неки аутори констатују да су *директне* имисије увек недопуштене. Илија Бабић сматра да је вршење *директних имисија* могуће „уколико за то постоји правни основ“, а као пример за такав основ наводи уговором установљено право службености. (Илија Бабић, *op.cit.* стр. 98). Игор Глиха сматра да: „Уколико се под посебним правним основом схвати дозвола надлежног државног органа, и *директне* имисије могу бити изузетно допуштене.“ Тако да се правило из члана 110 *Закона о власништву и другим стварним правима* став 3, односи и на став 4 истог члана.“ (Игор Глиха, *Ново уређење сусједских односа у свијетлу прилагодбе хрватског грађанског поретка еуропским, Das Budapest Symposium, Beiträge zur Reform des Sachenrechts in den Staaten Südosteuropas (Budimpeštanski simpozijum - Doprinos reformi stvarnog prava u državama jugoistočne Evrope)*, Edition Temmen, Bremen, 2003. стр. 60-61.) Петар Симонети сматра да су *директне* имисије, без правног основа увек забрањене, али не објашњава шта се под тим основом може подразумевати. (Петар Симонети, *op.cit.* стр. 1041).

⁸⁰ Видети: Члан 156 став 3 *Закона о облигационим односима*.

Подела имисија на *директне* које су саме по себи забрањене, осим уколико се не ради о онима које се чине уз посебан правни основ, и *индиректне* прихваћена је у многим законодавствима. Тако практично само код *индиректних* имисија треба вршити оцену допуштености и испитивати границе толеранције.⁸¹ Ово чини суд у сваком конкретном случају, што је често веома комплексна и сложена радња која подразумева одмеравање различитих међусобно супротстављених интереса, водећи рачуна о стандардима дозвољеног понашања који су различити под различитим околностима.

2.2.2. Позитивне и негативне суседске имисије

На основу начина деловања разликујемо *позитивне* и *негативне* имисије. *Позитивне* имисије су оне које подразумевају „продор“ на суседну непокретност. Повод тужбама су тако ширење дима, чађи, прашине, отпадних и атмосферских вода са суседног земљишта, најезде пчела и слично.⁸² У *позитивне* имисије спадају и они утицаји који нису искључиво материјалне природе, као што су бука, потреси или светлосни рефлекси који извор имају на једној непокретности, дирају у права власника суседне непокретности, али и ширег круга лица. Све *позитивне* имисије, без обзира на различите облике,⁸³ представљају резултат људских радњи и делатности или пропуштања одређених дужности у вези са њима.

Далеко веће дилеме у судској пракси, али и тешкоће у остваривању заштите, постоје код *негативних* имисија. Овакве имисије не представљају „продор“ односно ширење било каквих утицаја материјалне или нематеријалне природе са једне непокретности на другу. Јављају се у облику одузимања ваздуха, светлости или видика, због којих се умањује тржишна вредност једне или више суседних непокретности, или им се под таквим околностима наноси одређена штета.

Као што је речено, *Аустријским грађанским закоником* забрањене су *негативне* имисије у виду лишавања светла или ваздуха у мери која превазилази уобичајену, чиме се непотребно смета, односно наноси штета суседном земљишту.⁸⁴ И *Швајцарским грађанским закоником* је пружена заштита од *негативних* имисија.⁸⁵ Закоником је дато право кантонима да регулишу минимално растојање за сађење у зависности од типа земљишта и врсте растиња. Овом одредбом практично се настоје спречити сукоби међу

⁸¹ Више о овоме у оквиру одељка: *Утврђивање границе допуштености имисија*.

⁸² Драгољуб Стојановић, *op.cit.* стр. 106.

⁸³ О појединим видовима позитивних имисија више у одељку: *Најчешћи видови имисија*.

⁸⁴ Видети: Параграф 364, став 3 *Аустријског грађанског законака*.

⁸⁵ Видети: члан 684, став 2 *Швајцарског грађанског законика*.

суседима, када су у питању *негативне* имисије које се могу испољити, пре свега, у виду засенчења суседних непокретности. У складу са тим, кантонима припада и право да сопственим прописима прецизније регулишу начин коришћења земљишта.⁸⁶ Наравно, њима се не смеју ограничити права власника земљишта на заштиту, како од *позитивних*, тако и од *негативних* имисија која су гарантована *Швајцарским грађанским закоником*.⁸⁷

Негативне имисије нису посебно регулисане одредбама *Закона о основама својинско-правних односа*, *Закона о својинско-правним односима Црне Горе*, *Закона о стварним правима* Републике Српске, будући да су у њима наведени само случајеви *позитивних* имисија. Ни у хрватском *Закону о власништву и другим стварним правима* нису експлицитно поменути случајеви *негативних* имисија. То ипак не значи да се у овим правима не пружа заштита од хлада, одузимања ваздуха, светлости, односно видика.

Анализирајући пресуде судова на нашим просторима, везаних за штету од хлада, уочавамо значајну неуједначеност. Наша старија судска пракса обично није признавала накнаду штете насталу услед хладовине, осим уколико се не ради о случају злоупотребе права.⁸⁸ На основу *Закона о основама својинско-правних односа* прихваћена је шира

⁸⁶ Тако на пример у кантону Цирих прописана је као минимална удаљеност од 8 м између стабала и међе. Овај кантонални пропис дефинише временски оквир у коме се може захтевати уклањање стабла, у случају проузроковања штете од хлада, и то током првог периода раста од момента садње. Уз то су одређена и друга минимална растојања појединих биљака од међе. У зависности од врсте биљака, растиња и стабала зависи и њихова минимална удаљеност од међе, тако што је њихова висина мања захтева се и мање растојање.

⁸⁷ Тако је *Швајцарским грађанским закоником* пружена заштита, не само када су питању *позитивне* имисије као што су дим, чађ, бука, вибрације, него и *негативне*, нарочито у случају засенчења. У једном случају из новије швајцарске судске праксе, дуж стазе која одваја некретнину туженог од суседне, стабла дрвећа су израсла до те мере да су блокирала приступ сунчевим зрацима и стварала сенку на суседној непокретности. Сусед је поднео захтев кантонском суду у Цириху да наложи туженом да посече стабла, истичући да је тужени прекорачио своја власничка права. Према Циришком праву, када су у питању штете које изазове растиње, право на подношење захтева је временски ограничено. У односу на одредбу *Швајцарског грађанског законика*, кантонално правило о временском ограничењу за подношење захтева није применљиво, јер кантонална правила не могу да ограничавају права гарантована *Швајцарским грађанским закоником*. Обзиром да је засенчење у дотичном случају претерано, те да власник парцеле има право на заштиту, уколико његов сусед прекорачи границе својих овлашћења, Врховни суд је констатовао да је Кантонални суд с правом наредио туженом да посече пет стабала. (*Пресуда Савезног Врховног суда Швајцарске 126 III 452 од 18. маја 2000. године*). Наведено према: Милорад Митровић, *op.cit.* стр. 94.

⁸⁸ „Власник земљишта засађеног дрвећем које прави хлад усјевима на сусједном пољопривредном земљишту, није одговоран за штету која настане у виду мањег приноса, као последица недостатка сунчеве свјетлости, осим ако је сађење дрвећа имало циљ да сусједу нанесе штету (*ВСБИХ, ГЗЗ-87/69 од 15.05.1969*).“ Јакоб Накић, *Грађе корјење и жиле на међи, Актуалности хрватског законодавства и правне праксе, грађанско, трговачко, радно и управно право у пракси*, Организатор, Загреб, 2000. стр. 352. (наведено према Милорад Митровић, *op.cit.* стр. 90) Слично томе, према једној пресуди Окружног суда у Лесковцу сматра се да је одговорно лице које је из намере да нашкоди суседу, посадило орах, на месту где ће хладом и заклањањем од Сунца, наносити озбиљну штету његовом винограду, а могло га је засадити на било ком другом прикладнијем месту. (*Пресуда Окружног суда у Лесковцу, ГЖ. 1182/78 од 21. фебруара 1979.*) наведено према: Обрен Станковић, *op.cit.* стр. 211.

(објективна) концепција института злоупотребе права,⁸⁹ чиме је отворен простор да се многе *негативне* имисије третирају као случајеви злоупотребе права.⁹⁰ Тако су судови одговорним сматрали чак и власника парцеле који је без намере да другоме нашкоди запустео своју башту и допустио да му растиње на њој толико порасте да нанесе озбиљну штету од хлада суседним баштама. Такође, узимало се и да злоупотреба права постоји увек када се дрво или дрвеће посади на месту где према месним приликама и обичајима одређене средине, то није прихватљиво, па да власникове парцеле, гране дрвећа пређу међну линију и зађу у непокретност суседа и тиме причине знатнију штету.⁹¹

Ипак, без обзира на бројне дефиниције забране злоупотребе права и њихову ширину, треба узети да се ради о институту супсидијарног карактера. Самим тим он се примењује, тек уколико неким другим правним институтом, није обухваћена суштина забране

⁸⁹ Наш *Закон о облигационим односима* према члану 13 и *Закон о основама својинско-правних односа* према члановима 4 и 6 познају једино забрану противциљног вршења права, при чему не условљавају ову забрану тиме да је титулар који своје право врши, противно његовом циљу, поступао у намери да нанесе штету, односно да смета. То наравно не значи да законске одредбе, самим тим што су објективно формулисана, забраном не обухватају и вршење права са намером шкођења, односно сметања. Судови су код нас били принуђени да све остале видове злоупотребе права подведу под противциљно вршење права, без правног основа. „Кроз одредбе ЗОО и ЗОСПО опште правно начело забране злоупотребе права само је изричито конкретизовано и позитивирано у погледу противциљног вршења права, а да тиме начело забране злоупотребе права није исцрпљено у погледу осталих видова злоупотребе права (шिकанозно, бескорисно, несразмерно и сл.)....“. „Забрана злоупотребе права је у нашем правном поретку неписано опште правно начело, док одредбе ЗОО и ЗОСПО о забрани противциљног вршења права представља само изричито позитивирање тог начела, на дотични вид злоупотребе. Забрана злоупотребе права важила би као правно начело све и да није изричито регулисана члановима 13 ЗОО, односно члановима 4 и 6 ЗОСПО.“ (Владимир Водинелић, *Такозвана злоупотреба права*, Номос, Београд, 1997, стр. 110.)

⁹⁰ Обрен Станковић у: Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право...* стр. 211. Видети о овоме више: Владимир Водинелић, *op.cit.* стр. 101-113.

⁹¹ За регулисање суседских односа на законит и правичан начин нужно је предвидети обавезу власника парцеле, на којој се налази дрво, да је на захтев суседа дужан да у одређеном року посече гране дрвета које прелазе међну границу и залазе у непокретно власништво суседа, или пак предвидети обавезу сношења трошкова који настану суседу приликом сече грана. На тај начин власник непокретности би морао да води рачуна да не сади дрвеће, близу међне линије. Ово решење садржао је *Општи имовински законика за Црну Гору*, уз изузетак да се ово правило не односи на маслине. Параграф 282 *Српског грађанског законика*, овлашћује пак власника једне парцеле, да о свом трошку посече гране на суседовом дрвету које се простиру изнад његове парцеле, што није у складу са добрим обичајима, како није предвиђено да се претходно затражи од власника, на чијој парцели је дрво, да то сам уради. Приступање сечи, без судске одлуке, може довести до озбиљних сукоба, а такође није ни правично да трошкове уклањања узрока штете, сноси онај коме се штета наноси. Ово потврђују и судске пресуде (*Окружног суда у Београду Гж. 10345/83* и *Окружног суда у Светозареву*, данашњој *Јагодини Гж. 563/80*). Према *Закону о основним својинско-правним односима Црне Горе* власник суседног земљишта има право да посече и задржи за себе гране и жиле које долазе са суседног земљишта, при чему се ово правило не примењује на шуме које се граниче. Хрватски *Закон о власништву и другим стварним правима* садржи правило по којем за штету коју су једној некретности проузроковале жиле, корење и гране туђег дрвета, одговара власник суседног земљишта са којег они потичу, јер се то не би догодило да је поступао довољно обзирно. *Нацртом Законика о својини и другим стварним правима* такође је предвиђено да власник непокретности над којом су се наднеле гране и стабло суседног дрвета, односно на коју продру жиле, може да захтева од суседа да их уклони у разумном року, ако му оне сметају.

злоупотребе права.⁹² Ово се посебно односи на институт имисија, које се често без потребе поистовећују са злоупотребом права.⁹³

На питање под којим условима је могуће уклањање стабла, односно другог растиња од којег потиче хладовина која је узрок штете на суседној непокретности, одговор је дала опет судска пракса. Тако се узима да је радикално ограничење права својине туженог оправдано, само уколико би штета коју евентуално трпи тужилац, била несразмерно велика, те у потпуности или у значајној мери, осујетила остваривање његових својинских овлашћења, односно могућност да своју непокретност користи у границама месних прилика.⁹⁴ Власник непокретности је ограничен у праву коришћења своје непокретности

⁹² Владимир Водинелић, *op.cit.* стр. 223.

⁹³ Дубравка Класичек, *Злоупотреба права у грађанском праву*, *Правни вјесник* бр. 1-2/2006. стр. 181.

⁹⁴ „У првостепеном поступку је утврђено да на парцелама тужиоца бр. 4375/1 и 4375/2, КО Краљево, постоје три објекта, уз двориште и баште и да се са јужне стране граниче са парцелом туженог бр. 1771 КО Краљево, на којој постоје две зграде. Предметне парцеле странака одвојене су оградом која је делом од дрвених стубова, са развученом плетеном жицом, а делом је тараба. Непосредно уз ову ограду, а у парцели туженог, постоји више стабала, и то: дуда, јабуке, тује, крушака, ценерике и дивље трешње, све према скици вештака геодетске струке у списима предмета. При томе су парцеле тужиоца у просеку око 2 м ниже од парцеле туженог, због чега их ова стабла наткриљују. Засад свих стабала на парцели туженог старости је око 30 година. На парцелама тужиоца настаје штета од захлађивања од крошњи наведених стабала, са парцеле туженог. Такође, у јесен опада лишће са воћки и труле плодови, исти падају на парцеле тужиоца и стварају услове за ширења заразе, што увећава предметну штету. На парцели тужиоца бр. 4375/1 КО Краљево, штета се манифестује и на половини баште, због чега је на истој за 30% нижи принос поврћа, у односу на онај са делу где нема захлађења. На овим парцелама странке имају своје породичне куће, при чему тужилац на својим парцелама живи од 1954. године, а тужени се населио на своју парцелу две-три године касније, када спорна стабла нису постојала, већ их је тужени засадио по доласку. При оваквом утврђеном чињеничном стању, Окружни суд налази да је тужбени захтев тужиоца неоснован. Према члану 3 ЗОСПО, право својине овлашћује титулара да ствар држи, користи, односно да убира плодове од ње и њоме располаже, у границама одређеним законом. Међутим, у коришћењу ових својинских овлашћења, титулар се мора уздржавати од повреде права својине другог лица, у смислу одредбе става 2 овог члана, те своје право својине остваривати у складу са природом и наменом ствари, при чему је забрањена злоупотреба овог права, како то одређује члан 4. истог Закона. Право својине се може ограничити само у складу са Уставом и законом, у смислу члана 8. поменутог Закона. Полазећи од наведених одредаба Закона, тужени је као власник суседне парцеле бр. 1771/1 КО Краљево овлашћен да на истој засади наведена стабла, будући да то одговара природи и намени предметне непокретности, те месним приликама катастарског оператa Краљево. Усвајање тужбеног захтева тужиоца у овој парници, тј. обавезивање туженог да предметна стабла уклони, значило би радикално ограничење права својине туженог у корист тужиоца, које би било противно Уставу и закону, односно против мере законског ограничења овог права коју намећу суседска права тужиоца, што не би било у духу добросуседских односа. Наиме, према правним правилима предратног права, а која се примењују на основу *Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације*, те према правилима обичајног права, тужилац је овлашћен да у конкретном случају посече гране које се евентуално налазе у његовом ваздушном простору и уклони жиле, уколико су продрле у његово земљиште и задржи их за себе, уколико му сметају, за случај да их тужени не уклони у примереном року по захтеву тужиоца. Осим тога, тужиоцу припада и право на једнократну правичну накнаду знатније штете, уколико исту трпи од захлађивања, те осталих последица предметног засада. Усвајање тужбеног захтева тужиоца било би оправдано само уколико би штета од захлађивања, те остала штета коју евентуално трпе тужиоци од засађених стабала туженог, била несразмерно велика, те у потпуности или у значајној мери осујетила остваривање његових својинских овлашћења, односно могућност да своје непокретности корисно употребљава у границама месних прилика, за шта у току првостепеног поступка суду нису пружени докази. Било би противно члану 8 ЗОСПО ускратити туженом могућност коришћења његових својинских овлашћења, у смислу засада предметних стабала, зарад потпуно неометаног остваривања својинских овлашћења тужиоца, при околности да суду у току првостепеног поступка нису пружени докази, да је тужени користио своја својинска овлашћења у намери да

суседским правом и нема право на накнаду штете која је мањег обима и која је настала при уобичајеном коришћењу земљишта.

Према становишту дела судске праксе, штета од хлада не спада у штете од имисија него у „суседска права“ која се односе на пошумљавање, сађење дрвећа и штету од хладовине. У таквим ситуацијама, када је власнику суседне непокретности проузрокована знатнија штета може се досудити једнократна правична накнада, ослањајући се на правила предратног права која се примењују на основу *Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације*,⁹⁵ односно правила обичајног права.⁹⁶

На крају, постоје и аутори који сматрају да се штета од хлада може подвести под одредбу *Закона о основама својинско-правних односа*, по којој је власник парцеле дужан да отклања узроке који потичу са његове непокретности, који изазивају знатнију штету. Тако треба узети да је власник парцеле одговоран увек када дрвеће на његовој парцели проузрокује знатнију штету власнику суседног земљишта.⁹⁷ Ово потврђују и одређене судске одлуке.⁹⁸

нанесе штету тужиоцу, односно да је своје својинско право злоупотребио на штету тужиоца.” (*Пресуда Округног суда у Краљеву Гж. 284/05.*).

⁹⁵ *Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације (Службени лист ФНРЈ бр. 86/1946.)*.

⁹⁶ Тако у складу са овим, у образложењу једне пресуде *Округног суда у Крагујевцу* из 1985. године стоји да према правилима имовинског права у случају кад само једно од два суседна земљишта већ налази под шумом, односно воћњак, власник другог земљишта нема право на накнаду штете коју у границама месних прилика трпи од хладовине, које му ствара дрвеће са пошумљеног, односно засађеног суседног земљишта. Ипак, када накнадним пошумљавањем или сађењем дрвећа, власник суседног земљишта трпи знатнију штету од хладовине, коју ствара то дрвеће, суд може досудити једнократну правичну накнаду власнику суседне непокретности, водећи рачуна о свим околностима, а нарочито о користи насталој пошумљавањем, односно сађењем дрвећа и о штети која је из тога настала. (*Округни суд у Крагујевцу, Гж. 1589/85*). Овако је одлучио и *Округни суд у Чачку* када је преиначио одлуку првостепеног суда која је обавезала туженог да ради отклањања будуће штете и нормалног коришћења парцеле тужиоца, уклони четири стабла тополе, која се налази на катастарској парцели туженог, као и да тужиоцу на име накнаде штете од засењивања и губитка приноса усева, исплати одређен новчани износ са каматом, заснивајући своју одлуку на члану 5 *Закона о основама својинско-правних односа*. *Округни суд* је сматрао да нема места примени наведене законске одредбе. Тако је укинуо првостепену пресуду, сматрајући да се под имисијама не подразумевају тзв. негативни утицаји као што су штета од хлада, одузимања светлости, ваздуха и слично. Штета коју власник непокретности трпи од пошумљавања и сађења дрвећа, као и штета од хладовине, спадају у „суседска права“. Према њима у случају када се само једно од два земљишта већ налази под шумом, односно воћњак, власник другог земљишта нема право на накнаду штете коју у границама месних прилика трпи од хладовине, а када накнадним сађењем дрвећа власник суседног земљишта трпи знатнију штету од хладовине, суд може досудити једнократну правичну накнаду власнику суседне непокретности. (*Пресуда Округног суда у Чачку Гж. 92/96 од 30.01.1996.*).

⁹⁷ Слободан Сворцан, *Коментар закона о основама својинскоправних односа*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2009. стр. 48.

⁹⁸ Тако је рецимо Врховни суд СР Словеније у једној пресуди одузимање светлости и ваздуха суседној згради, која прелази меру уобичајену у одређеном месту сматрао имисијом (*Врховни суд СР Словеније, П. Инс. 175/80*). У вези са овим чињеницама значајна је *пресуда Округног суда у Чачку* из 2009. године према којој се сматра неоснованим тужбени захтев власника парцеле да обавезе власника суседне парцеле на уклањање засађених

Осврћући се на различит приступ питању штете од хлада и релативну бројност судских одлука, можемо констатовати да је овој проблематици на нашим просторима посвећивана значајна пажња. При томе је на судовима било да узимањем у обзир свих интереса и месних прилика пруже неопходну заштиту, како власницима суседних непокретности, тако и власницима шума, воћњака и високог дрвећа.⁹⁹ Ипак, код нас је често досуђивање штете због хлада, у једном периоду, натерало многе власнике пошумљеног земљишта, да секу стабла и претварају своје парцеле у оранице, како би се ослободили одговорности. Након тога су они постављали захтев за накнаду штете коју њихове оранице и усеви трпеле од хлада са других суседних парцела, што је довело до нерационалног уклањања велике количине здравог и квалитетног дрвећа. Ово је обзиром на значај и корист шума била огромна штета за читаво друштво, што се до данас јачањем свести о очувању и заштити животне средине донекле променило.¹⁰⁰

Процес прилагођавања грађанског права климатским променама, са све израженијим државним интервенционизмом у области својинских односа, у будућности ће утицати да се

стабала са своје парцеле због наступања штете услед хлада јер радњама туженог није отежано коришћење парцеле од стране тужиоца, преко мере која је уобичајена и не постоји извесност о наступању знатније штете. У образложењу се наводи да су за оцену и правилну примену одредбе става 2 члана 3 *Закона о основама својинско-правних односа* у којој се наводи да је свако дужан да се уздржава од повреде права својине другог лица, узети у обзир услови и критеријуми предвиђени чланом 5, став 1 *Закона о основама својинско-правних односа*. На основу тога, утврђује се да ли постоји основ за наведену штету, односно у конкретном случају захтев за сечу стабала. За одлуку по овом захтеву Другостепени суд је као одлучујућу чињеницу узео оцену да ли постојање засада црног бора или багрема на парцели туженог отежава коришћење тужиоачеве парцеле, преко мере која је уобичајена, с обзиром на природу и намену његове парцеле и на месне прилике, односно да ли се тиме проузрокује знатнија штета суседу. Исти ови критеријуми морају се узети у обзир и приликом разматрања тужбеног захтева за наведену чинидбу применом одредбе члана 156 *Закона о облигационим односима*, којим је предвиђено да свако може захтевати од другог да уклони извор опасности од које прети знатнија штета њему и неодређеном броју лица, као и да се уздржи од делатности од које произилази узнемиравање, или опасност од штете, ако се настанак узнемиравања или штете не може спречити одговарајућим мерама. Из овога проистиче да је основни услов за извршење спорне чинидбе извесност наступања знатније штете. Тужилац своју парцелу у вишегодишњем периоду није користио за сетву ратарских култура, те да у истом периоду није наступила материјална штета због хлада који потиче од парцеле туженика. Чак и да је, како се наводи у образложењу, наступила штета на тужиоачевој парцели до међе са парцелом туженика, ради се о површини мањој од 50 квадратних метара. Такође, тужени у вишегодишњем периоду није мењао намену парцеле. На основу тога се закључује да засад црног бора и багрема на парцели туженика, не отежава коришћење тужиоачеве парцеле, преко уобичајене мере, с обзиром на природу и намену непокретности, односно месне прилике. (*Пресуда Окружног суда у Чачку Гж 1506/2008. од 11.03. 2009.*)

⁹⁹ „У случају штете од хлада потребно је водити рачуна и о различитој конфигурацији земљишта, изложености Сунцу, ветру, различитом економском значају појединих култура у појединим крајевима и периодима. Пред тога треба узети у обзир и да различите културе и различито реагују на мањак сунчеве светлости.“ (Обрен Станковић у: Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право...* стр. 211). Поменућемо и једну пресуду *Врховног суда Швајцарске* у чијем се образложењу констатује: „Радикалном ограничењу права својине, односно сечи стабала која узрокују значајно засенчење суседне непокретности има места само уколико је то неопходно потребно и само у мери када је то нужно, односно када се на други начин не могу отклонити негативне имисије, као значајне сметње.“ (*Пресуда Врховног суда Швајцарске 5P. 102/2004/grl, од 10. маја 2004. године*). Наведено према Милорад Митровић, *op.cit.* стр. 94.

¹⁰⁰ Обрен Станковић у: Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право...* стр. 211.

све ређе досуђује накнаде штете од хлада.¹⁰¹ Тако је у „појединим земљама већ одређено да власници обрадивог пољопривредног земљишта морају толерисати подизање заштитног појаса од дрвећа и другог високог вишегодишњег растиња на суседним парцелама и да немају право да захтевају накнаду штете због умањења приноса услед хладовине на рубном подручју“.¹⁰² Засенчење ће се у будуће далеко више толерисати, ради очувања шума и других зелених зона са свим њиховим корисним функцијама.

Због све израженијих миграција становништва са села у градове, суживота великог броја људи на малом, скученом простору, урбанизације и промена услова живота, све чешћи су и захтеви за накнаду штете због одузимања светлости и видика услед спречавања струјања ваздуха грађењем на суседној непокретности. У оваквим ситуацијама, штету на суседној непокретности обично представља смањење тржишне вредности непокретности, уз нарушавање њених естетских карактеристика и погоршања услова становања.¹⁰³ Ипак, новонастали услови живота у условима урбанизације, намећу обавезе трпљења.

Када су у питању спорови везани овај вид *негативних* имисија, обично се полази од основног правила које је изградила судска пракса у свету, а и код нас, а то је да у насељу градског карактера није могуће обезбедити да зграде са сваке стране имају отворен видик.¹⁰⁴ Самим тим се узима да нико није дужан да обезбеди да власник стана у једној

¹⁰¹ Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право...* стр. 74.

¹⁰² *Ibidem.*

¹⁰³ У вези са овим питањем поменућемо једну пресуду *Врховног суда Србије* из 2001. године. Према стању у списима тужени је 1982. године саградио кућу која се састоји из приземља, спрата и поткровља, а без дозволе надлежног органа. Кућа је за око 4 метра виша од тужилине, тако да јој заклања сунчеву светлост преко целог дана, осим у јутарњим сатима. Само 5 година након изградње спорног објекта у тужилиним просторијама почела је да се појављује влага, па је због оштећења интервенисао грађевински инспектор и наложио туженом да постави снегобране и сагради посебан шахт за канализацију. Нижестепени судови су уз констатацију да се ради о бесправној градњи, која може бити санкционисана и рушењем објекта, ипак захтев тужиле третирали као неоснован, сматрајући да су одузимање светлости не представља имисију у смислу члана 5 *Закона о основама својинско-правних односа*. Узимајући све конкретне чињенице у обзир и третирајући светлост као узрок којим се значајно отежава коришћење суседне непокретности, Врховни суд је овакве ставове нижестепених судова преиначио и закључио да тужилац има право на накнаду штете због умањења тржишне вредности непокретности. (*Пресуда Врховног суда Србије Рев. 2978/00 од 18.10.2001.*)

¹⁰⁴ „У првостепеном поступку је утврђено да странке живе у граду и да су суседи, да су тужени изградили потпорни стуб на својој тераси, што тужиле сматра злоупотребом суседског права, па је тражила да се тужени обавезе на рушење. Међутим, Првостепени суд је на основу вештачења утврдио да би прозор тужиле који гледа у двориште тужених, да није изграђен стуб, имао дневну светлост 67, 27 лукса, а са постављеним стубом је смањена на 59,60 лукса, затим да је могућност проветравања смањена за само 5%, да не постоји могућност завиривања у спаваћу собу тужиле са терасе тужених и да је могућа заштита од влажења. Утврђено је да су тужени градњу предузели у складу са урбанистичким решењем, а уз дозволу надлежних органа. Према оваквом чињеничном стању, правилно је примењено материјално право, када је захтев тужиле одбијен као неоснован. Утврђена чињеница да су тужени оспорену градњу предузели у складу са урбанистичким планом и уз дозволу органа управе, несумњиво указује да су они у складу са чланом 53, став 1 *Закона о основама својинско-правних односа* стекли право службености у коришћењу своје терасе на рачун ограничења права тужиле као њиховог суседа и титулара послужног добра. Уосталом странке живе у насељеном граду где као суседи морају трпети извесна ограничења у вршењу својих права, ако то не прелази границе толеранције, а у овој парници је

згради има отворен видик преко суседне грађевинске парцеле и после изградње објекта на њој.¹⁰⁵ Стога се по том основу не може ни остварити право на накнаду штете.¹⁰⁶ Генерално у пракси судова Немачке, Француске, Швајцарске, као и земаља англоамеричке породице права, постоји становиште да суседи морају да трпе штету због одузимања светлости, видика и струјања ваздуха. Ипак, постоје и ситуације када се од оваквог становишта одступа. Тако се негде, изузетно, досуђује накнада штете, под условом да тужилац докаже да је претрпео штету услед умањења тржишне вредности непокретности одузимањем светлости, струјања ваздуха, односно заклањањем видика. У таквим ситуацијама потребно је доказати постојање разлике између тржишне вредности непокретности пре и након изградње објекта туженог, који за последицу имају проузроковање *негативних* имисија. На ове чињенице је указано у једној скоријој пресуди *Врховног суда Црне Горе* из 2011. године.¹⁰⁷

утврђено да комодитет становања тужиље неће бити угрожен у таквом степену, који би оправдавао њен захтев за рушењем стуба тужених.“ (*Врховни суд Србије, Рев. 892/94.*)

¹⁰⁵ У једној пресуди *Врховног суда СР Хрватске* из 1966. године стоји да власник некретности може да на њој подиже зграду, без обзира на то да ли ће свом суседу одузети светлост или видик. С тим да би, како се у образложењу наводи, сусед имао право тражити да се из ових разлога власнику забрани градња такве зграде, само ако би сусед имао на таквом земљишту право службености чији би садржај био да се на његовој згради не сме одузимати светлост односно видик, према правилу из параграфа 476 тачка 10 и 11 *Аустријског грађанског законика (Преглед судске праксе Врховног суда СРХ у грађанским предметима* из 1965. и 1966. године, стр. 10.) Једнако је одлучио и Врховни суд Босне и Херцеговине 1978. године у чијој одлуци се каже: „Онај ко гради уз одобрење надлежног органа, макар да је оно и накнадно уследило, сагласно регулационом плану или одлуци која га замјењује, није одговоран за штету коју сусјед евентуално трпи због ограничења свјетлости и видика” (*Одлука Врховног суда БиХ, ГЖ 1066/78, Билтен Врховног суда Босне и Херцеговине*, бр. 1/1979. стр. 12.).

¹⁰⁶ Томислав Ралчић, *Правни институти прописи и судска пракса у области својинских односа са регистром појмова*, Књижевне новине, Београд, 1983. стр. 209.

¹⁰⁷ У овој пресуди се наводи: „Да би тужиоци остварили право на накнаду штете због умањене тржишне вриједности куће, као последице одузимања видика и смањења струјања ваздуха, дужни су доказати постојање те штете, тј. колика је била тржишна вриједност куће пре изградње објекта тужених, а колика после изградње.“ Из образложења: „Предмет спора у овој парници је захтев тужилаца да се обавезу тужени да им на име накнаде штете због умањене тржишне вриједности куће исплате износе ближе означене у изреци првостепене пресуде, као и да се наложи туженим да поруше бесправно подигнуте делове објеката. Захтев су образложили наводима да су тужени стамбене објекте саградили противно урбанистичком плану и прописима. Тиме су тужиоцима заклонили видик на море и град Свети Стефан. Тужени су са габаритом ограде заузели јавну површину - пут, и на тај начин тужиоцима смањили и отежали комуникацију, паркинг и приступ њиховој кући. Иначе, у дотичном случају органи општине нису предузели адекватне радње да се незаконита градња прекине и да се „дивље“ изграђени објекти поруше и уклоне.“ Правни основ тужбеног захтева чини чл. 5 у то време у Црној Гори важећег *Закона о основама својинско-правних односа* и чл. 154 *Закона о облигационим односима*. Одредбом чл. 5 *Закона о основама својинско-правних односа* који је био у примени у време настанка спорног односа, прописано је да је власник непокретности дужан да се при коришћењу непокретности уздржава од радњи и да отклања узроке који потичу од његове непокретности којима се отежава коришћење других непокретности, преко мере која је уобичајена с обзиром на природу и намјену непокретности и на месне прилике или којима се проузрокује знатна штета. Одузимање видика и смањење струјања ваздуха нису наведени у овом члану где су, примера ради, набројане штетне имисије, али то не искључује постојање таквог сметања и наносења штете. Да би тужиоци остварили право на накнаду штете због умањене тржишне вредности куће, услед одузимања видика и смањења струјања ваздуха, били су дужни доказати постојање штете. Ово подразумева доказивање разлике између тржишне вредности куће пре изградње објеката тужених, односно након тога. Постојање те разлике тужиоци нису доказали. Вештаци грађевинске струке су овде били мишљења да није ни дошло до умањења

Заклањање видика, одузимања светлости и ваздуха у судској пракси се често везује и за институт злоупотребе права.¹⁰⁸ Поред тога, понекад се штета наноси уз издавање дозволе за градњу противно урбанистичком плану или градњом без дозволе. У таквим ситуацијама се готово увек досуђује накнада штете због одузимања светлости, ваздуха или заклањања видика, уколико би она била причињена и да бесправне градње није било.¹⁰⁹

Из свега изложеног се види да је судска пракса када је у питању штета од *негативних имисија* прилично разнолика. Ипак, код нас, тумачење члана 5 *Закона о основама својинско-правних односа* ствара услове да се хлад, одузимање светлости, ваздуха или заклањање видика третирају као негативни узроци, односно прекомерне имисије које потичу са једне непокретности. Тако нема разлога да се власнику не призна право на накнаду штете проузроковане *негативним* имисијама које потичу са суседног земљишта, увек када оне прекорачују уобичајену меру.¹¹⁰

тржишне вредности куће тужилаца. Код таквог чињеничног утврђења суд је констатовао да су нижестепени судови правилно одлучили, када су одбили захтев за накнаду штете. У поступку ревизије је наглашено да се у конкретном случају ради о бесправној градњи, међутим, та чињеница није и одлучна у овој правној ствари. Било је нужно доказати постојање штете, што је у предметном случају изостало. Захтев за накнаду штете паушално је постављен и није поткрепљен релевантним доказима. Тако су нижестепени судови правилно одлучили и када су одбили захтев да се поруше наводно бесправно изграђени делови објеката. Наиме, вештачењем је утврђено да су објекти грађени на основу грађевинских дозвола, да надограђени делови објеката тужених нису у сагласности са постојећим планом, али немају пресудну улогу по питању заклањања видика на море и град Свети Стефан. Такође објекат једног од тужених није онемогућио пешачку везу са плажом. Вештаци су мишљења и да су приликом изградње објеката тужених испоштовани стандарди у погледу заклањања и струјања ваздуха, те да су сви услови и утицаји у дозвољеним границама. Такође се не могу прихватити основани наводи тужиље, да предмет спора није захтев за накнаду штете због умањења употребне и тржишне вредности објекта тужилаца, него захтев за накнаду штете ради незаконитог одузимања погледа на острво и море у оквиру кршења људских права. Из списка предмета, као и навода ревизије пуномоћника тужилаца, јасно произилази да се у конкретном случају ради о захтеву за накнаду материјалне штете због умањења тржишне вредности објекта тужилаца. (*Пресуда Врховног суда Црне Горе Рев. бр. 566/11 од 07.06.2011.*)

¹⁰⁸ Пресуда Апелационог суда у Колмару од 2. маја 1855. године којом је наложено суседу да сруши димњак на кући који није имао никакву другу сврху осим да суседу одузме видик. (*Colmar, 2 May 1855, D.P. 1856.2.9.*)

¹⁰⁹ Тако се у образложењу једне пресуде нашег некадашњег *Савезног суда* наводи: „Исправно је становиште другостепене пресуде да у насељу градског карактера није могуће обезбедити да зграде са сваке стране имају слободан видик. Према томе тужилац није могао да рачуна на отворен видик преко суседне грађевинске парцеле и након изградње куће, нити је било ко дужан да му то обезбеди, јер би у противном било немогуће да се суседна парцела користи у пуном обиму и на одговарајући начин. Међутим, тежиште тужбе, односно њеног дела који би могао бити основан, темељи се на повреди прописа донесених у јавном интересу и на штету коју је наводно тужилац претрпео услед те повреде. Ако би то било тачно, то јест, ако је доиста радник туженој, противно урбанистичком плану, издао локацију за изградњу куће, поступајући незаконито или неправилно, и ако би било тачно да је тиме учињена штета тужиоцу, тужба би била основана и то не би било у супротности са цитираним правним становиштем другостепене пресуде. То би становиште дошло овде у обзир, само ако би се утврдило, да тужилац захтева накнаду и оне штете која би наступила и да је суседна зграда лоцирана у складу са наведеним урбанистичким планом. Према томе, да би се у спорној ствари правилно и законито одлучило, потребно је претходно утврдити да ли је радник неправилно, односно незаконито поступао, да постоји штета о којој је реч у тужби, као и узрочна веза између наведеног поступања и наступања штете.“ (*Пресуда Савезног суда Гзс 61/76*). Наведено према Томислав Ралчић, *op.cit.* стр. 210.

¹¹⁰ Поред тога, *Нацрт Законика о својини и другим стварним правима* у члану 294, став 2 садржи и формулацију према којој се уздржавање од радње, односно отклањања извора шкодљивог утицаја, не може

2.2.3. Идеалне суседске имисије

Идеалне суседске имисије представљају сметања „нефизичке природе“. Код ове врсте имисија нема ширења материјалних честица са једне непокретности на другу. Овакве имисије потичу из суседства и околине и власника ометају у мирном и комфорном уживању непокретности, излагањем ружним и неморалним призорима. При томе оне код власника стварају осећаје згражавања, љутње, страха и разне друге непријатности. Често *идеалне* имисије нарушавају изглед околине једне непокретности, па се самим тим умањује њена тржишна вредност.

Већина домаћих аутора сматра да у нашем праву нема основа за заштиту од *идеалних* имисија.¹¹¹ Ипак, због умањења тржишне вредности непокретности, до које у оваквим ситуацијама најчешће долази, може постојати основ да угрожени власник непокретности од свог суседа који проузрокује *идеалне* имисије захтева накнаду штете. Неки аутори, пак, оваква штетна дејства не називају *идеалним* имисијама, него *идеалним сметањима* која постоје у случајевима када се власник суседног земљишта омета у мирном вршењу права својине на непокретности, а да таква сметања нису физичке природе. Због тога постоји тврдња да сметања овакве врсте не представљају суседско право.¹¹²

У делу теорије постоји и мишљење по којем поједини непријатни и непримерени призори представљају материјалне ентитете које шири одређени објект. Тако, перманентно подвргавање оваквим призорима који потичу са туђе непокретности, може у значајној мери

захтевати ако се радња врши, односно извор користи са дозволом надлежног органа, или у оквиру опште корисне делатности, што је предвиђено и чланом 156 *Закона о облигационим односима*. Такође, *Нацртом Законика о својини и другим стварним правима* предвиђено је и да се уздржавање од радње, односно отклањање извора, не може захтевати уколико то представља несразмеран терет за власника. Последња формулација, када су у питању *негативне имисије*, може значајно отежати заштиту оштећеном или угроженом лицу. Ово је сасвим оправдано када је у питању накнада штете од хлада и очување дрвећа и растиња. Ипак, извесно је да би поменута формулација, додатно отежала остваривање захтева за уклањањем бедема, ограда, зидова и других објеката, којима се суседу одузима светлост или видик, и тиме наноси значајна штета, смањењем тржишне вредности непокретности. У сваком случају, специфичност *негативних имисија* оставља значајан простор судовима за процену околности сваког конкретног случаја, како би водећи рачуна о релевантним приликама на свакој страни, изнашли што правичније решење.

¹¹¹ Драгољуб Лазаревић констатује да су „идеалне имисије они утицаји који не делују на непокретност директно. Ипак, постојање одређеног објекта или непријатног призора на једној непокретности утиче на смањење тржишне вредности непокретности у њеној непосредној близини.“ (Драгољуб Лазаревић, *op.cit.* стр. 446-447). Овај аутор сматра да наше право не пружа заштиту од *идеалних* имисија којима се вређа естетско осећање једног лица (поглед на зид од алуминијума, ђубриште или рушевине). Са овим се слаже Нина Платојевић, *Стварно право у пракси*, Правни факултет, Крагујевац, 2012. стр. 216. Јадранка Ињац, *Накнада материјалне штете настале дејством штетних имисија*, *Правни живот* бр. 9-10/1992. стр. 1408-1409. Исто сматра и Мирослав Лазих који истиче да се „идеалне имисије могу јавити у форми проузроковања згражавања, љутње, озледе спољног изгледа, естетских повреда. Као такве не уживају правну заштиту иако субјективно сметају суседу.“ (Мирослав Лазих, *op.cit.* стр. 120).

¹¹² Илија Бабић, *op.cit.* стр. 100.

учинити непријатним живот у њеној близини. Исто важи и за ситуације, када се у непосредном суседству врше активности очигледно супротне добрим обичајима и моралу.¹¹³ Тако постоји мишљење да сусед може да се брани „не само против имисија које делују на супстанцу његове непокретности, већ и против оних које делују на људе који на земљишту бораве или раде, какве су *идеалне* имисије“.¹¹⁴ Примери *идеалних* имисија у литератури су суседство једне озлоглашене кафане или стални погледи на купаче на једном нудистичком купалишту. Поред тога као објекти чија непосредна близина омета миран, пријатан и комфоран живот суседа помињу се и бордели, секс шопови, гробља и душевне болнице. Неки аутори под *идеалне* имисије подводе и околности као што су изградња нуклеарне централе, атомских реактора, фабрика муниције,¹¹⁵ сматрајући да овакви објекти могу да изазову панику и страх међу околним становништвом.

У судској пракси држава континенталне Европе ретки су случајеви остваривања заштите од *идеалних* имисија. Такође и у пракси држава англоамеричког правног система оваква сметања традиционално нису третирана као *nuisance*,¹¹⁶ који је пандан институту имисија земаља европског континенталног правног система.¹¹⁷ Разлог за то био је недостатак објективних стандарда за процену естетских вредности, те су се суђења о оваквим стварима сматрала прилично непоузданим.¹¹⁸ Према мишљењу неких америчких аутора институт *nuisance* још увек није у неопходној мери прилагођен истанчаном осећају за естетска мерила и вредности савременог друштва.¹¹⁹ Уз то у ери бурног економског и индустријског развоја са порастом броја становника и све чешћим миграцијама из села у градове, који су често претесни да приме велики број људи, лагодност и пријатност становања често мора бити жртвована. Ове околности утицале су и на то да поједини амерички аутори сматрају да ружне призоре треба третирати као *nuisance* и признати суседима право на обештећење, увек када су околности такве да долази до значајног

¹¹³ Зоран Рашовић, *Коментар Закона о основама својинско-правних односа са судском праксом*, Правни факултет, Подгорица, 2007. стр. 44.

¹¹⁴ Драгољуб Стојановић, *op.cit.* стр. 106.

¹¹⁵ Драгољуб Лазаревић, *op.cit.* стр. 446.

¹¹⁶ Roy Dragone, *Nuisance Based on Aesthetic Considerations - Feldstein v. Kammauf*, *Maryland Law Review*, бр. 4/2012. стр. 347.

¹¹⁷ Видети: *Northfield v. Board of Freeholders*, 85 N. J. Eq. 47, 95 A. 745 (1915). *Houston Gas & Fuel Co. v. Harlow*, 297 S. W. 570 (Tex. Civ. App. 1927). Видети исто: *Crossman v. City of Galveston*, 112 Tex. 303, 247 S. W. 810 (1923), где Суд налази да ружан изглед једне зграде потпуно прихватљив, настао услед трошности и пропадања, те сам по себи није довољан разлог да се третира као „идеално сметање“ суседству.

¹¹⁸ Видети: Noel W. Dix, *Unaesthetic Sights as Nuisances*, *Cornell Law Review*, бр. 1/1939. стр. 1-17. Видети исто: Моника Нинковић, *Заштита животне средине и еколошке парнице у Сједињеним америчким државама*, Досије, Београд, 2004. стр. 179.

¹¹⁹ George P. Smith, Griffin W. Fernandez, *The Price of Beauty: An Economic Approach to Aesthetic Nuisance*, *Harvard Environmental Law Journal*, бр. 15/1991. стр. 54.

умањења вредности непокретности и озбиљног угрожавања мирног и комфорног живота у њој.¹²⁰ Један од ретких случајева у којем је пружена заштита од *идеалних* имисија је случај *Yeager v. Traylor*¹²¹ у којем је суд наложио да се на конструкцију једне гараже у стамбеној зони постави параван, којим би се сакрио поглед на паркирана возила на крову гараже, како би се таква гаража уклопила у ширу архитектонску целину.¹²²

У земљама англоамеричког правног система судови не третирају као *nuisance per se* ситуације у којима пријатност становања на одређеном простору нарушава близина гробља. Ипак, одржавање сахрана у непосредној близини самог места становања, узима се као довољан разлог за сметање нормалном и несметаном животу и уживању поседа. Зато судови у оваквим ситуацијама признају право на накнаду нематеријалне штете.¹²³ Овакве ставове образлажу чињеницом да сам чин сахране и код особа нормалног сензибилитета изазива депресивна осећања, што касније може довести и до трајних душевних обољења.¹²⁴

Неке делатности које се противе јавном моралу у значајној мери могу да угрозе миран и пријатан живот у околини места у којем се врше. Тако су јавне куће често на удару казних прописа било кривичног, било управног права. У Француској су на пример, јавне куће забрањене једним прописом из 1946. године, па се од тада држање таквих објеката третира као кривично дело. Пре дога јавне куће су могле бити легализоване путем административне дозволе. У многим земљама, нарочито латиноамеричким, јавне куће су и даље дозвољене. У Холандији, чак, проститутке имају иста права као и сва остала запослена лица.

Сложен однос између права и морала превазилази оквире овог рада. Ипак, оно што се свакако може закључити, уз осврт на праксу француских судова, јесте да се држање јавних кућа третира као противљење добрим обичајима и да повлачи одређену одговорност.¹²⁵ „Тако је Риомски суд у једној старој пресуди из 1901. године, нашао као основан захтев сопственика оближњег стамбеног објекта за накнаду штете од свог суседа због смањења вредности закупнине. Разлог за то је представљала суседова непокретност као право стециште разврата, у коју како се у пресуди наводи „проститутке даноноћно, отворено и

¹²⁰ Roy Dragone, *op.cit.* стр. 349.

¹²¹ *Yeager v. Traylor* 306 Pa. 530, 160 A 108 (1932).

¹²² Roy Dragone, *op.cit.* стр. 348-349.

¹²³ Видети: *Smith v. Fairchild*, 193 Miss. 536, 10 So. 2d 172 (1942). *Clutter v. Blankenship*, 346 Mo. 961, 144 S. W. 2d 119 (1940). *Heimerle v. Village of Bronxville*, 168 Misc. 783, 5 N. Y. S. 2d 1002 (1938).

¹²⁴ Malcolm F. Baldwin, *Historic Preservation in the Context of Environmental Law: Mutual Interest in Amenity*, доступно на: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3342&context=lcp>, посећено 05. 02. 2013.

¹²⁵ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 45-47.

бучно маме пролазнике“.¹²⁶ „Још одређенија је била једна пресуда суда у Ексу у којој се констатује да накнада штете може бити заснована било на паду цене суседских непокретности због изградње јавних кућа, буке и скандала чије су оне узрок, било због непријатности које ствара сам поглед на таква места.“¹²⁷ За разлику од тога, у неколико одлука немачких судова, држање јавне куће није третирано као повреда добрих обичаја, па уколико у оваквим ситуацијама не долази до имисија, какве су била бука или ларма, држалац јавне куће не сноси никакву одговорност.¹²⁸ У земљама англоамеричког правног подручја начелан је став да се одговорним сматрају не само власници јавних кућа, него и сви они који приморавају околину да буде изложена неморалним призорима. У случају *Laws v. Florinplace*¹²⁹ присуство једног секс шопа суд је окарактерисао као сметање које прекорачује границе допуштености и озбиљно нарушава услове за нормалан и несметан животу људи у његовој околини.

У судској пракси нека понашања суседа која суштински представљају *идеалне* имисије окарактерисана су као случајеви злоупотребе права, при чему је некада веома тешко повући јасну границу између ова два правна института. *Идеалне* имисије се често јављају као последица злоупотребе права. Уколико власник непокретности на свом поседу подигне ружну ограду или гвоздену конструкцију, па се самим тим суседу нарушава леп поглед и тиме умањује вредност непокретности, остаје питање да ли је то учинио са злом намером или не. У једном случају из француске судске праксе власник земљишта је изградио и обојио ограду да суседова кућа која се налази иза ограде изгледа као затвор.¹³⁰ У једном другом случају из новије америчке судске праксе (*Wernike v. Halas*¹³¹) један од суседа је монтирао тоалет чије се седиште и поклопац налазе на комаду даске, са браон тачком за коју тужилац тврди да представља људски измет. Све је било смештено на месту које је изложено погледу ка комшијском земљишту. Под таквим околностима, тужени није имао право да негира овакво *идеално сметање*.¹³² У неким од ових случајева ради се о шиканозном, бескорисном или пак непримереном вршењу права, као видовима злоупотребе права. Овакве случајеве који су веома блиски институту *идеалних* имисија, треба сматрати злоупотребом уколико је присутна намера шкођења (шиканозно вршење права) и то у оним

¹²⁶ *Recueil Riom*, 1901, 513; М. Cosmas, Р. Yocas, *Les Troubles de voisinage*, Paris, 1966, стр. 29. (Наведено према: Милан Петровић, *op.cit.* стр. 47.).

¹²⁷ Dalloz, 1879, 2, стр. 219. (Наведено према: Милан Петровић, *op.cit.* стр. 47).

¹²⁸ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 48.

¹²⁹ *Laws v. Florinplace* [1981] 1 All ER 659.

¹³⁰ Владимир Водинелић, *op.cit.* стр. 23.

¹³¹ *Wevrinke v. Halas*, 600 NE 2nd 117 (Ind. App. 1992).

¹³² Наведено према: Моника Нинковић, *op.cit.* 179.

правним системима који прихватају субјективну концепцију института злоупотребе права.¹³³ Злоупотреба постоји и уколико се неко право врши ради неоправданог интереса, или се њиме не остварује никакав значајан интерес, а тиме опет шкоди другоме (бескорисно вршење права).¹³⁴ Када је у питању разликовање непримереног вршења права, као вида злоупотребе права, од *идеалних* имисија, институт злоупотребе права претеже увек када се естетске вредности, пријатност становања и боравка суседа на одређеном месту, угрожавају неким поступцима који имају алтернативу, на основу које би штетни утицаји на околину, били избегнути или пак избегнути у значајнијој мери.¹³⁵

Из изложеног се може закључити судови врло ретко пружају заштиту од *идеалних* имисија. Према максими „о укусу не вреди расправљати“, чисто естетске процене сматрају се непоузданим и отежавају суђење у оваквим ситуацијама. Тешко је унапред утврдити бар неке визуалне карактеристике које би биле оријентир судовима, будући да оне у значајној мери зависе од сензибилитета и осећаја за естетику лица које себе сматра угроженим. Различитим факторима који утичу на реализацију „права на пријатно, несметано и удобно уживање поседа“¹³⁶ у ширем културолошком, еколошком и социјалном контексту, велики значај придаје се улози прописа из домена јавног права. Од њих се у највећој мери очекује да успоставе извршен систем планирања и изградње у којем би шире урбанистичке целине чиниле јединице приближно сличних естетских обележја.¹³⁷ На тај начин треба да се омогући

¹³³ „У многим правним порецима једина или изричита норма о забрани злоупотребе права, формулисана је као забрана шикане, као у *Немачком грађанском законнику* (параграф 226), *Аустријском грађанском законнику* (параграф 1295), *Италијанском грађанском законнику* (члан 833) или је шикана као вид злоупотребе први наведен као забрањен, ако се изричито помињу још неки, као у грађанским законима Египта, Холандије, Марока, Туниса. Иста ситуација постоји и у хрватском *Закону о власништву и другим стварним правима*.“ „Шикана се санкционише и тамо где нема никаквих законских одредаба о њој, као напр. у скандинавским земљама.“ (Владимир Водинелић, *op.cit.* стр. 5-6). У нашем правном систему не постоји изричита забрана шиканозног вршења права. (Видети о овоме више: Душан Николић, *Увод у систем грађанског права*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2014. стр. 373-375).

¹³⁴ „Бескорисност вршења је разлог забране у *Грађанском законнику Мексика*, а недостатак легитимног интереса напр. у *грађанским законима Египта, Сирије, Либије*.“ (Владимир Водинелић, *op.cit.* стр.12).

¹³⁵ „Непримереност начина вршења права ретко се у упоредном праву изричито наводи као критеријум злоупотребе као на пример у *грађанским законима Марока, Туниса*, али је у пракси и науци широко прихваћен и тамо где нема какве посебне норме.“ (Владимир Водинелић, *op.cit.* стр. 22).

¹³⁶ Malcolm F. Baldwin, *op.cit.* стр. 432.

¹³⁷ Уређење и изглед једне шире просторне целине, њена улога и функције обично се регулишу прописима из области заштите животне средине, просторног планирања и изградње. Њима се настоји постићи хоризонтална координација која подразумева повезивање са суседним територијама ради решавања заједничких функција и интереса, односно вертикална ради успостављања свих нивоа просторног и урбанистичког планирања и уређења простора. Ово се постиже доношењем урбанистичких планова којима се између осталог уређују мреже насеља, јавних служби, концепција и пропозиције просторног развоја привреде, просторни развој саобраћаја и развој инфраструктурних система. Просторним и урбанистичким планирањем одређује се и подела простора на посебне целине и зоне, претежна намена земљишта, правила уређења и правила грађења по целинама и зонама, као и генерални правци и коридори за саобраћајну, енергетску, водопривредну, комуналну и другу инфраструктуру. У правном систему Републике Србије, та материја је уређена *Законом о планирању и изградњи*

реализација основне људске потребе на комфор и удобност, без обзира на економски и социјални статус. Уз то је неопходно прилагодити се у одређеној мери променама као што је нагло повећање броја становништва у градовима, урбанизација, привредни и економски развој, који често угрожавају право на угодан, комфоран живот и удобност. Поштовањем одређених стандарда могуће је подстаћи развој планске и смислене изградње, али и раздвајање стамбених и индустријских зона, односно саобраћајница и других инфраструктурних објеката. Тиме се у значајној мери смањују различити негативни утицаји који у виду *идеалних* имисија могу угрозити тржишну вредност непокретности, као и удобан живот у складу са естетским и визуалним потребама појединца.

2.3. Индивидуалне и скупне имисије

Индивидуалне имисије представљају резултат утицаја једног, док *скупне* представљају резултат активности више имитената чија штетни утицаји имају здружено дејство. Оваква подела подразумева да се последице угрожавања, односно штете, приписују деловању једног субјекта код *индивидуалних*, односно здруженом дејству више њих, када се ради о *скупним* имисијама. У *скупне* имисије не спадају случајеви када је због имисија из једног извора одговорно више лица, нити ситуације у којима имисије потичу из више извора, али се све могу урачунати једном лицу.¹³⁸

У оквиру *скупних* имисија можемо разликовати три подврсте. Прва је она код које ни једна појединачна имисија коју проузрокују различити загађивачи не прелази уобичајену меру, док у свом збирном дејству овакво деловање може нанети велике штете добрима појединаца. Другу подврсту представљају оне *скупне* имисије код којих неке од појединачних имисија прекорачују границе допуштености, а неке не. Трећу групу чине ситуације у којима деловање сваког појединачног имитента прекорачује допуштени ниво.

Штетни утицаји имитента обично прелазе домен суседских односа те имају шире, „емисионо“, дејство.¹³⁹ Строго гледано, у домену суседских односа, *скупне* имисије су ређе, али би хипотетички биле могуће, у случају да се у непосредном окружењу налази више фабрика или се трпе штетни утицаји већег броја суседа на неком ужем подручју. Ипак, просторним и урбанистичким планирањем данас се углавном постиже раздвајање

(Службени гласник Републике Србије бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013- одлука УС, 98-2013- одлука УС, 132/2014 и 145/2014).

¹³⁸ Тако, више уређаја који испуштају штетне материје у ваздух могу да се нађу на истом земљишту које користи једно привредно друштво или на различитим земљиштима које оно такође користи.

¹³⁹ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине*, у: *Правна заштита животне средине...* стр. 66.

индустријских од стамбених зона, што значи да се штетна дејства шире са већих удаљености, па се о њима ретко расправља на нивоу суседских односа.

Одговорност за имисије према класичним правилима грађанског права, код *индивидуалних* имисија може да наступи само под условом да је имитент прекорачио дозвољене лимите. У случају *скупних* имисија свако од имитената може да докаже да имисионе последице нису резултат његовог искључивог деловања, односно да као појединац није прекорачио дозвољене границе.¹⁴⁰ Тако се у здруженом дејству одговорност за имисије тешко може приписати једном тачно одређеном лицу. Зато се дуго времена трага за адекватним решењем за овакве ситуације, услед многобројних правних и фактичких проблема које доносе овакви облици штетног дејства у савременим условима живота. Основно питање које се постављало било је да ли појединачни имитенти уопште треба да одговарају. Уколико је одговор потврдан, потребно је утврдити меру и удео одговорности сваког од њих у укупној штети.

Једно од могућих решења је да одговорност сноси последњи имитент који је својом делатношћу утицао на то да збир допуштених дејстава постојећих имисија, прекорачи дозвољене лимите.¹⁴¹ Овакав приступ користи угроженим и оштећеним лицима, јер омогућава да се лако утврди последњи узрочник прекорачења установљених лимита.¹⁴² Ипак, на тај начин некад бива неправично погођен крајњи имитент. Између више загађивача не сме да постоји никакав редослед првенства јер сви утичу на крајњи исход прекорачења допуштених граница имисија. Друго могуће решење би било конституисање одговорности свих имитената, ако сваки од њих проузрокује допуштене имисије, што пак, здружено доводи до битних сметњи које су отклоњиве. У таквим ситуацијама одговорност имитената могла би бити солидарна или подељена.

У већини случајева више имисија заједничким дејством повећавају штету, тако да се њихова дејства просто сабирају. Међутим, могуће су и ситуације у којима долази до прогресивног повећања. Оно постоји када дејство једног имитента у комбинацији са другим имисијама наноси већу штету, него што би је он појединачно нанео. Поред тога, оштећени

¹⁴⁰ *Ibidem*

¹⁴¹ Видети о овоме више: Dirk Johns Thomsen, *Die summierten Immission*, Niss. Kiel, 1966.

¹⁴² Видети: Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби против загађивања ваздуха и воде*, Савремена администрација, Београд 1975. стр. 48.

има велике проблеме око реализације свог одштетног захтева и у случају када је укупна штете при додавању имисија дигресивна.¹⁴³

Удели имитената у *скупној* имисији се често не могу утврдити. С друге стране, постоје и случајеви када се може утврдити да за штету треба да одговара искључиво један од имитента, али се не може утврдити од кога конкретно она потиче. У оба случаја као најправичније решење јесте одговорност свих лица, као солидарних дужника, па тако одговара, како алтернативни узрочник, тако и кумулативни. У случају алтернативног каузалитета одговара више лица солидарно, мада је једно, али се не зна тачно које од њих, проузроковало штету. И у случају кумулативног каузалитета из чињенице реалног заједничког деловања не могу се извући никакви закључци о појединачној одговорности, па је као аргумент за солидарну одговорност хипотетичка или могућа узрочност. Самим тим, одговара како кумулативни, тако и алтернативни узрочник јер су њихове радње подобне да проузрокују штету. Посебно проблематични случајеви *скупних* имисија су они где се појављује мноштво штетника са сразмерно малим уделима у укупно проузрокованој штети. Сваки имитент је у таквим ситуацијама проузроковао имисије које не прелази границу уобичајеног узнемиравања. Када је број имитената могуће приближно тачно установити, најправичније би било штету поделити према појединачним учесницима у њој.¹⁴⁴ Ипак, ово решење није правично у случају када је удео једног од имитената у *сумарној* имисији вишеструко већи у односу на остале имитенте. Уколико није могуће установити конкретан удео сваког имитента, могуће је бар на основу реалне процене учешћа у *сумарној* имисији, оценити апстрактну опасност коју производи штетно дејство сваког од њих.¹⁴⁵ На основу такве процене, одговорност рачунату по појединачном учеснику у *скупној* имисији треба заменити одговорношћу по уделима у зависности од сразмере реалног учешћа.¹⁴⁶ Уколико је пак реч о различитим типовима имисија чија се апстрактна опасност не може довести у

¹⁴³ „На пример фабрика А сама проузрокује штету од 7, а додатном имисијом фабрике Б настане укупна штета од 10, по формули која је примењивана код линеарног модела, фабрика Б би била одговорна за износ штете од 3. Међутим код случајева дигресивног повећања штете, може да се утврди и да би сама фабрика Б могла да произведе штету од 7.“ (Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* 56-57).

¹⁴⁴ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...*стр. 58

¹⁴⁵ Видети: Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...*стр. 58-59. Ипак у пракси су чести примери да у сумарној имисији учествује један велики имитент и мноштво мањих. „Укупна штета може бити тако распоређена да на „великог“ имитента отпада 90% штете, а на остале свега 10%. У таквим случајевима када је немогуће установити одговорност „малих имитената“, по правилу одговара велики имитент. Уколико пак постоји приближан број одређених имитената, правило је да се укупна штета подели на обе групе штетника. На тај начин се од „великог“ имитента захтева да плати штету коју је он проузроковао, а у оквиру друге групе коју чине више „мањих“ штетника, штету треба поделити по главама учесника.“ (Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...*стр. 59).

¹⁴⁶ *Ibidem*.

релацију једна са другом, није могуће применити овакав начин расподеле и долази у обзир само могућност расподеле штете по појединачним учесницима.

Отклањање штетних дејстава *скупних* имисија посебно је сложен и захтеван поступак. Поред парница ради накнаде штете, када су угрожени или повређени живот и здравље људи, односно њихови имовински интереси, од посебног је значаја и еколошка санација.¹⁴⁷ Ово подразумева поступак у коме се отклањају штете настале услед имисионих дејстава. Финансирање санација имисионих штета је различито регулисано у националним законодавствима, и то најчешће, посебним прописима за сваку врсту загађивања.¹⁴⁸ Први могући начин санација, практикован осамдесетих и деведесетих година прошлог века чинили су имисиони фондови, засновани на посебном еколошком порезу који терети потенцијалне имитенте. Ипак, данас смернице Европске уније, национално законодавство држава чланица, па и наш *Закон о заштити животне средине* као кључни метод санације предвиђају принцип *загађивач плаћа*.¹⁴⁹ Тако се данас више не врши социјализација ризика средствима свих имитената, него средствима конкретних загађивача, пошто је мониторингом обезбеђена њихова евиденција.¹⁵⁰ Ове накнаде обухватају трошкове за коришћења, односно угрожавање животне средине, као и трошкове уклањања нанете штете, односно санације.¹⁵¹ Тако прикупљена средства представљају део наменских фондова из којих држава финансира различите мере које доприносе одрживом коришћењу и унапређењу стања животне средине.¹⁵² Свакако да принцип *загађивач плаћа* не представља израз начела правичности, односно казну за загађивање. Његов основни циљ је да подстакне

¹⁴⁷ Тако је у једној одлуци *Жупанијског суда у Вараждину из 2004. године* констатовано да „У случају онечишћења околиша, власник земљишта на којем је пронађен отпад, има право на суброгацијско намирење накнаде штете за настале трошкове санације земљишта од особе за коју се утврди да је извршила недозвољено одлагање отпада, а уколико се између више починитеља не може са сигурношћу утврдити починитељ одлагања отпада, тј. не могу се утврдити удјели више починитеља, трошкове уклањања онечишћавања подмирују солидарно сви починитељи.“ (*Одлука Жупанијског суда у Вараждину ЖС ВжГж 1644/2004/2*).

¹⁴⁸ Марија Салма, *Поступак санације еколошких штета код скупних емисија*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 3/2012. стр. 166-167.

¹⁴⁹ Видети о овоме више: Золтан Виг, „*Превенција*” и „*загађивач плаћа*” као принципи еколошког права, *Право и политика*, бр. 1/2010, стр. 81-90. Видети исто: Драгана Радојевић, *Нове директиве Европске уније о одговорности из области заштите животне средине*, *Међународни проблеми*, бр. 1-2/ 2005. стр. 184. Принцип *загађивач плаћа* има дугу примену како у државама Европске уније тако и у нашој земљи, обзиром да је предвиђен како чланом 16 *Рио декларације о животној средини и развоју из 1992. године*, тако и у *Акционим програму за животну средину* за период од 1973. до 1976. године, да би касније био потврђен *Препоруком Савета 75/436* од 3. марта 1975. на коју се европски судови и даље позивају у случајевима који се тичу животне средине.

¹⁵⁰ Марија Салма, *op.cit.* стр. 166-167.

¹⁵¹ Стеван Лилић, Марија Дреновак, *Еколошко право*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2010. стр. 45.

¹⁵² Бојан Пајтић, *Еколошка одговорност*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2011. стр. 518.

загађивача на предузимање свих неопходних мера, ради избегавања загађивања, односно минимизирање штетних последица.¹⁵³

Данас је принцип *загађивач плаћа* готово у потпуности заменио принцип опште накнаде који је налагао сваком грађанину да поднесе сразмерни део терета у циљу очувања животне средине и тиме неоправдано оптеретио она лица која ни на који начин нису допринела настанку еколошких ризика и штета.¹⁵⁴ Наравно, врло је тешко утврдити круг правних, односно физичких лица која су одговорна за угрожавање и/или загађивање животне средине, која уједно предствљају стварне или потенцијалне загађиваче, када се ради о *скупним* имисијама.

Скупне имисије могу да проузрокују штету на добрима појединаца, али и да само створе потенцијалну опасност од оваквих штета. Парница се зато покреће или тужбом за отклањање извора опасности, када је еколошки ризик на путу реализације, или тужбом за накнаду штете, када је она наступила.¹⁵⁵ Ипак, оно што остаје највећи проблем код *скупних* имисија јесте доказивање узрочности, будући да код ове врсте имисија свака појединачна имисиона радња по себи не узрокује штету, али то чини заједно са радњама осталих имитената. Зато је код оваквих имисија кључна примена што ефикаснијег система превенције и отклањања еколошких ризика, како би се спречило наступање штете. Уколико она ипак наступи, неизоставна је доследна примена санационих мера.

2.4. Имисије проузроковане обављањем општекорисне делатности

Неки аутори као посебну врсту издвајају *индустријске* имисије,¹⁵⁶ које су последица производних активности. Имисије које потичу од општекорисних делатности за које је прибављена дозвола надлежног органа, могу бити дозвољене чак и када прекораче уобичајене границе толеранције. Оне најчешће имају шире, „емисионо“, дејство које превазилази искључива права и интересе власника суседних непокретности.

Данас су стамбена насеља по правилу одвојена од индустријских зона. Ипак, дешава се да су те удаљености веома мале, али и да су штетна дејства имисија интензивна, па тако не погађају само интересе власника оближњих непокретности, него представљају претњу

¹⁵³ Roy E. Cordato, *The Polluter Pays Principle: A proper Guide for Environmental Policy*, Institut for Research on the Economics of Taxation, Washington D.C., 2001. стр. 1-3.

¹⁵⁴ Гордана Илић Попов, *Принцип „загађивач плаћа“ код еколошких пореза: подстицај или казна?*, *Правни живот* бр. 10/2001. стр. 305-306.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ Зоран Рашовић, *Стварно право...*стр. 344. Видети исто: Илија Бабић, *op.cit.* стр. 99 и Димитар Макиедо, *Одговорност за штете проузроковане имисијама, Привреда и право*, бр. 2/1972. стр. 6-7.

имовинским и неимовинским интересима великог броја лица, односно стању животне средине на ширем подручју. Наравно, индустријске, занатске и друге привредне активности није могуће вршити уз искључење сваког штетног утицаја, те су извесна трпљења нужна.¹⁵⁷ Због тога идеја одрживог развоја, са тежњом за успостављањем баланса између привредног и економског развоја, али и очувањем оптималних услова за несметан живот и рад, намеће обавезу загађивачима на предузимање одређених техничких мера како би се штетна дејства svela на толерантне мере. Питање спровођења оваквих мера постављено је у случају *Fadeyeva v. Russia*¹⁵⁸ у којем је Европски суд за људска права закључио да је дошло до повреде права на приватни и породични живот гарантован одредбама *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода*¹⁵⁹ Иначе, право на здраву животну средину није гарантовано овим Документом. Због тога, да би могао бити покренут поступак пред

¹⁵⁷ „Предмет тужбеног захтева је накнада штете настала на возилима тужилаца као последица таложена наслага честица у облику финог праха на њиховим спољним површинама, проузрокованог радом фабричких постројења туженог. Овде се ради о штетним имисијама чији су извор уређаји фабричких постројења туженог. Тужени је велико индустријско предузеће и као такав могући велики емитент разних штетних утицаја, који одређује карактер читавог подручја у ком ради. Тако да остали власници и корисници у том региону морају да прихвате месно уобичајене имисије, иако им наносе велике штете, што не значи да истовремено не могу да траже и накнаду за претрпљене штете. Тек када се пређе одређена граница толеранције, оштећено лице ужива заштиту. Свако се мора прилагодити особеностима простора у коме живи....“ „У овом случају тужиоци су приморани да прихвате да се налазе у непосредној индустријској зони, тако да режим одржавања возила мора бити другачији од уобичајеног. (Решење Врховног суда Црне Горе, Рев. 92/97 од 05.04.1998. године)

¹⁵⁸ Видети: *Fadeyeva v. Russia* (представка број 55723/00). У конкретном случају подносилац представке била је *Fadeyeva* која живи са породицом у граду Черповецу, у згради која се налази 450 м од челичане *Severstal*. Ова фабрика је представљала великог загађивача животне средине и производила загађења која су према налазима стручњака превазилазила све дозвољене вредности предвиђене релевантним законима, чак и до 50 пута. Породица подносица захтева је живела у „зони санитарне безбедности“ у кругу од 5 километара од челичане која је одвајала челичану од резиденцијалне зоне. „Према одредбама имовинског законодавства, власник свих станова у овој зони је у време изградње била држава, док су радници у њима били њихови доживотни корисници. Према декрету Владе из 1974. године Министарство, у чијој надлежности се налазило пословање челичане, било је дужно да радницима обезбеди смештај ван зоне санитарне безбедности, али то никада није учињено. Влада је програмом са циљем унапређивања еколошке ситуације у граду из 1990. године наредила челичани *Severstal* да финансира изградњу 20.000 квадратних метара станова на годишњем нивоу, како би се расељење становника успешно спровело, али и да смањи ниво отровних емисија до 1998. године. Уместо расељена становништва, одлуком локалних власти санитарна зона је смањена на радијус од 1000 метара. Челичана је приватизована 1993. године, а станови из санитарне зоне постали су власништво локалне самоуправе. Подносилац представке, *Fadeyeva* је заједно са другим суграђанима покренула судски поступак у коме је тражила да буде расељена изван „зоне“ на мање загађено место. Надлежни суд је 1996. године пресудио у њену корист нашавши да подносилац представке има право да буде пресељена и да пресељење пада на терет локалних власти. Суд ипак није издао никакав налог за пресељење, већ је наложио да се подносилац стави на „приоритетну листу чекања“ за нови смештај. Подносилац представке је остала на листи чекања. У одлуци је констатовано да „иако је челичана кршила законске одредбе у вези са загађењем животне средине, не постоје никакве назнаке да је држава створила или применила мере које узимају у обзир интерес становника „специјалне зоне“ које би довеле до смањења загађења до прихватљивог нивоа.“ Стога Суд сматра да држава, упркос широком пољу слободне процене које јој остављено, није успела да пронађе правичан однос између интереса заједнице и права подносиоца да на ефикасан начин ужива у праву на приватан и породичан живот. Сходно томе прекршене су одредбе члана 8 *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода* (параграф 133 и 134)“. (Милош Стопић, Јована Зорић, *Право на здраву животну средину у пракси Европског суда за људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2010.) стр. 20- 24).

¹⁵⁹ *European Convention on Human Rights*.

Европским судом за људска права, ово право мора бити у вези са другим правима на које се односи Конвенција.¹⁶⁰ То су најчешће право на заштиту приватног и породичног живота и право на слободно уживање имовине.

Одговорност за *индустријске* имисије, односно за штете наступиле приликом вршења општекорисне делатности, за коју је добијена дозвола надлежног органа заснована је на објективној одговорности. Добијање овакве дозволе, искључује само административну противправност, али никако и одговорности за штету.¹⁶¹ Искључење грађанскоправне одговорности би постојало једино у случају када се штетне материје испуштају у границама нормалних.¹⁶²

Одредбе *Закона о облигационим односима* предвиђају да се накнада штете која настане у обављању општекорисне делатности, за коју је добијена дозвола надлежног органа, може захтевати само ако она прелази нормалне границе.¹⁶³ Оваква уопштена формулација судовима оставља да реше бројна питања и проблеме.¹⁶⁴ Обзиром да се ради о одобреним делатностима, нико не може захтевати да се са њима престане, али уједно нико није дужан ни да их трпи преко нормалне границе у датој средини.¹⁶⁵ Зато према *Закону о облигационим односима* свако ко трпи штету преко нормалне границе има могућност да захтева да му она буде надокнађена од лица које обавља општекорисну делатност, јер оно треба да поднесе ризик штете коју проузрокује. Критеријуми по којима се одређују границе допуштености не могу бити унапред и апсолутно одређени. Према становишту судске праксе под штетом која прелази нормалне границе и за коју одговара штетник који обавља општекорисну делатност са прибављеном дозволом надлежног органа, сматра се она штета која прелази оквири који су уобичајени и толерантни у савременој урбаној средини, са свим штетним утицајима које појединац може да прихвати живљењем на датом месту. При одређивању граница

¹⁶⁰ Бојан Тубић, *Приступ „међународној правди“ (надлежност међународних судова у области заштите животне средине, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2014, стр. 330.*

¹⁶¹ Јожеф Салма, *Облигационо право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2004, стр. 474.

¹⁶² Ово потврђује и једна одлука *Врховног суда Федерације БИХ из 2008. године* у којој се наводи „За правилну примјену материјалног права у погледу захтева за стварноправну заштиту од штетних имисија (бука, температура, дим и непријатни мириси) није одлучно да ли емитент штетних имисија посједује одобрење за рад издато од стране надлежног органа, већ да ли је исти удовољио обавезама које за њега произилазе из одредбе члана 9. став 1. *Закона о власничко-правним односима*, односно да ли се ради о имисијама које прелазе мјеру која је уобичајена с обзиром на природу и намјену непокретности и на мјесне прилике, или којима се проузрокује знатнија штета.“ (*Рјешење Врховног суда ФБиХ, број: 070-0-Рев-07-000798 од 09.09.2008. године*).

¹⁶³ Видети: Члан 156 став 3 *Закона о облигационим односима*.

¹⁶⁴ Видети: Члан 156 став 3 и 4. *Закона о облигационим односима*.

¹⁶⁵ Тако се у једној пресуди *Врховног суда Македоније* наводи да се под штетом која прелази нормалне границе сматра она, када због опасности која прети здрављу људи од прашине која се таложи при транспорту руде, лица не могу да користе свој посед, односно уживају и користите кућу са засадима и осталим погодностима које она пружа, пошто се налази у планинском месту. (*Пресуда Врховног суда Македоније Р. 760/81*). Наведено према: Томислав Ралчић, *op.cit.* стр. 227.

допуштености увек се узима у обзир и корист коју оштећени, односно читаво друштво има од вршења одређене делатности, што се процењује у сваком конкретном случају.

Законом о облигационим односима гарантовано је право да се захтева предузимање друштвено оправданих мера за спречавање или за смањење штете, чак и када је она последица обављања дозвољене делатности.¹⁶⁶ Овакав захтев може бити истакнут самостално или уз захтев за накнаду прекомерне штете. Шта се подразумева под мерама за спречавање или смањење штете, суд цени водећи рачуна о стању у области науке и технолошког развоја, у датом временском периоду, у одређеној средини. Уз то, врши се и оцена економских могућности имитента за предузимање таквих мера.¹⁶⁷ Недовољна одређеност критеријума за попуњавање садржине правног стандарда какве су „мере за спречавање или смањење штете“ значајно отежава примену ове законске одредбе.¹⁶⁸ Ипак, може се уопштено констатовати, да примена одређених мера зависи од врсте извора узнемиравања.¹⁶⁹ Водећи рачуна о циљу, овакве мере се могу састојати у предузимању радњи којима се постиже смањење загађивања животне средине, као што је на пример постављање филтера или уређаја за пречишћавање. Док се према неким схватањима, овакве мере могу састојати и у налогу имитенту да премести своја постројења на другу локацију, односно да угроженим лицима, обезбеди другу непокретност.¹⁷⁰ Постоји мишљење и да друштвено

¹⁶⁶ Видети: Члан 156 став 4 *Закона о облигационим односима*

¹⁶⁷ Димитар Поп-Георгиев у: Слободан Перовић, Драгољуб Стојановић, *Коментар Закона о облигационим односима*, Културни центар - Горњи Милановац, Правни факултет Крагујевац, 1980. стр. 493.

¹⁶⁸ У досадашњој пракси оцена мера углавном је зависила од индивидуалних економских могућности вршиоца општекорисне делатности и економског значаја који она има у локалној привреди, што је у грађанскоправној теорији било оштро критиковано. Видети о томе више: Драгољуб Стојановић, *Недозвољене имисије које загађују ваздух, штете од њих и њихов третман у суседском праву, у: Заштита животне средине - правни аспект*, (ур. Славољуб Поповић), Институт за правна и друштвена истраживања, Правни факултет универзитета у Нишу, 1976. стр. 45- 62.

¹⁶⁹ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите у домаћем праву-Потенцијали и лимити*, *Зборник радова Грађанска кодификација*, свеска 2, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2003. стр. 352-353.

¹⁷⁰ „Ако се из конкретних околности утврди да је неоснован захтев за накнаду штете у висини трошкова премештања стамбене зграде угрожене деловањем штетних имисија зато што њезин опсег не премашује нормалне границе, оштећенику у смислу члана 156, ст. 4 *Закона о облигационим односима* припада право на накнаду издатака потребних за отклањање оштећења на згради узрокованих штетним имисијама, при чему је оправдано прихватити да је такав мањи захтев већ садржан у праву већем, ако то следи из чињеничног супстрата тужбе.“ (*Решење Врховног суда БиХ ГЖ 628/79 од 06.12.1979*). Наведено према: Душан Николић, *Стварно право и заштита животне средине, Право - теорија и пракса*, бр. 7-8/1989, стр. 86. За разлику од тога у једној пресуди *Врховног суда БиХ* је констатовано „Оправдано су нижестепени судови обавезали друштвено правну особу чије је основно средство далековод, да сноси одговарајући део трошкова премештања тужиљине зграде изнад које су проведени високонапонски водови, због којих постоји стална угроженост тужиљине зграде и живота станара од последица које могу настати пуцањем проводника далековода, јер је утврђено да се опасност од наступања штете не може отклонити на други начин (*Врховни суд БиХ Рев.117/80 од 24.04.1980.*). У једној пресуди *Врховног суда БиХ* се наводи: „Није оправдан власников захтев за изградњу обитељске стамбене зграде на другом месту због близине далековода, односно штетних имисија и то без обзира на њихов

оправдане мере могу имати и реститутивну функцију, усмерену на отклањање наступелих имисионих последица, насталих обављањем општекорисне делатности.¹⁷¹ Ипак, материјалноправне претпоставке за остваривање захтева из члана 156 *Закона о облигационим односима*, без обзира на интензитет и обим имисија које потичу од општекорисних, не омогућавају отклањање извора опасности од штете.

Закон о основама својинско-правних односа не садржи одредбе које се односе на имисије које потичу од општекорисне делатности, за коју је прибављена дозвола надлежног органа. Ипак системско тумачење члана 5 *Закона о основама својинско-правних односа*, чије се одредбе не косе са чланом 156 *Закона о облигационим односима*, него, напротив, међусобно допуњују, требало би да допринесе могућности да заштиту од општекорисних, дозвољених делатности остваре и непосредни суседи индустријских постројења.¹⁷² Таква решења нуде рецимо хрватски *Закон о власништву и другим стварним правима*¹⁷³ или *Закон о стварним правима* Републике Српске,¹⁷⁴ према којима је поред накнаде штете, могуће и предузимање одговарајућих мера како би се спречиле овакве прекомерне имисије, наступање штете, односно предузеле мере за њихово смањење.¹⁷⁵

И појам „општекорисне делатности“ може да се тумачи веома широко. Па је тако, према становишту неких аутора, конфликт тежње за привредним просперитетом и интересима угрожених лица, решен у интересу загађивача.¹⁷⁶ Приликом попуњавања правног стандарда „општекорисне делатности“ потребно је увек узети у обзир допринос и улогу

интензитет, ако се последица техничких недостатака на далеководу, могу отклонити сразмерно мањим издацима (*Врховни суд БиХ Рев. 157/85 од 14.11.1985. године*).

¹⁷¹ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 66.

¹⁷² Тако се у једној пресуди *Врховног суда Хрватске* констатује: „Станар је овлаштен да тражи накнаду од особе која стану наноси штету (за штетне имисије - које настају у обављању општекорисне делатности за коју је добијена дозвола власти.“ (*ВСХ Гж-75/80 од 13.05.1980.*) Наведено према: Младен Жувела, *Закон о основама власничко-правних односа, напомена, објашњења, судска пракса и други одговарајући прописи (Збирка правних прописа)*, Народне новине, Загреб, 1982. стр. 300.

¹⁷³ Видети: Члан 110 став 3 *Закона о власништву и другим стварним правима* Хрватске. У овом ставу се наводи „Кад прекомјерне посредне имисије потичу од дјелатности за коју постоји допуштење надлежне власти, власници некретнине која им је изложена немају право, док то допуштење траје, захтијевати пропуштање обављања дјелатности, али су овлаштени захтијевати накнаду штете коју су имисије нанијеле, као и подузимање прикладних мјера да се убудуће спријече прекомјерне имисије, односно наступање штете, или да се она смање“. На готово исти начин је формулисан и члан 76, став 3 *Закона о стварним правима* Републике Српске.

¹⁷⁴ Видети: Члан 76 став 3 *Закона о стварним правима* Републике Српске.

¹⁷⁵ *Нацртом Законика о својини и другим стварним правима* у члану 305, став 2 предвиђено је да се уздржавање од радње, односно отклањање извора шкодљивог утицаја не може захтевати, ако се радња врши или извор користи са дозволом надлежног органа или у оквиру општекорисне делатности, као ни ако уздржавање од радње, односно отклањање извора представља несразмеран терет за власника. Самим тим заштита власника суседне непокретности од имисија „легалних загађивача“ се своди само на захтев за накнаду штете, уз могућност предузимања друштвено оправданих мера за њихово смањење.

¹⁷⁶ Невена Петрушић, *op.cit.* стр. 352.

дотичног имитента у укупном привредном и економском развоју. Оно што се предлаже, а још увек није заживело, јесте израда листе општекорисних делатности и успостављање стриктних стандарда за стицање статуса повлашћених загађивача, чиме би се бар делимично ублажило њихово фаворизовање.¹⁷⁷ Алтернатива овом решењу јесте могућност да се судовима дају адекватне смернице за тумачење правног стандарда „општекорисна делатност“. Као најрадикалније решење, остаје предлог за укидање одредбе *Закона о облигационим односима* којом је уведено разликовање имисија које потичу од „легалних загађивача“ и свих других имисија.¹⁷⁸

Када је у питању издавање дозвола за обављање општекорисних делатности потребно је сагледати све услове за вршење оваквих радњи, као и сам начин рада техничких уређаја и постројења. Процес издавања дозвола требало би да буде максимално рестриктиван, уз оцену друштвене оправданости одређене делатности и потребе очувања животне средине.¹⁷⁹ Овим би се практично учинило сувишним и коришћење правног стандарда „општекорисна делатност“, јер би сам чин прибављања дозволе, која подразумева и озбиљно сагледавање интереса „легализације“ био довољан разлог за оправданост њеног вршења и „повлашћен“ третман. Из тог разлога овај термин више не користе прописи држава у нашем региону.¹⁸⁰

Уз већ поменуте недостатке материјалних прописа у овом домену, ефикасност облигационих средстава заштите умањена је и због тога што законска решења у домену облигационог права нису усклађена са правилима парничног поступка, па се наилази на велики број процесних препрека.¹⁸¹ Недостатак правила о накнади штете настале вршењем општекорисне делатности представља и чињеница да је „остваривање захтева за накнаду штете ствар диспозиције појединца чија су добра оштећена.“¹⁸² „При томе се сама накнада, која најчешће у пракси има новчани облик може употребити у било које сврхе. Важећом регулативом код нас њен смисао није уперен ка томе да се оштећено добро, као део животне

¹⁷⁷ Бранко Морант, *Грађанскоправне тужбе и еколошка (имисиона) заштита*, *Правна мисао*, бр. 3-4/1987. стр. 104-105.

¹⁷⁸ Невена Петрушић, *op.cit.* стр. 352-353.

¹⁷⁹ *Ibidem.*

¹⁸⁰ У Хрватском *Закону о власништву и другим стварним правима*, *Закону о стварним правима* Републике Српске, *Закону о својинско-правним односима* Црне Горе се не помиње правни стандард „општекорисна делатност“ него услов за повлашћени третман представља само прибављање дозволе надлежног државног органа.

¹⁸¹ „Захтев садржан у тужби подразумева да тужилац мора да прецизно наведе које су то мере, иначе ће га суд позвати да отклони овај недостатак, а уколико то не учини по налогу суда, сматраће се да је тужба повучена, односно ако тужилац врати тужбу без потребне допуне, тужба ће бити одбачена. Овде се као проблем јавља чињеница да тужиоцу садржина „друштвено оправданих мера“ најчешће није позната, те му је потребна помоћ стручног лица, коју судови према правилима парничног процесног права нису дужни да пружају, јер би тиме напустили улогу непристрасног трећег лица које решава спор“ (Невена Петрушић, *op.cit.* стр. 353-354).

¹⁸² Невена Петрушић, *op.cit.* стр. 353.

средине, ревитализује, санира, односно врати у претходно стање.¹⁸³ Због тога је потребно адекватним механизмима новчана средства усмерити ка репарацији претрпљене штете, која је када су у питању *индустријске* имисије, најчешће огромних размера.

Различит правни третман „стандардних“ и имисија „повлашћених“ загађивача предвиђен је и у *Аустријском* и *Немачком грађанском законуку*,¹⁸⁴ за разлику од *Швајцарског*, *Италијанског*, или пак *Грчког грађанског законика* који не садрже оваква решења. У праву САД не постоји могућност да на основу дозволе надлежног органа поједине имисије добију „повлашћен третман“. Самим тим, на судовима остаје да одреде судбину даљег вршења једне индустријске делатности. Могу је забранити, што се изузетно ретко чини, или водећи се интересима развоја привреде, погођеним лицима досудити правичну накнаду у новцу, што је далеко чешће случај. У већини случајева као разлоге ускраћивања забране, судови наводе „потребе развоја производње и њен значај за развој читавог друштва“, „вршење легитимне и нужне делатности“ или пак „чињеницу да је код одређеног загађивача запослено преко хиљаду људи“.¹⁸⁵ При томе, висока добит коју тужени остварује путем своје штетне делатности, најчешће има за последицу обавезу плаћања високих накнада погођеним лицима, па чак и откуп непокретности тужиоца.

Када су у питању индустријске имисије „повлашћени“ третман појединих имитената ствара услове да се индивидуалним захтевом може тражити накнада само оне штете која прелази нормалне границе. Рестриктивнија заштита, која се најчешће своди на правично новчано обештећење, правда се обично нужним уступцима ради привредног развоја и напретка друштва. Свакако да се у време интензивног привредног и индустријског развоја неки компромиси морају направити, али увек уз поштовање принципа одрживог развоја, уз

¹⁸³ Невена Петрушић, *op.cit.* стр. 353-354.

¹⁸⁴ *Аустријски грађански законик* у параграфу 364 садржи правило по којем власник земљишта подложног имисијама која потиче од рударског или концесионог постројења не може захтевати забрану оваквих утицаја, већ само тражити накнаду проузроковане штете. Захтев за одговарајуће намирење у случају штетних имисија који потичу са суседног земљишта у немачкој правној теорији и пракси на основу новелираног параграфа 906 *Немачког грађанског законика* назива се „грађанскоправни или суседскоправни захтев за учињену жртву“. На основу њега, лице погођено имисијама које потичу са суседног земљишта и последица су индустријских делатности, не може да тражи престанак таквих делатности подизањем негативне тужбе. Ипак, оно има могућност добијања одговарајуће накнаде на име „учињене жртве“ у општем интересу, обзиром да није дужно да трпи имисије, преко граница подношљивости. Тиме се настоје помирити интереси имитента и власника, односно корисника погођеног земљишта. У оваквим случајевима ради се о компензацији која се даје за ограничење својинских права, што подсећа на накнаду која се додељује у поступку експропријације. Натурална репарација је искључена, као економски нерационална.

¹⁸⁵ Dan Dobbs, *The Law of Torts*, St. Paul, Minnesota, 2000. стр. 1328. С тим у вези значајна је пресуда *Boomer v. Atlantic Cement Co.* из 1970. године. Тужена је била једна фабрика цемента која је непрестано производила цементну прашину која је пунила куће суседних становника. Суд је нашао да постоји *nuisance*, али будући да је тужени запошљавао 300 радника и инвестирао у фабрику 45 милиона долара, Суд је одустао од изрицања забране обављања делатности, под условом да тужени плати одштету у износу од 185 хиљада долара.

примену што ефикаснијих превентивних мера. Ипак, ово је често оправдање за бројне уступке, олако „легалитовање“ и толерисање претераних имисија и других штетних утицаја великих загађивача.

3. Најчешћи видови имисија

Технолошки напредак, привредни и индустријски развој кључни су фактори пораста броја и обима имисија, као и појаве неких њихових нових врста. У овом раду тежиште ће бити на традиционалним и појединим савременим видовима имисије који проузрокују класичне штетне последице на добрима појединаца које се могу отклонити грађанскоправним средствима. Поједине видове експлицитно помињу грађански законици, прописи држава у окружењу, као и наш *Закон о основама својинско-правних односа*.

Имисије предвиђене *Аустријским грађанским закоником* су изливање воде, ширење дима, гасова, топлоте, мириса и буке. Слично решење садржи и *Немачки грађански законик*. У *Швајцарском грађанском закоником* се помињу аерозагађења штетним испарењима, буке, вибрације и радијација. Уз то је *Швајцарским* и *Аустријским грађанским закоником* предвиђена и заштита од хлада који потиче од дрвећа и друге вегетације са суседне парцеле. Према *Грчком грађанском закоником* у имисије се убрајају дим, топлота, испарења, шумови и потреси. Слично решење садржи и *Италијански грађански законик*. У *Пољском грађанском закоником* нису дати примери за штетне утицаје, него је прописана обавеза власника суседне непокретности да се при вршењу свога права уздржава од сваке радње којом би се отежавало коришћење суседне непокретности, преко мере која је уобичајена с обзиром на друштвено-економску намену непокретности и месне прилике.¹⁸⁶ Сви поменути штетни утицаји, као и њима слични, представљају оптерећење за власника суседне непокретности, али и друга угрожена лица, као и за добра животне средине, јер се морају трпети до уобичајене мере у датој средини. Када се прекораче одређени лимити, погођено лице може остварити адекватну заштиту.

Као што је речено, према *Закону о основама својинско-правних односа* власник је обавезан да се при коришћењу непокретности уздржава од радњи и да отклања узроке који од ње потичу, а којима се отежава коришћење других непокретности преношењем дима, непријатних мириса, топлоте, чађи, потреса, буке, као и отицањем отпадних вода.¹⁸⁷ У *Закону* су само примера ради наведени поједини видови имисија. Дакле, није у питању *numerus clausus*, већ примерично набрајање. Тако се имисионе одредбе *Закона о основама*

¹⁸⁶ Видети: Члан 144 *Пољског грађанског законика*.

¹⁸⁷ Видети: Члан 5 *Закона о основама својинско-правних односа*.

својинско-правних односа односе и на сва друга слична дејства која имају извориште на једној непокретности, а могу отежати коришћење других. При томе треба имати у виду и то да се заштита од оваквих утицаја може, у складу са одредбама *Закона о облигационим односима*, остварити и на знатно ширем простору, а не само у непосредном суседству. *Нацрт Законика о својини и другим стварним правима* као примере шкодљивих утицаја који потичу од радње или извора са суседне непокретне ствари, поред оних из *Закона о основама својинско-правних односа*, наводи још светлост и електромагнетне таласе.¹⁸⁸ Према *Закону о стварним правима* Републике Српске и *Закону о власништву и другим стварним правима* Хрватске, у имисије се убрајају дим, неугодни мириси, чађ, отпадне воде, потреси и бука. У одредбама *Закона о својинско-правним односима Црне Горе* помиње се још и преношење топлоте.

3.1. Традиционални видови имисија

У најчешће традиционалне видове имисија спадају штетни утицаји од дима, чађи, преношења непријатних мириса, топлоте, буке и вибрација, као и изливање атмосферских и отпадних вода. Они се са једне непокретности преносе кроз ваздух и земљиште на другу, при чему њеним власницима могу нанети значајну имовинску и неимовинску штету. У даљем излагању биће посвећена пажња сваком од поменутих традиционалних видова имисија.

3.1.1. Имисије дима и чађи

Имисије чађи¹⁸⁹ и дима¹⁹⁰ штетно утичу на здравље људи, животиња и биљака, али и на материјална добра појединца. Оне могу знатно погоршати услове становања на одређеном простору, чак и онда када у себи не садрже састојке опасне по здравље људи. Уколико се покаже да је хемијски састав дима и чађи нарочито штетан за жива бића, узима се да овакви утицаји прекорачују уобичајену меру. Тада угрожена и оштећена лица могу захтевати одговарајућу заштиту.

У случају спора, суд је дужан да утврди хемијски састав дима и чађи, њихову учесталост, као и чињеницу да ли они угрожавају коришћење непокретности, као и

¹⁸⁸ Видети о овоме више: Јасмина Радовановић, *Штетно зрачење – откривање, деловање на човека и заштита од њега кроз људску историју*: <http://www.rastko.rs/cms/files/books/5062e69d9d3bc>, посећено 16. 07. 2013. године.

¹⁸⁹ Чађ настаје сагоревањем фосилних горива. Ради се о финим, малим честицама величине око 5 микрона које лебде у ваздуху и понашају се као гас. Садрже токсичне и канцерогене материје, а могу за себе везати и бактерије. Лако продиру у дисајне путеве и оштећују их.

¹⁹⁰ Дим чини велики број малих честица чврсте или течне супстанце (аеросоли) расуте у ваздуху које су настале некомплетним сагоревањем различитих материја.

неимовинске интересе лица на ширем подручју. Уколико угрожаваће постоји, потребно је утврдити и обим таквог сметања.¹⁹¹ Некад негативни утицаји постоје, али су незнатни.¹⁹² Поред тога, посебну пажњу треба обратити и на утврђивање чињеница везаних за правац простирања чађи и дима, будући да то првенствено зависи од ваздушних струјања на одређеном простору. Некада се дешава да су добра најближа извору чађи и дима, најмање погођена штетним утицајем.¹⁹³ У пракси се узима да дозвољени ниво прелази она концентрација дима и чађи која смањује приход на усевиима за 10%, односно узрокује сушење дрвећа.¹⁹⁴ Сагласно месним приликама, у бањско-туристичким подручјима свака имисија чађи и дима која утиче на смањење броја посетилаца, прекорачује дозвољену меру.¹⁹⁵

Загађивање ваздуха димом и чађи која потичу са непокретности физичких лица, а које су продукт живота и рада на одређеном подручју представља занемарљив удео у укупном аерозагађењу. Далеко штетније утицаје проузрокују индустријски погони, рафинерије нафте, термоелектране, хемијска индустрија, цементаре, рударска постројења, и др. Они у ваздух испуштају угљенмоноксид, сумпордиоксид,¹⁹⁶ азотни оксид, честице корпускулираних

¹⁹¹ У случају *McKinnon Industries v. Walker* (1951) WN 401 Privy Council тужени је био власник фабрике челика и гвожђа која је била удаљена 600 метара од куће тужиоца чији је један део представљао расадник и цвећару специјализовану за одгајање орхидеја које иначе представљају изузетно осетљиву врсту биљака. Услед имисија дима и чађи страдао је велики број садница орхидеја, због чега је одгајивач захтевао накнаду штете од власника фабрике. Суд је усвојио тужбени захтев, сматрајући да имисије штетних материја угрожавају интересе тужиоца и наложио туженом да му накнади претрпљену штету. Извор: E-law cases: <http://e-lawresources.co.uk/cases/McKinnon-Industries-v-Walker.php> посећен 13.10. 2013.

¹⁹² Тако је одбијен захтев тужиоца да тужени од међе додатно помакне роштиљ јер тужиоцу сметају дим и неугодни мириси и да надокнади проузроковану штету. У конкретном случају, суд је нашао да се ради о обичним, допуштеним имисијама. (*Окружни суд у Сплиту ГЖ. 3055/75. од 14.03.1977.*) Наведено према: Младен Жувела, *op.cit.* стр. 306.

¹⁹³ Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 42.

¹⁹⁴ *Врховни суд Хрватске* је досудио накнаду штете због уништења повртарских култура узрокованог испуштањем чађи из котлова постројења чији је власник био тужени. У поступку ревизије је било спорно да ли су остварене претпоставке за накнаду штете и уколико јесу, да ли је тужена у обавези да накнади целу штету или само ону која прелази уобичајене границе. Током поступка утврђено је да тужилац у свом повртњаку узгаја разно поврће за продају и да се у близини повртњака тужиоца на удаљености од 400-500 метара налазе постројења тужене која емитују велику количину чађи. *Врховни суд Хрватске* је нашао да су судови нижег степена правилно одлучили да је тужбени захтев основан, односно да је тужена обавезна да накнади спорну штету. Но, будући да се ради о штети проузрокованој у обављању општекорисне делатности, уз добијену дозволу надлежног органа, штетник је био у обавези да накнади само штету која прелази уобичајене границе, односно прекомерну штету. (*Врховним судом Хрватске Рев, 2428/1990. од 29.12.1992.*) Наведено према: Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 463.

¹⁹⁵ *Ibidem.*

¹⁹⁶ У случају *Alton Box Co. v. Pantya* (236 So. 452) Fla. A 970. услед квара у фабрици и промена температуре, дошло је до емисије велике количине сумпорне киселине у облику испарења, које се спустило на аутопут поред фабрике. Тужилац, сувозач у возилу свог супруга, почела је да кашље, а затим се онесвестила док је он возио кроз облак испарења. Након тога она је изгубила глас, а због касније дијагнозе карцинома, урађена јој је операција приликом које јој је извађен грљан. Постојао је доказ да она није имала карцином пет месеци пре излагања испарењима сумпорне киселине. Зато је суд прихватио могућност да је испаравање сумпорне киселине проузроковало карцином или погоршало претходно стање. Суд је и супругу који је био возач на име обештећења доделио 5000 долара, због погоршања здравственог стања узрокованог обољењем срца. Слично

материја, соли олова, алдехиде. Зато су сви ови загађивачи дужни да обезбеде техничке мере за спречавање и смањење имисија штетних материја у ваздух, као и да планирају трошкове заштите ваздуха од загађења у оквиру инвестиционих и производних трошкова. Мониторингом се спроводи систематско праћење квалитета ваздуха, предузимају се техничко-технолошке и друге потребне мере за смањење имисија,¹⁹⁷ као и праћење утицаја загађеног ваздуха на здравље људи и животну средину.¹⁹⁸

3.1.2. Имисије непријатних мириса

Непријатни мириси обично се шире из штала, пољских клозета, различитих депонија, али су често и последица коришћења чврстог и течног ђубрива. Најчешће се осећају на ужем

овоме у парници *Hagy v. Accied Chemical & Dye Corporation 1122 Cal. App. 2d 361, 265 P. 2d 86/1954* тужилац је покренуо судски спор због штете по сопствено здравље и имовину до којег је дошло услед имисија штетних гасова. Тужилац је навео да му је грло испечено, а да је крварио из носа и плућа. На тој основи досуђена је накнада штете, јер је доказано да је сагоревање штетних материја из једне фабрике утицало на погоршање здравственог стања туженог. У случају *Lunda v. Matthews, 46 Or. App. 701, 613 P.* Суд је прогласио одговорним власника фабрике цемента за имисију отпадака, прашине и дима, који су окружили кућу једног земљорадника, што је погоршало његово здравствено стање и изазвало хронични бронхитис и емфизем.

¹⁹⁷ У вези за овим питањем значајна је и једна пресуда *Окружног суда у Београду*. „Решењем одељења за комуналне и грађевинске послове општине С. Г. у Б. од 24.08. 1995. одобрено је извођење радова на реконструкцији ресторана за потребе привредног друштва општине С.Г. Првотужени по уговору о извођењу инвестиционих радова од 21.09.1995. године био је наручилац тих радова чију је вредност исплатио извођачу радова. Првотужени је у оквиру своје делатности управљања и располагања пословним простором издао за закуп локал закупцу који проузрокује узнемиравање непокретности тужиоца. Пасивна легитимација проистиче не само из члана 42 *Закона о основама својинско-правних односа*, већ и из члана 207 *Закона о облигационим односима*, према којем наручилац и извођач радова на непокретности солидарно одговарају трећем лицу за штету која настане у вези са извођењем тих радова. Окружни суд указује да су оба тужена у обавези да дограде димњак кухиње ресторана изнад нивоа зграде у улици Г. Ј. у Б., у складу са садржином одредбе члана 156 *Закона о облигационим односима*. У овом случају друготужени је ималац извора опасности, а првотужени правно лице које држи тај извор опасности под својим надзором. У конкретном случају захтев за отклањање опасности од штете усмерен је на уклањање извора опасности који излаже непокретност тужиоца и осталих станара зграде неугодностима које прелазе оквира уобичајених граница у савременој урбаној средини. Тражена мера за спречавање узнемиравања је потпуно адекватна и усмерена на заштиту уставног права на здраву животну средину и неометаног коришћења стана.“ (*Пресуда Окружног суда у Београду ГЖ бр. 7532/2000. године*)

¹⁹⁸ Према нашем *Закону о заштити ваздуха (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009 и 10/2013)* оцењивање квалитета ваздуха врши се у погледу концентрација сумпор диоксида, азот диоксида и оксида азота, суспендованих честица, олова, бензена и угљенмоноксида, приземног озона, арсена, кадмијума, никла и бензо(а)пирена, а може и за друге загађујуће материје, које су као такве утврђене релевантним међународним прописима. *Уредбом о граничним вредностима емисија за загађујућих материја за ваздух, (Службени гласник Републике Србије, бр. 71/2010 и 6/2011 - испр.)* утврђују се њихове граничне вредности, дозвољена прекорачења оваквих вредности, као и начин, поступак, учесталост и методологију мерења емисија загађујућих материја у ваздуху. Према нивоу загађености, полазећи од прописаних граничних и толерантних вредности, а на основу резултата мерења, одређују се три категорије квалитета ваздуха. Тако прву категорију чини чист или незнатно загађен ваздух, где нису прекорачене граничне вредности нивоа ни за једну загађујућу материју. Другу категорију представља умерено загађен ваздух, где су прекорачене граничне вредности нивоа за једну или више загађујућих материја, али нису прекорачене толерантне вредности ни једне загађујуће материје. Трећу категорију чини прекомерно загађен ваздух, где су прекорачене толерантне вредности за једну или више загађујућих материја. Уколико за неку загађујућу материју нису прописане граничне вредности, њена гранична вредност се узима као толерантна вредност. Листу предвиђеног квалитета ваздуха по зонама и агломерацијама за територију Србије доноси Влада и објављује их у *Службеном гласнику* и у електронским медијима.

простору. Уколико потичу од одређених индустријских делатности, могу захватити и знатно шире подручје. Ови облици штетних имисија првенствено погоршавају услове становања, квалитет живота и изазивају разне друге неугодности.

Приликом оцене допуштености штетних утицаја непријатних мириса најважније је детаљно анализирати месне прилике у средини у којој се осећају.¹⁹⁹ Као правни стандард, месне прилике, упућују на разликовање градске, сеоске средине или пак бањско-туристичког места, при чему је ова чињеница од изузетног значаја за утврђивање границе нужне толеранције у погледу интензитета имисија.²⁰⁰ Тако је у градским насељима забрањено држање стоке, лагеровање стајског ђубрива, формирање депонија и септичких јама, као и поседовање пољских клозета.²⁰¹ Са друге стране, непријатни мириси из таквих извора у

¹⁹⁹ Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 42.

²⁰⁰ „Првостепеном пресудом одбијен је тужбени захтев да се наложи туженом да престане са узнемиравањем тужиоца у својини некретности у Нештину. Првостепени суд правилно заузима став да током поступка није доказано да тужени узнемирава тужиоца у коришћењу суседних непокретности, у мери која превазилази месно уобичајени интензитет. Према одредби члана 5 ЗОСПО, власник непокретности дужан је да се при коришћењу непокретности уздржава од радњи и отклања узроке који потичу од његове непокретности којима се отежава коришћење других непокретности преко уобичајене мере. Да би тужилац у судском поступку остварио заштиту од имисија, у смислу члана 42 ЗОСПО имисије морају да проузрокују знатнију штету власнику земљишта, било што оштећују ствари које се налазе на том поседу, умањују његове приносе или проузрокују штету лицима која на њему бораве. Тужени је по налогу Општинске управе Бачка Паланка, након подношења тужбе у овом поступку у лето 2007. године, изместио стајњак у дворишту, удаљивши га од објекта тужиоца, и исти оградио оградом од чврстог материјала, те престао са употребом пољског клозета. Првостепени суд је оцењујући расположење чињенице закључио да тужилац није доказао да непријатни мириси, односно смрад и отпадне воде, које потичу од наведених објеката представљају имисију, која је неуобичајена с обзиром на месно уобичајено коришћење непокретности на селу. Инсистирање тужиоца на чињеницама везаним за удаљеност предметних објеката туженог од непокретности тужиоца, и уподобљености њиховог положаја предметној општинској регулативи, у ситуацији када тужилац није доказао постојање претераних имисија, које би биле подложне забрани, није сврсисходно, јер те чињенице нису релевантне и одлучне за доношење одлуке код овако постављеног тужбеног захтева. Наиме, тужилац истакнутим тужбеним захтевом у овом поступку није тражио да се тужени обавезе да спорне објекте измести на места и удаљеност у складу са одредбама *Правилника о општим условима о парцелацији, изградњи и садржини, условима и поступку издавања аката о урбанистичким условима за објекте* за које одобрење за изградњу издаје општинска односно градска управа. Тужилац је захтевао да се туженом забрани да са своје парцеле испушта отпадне воде и наложи да спречи ширење непријатних мириса од стајског ђубрива и пољског клозета. Из наведених разлога, супротно наводима жалбе туженог, о погрешној примени материјалног права, првостепени суд основано сматра да нису испуњени услови прописани чл. 5 и 42 ЗОСПО за остваривање судске заштите, обзиром да тужилац није доказао да непријатни мириси, отпадне воде и друге имисије од стајског ђубрива и пољског клозета у власништву туженог прелазе допуштену границу толеранције у једној сеоској средини. Тужилац у жалби сматра неприхватљивим став првостепеног суда о очекиваном вишем интензитету имисија непријатних мириса, у сеоским срединама, у односу на градске. Насупрот оваквим наводима жалбе, месне прилике, као правни стандард, који предвиђа ЗОСПО, управо упућују на разликовање средина (сеоске, градске, бањске средине), а поред начина живота и рада људи одређују и уобичајено коришћење земљишта. Стога, месне прилике, у предметној сеоској средини подразумевају узгој стоке, и употребу стајског ђубрива, као и коришћење пољских клозета и септичких јама, које безусловно повлаче за собом имисије одређеног интензитета. Стога се природно у сеоским срединама ствара виша граница толеранције на исте“. (*Пресуда Апелационог суда у Новом Саду пословни број Гж. 1270/11 од 05.05.2011. године, Билтен Апелационог суда у Новом Саду бр. 3/2011. стр. 104-105.*)

²⁰¹ У једној пресуди *Врховног суда Србије* из 1999. године се наводи „да су нижестепени судови правилно одредили да се ради о штетним имисијама и да се на њих има применити члан 5 ЗОСПО јер је утврђено да су непријатни мириси и инсекти из пољског клозета туженог који се налази на удаљености од 2,5 м од улаза у кућу

сеоским срединама су уобичајени и у пракси судова се најчешће не сматрају имисијама које прелазе дозвољену меру.²⁰² Потребне руралног развоја, подстицање пољопривредне производње, сточарства и узгоја живине, од значаја су за укупни привредни развој и просперитет једне земље. Зато ове чињенице намећу потребу да се у судској пракси постави далеко виши праг толеранције, када је у питању ширење непријатних мириса, у односу на урбане градске средине, у којима владају потпуно другачији услови живота.

Ширење непријатних мириса при употреби чврстог и течног ђубрива узрок је великог броја спорова. Мирис расутог ђубрива и осоке може да се осети далеко од поља. Ипак, ширење непријатних мириса се значајно умањује правилним поступком ђубрења, уз повољне

тужиље таквог интензитета, да прелазе уобичајене границе трпљења. Ове чињенице потврдио је саслушани вештак, а до таквог мишљења се дошло и непосредним опажањем суда на лицу места. Услед таквих околности тужила не може да нормално користи кућу за становање јер овакви мириси улазе у стамбене просторије. Због тога је туженом, као власнику пољског клозета, наложено да отклони извор штетних имисија. Одабир места премештања клозета је ствар туженог, с тим да он у свом дворишту има довољно простора да пољски клозет постави на довољној удаљености и од свог стамбеног објекта и од стамбеног објекта тужиле.“ (*Одлука Врховног суда Србије, Рев. бр. 520/99 од 26.05.1999.*)

²⁰² У једној пресуди из 2006. године *Окружни суд у Ваљеву* је утврдио да власници земљишта морају трпети непријатне мирисе који долазе са суседне непокретности. У образложењу пресуде наводи се да је тужени у селу П. изградио товилиште за крупну стоку на удаљености од 4 м од плаца тужилаца, што је на око 25 м од куће тужилаца и 38 м од бунара за воду. Товилиште је дограђено уз шталу туженог. Димензије дограђеног дела су 18,25 x 6,3 м, а направљене су и две септичке јаме за скупљање осоке. Једна се налази испод товилишта између темеља из које је изведен цевовод у преливну бетонску септичку јаму димензија 5 x 2 x 2,5 м са отвором на горе, ради црпљења осоке у цистерне. Ова септичка јама се празни у просеку једном месечно. Првостепени суд на једном месту у образложењу своје пресуде је навео да је из исказа тужиоца Д. утврдио да се непријатни мириси шире током целе године, а нарочито током летњег периода. Тада је неподношљиво седети у дворишту, нарочито када дува ветар и тужени вуче осоку. Под таквим околностима смрад се осећа и у кући, када су затворени прозори и врата. Тужилац сматра да због оваквих околности његови унучићи имају и одређене здравствене проблеме. Поред тога узимањем узорка воде из бунара, утврђено је да је вода загађена, због чега је тужени био принуђен и да ископа други бунар са водом за пиће. Међутим, у даљим наводима пресуде, првостепени суд прихвата и исказ туженог који оспорава такве тврдње тужиоца, истичући да се ради о незнатим сметњама у месно уобичајеним приликама. Потом, Суд констатује да се непријатни мириси осећају у кући тужиоца само кад дува југозападни ветар и то искључиво када тужени вуче осоку, једном месечно у трајању од четири сата, у току једног дана. Суд је прихватио и исказ туженог и затим закључио да се ради о непријатним мирисима који су месно уобичајени за сеоске услове живота и такав начин економског привређивања. Поред тога, у пресуди је наведено да су предстваници суда боравили на поседу тужиоца за време увиђаја и да се није ширио мирис неподношљивог интензитета, мада је у записнику о увиђају од 15. 06. 2004. године забележено следеће: „Суд констатује да се на лицу места у товилишту шире изузетно непријатни мириси који су месно неуобичајени“. Ипак, остаје нејасно шта се то променило у међувремену, од увиђаја до доношења пресуде. Према члану 5 став 1 *Закона о основама својинско-правних односа* првостепени суд је био дужан да цени како природу, тако и намену непокретности тужиоца, као и интензитет утицаја који долази са непокретности туженог на непокретност тужиоца, али и месне прилике, нарочито да ли је уобичајено у месту где се налазе непокретности, да се товилишта односно штале, подижу у непосредној близини стамбених објеката. (*Решење Окружног суда у Ваљеву Гж бр. 548/06 од 29.09. 2006.*) Цитирано према: Предраг Тошић, Синиша Огњановић, *Заштита животне средине од штетних имисија у пракси судова Републике Србије, Зборник радова са X међународног скупа Синергија 2012. године*, Бијељина, 2012. стр. 331.

временске услове, нарочито када је у питању правац ветра. Уз то је важан и квалитет коришћеног ђубрива.²⁰³

Држање домаћих животиња од којих могу потицати непријатни мириси регулисано је локалним прописима.²⁰⁴ Чак и када је на одређеном подручју дозвољено држање домаћих животиња и кућних љубимаца, то не може бити сметња да се лицу пружи заштита, уколико се таквим поступцима врши његово узнемиравање.²⁰⁵

Посебан проблем представља ширење непријатних мириса из индустријских погона и различитих депонија, од отпаданих вода и изливања фекалија. Они су далеко интензивнији и осећају се на ширем подручју. Тако се поред претњи по животну средину, ствара и непријатност за запослене у одређеном индустријском постројењу, али и оближње становништво чији се квалитет живота и рада знатно погоршава на одређеном простору. Са непријатним мирисима боре се многа подручја, те се последњих година предузимају значајне мере да се они сузбију или сведу на подношљиву меру.²⁰⁶ Студијама о процени утицаја појединих пројеката на животну средину морају се предвидети и мере за праћење непријатних мириса. Данас постоје акредитоване лабораторије за мерење концентрације непријатних мириса које користе динамичку олфактрометрију и хемијске анализе. У случају

²⁰³ Оцеђени садржај силаже или покварено млеко у ђубриву додатно појачава његов непријатни мирис. Ниво штетних загађења који су последица коришћења ђубрива зависе од његовог порекла, начина производње, као и начина чувања.

²⁰⁴ Тако се на основу *Одлуке о држању домаћих животиња на територији града Београда* под домаћим животињама подразумевају копитари, папкари, кунјићи, живина и голубови, а под кућним љубимцима животиње које се држе ради дружења, а то су пси и мачке. Овом *Одлуком* прописано је да се на подручју градских општина: Врачар, Савски венац и Стари Град, не могу се држати копитари, папкари, живина и кунјићи. Док Скупштине градских општина Барајево, Вождовац, Гроцка, Звездара, Земун, Лазаревац, Младеновац, Нови Београд, Обреновац, Палилула, Раковица, Сопот, Сурчин и Чукарица, својим актом ближе одређују места, односно делове подручја градске општине у којима се могу држати домаће животиње.

²⁰⁵ Пресудом *Окружног суда у Смедереву* потврђена је пресуда првостепеног суда којом је усвојен тужбени захтев и тужени обавезан да са своје непокретности измести ђубре, тако да се исто не осећа у дворишту тужиоца. Првостепени суд је на основу изведених доказа утврдио потребне чињенице и констатовао постојање недозвољених имисија. Суд је утврдио је да тужени одлаже живинско ђубриво у бетонско спремиште уз саму међу, између парцела странака, па се отуда шири непријатан мирис који прекорачује границе допуштености у датој средини. Због тога је тужени био у обавези да предузме одговарајуће радње, како би узнемиравање престало, односно држи живину, чији узгој је на том месту дозвољен, на начин да тиме не узнемирава суседа. (*Пресуда Окружног суда у Смедереву, ГЖ бр. 832/99*).

²⁰⁶ Тако би се санацијом постројења произвођача киселог купуса, становници насеља Футог, у околини Новог Сада, требали коначно решити смрада који потиче од испуштања отпадног расола, постављањем цеви у Футошки канал. На тај начин би расолски, али и фекални и индустријски отпад ишао цевима, а не земљом што би спречило ширење непријатних мириса. Привредно друштво Хип Петрохемија из Панчева, које је пре више од тридесет година изградило фабрику за третман отпадних вода, отпочело је пројекат реконструкције постројења. Тиме би се значајно смањиле имисије загађујућих материја и елиминисали непријатни мириси, али и побољшао квалитет амбијенталног ваздуха у Панчеву и околини. Са непријатним мирисима боре се и становници Зрењанина, где постоји разлика у нивоу воде између Бегеја и Тисе, али и недостатак пречишћивача отпадних вода. Тако, комплетна фекална канализација отиче у Бегеј. Отворена септичка јама - Велики бачки канал, највећи градитељски подухват Европе у XVIII веку, дуг 112 километара, угрожава живот становника Врбаса, нарочито оних који имају куће непосредно дуж канала из кога се често шири неподношљив смрад.

прекорачења граница толеранције за дату средину спроводе се мере спречавања оваквих појава изградњом одређених постројења и пречишћивача или затварањем канала којима се шире отпадне материје. Тиме се значајно доприноси решавању проблема ширења непријатних мириса које је последица загађивања вода, ваздуха, земљишта, лоше канализационе мреже у стамбеним зонама, чиме се угрожава здравље, али и квалитет и пријатност боравка на одређеном простору.

3.1.3. Имисије топлоте

У судској пракси су ретке тужбе због имисија прекомерне топлоте. Претерано загревање просторија које је најчешће последица вршења одређених делатности може да нашкоди здрављу људи у суседним стамбеним јединицама, угрози квалитет његовог живота, нанесе штету растињу на суседовом имању, као и појединим културама умањујући приносе.²⁰⁷ Температуре више од уобичајених могу и да отежају или онемогуће вршење неке друге делатности у односу на ону од које потиче топлота.

У *Закону о основама својинско-правних односа, Нацрту законика о својини и другим стварним правима, Немачком и Аустријском грађанском закону* преношење топлоте је наведено као пример штетних имисија. Преношење топлоте, пак није поменуто у *Швајцарском грађанском закону*, као ни у *Закону о стварним правима Републике Српске* и *Закону о власништву и другим стварним правима Хрватске*. Ово вероватно из разлога што су спорови због оваквих утицаја на суседну непокретност веома ретки. Да би се суседу нанела штета, загревање би морало бити интензивније. Ширење оваквих имисија углавном су последица близине пекаре, пицерије, ресторана или печењара.²⁰⁸

²⁰⁷ Cathy J. Okrenet, *Tort Law and Personal Injury Law*, Stamford, 2013. стр. 363.

²⁰⁸ У једном случају који се нашао пред *Врховним судом Хрватске* пећи за печење пица тужене власнице пословних просторија испод стана тужиоца стварале су прекомерну топлоту. Услед тога тужилац није могао да користи стан у летњем периоду. Тужбеним захтевом је тражио да тужена предузме одређене радње како би се уклонио узрок прекомерног загревања пода његова стана. Конкретно, тужилац је на основу члана 156, став 2 *Закона о обвезним односима* тражио постављање изолације како би се спречило загревање, односно постигла температура уобичајена за станове исте врсте, градње, старости и положаја. „Првостепени суд сматра, будући да туженица мора имати одобрење надлежног државног органа за своју дјелатност да је тај орган овлаштен и дужан бринути се о даљем раду уређаја у њезиној пословној просторији, те заштити сусједи и околину по службеној дужности односно по пријави, а због тога сматра да је тај орган овлаштен одлучивати да ли су имисије што долазе из пословног простора туженице на сусједне некретнине прекомјерне. Другостепени суд је у цијелости прихватио стајалиште првостепеног суда изразивши мишљење да туженица даје угоститељске услуге, укључујући и припремање хране на темељу и у оквиру дозвољене дјелатности, па да стога тужитељ не може тражити забрану и спречавање насталих штетних имисија у судском поступку, већ да се о таквом захтјеву одлучује у управном поступку.“ Како ставови нижестепених судова у конкретном случају нису били правилни, јер се радило о спору који проистиче из имовинских односа, *Врховни суд Хрватске* је вратио предмет првостепеном суду на поновно суђење. (*Пресуда Врховног суда Хрватске Рев 1947/1991-2*).

У једном интересантном и прилично старом случају *Robinson v. Kilvert*²⁰⁹ тужени се бавио производњом кутија од папира у кући у којој је горњи спрат користио тужилац као складиште за посебну врсту смеђег папира. Посао туженог је захтевао топао и сув ваздух, те је због тога загревао своје просторије, што је довело до повећања температуре и у просторијама тужиоца. На тај начин дошло је до сушења, па тиме и умањења цене смеђег папира који је тужилац складиштио. Ипак, Суд је констатовао да радњама туженог није причињена никаква значајнија материјална штета тужиоцу, те је туженог ослободио одговорности. У образложењу је истакнуто да не постоји основ на накнаду штете лицу које обавља изузетно специфичан посао, уколико су имисије производ допуштене делатности. У једној пресуди *Окружног суда у Сплиту*²¹⁰ тужиоци су тражили сатисфакцију због тога што нису могли нормално да користе своје станове услед буке која је долазила из пекаре која се налазила испод њиховог стана. Такође сметала им је и превелика топлота која је потицала од димњака пекаре који је пролазио кроз њихове станове. Како се радило о штетним имисијама које су прелазиле дозвољену и уобичајену меру, због које није било могуће нормално користити станове, тужиоцима је признато право на накнаду штете.²¹¹

Спорови око имисије топлоте у стамбеним зонама, ретко се срећу и немају већи еколошки значај. За разлику од тога, екстремно високе температуре, као последица производних делатности, рада индустријских постројења, експлозија и акцидентата итекако могу имати штетан утицај на добра појединца и саму животну средину. Уз то, овакве појаве су најчешће праћене и ширењем дима, чађи, непријатних мириса, ослобађањем опасних хемијских једињења који здружено могу изазвати праве еколошке катастрофе.²¹²

3.1.4. Имисије буке и вибрација

Бука се обично дефинише као нежељен и по људско здравље штетан звук или шум у спољашњем простору. Наравно, одмах треба направити разлику између претеране буке као имисије у суседским односима и комуналне буке ширих размера, као једног од значајних

²⁰⁹ *Robinson v. Kilvert (1889) 41 Ch D 88 Court of Appeal.*

²¹⁰ Пресуда *Окружног суда у Сплиту* Гж. 624/74 од 14.11.1975.

²¹¹ Младен Жувела, *op.cit.* стр. 307.

²¹² Једна од највећих еколошких катастрофа која је до сада задесила човечанство биле је експлозија 2 кг диоксида која се 1976. године догодила у Севесу у Северној Италији, када је угрожено подручје од 1800 ха. У Сао Паулу у Бразилу је 1984. године услед експлозије на цевоводу страдало 508 особа. У Базелу у Швајцарској се 1986. године у пожару у једном складишту запалило око 1300 тона различитих хемикалија, при чему се у реку Рајну директно излило око 30 тона, чиме је угрожен живи свет на подручју од неколико стотина километара. Велика експлозија на цевоводу догодила се у месту Неар Уфа у Русији када је страдало 645 људи. Код нас је у лакирници фабрике Застава 1990. године избио велики пожар у којој се отровало 10 радника, а 1995. у експлозији земунској фабрици Грмеч такође је страдало 10 радника.

проблема модерног друштва.²¹³ Живот у великим градовима и индустријским центрима подразумева буку чија јачина отежава или онемогућава чак и редован одмор и рад, угрожава здравље човека, а штетно делују и на животну околину.²¹⁴ Иако јој се не придаје толики значај у односу на неке друге облике имисија, бука како је Шопенхауер забележио „паралише мозак, убија мисли“ са изузетно штетним ефектима на психофизичко стање људског организма.²¹⁵ Свака бука, без обзира да ли потиче од саобраћаја, процеса производње, музичких инструмента, људског гласа, клима уређаја или вентилације,²¹⁶ може представљати ометање, посебно уколико настаје у близини места где људи живе и раде. Свакако да нико нема право да захтева апсолутну тишину, али може да инсистира на свођењу нивоа буке на онај ниво који одговара стандардима подручја у којем живи.

Уз буку, али и независно од ње, слично штетно дејство имају и вибрације, као механички периодични потреси изазвани различитим људским делатностима. Они су најчешће последица индустријских процеса и могу имати штетан утицај на околину. Често озбиљно погоршавају услове становања, изазивајући пуцање и оштећења на околним објектима, па чак њихова урушавања.²¹⁷ Наравно, штете у виду напрелина и пукотина на

²¹³ Мирослав Лазић, *Заштита од буке - комунална бука и имисија буке, Зборник радова Правног факултета у Нишу* бр. 62/2012. стр. 129.

²¹⁴ Бука јачине 40-50 dB изазива психичке реакције, 60-80 dB растројство вегетативног нервног система, 90-110 dB слабење слуха, преко 120 dB повреду слуха и слушног апарата, а ако је преко 140 dB може изазвати чак и смрт.

²¹⁵ Резултати бројних истраживања о ефектима комуналне буке, спроведених у последњој деценији, показују да се као један од најважнијих штетних ефеката буке јавља поремећај спавања, док она може утицати и на појаву кардиоваскуларних поремећаја. Видети о овоме више: Љиљана Стошић, Александра Иветић, Горан Грубић, *Noise Exposure and Public Health, Enviromental Protection of Urban and Suburban Settlements*, Никола Алексић, (ур.), Еколошки покрет града Новог Сада, Нови Сад 2009. стр. 295-299.

²¹⁶ У једној пресуди *Врховног суда Хрватске* из 1999. године је констатовано да су некретнине странака суседне, да вентилатор и клима уређај у угоститељском објекту тужене ствара буку која је изнад допуштене границе буке у средини у којој људи раде и бораве, и то на тераси тужене. „Како је према *Правилнику о највишим допуштеним разинама буке у средини у којој људи раде и бораве* (*Народне новине* бр. 37/90) и то према табlici 3 утврђено, а према проведеном вјештачењу, да разина буке која долази с објекта тужитељице прелази допуштену вриједност на тераси куће тужитељице (за дан 55, а за ноћ 45 dB), према оцјени овог Суда штетна имисија која прелази прописане допуштене границе, представља такву имисију која прелази уобичајену мјеру с обзиром на природу и намјену некретнина, односно месне прилике. Наиме, прописивањем највише допуштене разине буке успоставља се такав однос који омогућује власнику некретнине да исту користи уз употребљавање одређених уређаја који су извор штетних имисија, па и кад се ради о законом допуштеној дјелатности, до одређене разине, да би се исто тако омогућило власницима сусједних некретнина да користе своју некретнину према својој намјени, у конкретном случају за становање. У вези приговора туженице на неодређеност захтјева ваља рећи да бука у смислу правног термина, а према законској дефиницији представља недопуштену разину звука, а што се тиче конкретних мјера за њезино смањивање на допуштену разину суд их није овлаштен сам одређивати, а како је тужитељица позвана да то учини остала код ранијег захтјева (лист 47 списка), Суд је своју одлуку донио у складу с одредбом чл. 2. ЗПП, наиме судио је у оквиру постављеног захтјева. Стога с обзиром на истакнуто, штетне последице може хносити само тужитељица а не туженица.“ (*Одлука Врховног суда Хрватске Рев 866/1995-2*)

²¹⁷ Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 44

објектима могу у неким случајевима бити последица лоше конструкције, као и природних потреса.²¹⁸

Ради адекватног санкционисања буке и вибрација у државама се доносе закони и подзаконски акти којима су предвиђене превентивне мере и одређују допуштени нивои буке на одређеном подручју. Уколико бука у суседским односима не прелази јавноправним прописима установљене лимите, врши се додатна оцена њене прекомерности, водећи рачуна о месној уобичајености коришћења непокретности, њеној природи и намени. Овакве процене препуштају се судији који у поступку мора ангажовати и вештаке одговарајуће струке. При оцени подношљивости буке као критеријума оцене допуштености важно је узети у обзир и време вршења имисија.²¹⁹

Оцена допуштености буке је последњих година²²⁰ захваљујући савременим уређајима за мерење прилично поједностављена. Уз то, у односу на неке друге врсте имисија, бука лакше подлеже мониторингу.²²¹ Тако се одлуке судова данас све више ослањају на крајње

²¹⁸ „Тужитељев захтјев за накнаду штете коју као оштећени трпи због тога што су му објекти изложени дјеловању вибрација узрокованих минирањем на каменолому који тужени обавља при дјелатности (фракцији пијеска) представља захтјев за накнаду штете због штетних имисија - члан 156. преузетог *Закона о облигационим односима*, који регулише питање накнаде штете која настаје у обављању дјелатности за коју постоји дозвола надлежног органа, док члан 9. *Закона о власничко правним односима (Сл. новине ФБиХ, бр. 6/98)*, регулише права и обавезе сусједа у вези штетних имисија. Одговорност за штету од имисија која долазе од привредних субјеката заснива се на објективном принципу (члан 154. став 2. *Закона о облигационим односима*) ако прелазе уобичајене границе, а што у конкретном предмету није случај. Наиме, у нижестепеним пресудама је утврђено да се тужени бавио одобреном производњом пијеска односно фракција разних димензија и блокова у каменолому који је удаљен од тужитељеве куће 1.100 м. На објектима тужитеља пукотине постоје - међутим нису узроковане минерско- бушилачким радовима које је у каменолому обављао тужени и у условима максимално кориштених количина активираних експлозива - већ првенствено природним потресима којих је у посљедњих 30 година било 80 (у периоду од 24. 6. 1972. до 20. 8. 2001. године према подацима које је утврдио Федерални метеоролошки завод Сектор за сеизмологију С.), те грађевинским пропустима обзиром на квалитету конструктивних карактеристика предметних објеката. Само у проценту од 10% радови туженог су утицали на интензивирање већ постојећих напрстина и пукотина, а 90% се односи на лош квалитет и изведбене недостатке објекта, при чему су вибрације од природних потреса веће од 1,5 цм/с утицале на појаву формирања напрстина и пукотина. Код таквих чињеничних утврђења за које је везан овај суд нижестепени судови су правилно примјенили материјално право када су тужбени захтјев одбили основом члана 156. став 3. *Закона о облигационим односима* на коју се и позивају, па приговор ревидента о погрешној примјени материјалног права не стоји. (*Пресуда Врховног суда ФБиХ, број: Рев-663/04 од 22.11.2005. године*).

²¹⁹ Видети: *Bamford v Turnley [1862]*. Препорука Светске здравствене организација која се односи на ноћну буку и чињеницу да она далеко штетније утиче на здравље људи, није била довољан разлог за суд да у случају *Murdoch Glacier v. Metal Co Ltd (1998) Env LR 732* буку коју је емитовала једна фабрика третира као *nuisance*. Видети о томе више: Vivienne Harwood, *Modern Tort Law*, Taylor & Francis Group, London - New York, 2009. стр. 255-256.

²²⁰ Један од најчешћих штетних медицинских ефеката комуналне буке јесте ометање спавања, при чему су најугроженије особе са високо израженом осетљивошћу на буку, коју чини око 10% становништва и умереном осетљивошћу око 20%. Поремећаји спавања се могу јавити код изложености нивоу буке већем од 40 dB, а код више од 50 dB су далеко чешћи.

²²¹ „Бука од рада компресора даје право оштећеном за заштиту, ако је по свом интензитету отежава становање у одређеној средини преко подношљиве мере, а не и онда ако се ради о имисији која је сношљива. У поновљеном поступку првостепени суд ће оценити да ли је потребно техничким апаратима утврдити интензитет буке у овом случају с обзиром да је осетљивост на буку релативно индивидуалан фактор, али постоје стандарди који

објективна мерила, јер се мерењем нивоа буке лако констатује њена прекомерност у одређено време, на одређеном месту.²²²

Оцена оштећеникове осетљивости без обзира да ли се ради о имисији буке или неким другим штетним утицајима одувек је делила правну науку и праксу. Тако се део теоретичара приклањао крајње субјективној процени, која пасивне обавезе трпљења прилагођава личности сваког оштећеника. Други су пак, ефекат једне радње оцењивали и према конкретним околностима које су везивали за личност или ствар.²²³ Трећа становишта су била крајње објективна, да се понашање између суседа посматра сасвим независно од особина и навика својствених штетнику и оштећеном. У судској пракси романског и германског правног круга, као и у земљама које припадају *common law* систему преовладава примена претежно мешовите концепције. Код нас, слично томе, превагу има или мешовит или чисто објективан приступ оцени допуштености буке и других имисија.²²⁴

интензитет буке дозвољавају у одређеној средини до прописане мере.“ (Одлука *Врховног суда Србије*, Рев.бр.1936/98.од 24.06.1998.) .

²²² Постављеним захтевом тужилац је тражио заштиту због узнемиравања својине у смислу одредбе члана 126. Закона о стварно-правним односима *Црне Горе*. Тврдио је да га бука која настаје због коришећења уређаја - појачала приликом вршења верских обреда у цамији, која се налази у непосредној близини његове куће, узнемирава у мирном уживању својине. „У конкретном спору се ради о штетним имисијама (бука) чији су извор уређаји - појачала која користи тужена током вршења обреда у вјерском објекту. Јер, бука је сваки звук изнад граничне вриједности које се утврђује посебним прописом, с обзиром на вријеме и мјесто настанка у средини у којој људи бораве. Тек кад се пређе одређена граница толеранције, оштећено лице ужива заштиту. Ово из разлога што се свако мора прилагодити особеностима простора у коме живи и трпјети имисије које су у границама подношљивих и не утичу на здравље људи и животну средину. Терет доказивања чињенице да интензитет буке прелази границе толеранције је на тужиоцу, као оштећеном лицу. Тужилац је пропустио да предујми трошкове, како би се вјештачењем утврдило да ли тужена коришћењем уређаја - појачала приликом вјерских обреда изазива буку која прелази граничне вриједности нивоа буке, сходно прописима о тим вриједностима и методама процене и мјерења буке. Првостепени суд је санкционишући овакво понашање тужиоца правилно одлучио у смислу одредбе чл. 219. ЗПП-а, примјеном правила о терету доказивања, а Другостепени суд прихватио разлоге првостепеног суда у свему као правилне.“ (Пресуда *Врховног суда Црне Горе* Рев. бр. 928/12 од 04.12.2012. године)

²²³ У једном занимљивом веома старом спору *Health v. Brighton (1908) 24 TLR 414* свештеник једне цркве и верници су тражили заштиту од буке која је долазила из оближње фабрике. Ипак тужба је била одбијена јер није било доказа ни о опадању броја верника, нити о било каквој непријатности, изузев оних које је трпео сам свештеник као изузетно сензитивна особа. Суд је закључио да свештеника бука која долази из суседне фабрике не ремети у држању проповеди и вршењу своје службе.

²²⁴ Поменућемо једну пресуду *Врховног суда Србије* у којој до изражаја долази тежња за применом начела превенције према објективној методи оцене прекомерности нивоа буке. У поступку по тужби П.О. против Б. фабрике цемента „Л.“ АД из Б. утврђено је да тужиоци живе у породичној стамбеној згради у Б. саграђеној 1971. године. Изнад зграде на висини од 4 метра пролази транспортна трака туженог постављена 1977. године за потребе транспорта сировина, која је у погону од 6 ујутро до поноћи и укључује се на сваких пола сата. Услед тога настаје прекомерна бука коју тужиоци константно трпе дуги низ година. Она неповољно утиче на здравље тужилаца, код којих је лекарским прегледима констатовано умањење животних активности од 20% код тужиле и 5% код тужиоца. Због ових околности досуђена им је накнада нематеријалне штете. Током поступка вештак је предложио мере санације, у циљу довођења буке на дозвољен ниво звучном изолацијом транспортне траке, као извора прекомерне буке. Ипак, од таквог захтева су тужиоци одустали, остајући при захтеву за накнаду материјалне штете, у висини тржишне вредности стамбене зграде, који је нижестепеним пресудама одбијен. У образложењу је наведено да је оправдан захтев за накнаду материјалне штете у висини тржишне вредности стамбене зграде, само уколико се услед близине извора опасности, у конкретном случају прекомерне

Имисија прекомерне буке из суседства угрожава далеко ужи круг лица и осећа се на ограниченом подручју у односу на ону која потиче од аеродрома,²²⁵ великих индустријских постројења, грађевинских радова, јавних путева и саобраћајница.²²⁶ Први „еколошки случај“ који се 1990. године нашао пред *Европским судом за људска права* односио се управо на имисије буке које су потицале са аеродрома Хитроу у Енглеској.²²⁷

Честе су притужбе грађана и на радно време кафића, дискотека и других угоститељских објеката, које утврђују органи локалне самоуправе. У случају ширења прекомерне буке и вибрација, од суда се може тражити да обавезе туженог на накнаду штете, уклањање извора, односно предузимање мера смањења штетних утицаја на разуман ниво, али не и одређивање радног времена угоститељских објеката.²²⁸

буке, та опасност не може отклонити или спречити одговарајућим мерама, односно свести на ниво који не прелази нормалне границе, сагласно одредби члана 156, став 3 *Закона о облигационим односима*, у вези са чланом 5 и 42 став 2 *Закона о основама својинско-правних односа*. Самим тим Врховни суд је потврдио пресуде нижестепених судова и одбио захтев за накнаду штете у висини тржишне вредности непокретности, сматрајући да се штетни ефекти буке могу отклонити другим расположивим мерама. (*Врховног суда Србије Рев. 2269/2005 од 24.08. 2006. године*).

²²⁵ На основу великог броја спроведених студија потврђено је да је живот близу аеродрома носи велики ризик по здравље људи. Током четворогодишње студије добровољцима који живе недалеко од лондонског аеродрома Хитроу и још три већа европска аеродрома је на сваких 15 минута ноћу мерен крвни притисак. Утврђено је да он код свих константно расте. Тиме је потврђено да ноћни летови посебно утичу на раст крвног притиска и ремете сан, односно повећавају ризик за појаву одређених кардиоваскуларних обољења. Управо због тога људи који су изложени буци због живота и рада на аеродрому имају пет пута веће шансе за смрт.

²²⁶ „Бука, односно вибрације у зградама уз јавне саобраћајнице која настаје у вези са кретањем возила даје право на накнаду штете, само ако је због тога становање у њима отежано преко подношљиве мере“ (*ВСХ, Гж. 493/69 од 23.07.1969.*)

²²⁷ Био је то случај *Powel and Rayner v. United Kingdom* (представка бр. 9310/81). Као један од највећих на свету аеродром Хитроу има огроман значај за економију Уједињеног Краљевства. Међутим, становници око аеродрома трпели су извесне нелагодности, првенствено буку, што је као последицу имало пад цена њихових некретнина. „Држава и аеродром су свако са своје стране покушавали да нађу начине како би компензовали губитак власницима кућа око Хитроуа, али подносиоци захтева углавном нису испуњавали прописане услове за компензацију. Иначе, аеродром је приликом прављења распореда летова имао у виду проблем који ствара бука, те је поставио опрему за мерење нивоа буке и о сваком случају прекорачења је обавештавао Министарство саобраћаја, док су авионске компаније могле бити кажњене. Подносиоци представке су се жалили да нису имали на располагању делотворан правни лек због повреде права на правично суђење и права на поштовање приватног и породичног живота, те да су жртве повреде члана 13 *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода* у вези са правима зајемчених чланом 6 и чланом 8.“ (Милош Стопић, Јована Зорић, *op.cit.* стр. 10-11). Суд је разматрајући основаност тврдње подносиоца о мешању у њихова права у вези са чланом 8 издвојио принципе који су касније коришћени у свим „еколошким случајевима“ пред *Европским судом за људска права*. Суд је сматрао да у овом случају ни политика решавања целог проблема, ни конкретне законске одредбе не указују на повреду члана 8 и да подносиоцима није повређено право на делотворан правни лек. (Видети о овоме више: Милош Стопић, Јована Зорић, *op.cit.* стр. 10-11).

²²⁸ У једној пресуди *Жупанијског суда у Вараждину* закључено је да Суд није овлашћен да одлучује о тужбеном захтеву, којим тужитељка тражи да се угоститељском објекту забрани рад након одређеног времена, односно да му се ограничи радно време, из разлога што су оваква питања у надлежности органа управе. Одбивши тужитељку, Суд првог степена, крај неспорне чињенице да се угоститељски локал туженог налази у приземљу старе зграде у градском језгру С. изнад којег се налази стамбени простор тужитељке, утврђује да она не може у судском поступку истицати захтев да се тужиоцу забрани рад након 21.30 сати. Ограничавање радног времена је у надлежности органа управе, а не судова, нарочито имајући у виду да чињенични супстрат тужбе упућује на примену одредбе 156 *Закона о обвезним односима*. Наведени став првостепени суд образлаже одредбом члана

Сузбијање прекомерне буке и вибрација постало је један од важних задатака савременог друштва. У том циљу међу најзначајније превентивне мере спадају адекватно урбанистичко и просторно планирање,²²⁹ измештање саобраћајница изван стамбених зона,²³⁰ односно грађење подземних саобраћајница. Бука и вибрације се могу ублажити појасом високог растиња и заштитним баријерама. На звучним изворима моторних возила и авиона, индустријским и грађевинским машинама и алатима, уграђују се посебни уређаји за редукцију буке и изолацију. У радној средини смањење буке и вибрација постиже се постављањем одређених машина у посебно изоловане просторије, увођењем нових технолошких процеса, израдом таваница и зидова од апсорпционог материјала.²³¹ Уз то, мерама локалних самоуправа, нарочито последњих година, настоји се ограничити ноћни рад

156, став 1 поменутог Закона која овлашћује свакога да од другог захтева да уклони извор опасности од којег прети знатнија штета њему и неодређеном броју лица, као и уздржавање од делатности од којих потиче узнемиравање или опасност од штете, ако се настанак узнемиравања или штете може спречити одговарајућим мерама. Тако ће Суд на захтев заинтересоване странке наредити да се предузму одговарајуће мере за спречавање настанка штете или узнемиравања, или да се уклони извор опасности на терет власника извора опасности, ако он то сам не учини. Овоме треба додати да је тада важећи *Закон о угоститељској делатности (Народне новине 48/95, 20/97, 68/98, 45/99, 91/01, 117/01, 4/02, 117/03 и 42/05)* одредио да у надлежности представничког тела јединице локалне самоуправе спада обавеза утврђивања радног времена вршења угоститељске делатности на свом подручју, уз претходно мишљење туристичке заједнице места, општине, односно града. Отуда је на надлежној инспекцијској служби да наредбом коју ће уручити на лицу места угоститељу или његовом представнику, забрани пружање угоститељских услуга, уколико се не придржава прописаног радног времена и одмах изврши печатење радње и пословних просторија у којима се обавља угоститељска делатност. У року од пет дана, на овом органу је и овлашћење да донесе решење о забрани рада у трајању од 30 дана, од дана изречене наредбе. Из наведеног јасно проистиче правилност става Првостепеног суда о неоснованости захтева тужитељке да се туженом забрани рад након 21.30 сати. У оваквим ситуацијама, будући да се ради о делатности за коју је прибављена дозвола надлежног органа, може се тражити искључиво уклањање извора прекомерне буке, односно свођење буке на дозвољени ниво. (*Пресуда Жупанијског суда у Вараждину Г.ж. 618/08-2 од 20.01. 2009.*)“ Иначе, нови *Закон о угоститељској делатности Хрватске (Народне Новине бр. 138/06, 152/08, 43/09, 88/1050/12, 80/1330/14)* у члану 8 прописује да хотели, и кампови раде од 00-24, ресторани и барови 6-24 (изузев неких који испуњавају посебне услове, или се налазе изван насељених места па могу радити дуже). Јединице локалне самоуправе могу овако утврђено радно време продужити за још два сата, скратити га за два сата или пак у изузетним случајевима утврдити другачије радно време, ради организовања дочека Нове године, свадби, матурских вечери и сличних догађаја.

²²⁹ У једном спору између компаније *Air France* и суседа аеродрома у Ници који је окончан пресудом Касационог суда из 1968. године, постављено је питање одговорности за имисије буке. Компанија *Air France* је обавезана на накнаду штете. Ипак износ штете је значајно умањен због пропуста једног грађевинског привредног друштва *E.R.V.E.* да предузме све предвиђене превентивне мере пре почетка градње станова у близини аеродрома. Видети о овоме више: *Michael Pourcelet, Le navigation aeriennne et le bruit, у: Canadian Yearbook of International Law 1967*, стр. 64.

²³⁰ У случају да је пак дошло до изградње стамбеног објекта противно оваквим принципима, не постоји могућност за накнаду штете. Ово потврђује и једна одлука *Врховног суда Федерације БИХ из 2011. године* у којој је констатовано да се „Власнику објекта изграђеног у заштитном пружном појасу, без сагласности жељезничког предузећа поводом штете настале услед свакодневних пролазака жељезничких композиција, произведених вибрација и изградње пружног прелаза, не пружа право на накнаду.“ (*Пресуда Врховног суда Федерације Босне и Херцеговине број 70 0 П 000301 09 Рев од 30.03.2011. године*).

²³¹ Милијана Ђорђевић, *Бука у Београду и њен утицај на људско здравље*, у: *Зборник радова са првог научног скупа „Заштита животне средине“*, Универзитет Едуконс, Факултет за заштиту животне средине, Сремска Каменица, 2013. стр. 86-87.

кафића и клубова, уличних радова и других бучних активности, да би се у стамбеним зонама омогућио несметан одмор и ноћни мир.²³²

3.1.5. Имисије отпадних и атмосферских вода

Отпадне воде²³³ представљају мешавину воде и различитих штетних материја које су пореклом из стамбених објеката, индустријских погона или са јавних површина. Значајна количина отпадних вода настаје управо током вршења различитих производних делатности.

²³² *Ibidem*. У вези са ометањем ноћног мира услед буке значајна је једна пресуда *Апелационог суда у Новом Саду* из 2010. године. У њеном образложењу је имеђу осталог констатовано: „Према утврђеним чињеницама, тужиља је власник некретнине у Кикинди Трг Српских добровољаца бр. 8, са стамбено пословном зградом, породичном стамбеном зградом и помоћном зградом, а тужена Република Србија која је уназад 2 године власник некретнине која се налази у Кикинди, Трг Српских добровољаца бр. 6, и то зграде политичких организација, са две помоћне зграде и једном породичном стамбеном зградом на истој парцели у улици Б. Татић бр. 10. Управљање том зградом није поверено органима локалне са- моуправе, па зграду уназад 2 године користи више купаца. Гледано са Градског трга, на улазу у поменути зграду тужене постоји велика дрвена капија са двокрилним улазним вратима са стакленим деловима, на којима постоји механизам за закључавање са кваком, али се врата никада не закључавају и једно крило капије је потпуно отворено. Иза ових улазних врата простире се улаз дужине 14 м, на чијем крају се налазе велика дрвена двокрилна врата, са десетинама стаклених квадрата који су поразбијани, а на тим вратима не постоји механизам за закључавање као ни квака, и једно крило тих врата је стално потпуно отворено до зида, а иза ових врата простире се двориште зграде туженог, дужине око 30м, на чијем крају се налази метална капија, која је без икаквог механизма за закључавање, и стално је отворена, тако да постоји несметан колски и пешачки пролаз са Трга Српских добровољаца до улице Б. Татића паралелне са Тргом. Уназад 2 године, у дворишту некретнине тужене скупљају се млађе особе које ту конзумирају алкохолна и безалкохолна пића, обично у ноћни часовима, којом приликом настаје велика галама, а преко рупа на зиду који је подигла тужиља пењали су се на кров њене гараже, којом приликом је оштећена кровна конструкција и оградни зид, који је тужиља санирала о свом тршку. Разне догађаје у дворишту зграде, тужиља је више пута пријављивала полицији, а поводом неких од тих пријава, полиција је састављала службене белешке, из којих се види да догађаји датирају из вечерњих сати, да су њихови актери малолетна лица, која стварају прекомерну буку, бацају каменице и пењу се на помоћни објекат тужиље, да се приликом наилаaska патроле, до њиховог доласка, из дворишта зграде туженог чула галама и табанање, а затицане су флаше од пива. Ради решавања проблема у вези са окупљањем младих људи у ноћним часовима у дворишту зграде због непостојања могућности да се улазна капија и ограда закључају, тужиља се такође обратила свим органима и институцијама који имају ингеренције газдовања и управљања непокретностима у државној својини, али до решења проблема није дошло. „... „Из утврђених чињеница несумњиво произилази да су откључане капије на улазима у двориште, које се граничи са стамбеним и помоћним објектима и двориштем тужиље, извор од кога прети опасност штете тужиљи и њеним непокретностима, пошто се таквим омогућавањем приступа било коме, пропустима тужене као власника, стварају повољни услови за окупљања неовлашћених и неодговорних лица, и помаже се тим лицима да својим радњама непосредно проузрокују штету тужиљи и њеној непокретности, уништавањем њене имовине, као и нематеријалну штету узнемиравањем тужиље и њене породице у мирном и несметаном коришћењу њене непокретности“... Сходно одредбама члана 5 *Закона о основама својинско-правних односа*, члана 156 и 206 *Закона о облигационим односима*, као и одредбама *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода* којима се пружа заштита на мирно уживање имовине, Суд је у конкретном случају наложио туженој да отклони узроке ометања. (*Пресуда Апелационог суда у Новом Саду посл. бр. ГЖ. 7209/10 од 12.05.2010. године*).

²³³ Отпадне воде обично делимо на четири групе. Санитарне или фекалне отпадне воде настају на санитарним чворовима јавних, индустријских и других објеката. Санитарне отпадне воде чине и отпадне воде које потичу од чишћења просторија, спремања хране, прања посуђа, веша и одржавања личне хигијене. Индустријске отпадне воде представљају продукт рада индустријских постројења, након употребе воде у процесу производње. Атмосферске отпадне воде формирају се као површински отицај од различитих падавина. У ову групу вода спадају и воде које потичу од прања уличних површина. Последњу, четврту групу отпадних вода, чине инфилтрационе воде које у канализациону мрежу дотичу преко цевних спојева, дренажних система и слично.

Због штетних и токсичних материја изливање отпадних вода може значајно загадити ваздух, воду и земљиште, а тиме угрозити и здравље људи. Атмосферске отпадне воде се формирају као површински отицај од атмосферских падавина. Количина и квалитет оваквих вода зависи од интензитета и учесталости падавина, начина одржавања јавних површина, интензитета моторног саобраћаја, атмосферског загађења и других климатских утицаја.

Атмосферске воде квашењем, често утичу на појаву пукотина, напрлина на објектима, и тиме до њиховог пропадања. Ове имисије, поред тога, могу оштети и околне помоћне објекте, изазвати нестабилност тла и клизишта и сл. Такве појаве су услед климатских промена постале веома честе у нашем окружењу. Изливање атмосферских вода погоршава услове становања на одређеном месту. Влажење објеката често изазива појаву буђи и ширење непријатних мириса. Такви услови живота често су узрочници бројних људских обољења и здравствених сметњи, од честих надражаја очију, коже и дисајних путева, до повремених алергија. Надражаји дисајних путева могу временом да изазову појаву хроничног бронхитиса и астме.²³⁴

Власник непокретности са које се сливају атмосферске воде, није у обавези да предузме радње којима би се спречило такво сливање, нити је одговоран за проузроковану штету. Ипак, уколико је изменио првобитно стање на парцели изградњом било каквог објекта, а то за последицу има појачан доток атмосферских вода, на суседне парцеле, сматра се да је утицао на узроке од којих потичу штетни утицаји. У случају да је дошло до прекорачења граница трпљења, лице које је било каквим интервенцијама утицало на појачан доток атмосферских вода, одговорно је за штету причињену својим суседима. Тако када неко сагради кућу на својој парцели, самим тим мења стање на њој, а те промене услед конфигурације терена могу за последицу имати спирање тла и проузроковање штете околним објектима. Слично се дешава и кад власник парцеле избетонира одређене површине, када копа канале, док има и случајева када се доток атмосферских вода на одређене парцеле повећава због тога што је на вишим парцелама посечено дрвеће.²³⁵

²³⁴ Видети о овоме више: Claudia Vassella Brantschen, *Buđ u stambenim prostorijama, informacije za stanare, zakupce i zakupodavce*, Bundesamt für Gesundheit (Savezna kancelarija za zdravlje), Zagreb, 2010.

²³⁵ Тако се у једној одлуци *Врховног суда Србије* наводи: „Утврђено је да је парцела туженог виша у односу на парцелу тужиоца, да је тужени раније избетонирао двориште на својој парцели и да је након тога, и то после дужег периода, тужилац на својој парцели изградио млин на удаљености од 1,5 метара од међе. Атмосферске воде се сливају са парцеле туженог на тужиочеву парцелу и угрожавају тужиочев млин, тако да се у њему ствара мемла која оштећује брашно.“ У поступку је утврђено да је тужилац извео одређене радове у циљу спречавања сливања воде са парцеле туженог, па тужбеним захтевом тражи на име накнаде штете, половину вредности изведених радова. На својој парцели он је изградио потпорни зидић висине 60 цм од чега изнад земље 25 цм, као и риголу дуж овог зидића, за одвод атмосферских вода са парцеле туженог. По схватању другостепеног суда сваки власник земљишта је дужан да се сам штити од штетног дејства атмосферски вода.

Изливање отпадних вода са једног земљишта може значајно угрозити суседна добра. Уз то због хемијског састава и физичког својства изливање отпадних вода представља и велики еколошки проблем. Овакве воде су најчешће последица обављања одређених индустријских делатности, коришћења вештачких ђубрива и пестицида. Према опште прихваћеном становишту у судској пракси, свако изливање отпадних вода са једне непокретности на суседну треба сматрати штетним утицајем које отежава њено коришћење,²³⁶ преко мере која је уобичајена.²³⁷ Поред опасности по суседну непокретност, услед неисправних канала за наводњавање, изливање отпадних вода може да угрози пољопривредне приносе на суседном земљишту, да загади пашњаке и тако нашкоди здрављу стоке и сл.

У односу на раније прописе који су услове за испуштање отпадних вода утврђивали на основу квалитета водотока у које се испуштају, важећи *Закон о водама*²³⁸ такве услове везује за конкретне технолошке процесе. Србија се данас налази на дну лествице европских земаља када је у питању комунална опремљеност. Велики број еколошких проблема на

Против другостепене пресуде подигнут је захтев за заштиту законитости у коме је истакнуто да је по члану 5, став 1 *Закона о основама својинско-правних односа* сваки власник непокретности дужан не само да се при коришћењу непокретности уздржава од радњи на својој непокретности којима се отежава коришћење других непокретности, него и да са своје непокретности отклања узроке којима се отежава коришћење суседних непокретности. Према томе, тужени не може мењати правац и количину атмосферских падавина које природно отичу преко његовог земљишта, па је стога дужан да сразмерно учествује у трошковима за извођење радова које је тужилац предузео, ради заштите од штетних дејстава атмосферских вода, као и да на својој парцели изведе тражене радове, како би се спречило даље прекомерно отицање атмосферских вода на парцелу тужиоца. Врховни суд Србије је прихватио изложено схватање јавног тужиоца. (*Врховни суд Србије Гж, бр. 113/95 од 9. јануара 1996.*) Наведено према: Мирослав Лазић, *Практикум за стварно право*, Правни факултет Ниш, 2003. стр. 208.

²³⁶ Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 40.

²³⁷ У једној пресуди *Окружног суда у Ваљевоу* тужиоцу је пружена заштита јер му је претила опасност од изливања отпадних вода из септичке јаме туженог. Првостепени суд је дана 15.01.2006. године констатовао изливање отпадних вода из септичке јаме туженог на парцеле тужиоца, као и да после тог времена, а пре него што је тужба поднета, оваквог површинског изливања отпадних вода није било, будући да је тужени отпадне воде из септичке јаме цевима одводио у канал. На тај начин је заштитио парцеле тужиоца од изливања било каквих отпадних вода. Поред тога што је септичка јама водопрпусна и нема избетонирано дно, Суд је закључио да нема поузданих доказа да се услед процеђивања фекалних вода наноси штета парцелама тужиоца. На основу изнетих чињеница Првостепени суд је тужбени захтев одбио као неоснован. Према мишљењу *Окружног суда* у конкретном случају се ради о штетним имисијама, на који се има применити члан 5 *Закона о основама својинско-правних односа*. За примену ове одредбе Првостепени суд је најпре био дужан да утврди да ли је септичка јама изграђена сагласно техничким прописима и да ли је била потребна одлука органа управе за њену изградњу. Такође било је потребно утврдити и да ли се из септичке јаме и у којој мери шире непријатни мириси и преносе на непокретност тужиоца, као и каква је садашња и евентуално будућа намена тужиоцеве непокретности. У поступку је од значаја сагледати и месно уобичајеним околностима и да ли је у конкретној средини постављање септичких јама регулисано локалним прописима. Другостепени суд је наложио да све ове чињенице првостепени суд утврди у поновном поступку. Такође Другостепени суд је закључио да постоји опасност од процеђивања отпадних вода на парцелу тужиоца. (*Окружни суд у Ваљевоу Гж. Бр.1247/06 од 30.08.2006.*)

²³⁸ *Закон о водама (Службени гласник Републике Србије бр. 30/2010 и 93/2012)*. Овим Законом су предвиђене високе накнаде за загађивање вода, па загађивач има већи интерес да гради постројење за пречишћавање отпадних вода, него да плаћа накнаду за загађивање.

нашим просторима изазван је неадекватним прикупљањем, одвођењем и пречишћавањем отпадних вода због недостатка адекватног система за њихово прихватање и недовољно изграђених канализационих система у градским и приградским срединама.²³⁹ Овоме треба додати и вишедеценијски изостанак најважнијих стратешких докумената и циљева у овој области.

Потребно је проширити комуналну канализациону мрежу, нарочито кроз рурална насеља, потом унапредити систем управљања отпадним водама, кроз изградњу постројења за њихов третман и пречишћавање. Такође, треба успоставити и бољи систем контроле испуштања отпадних вода у реципијенте уз примену одговарајућег третмана, на начин који не представља опасност за природне процесе. Тиме ће се избећи имисије, односно, емисије које штете како власницима суседних непокретности, тако и интересима шире друштвене заједнице.

3.2. Остали видови савремених имисија

Поред поменутих традиционалних видова имисија, постоје и неки савремени, у односу на које се такође може остварити адекватна грађанскоправна заштита. Они су последица технолошког напретка, индустријализације и еволуције штетних антропогених фактора. Иако већина оваквих имисија није експлицитно наведена у правној регулативи која се односи на стварноправну и облигационоправну заштиту, не значи да оне имају мањи значај у односу на традиционалне видове имисија.²⁴⁰ У наредном излагању посебна пажња биће посвећена заштити од непрописне прераде, одлагања и складиштења отпадног материјала, заштити од прекомерне светлости, електромагнетног зрачења, као и заштита од имисија генетски модификованих организама.

3.2.1. Непрописна прерада, одлагање и складиштење отпада

Под отпадом се подразумева свака материја или предмет које власник одбацује у чврстом, течном и гасовитом стању. Они су продукт различитих делатности, промета и употребе материјалних добара.²⁴¹ Најчешћи проблем у односима између суседа јесте

²³⁹ Небојша Вељковић, *Студија отпадних вода и технички процес стратегије одрживог развоја Србије*, доступно на: http://www.trstenicani.com/ts_ekologija/ts_eko_pdf/Studija_otpadnih_voda_Srbije.pdf.

²⁴⁰ На овакве имисије свакако се односе и бројни прописи из домена јавног права.

²⁴¹ Уз то је чланом 5, став 1, тачка 17 *Закона о управљању отпадом* (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009, 88/2010.) прописано да предмети или материје које се сматрају отпадом морају да се налазе на посебној листи отпада (Q листи) које власник одбацује, намерава да одбаци или мора да одбаци. Подаци о настајању, начину одлагања и количинама отпада у Републици Србији су непотпуни. Процењује се да се на

комунални отпад, односно отпад из стамбених објеката. Наравно, то може бити и индустријски отпад настао у процесу производње или отпад из објеката у којима се врше различите услужне делатности. Последице оваквих штетних утицаја могу да изазову ширење непријатних мириса, загађивање водених ресурса, угрожавање квалитета приноса биљних култура на суседној парцели, као и здравља стоке и других домаћих животиња на оближњем имању и сл. Поред тога, непрописно складиштење и гомилање велике количине отпада на једном простору нарушава визуалне и естетске карактеристике околине, чинећи живот у том крају непријатним и нелагодним. С тим у вези, нови хрватски *Закон о одрживом господареву отпадом*²⁴² предвиђа да власник стамбене и стамбено-пословне јединице која се налази на удаљености од 500 метара од простора који не испуњава услове за адекватно збрињавање отпада, има право на новчану накнаду због умањења вредности некретнине, уз услов да је непокретност стекао пре почетка градње објекта намењеног збрињавању отпада које не испуњава поменуте услове.²⁴³

Европски суд за људска права је 1994. године у случају *Lopez Ostra v. Spain*²⁴⁴ утврдио повреду одредаба *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода* којима је гарантовано право на слободно уживање имовине. Рад индустријског погона за прераду отпада у месту *Lorca* у Шпанији проузроковао је имисије штетних гасова, буке и непријатних мириса. Погон је почео са радом без дозволе локалних власти. Због опасности по здравље становништва, власти су биле принуђене да евакуишу најугроженије грађане у центар града, без накнаде, укључујући и породицу подносиоца представке. Након жалби грађана дошло је до затварања дела погона ове фабрике. Ипак, то није спречило даље загађење животне средине. Због болести госпође *Lopez* и њене породице, чији су узрок биле прекомерне имисије хидрогенсулфида услед прераде отпада, Суд је закључио да је дошло до

годишњем нивоу сакупља око 2.200.000 тона отпада, који укључује отпад из домаћинстава, комерцијални отпад и неопасан индустријски отпад, али и отпад из здравствених установа, кланични и грађевински отпад. Комунални отпад се одлаже, углавном на неуређене депоније, а постоји и огроман број дивљих депонија због несавесног поступања становништва. Код нас још увек одређен број домаћинстава није покривен организованим сакупљањем отпада, не постоје ни постројења за третман и одлагање опасног отпада, нити одговарајући простор за његово складиштење. Опасан отпад се привремено складишти у углавном неодговарајућим условима на месту настанка, али се често и без икакве контроле одлаже на комуналне или дивље депоније. Видети о овоме више: Золтан Виг, Тамара Гајинов, *Стање и перспективе еколошкоправне регулативе у Србији*, Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад, 2011. стр. 122-127.

²⁴² *Закон о одрживом господареву отпадом* (*Народне новине*, бр. 94/2013).

²⁴³ Чланом 41 *Закона о одрживом господареву отпадом* прописано је да „Власник постојеће стамбене, односно стамбено-пословне грађевине коју користи за стално становање, која се налази на удаљености до 500 метара мјерећи од вршне тачке катастарске честице на којој се налази неусклађено одлагалиште до вршне тачке катастарске честице на којој се налази стамбена и стамбено-пословна грађевина, уз увјет да је власништво над некретнином стекао прије почетка грађења те грађевине за одлагање отпада, има право на новчану накнаду због близине неусклађеног одлагалишта.”

²⁴⁴ Видети: *Lopez Ostra v. Spain* (*представка бр.16798/90*).

повреде права на дом, приватан и породичан живот.²⁴⁵ Сличну одлуку Суд је донео и случају *Giacomelli v. Italy* 2006. године.²⁴⁶ Иста права гарантована *Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода* повредило је привредно друштво *Escoservisi* које се бавило прерадом индустријског отпада путем детоксикације.

Системом државних мера се настоји што потпуније уредити поступање са отпадом у циљу смањења његовог настајања, односно ширења штетног дејства његових опасних састојака. Ово подразумева прописивање мера за адекватно одлагање и складиштење отпада, спречавање неконтролисаног поступања са њим, односно искоришћавање његових корисних састојака у процесу рециклаже,²⁴⁷ као и поступака за санирање површина које су биле покривене отпадом.²⁴⁸

3.2.2. Електромагнетно зрачење

Квалитет живота и здравље човека данас посебно угрожавају електромагнетна зрачења, као једна од савремених видова загађења. Ипак, наука је тренутно још увек у фази евидентирања последица излагања оваквом типу штетних утицаја, и за сада није спремна да их у потпуности сагледа и објасни.²⁴⁹

Јонизујуће зрачење је електромагнетно или честично зрачење које може да јонизује материју, чија је енергија већа од 12,4 eV. За разлику од тога, нејонизујуће зрачење је било која врста електромагнетног зрачења која нема способност да изазове јонизацију, односно не

²⁴⁵ У одлуци се наводи да „Власти нису успоставиле неопходну равнотежу између добробити града, користи од фабрике за прераду отпада, са једне стране и интереса подносиоца представке да на ефикасан начин ужива у праву поштовање дома, и приватног и породичног живота. Сходно томе, повређен је члан 8, параграф 52 *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода*.“

²⁴⁶ Видети: *Giacomelli v. Italy* (представка бр. 59909/00)

²⁴⁷ Код нас још увек рециклира свега 9,6% отпада, док је у развијеним земљама Европске уније тај проценат далеко већи, и износи 40%. У Јапану се чак 90% отпада претвара у нове сировине. Град Беч је један од градова са најдужом традицијом када је у питању управљање отпадом. Са селекцијом отпада и рециклажом се отпочело још 1989. године. Годишње се у овом граду прикупи 27000 тона стакла, 15000 тона папира, 5000 тона пластичних боца. У Аустрији се тако одлаже свега 1% необрађеног комуналног отпада. Од отпада се добијају нове сировине, ђубриво, док се део отпада спаљује. У четири спалионице се врши спаљивање отпада из домаћинства, у две опасног отпада, у три отпада који се добија пречишћавањем вода и у једној остаци дрвета. Спаљивањем отпада у Бечу се око 50 000 домаћинстава снабдева топлотом, а око 25 000 електричном енергијом.

²⁴⁸ Читав овај процес подразумева доношење планских документа. Код нас је за период од 2009-2019. године Влада донела *Стратегију управљања отпадом* која треба да обезбеђује услове за рационално и одрживо управљање отпадом на нивоу Републике Србије. Стратегија мора бити подржана већим бројем имплементационих планова за управљање посебним токовима отпада (биоразградиви, амбалажни и други). Такође, у *Стратегији управљања отпадом* размотрене су потребе за јачањем институционалних капацитета ради спровођења ефикасније политике управљања отпадом, као и доследније примене прописа из ове области на свим нивоима.

²⁴⁹ Тамара Галоња-Гогхил, *Електромагнетно загађење - најраспрострањеније загађење данашњице*, у: *Зборник радова са првог научног скупа Заштита животне средине*, Универзитет Едуконс, Факултет за заштиту животне средине, Сремска Каменица, 2013. стр. 88-94.

поседује довољно енергије по кванту. Тако је она на нивоу фотона мања од 12,4 eV. Бројна истраживања су потврдила да електромагнетно зрачење утиче на ритам ћелија, како код људи, тако и код животиња и биљака, што ствара енергетску неравнотежу која је узрочник бројних обољења. Код човека су то канцер, леукемија, срчани проблеми, као и проблеми са радом дисајних органа.

Јонизујућем зрачењу човек се излаже на различите начине. Пре свега то чини професионално, радећи у нуклеарним електранама и лабораторијама, потом из медицинских разлога, при лечењу и дијагностици различитих болести, али и акцидентално, приликом различитих нуклеарних експлозија, или пак услед употребе атомског оружја. Овакво зрачење емитују различити уређаји и постројења. У суседским односима велики проблем представљају радиоактивни громобрани, као извор јонизујућег зрачења.²⁵⁰ Данас је у Србији коришћење таквих громобрана забрањено.²⁵¹ Међутим, упркос чињеници да је законски рок од 5 година за уклањање свих радиоактивних громобрана истекао 23. маја 2014. године, неки од њих се још увек налазе на стамбеним и пословним објектима.²⁵²

Штетно дејство на здравље људи и живи свет²⁵³ има и нејонизујуће зрачење, чији су извори антене, односно базне станице мобилних оператера,²⁵⁴ као и ТВ и радио предајници.²⁵⁵ Због тога су све чешће петиције грађана да се они уклоне са зграда.²⁵⁶ По

²⁵⁰ Громобрани користе радиоактивно зрачење за јонизацију зрака. Радиоактивни кишобран са гама честицама, односно зрацима које емитују овакви громобрани има домет од око 600 метара.

²⁵¹ Видети: Члан 2 став 4 *Закона о заштити од јонизујућег зрачења и нуклеарној сигурности (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009 и 93/2012.)*.

²⁵² Конкретно, у Новом Саду једна група грађана већ неколико година покушава да издејствује скидање радиоактивних громобрана на ширем подручју града. Уклањање дела ових уређаја обављено је 2007. и 2009. године, али посао није урађен до краја. ЈКП „Стан“ је 2007. године уклонило 16, а 2009. године 47 радиоактивних громобрана у граду. Према подацима од марта 2014. године, у Новом Саду, има још 50 радиоактивних громобрана, и то 12 на стамбеним објектима и 38 на пословним и привредним објектима. Трошкове уклањања извора јонизујућег зрачења из радиоактивних громобрана (чије је постављање у Новом Саду започело 1968. године и трајало до 1991.) сноси правно лице или предузетник који их поседује, односно уклања. До уклањања громобрана, обавеза правног лица или предузетника је да поднесе пријаву *Агенцији за заштиту од јонизујућег зрачења и нуклеарну сигурност* уз процену нивоа изложености становништва радиоактивном зрачењу. Радиоактивне громобране могу да уклањају само правна лица и предузетници који имају лиценце за обављање радијационе делатности. Демонтирани громобрани морају на прописан начин бити транспортовани и ускладиштени у Институту за нуклеарне науке „Винча“.

²⁵³ У једном дугом судском процесу који је трајао 9 година, пчелар из Ниша успео је да докаже да је базна станица мобилног оператера утицала на угинуће пчела у његовим кошницама, након чега је оператер био дужан да му накнади штету.

²⁵⁴ Базна станица има антену која се поставља на кровове високих зграда или на високе стубове како би се покрила одређена географска подручја. Антенски системи базних станица су усмерени, тако да емитују веома узан главни сноп зрачења по вертикали (ширине 7 -10 степени), а далеко шири по хоризонталу (ширине и до 120 степени). Када се монтирају на објектима, антенски системи се постављају на њихове ивице или довољно високо, тако да је немогуће наћи се у правцу максимума зрачења антене.

²⁵⁵ Електромагнетна емисија GSM базних станица по својој природи веома је слична електромагнетној емисији ТВ предајника. Треба истаћи да снаге ТВ предајника могу бити и до 1000 пута јаче од предајника GSM система.

правилу, станари зграде на којој мобилни оператер намерава да постави антенски систем базне станице, као и станари зграда у непосредној близини, не би смели дозволити постављање било какве имисионе опреме све док оператер GSM²⁵⁷ мреже не добије сертификат којим се доказује да зрачење, на тој локацији, неће прелазити дозвољене нивое. Колика је штетност базних станица још увек се не зна, али је неопходно поштовати одређене стандарде када је у питању угао, опсег, односно снага, као и место где се оне могу поставити. Поштовањем ових правила њихова штетност се своди на минимум.²⁵⁸ Дешава се и да се имисије једне базне станице крећу у допуштеним оквирима, али да у њеној непосредној близини постоји други антенски систем радио и ТВ предајника, као и базне станице других оператера чија здружена електромагнетна имисија прекорачује прописане стандарде.²⁵⁹

Иначе мобилна телефонија данас има много гушћи распоред базних станица у градским срединама, па је и ниво зрачења мобилних апарата далеко нижи. Поред тога, предајници базних станица и мобилни телефони имају систем аутоматске регулације, те за веома кратко време од почетка успостављања везе, почињу да раде са минималном снагом.²⁶⁰

²⁵⁶ „Путем вештака из Института за нуклеарне науке „В“ извршено је мерење електричног поља у РФ области на око 20 мерних тачака и то у непосредној околини антенског стуба у дворишту и у унутрашњим просторијама куће тужиоца.“ Утврђено је да испитивани антенски стуб кабловске телевизије не врши никакав штетан утицај на околину. Антенски стуб је првобитно био постављен на кући тужиоца, да би тужени исти касније померио даље од куће тужиоца. Према налазу вештака ова промена не мења ништа у односу на штетна зрачења. „Неоснован је навод жалбе који истиче да је тужени приликом вештачења подесио рад система, тако да се из тог разлога није могло утврдити постојање зрачења. Ово из разлога што се сам вештак изјаснио да је он приликом вештачења улазио у кућу у којој се налази дистрибутивни систем и да је он том приликом био укључен. (Пресуда окружног суда у Ваљеву, Гж. 1606703 од 20.11.2003. године) (Наведено према: Драгољуб Лазаревић, *op.cit.* стр. 479.).

²⁵⁷ Глобални систем за мобилну комуникацију (*Global System for Mobile Communications*).

²⁵⁸ Иначе, базне станице могу радити у три фреквентна опсега: 900 MHz, 1800 MHz и 2100 MHz (3G). Да би се обезбедила добра покривеност, базне станице се постављају у размацима од неколико стотина метара до неколико десетина километара (зависно од врсте опреме, фреквентног опсега који се користи, облика терена и саобраћајног оптерећења). Базне станице на 1800 MHz и 2100 MHz постављају се на мањим међусобним растојањима због мањег домета који имају. У великим градовима често се то чини и на удаљености мањој од 500 м. Добро планирана и постављена мрежа базних станица обезбеђује максималну покривеност сигналом, функционалнији рад мобилне телефоније и минималну емисију потребну за рад одређеног мобилног уређаја. Извор: *Мобилни телефони, базне станице и здравље (VIP брошура)*, доступно на: https://www.vipmobile.rs/upload/documents/BTS_Brosura_SRB.pdf стр. 2.

²⁵⁹ У Србији је 2009. године донет *Закон о заштити од нејонизујућих зрачења (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009)* којим је прописан максимално дозвољени ниво електричног поља за општу популацију: 16,5 V/m за 900 MHz, 23,3 V/m за 1800 MHz, односно 24,4 V/m за 2100 MHz. Међународни стандарди који се базирају на препорукама *Међународне комисије за заштиту од нејонизујућег зрачења (ICNIRP)* и *Светске здравствене организације (WHO)*, прописују максимално дозвољени ниво за општу популацију од 41,2 V/m за 900 MHz, 58,3 V/m за 1800 MHz и 61 V/m за 2100 MHz. На основу тога можемо закључити да су наши прописи доста строжи када је у питању максималан дозвољени ниво електричног поља за општу популацију, у односу на стандарде предвиђене препорукама ICNIRP и WHO. Извор: *Мобилни телефони, базне станице и здравље...* стр. 2

²⁶⁰ Зато се препоручује да се после бирања броја сачека неколико секунди и тек онда прислони апарат уз главу.

3.2.3. Имисије претеране светлости

Претерано и лоше пројектовано осветљење такође представља једну од савремених видова имисија и узрок озбиљних еколошких проблема. Данас су градови и поједина предграђа обично претерано осветљени. Уз то лоше пројектовано осветљење доводи до преламања и распрскавања зрака.²⁶¹ Истраживања последица претераних имисија светлости су тек почела. Ипак, већ је запажено да светлосно загађење негативно утиче на читав живи свет. Еволуцијом, живи свет је навикнут на ритам дана и ноћи, те услед недостатка мрака, настаје пометња у његовом биолошком развоју. Мрак је преко потребан за одржавање биоритма организама, исто колико и светлост. Нова истраживања указују на директну повезаност појаве карцинома дојке код жена, као и одређених хормонских поремећаја са прекомерним осветљењем.²⁶² Блештање јавне расвете понекад узрокује немогућност распознавања и губитак оријентације, док неадекватна расвета постављена уз саобраћајнице смањује видљивост и повећава могућност настанка саобраћајних несрећа.²⁶³ У односу на неке друге видове имисија, у свету је мали број тужби због прекомерне светлости.²⁶⁴ Повод за њих је обично светлост пореклом са спортских стадиона и хиподрома,²⁶⁵ паркинга,²⁶⁶ док је познат и један случај тужбе због ометања ноћног рибарења прекомерном светлошћу пореклом са тениских терена.²⁶⁷

²⁶¹ Извор: Ослободиоци Београда - светлосно загађење : <http://www.oslobodioci.com/v2/index.php/typography/nastavni-materijal/geografija/160-svetlosno-zagadenje>, посећено 22.04.2014.

²⁶² Хормон мелатонин људско тело производи у потпуном мраку. Делује као оксиданс и смањује могућност обољења од карцинома. Многа истраживања су показала да чак и мале количине осветљености повећавају ризик од малигних обољења, нарочито карцинома дојке. Прекомерно осветљење током ноћи узрокује хормоналне поремећаје, као и поремећаје у спавању, што може озбиљно угрозити људско здравље.

²⁶³ Претерана и неадекватна расвета током ноћи ствара само илузију веће сигурности. Тако је једно истраживању које је британска полиција спровела у граду *West Sussex* показало повећање стопе криминала, за чак 55% у стамбеним подручјима осветљеним неколошском расветом, у односу на просек. Шта више, показало се да подручја која уопште немају јавну и сигурносну расвету имају мању стопу криминала, од просека у држави, како суседи одмах обавесте полицију, чим приметите светла у објекту чији власници су одсутни. Сигурносна расвета која је осетљива на покрет је пуно ефикаснија, од оне која константно светли. Такође истраживања по кампусима у САД, показала су да постоји повећање насиља, нарочито исписивање графита по зидовима, након што уведена светлосна расвета. Извор: Борис Штормар, *Светлосно загађење*, брошура доступна на: http://svemir.files.wordpress.com/2009/11/lp_brosura_novo_a4.pdf стр. 1-2

²⁶⁴ Видети о овоме више: Martin Morgan-Taylor, *Light Pollution, Nuisance and Planning Laws in the UK: The Legal Methods of Controlling Light Pollution in the UK*, доступно на: <http://www.sustainablehealthybuildings.org/PDF/8th/martintaylor.pdf> стр. 257-302. У Чешкој, Енглеској Словенији и неким регионима Италије постоји посебна регулатива која се односи на заштиту од прекомерне светлости.

²⁶⁵ Видети: *Bacon v. Gwynedd CC Tywyn, Parker v. Ashford, 661 So. 2d 213 (Ala. 1995), Perkins v. Madison County Livestock & Fair Ass'n, 613 N.W.2d 264 (Iowa 2000)*.

²⁶⁶ Видети: *Brighton v. Hove*.

²⁶⁷ Видети: *Stone Haven and District Angling Association v. Stonehaven Tennis Club* (1997).

Уколико у суседству постоји извор претеране и нежељене светлости може доћи до поремећаја човекових активности и сна, што оставља трајне последице на његов организам.²⁶⁸ Због тога постоје препоруке и апели за искључење светлосних реклама и декоративне расвете на фасадама у касним ноћним сатима, као и на смањење осветљења саобраћајница на којима ноћу значајније опада фреквенција саобраћаја. Наравно, спречавању прекомерних имисија светлости може да допринесе и сваки грађанин понаособ употребом еколошке расвете²⁶⁹ и коришћењем усмереног сигурносног осветљења²⁷⁰

3.2.4. Имисије генетски модификованих организама

Једно од највећих достигнућа савремене биотехнологије је могућност преноса читавих гена из једне врсте у другу. Тако добијени организми познати су као *генетички модификовани организми* (у даљем тексту: ГМО).²⁷¹ Генетски инжењеринг је радикално нова технологија која манипулише генима, тј. ДНК записима живих бића. За разлику од традиционалног процеса узгајања, техником рекомбинације врши се измена генетског материјала постојећих форми живих организама. У току процеса генетске модификације настају нове, у исто време квалитетније врсте, са знатно већим нутритивним карактеристикама. Унутрашња генетска структура модификованих биљака и животиња заувек је измењена, а жељене особине се преносе на све наредне генерације. Модерна биотехнологија утиче на повећање квалитета приноса, а ГМ биљке су толерантније на стрес, отпорније на болести, пестициде и хербициде.

Производња генетски модификоване хране изазива поделе и сукобе у научној, али и широј јавности. Упркос бројним отпорима, нова технологија је наставила развој, па су ГМ биљке ушле у комерцијалну производњу, а храна добијена од њих постала саставни део исхране становништва у свету.²⁷² Како још увек није прошло довољно времена од почетка

²⁶⁸ Неке птице, као косови и славуји, у присуству вештачког осветљења цвркућу у неприродно време. Морске корњаче које полажу јаја на мрачним плажама, проналазе све мање одговарајућег места. Оне које се тек излегну нагонски се крећу ка светлијем морском хоризонту, али бивају збуњене вештачком расветом у близини плажа. Због тога, само на Флориди годишње страда стотине хиљада младих корњача.

²⁶⁹ Еколошка или *cut off* расвета усмерава сноп према тлу, те је не расипа у небо. На тај начин се постиже знатно боље коришћење енергије, уз једнаку, или чак бољу осветљеност површина. Према проценама, употребом еколошке расвете могуће је остварити уштеду од 40% енергије, у односу на коришћење стандардне расвете.

²⁷⁰ Борис Штормар, *op.cit.* стр. 1-2.

²⁷¹ Правни прописи у Србији користе израз „генетички”, док је у стручној литератури у употреби углавном израз “генетски”.

²⁷² Видети о овоме више: Raymond O' Rourke, *European Food Law*, Sweet and Maxwell, London 2005, стр. 176-79. Caoimhin MacMaolain, *EU Food Law – Protecting Consumers and Health in a Common Market*, Hart Publishing, Portland, 2007. стр. 248. Видети исто: Brian Cain, *Legal Aspects of Gene Technology*, Sweet and Maxwell, London, 2003. стр. 51-54.

узгајања и коришћења генетски модификованих организама, не зна се какви ће бити резултати и последице коришћења истих. Ипак, већ сада се познати бројни негативни утицаји ГМО на здравље људи и животиња, као и екосистеме.²⁷³

Под имисијом ГМО се подразумева преношење трансгенског полена (*transgenic pollen*) или семена (*transgenic seeds*) са једне непокретности на другу.²⁷⁴ У односу на традиционалне, имисије ГМО имају низ специфичности. Процес контаминирања може остати дуго непримећен, па се тако штетни утицаји могу манифестовати тек у каснијим стадијумима ланца исхране. Постојање штете тешко је утврдити, као и чињеницу да је дошло до прекорачења својинских овлашћења. Уз то је веома компликовано утврдити узрочну везу између настале штете и производње ГМ култура на суседним парцелама, будући да на усеви имају утицај и многи други спољни фактори.

Имисије ГМО, уз штету на имовинским добрима појединца, могу проузроковати и штете на добрима животне средине.²⁷⁵ Ово се чини кроз процес манипулације генима који изазива промене на аутохтоним и дивљим врстама, као и поремећаје у читавом екосистему.²⁷⁶ Иначе, штете проузроковане на овакав начин су врло често и ненадокнадиве. То све указује на ограниченост класичних одштетноправних механизма и на њихову немогућност да одговоре на изазове модерне биотехнологије. Отуда је потребно да се унутар националних правних система донесу одговарајући јавноправни прописи којима би се детаљније уредила проблематика производње ГМ биљака.

У Европи не постоји јединствен став у вези са производњом ГМО у комерцијалне сврхе, нити је та материја уређена на једнообразан начин.²⁷⁷ У погледу правне регулативе, све земље се могу поделити у три групе. У прву спадају оне у којима је таква производња у потпуности забрањена, у другу земље у којима је допуштена ограничена и строго

²⁷³ Золтан Виг, Тамара Гајинов, *Правни третман генетички модификованих организама у ЕУ и Србији у: Европска унија и Западни Балкан-Изазови за агропривреду Србије: Шта нам је чинити?*, Миладин Шеварлић, Данило Томић (ур.), Друштво аграрних економиста Србије - Београд и Регионална привредна комора - Нови Сад, Београд, 2008. стр. 73-74.

²⁷⁴ Тамара Гајинов, у: Душан Николић, Тамара Гајинов, *Конвенционална употреба пољопривредног земљишта и имисије генетски модификованих организама, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2014. стр. 92.

²⁷⁵ Kanchana Kariyawasam, *Legal Liability, Intellectual Property and Genetically Modified Crops: Their Impact on World Agriculture*, *Pacific Rim Law & Policy Journal*, бр. 3/2010. стр. 463.

²⁷⁶ *Liability and Compensation Schemes for Damage Resulting from the Presence of Genetically Modified Organisms in Non-GM Crops, Anex I, Country Reports*, (ур. Bernard Koch), 2007. стр. 11.

²⁷⁷ За сада је на нивоу Европске уније дозвољена само производња Монсантовог хибридног кукуруза „МОН 810“ и то у неким државама чланицама, док је одобрење за увоз, али не и за гајење добило 49 ГМО који служе пре свега за исхрану стоке. Ово се односи на 27 сорти кукуруза, 8 сорти памука, 7 сорти соје, три сорте уљане репице, једну сорту шећерне репе, једну сорту кромпира и две врсте микроорганизама. Иначе, у Европској унији је 2010. године издата и дозвола за узгајање кромпира *амфлора*, али је та врста доживела неуспех на тржишту, тако да се не гаји од 2011. године.

контролисана производња, док се у трећу могу сврстати оне у којима не постоје посебне забране.²⁷⁸

Производња ГМО у комерцијалне сврхе је забрањена у Грчкој, Луксембургу, Мађарској, Бугарској, Пољској и Аустрији. У Немачкој је забрањена производња кукуруза „МОН 810“²⁷⁹, као и у Шведској. Велика Британија званично спада у највеће заговорнике ГМО. Међутим, у тој земљи до сада није било комерцијалне производње, јер се томе оштро супротстављају Шкотска и Велс. Ипак, она остаје водећа у Европи када је у питању број реализованих пољских огледа и једна од водећих по броју биотехнолошких привредних друштава. Производња ГМО у комерцијалне сврхе допуштена је у Шпанији, Португалији, Словачкој, Чешкој и Румунији.

У САД је ГМ култура присутна још од 1990. године, када се почело са производњом *Flavr Savr* (CGN-89564-2) парадајза отпорног на труљење који је био резултат биотехнолошких иновација калифорнијске компаније *Calgene*. Од 1996. године почело се и са производњом ГМ памука и соје. Данас су САД водећи произвођач ГМ хране. Производња ГМ култура у комерцијалне сврхе дозвољена је и у Аргентини, Бразилу, Канади, Индији, Кини.

Питање контаминација конвенционалних и органских усева имисијама ГМО у неким државама регулисано је посебним прописима. Разлог за то је чињеница да класична правила одштетног права нису у могућности да у потпуности одговоре на савремене еколошке изазове и на ризике које са собом носи генетски инжењеринг. У Немачкој се у овој области примењују општа правила о имисијама садржана у *Немачком грађанском закону*.²⁸⁰ *Законом о генетском инжењерингу (Gentechnikgesetz)*²⁸¹ одређено је да контаминација путем имисија одобрених ГМО, представља „значајне сметње“ уколико се контаминирани

²⁷⁸ Тамара Гајинов, у: Душан Николић, Тамара Гајинов, *op.cit.* стр. 93.

²⁷⁹ Немачка и Шведска су забраниле производњу кукуруза „МОН 810“. У овим земљама не постоји забрана производње кромпира *амфлора*, иако се он у Европи више не производи у комерцијалне сврхе. Немачке компаније *Bayer Crop Science*, *BASF* и *GE* врше производњу ГМО, али ван територије ове земље. Иначе, у њој се готово потпуно одустало од експерименталне производње јер су експериментална поља константно насилно уништавали грађани.

²⁸⁰ Параграфом 906, став 1 *Немачког грађанског законика* прописано је да сопственик непокретности не може да забрани довођење гасова, паре, мириса, дима, чађи, топлоте, шумава, вибрација и сличних утицаја који долазе са друге непокретности, уколико ти утицаји не вређају или само незнатно вређају коришћење његове непокретности. Иначе, незнатно вређање постоји уколико нису прекорачени јавноправним прописима утврђене граничне вредности утицаја. Незнатна вређања представљају и утицаји који настају путем месно уобичајеног коришћења једне непокретности који се не могу спречити мерама, какве се економски могу очекивати од његовог корисника.

²⁸¹ Видети: члан 36а. Закон донет 1990. године, а од тада је мењан и допуњаван 1993, 2010. и 2013. године. (Текст је доступан на: *Bundestministerium der Justiz und Verbraucherschutz*, <http://www.gesetze-im-internet.de/gentg/>).

производи са земљишта у режиму конвенционалне производње не могу ставити у слободну продају, односно, ако морају носити ознаку „генетски модификовани“, као и када се контаминирани производи са парцела у режиму органске пољопривреде не могу ставити у промет са ознаком „органски производи.“

У Аустрији се на основу општих правила *Аустријског грађанског законика* и посебних правила *Закона о генетичком инжењерингу (Gentechnikgesetz)*²⁸² из 1994. пружа заштита власнику или кориснику пољопривредног земљишта од контаминација које потичу од имисија са суседне парцеле на којој се гаји ГМ култура или култура која садржи ГМО, независно од тога да ли је штета проузрокована у току сетве или садње, или у фази раста, жетве, па чак и касније. Иначе, да би се могло остварити право на заштиту, потребно је да се испуне два услова. Први је да имисије премашују одређени праг толеранције, а други да изазивају значајне сметње у коришћењу пољопривредног земљишта, у смислу да онемогућавају стављање производа у промет, или да се то не може чинити на редован начин. Како је у Аустрији комерцијална производња ГМО забрањена, све имисије ГМО сматрају се месно неуобичајеним.²⁸³ Ради успостављања одговорности, неопходно је постојање узрочне везе између оваквих имисија и штете настале на усевима. Када су у питању штете које узрокују ГМО, каузалност се претпоставља.

Поред Аустрије и Немачке, посебне законе којима се уређује производња ГМО имају Финска, Норвешка, Пољска, Чешка, Швајцарска, Мађарска, али и све бивше југословенске републике. Но, они не садрже посебне одредбе о одговорности за штету насталу услед имисија ГМО. Зато се, као и у другим државама континенталног правног подручја које још увек нису донеле законе у области генетског инжењеринга, на штете проузроковане имисијама ГМО примењују општа правила имисионог права. То значи да тужилац треба да докаже да се ради о сметањима која прелазе границе уобичајене употребе земљишта у том месту, и да се као власник суседне парцеле у режиму конвенционалне или органске производње, значајно омета у вршењу својинских овлашћења.

У англоамеричкој правној теорији шире је прихваћено мишљење да проузроковање ГМ контаминација може бити повод за подизање тужбе за *nuisance*²⁸⁴ и *trespass*.²⁸⁵ Такође,

²⁸² Закон је мењан и допуњиван 1998, 2001, 2002, два пута 2004, 2005, 2006. и два пута 2012. године. (Текст је доступан на: *Bundestministerium für Gensundheit*, <http://www.bmg.gv.at/home/>).

²⁸³ Monika Hinteregger, Elke Joeinig, *Economic Loss Caused by GMOs in Austria, Tort and Insurance Law*, бр. 24/2008, стр. 64.

²⁸⁴ *Nuisance* постоји када неко омета власника у остваривању својинских овлашћења без залажења на његову непокретност. Ради се о некој врсти узнемиравања. Одговорност наступа уколико се утврди да је такво деловање „неразумно“. Више о томе видети: Одељак: *Имисије у англоамеричком праву*.

сматра се да се да имитент може да одговора по правилима о објективној одговорности, односно, без обзира на кривицу (*Raylands v. Fletcher*),²⁸⁶ али и по правилима по основу кривице (*negligence*).²⁸⁷ Ипак, у судској пракси још увек нема успешно реализованих тужби органских произвођача за претрпљену штету услед контаминација њихових усева ГМО.²⁸⁸

Да би се избегле нежељене имисије и други штетни утицаји, у многим земљама су уведена посебна правила о коегзистенцији различитих видова пољопривредне производње.²⁸⁹ Она треба да елиминишу или да сведу на минимум негативне утицаје до којих долази услед примене различитих видова пољопривредне производње на одређеном простору. Другим речима, она треба да омогући гајење биљака са и без генетских модификација у непосредној близини и у дужем временском периоду.

Поред традиционалних и поменутих савремених имисија, у будућности треба очекивати појаву неких нових видова, јер овакви утицаји доживљавају непрестану трансформацију и у сталној су експанзији. У односу на њих важећа регулатива у свету и код

²⁸⁵ *Trespass* представља директно посезање у туђу непокретну ствар, односно продор опипљивих ствари или људи на туђ посед. При томе се претпоставља да је штетникова радња искључиво усмерена ка оштећениковој непокретности и да је на њој вршена. Више о томе видети у поглављу *Имисије у упоредном праву*.

²⁸⁶ У овом случају изнет је став да лице које ради остварења властитих циљева доноси, скупља и чува на својој непокретности нешто што другоме може нанети зло, то чини на своју одговорност, и да ће бити одговоран за штету проистеклу од оваквих ствари. Наведено становиште је касније прихваћено у већини земаља које припадају англоамеричком правном подручју.

²⁸⁷ Оваква одговорност заснована је на претпоставкама: да је тужени одступио од очекиваног начина поступања (*duty and care*), да је тужилац претрпео правно релевантну штету, као и да постоји узрочна веза између такве штете и кршења очекиваних стандарда понашања од стране туженог.

²⁸⁸ Види: Richard Boadi, *Managing Liability Associated with Genetically Modified Crops*, 4-6 (доступно на: <http://www.iphandbook.org/handbook/ch14/p05/>). Ову чињеницу потврђује одлука Врховног суда Западне Аустралије у случају *Marsh v. Baxter* [2014] WASC 187 (CIV 1561 of 2012). Суд је одбацио тужбу за накнаду штете узгајивача органског оваса и ражи чији усеви више нису могли бити сертифицирани услед контаминација ГМ канолом. Иначе, у Аустралији се за разлику од САД и Европске уније, не толерише ни најмања присутност ГМ у органским усевима. У пресуди на 150 страница, судија *Kenneth Martin* је констатовао да *Michael Baxter* није прекршио очекиване стандарде поступања приликом производње ГМ култура, као и да у конкретном случају није било никаквог “неразумног сметања”. Закључено је да он није одговоран за проузроковану штету. Слично овоме, у случају *Hoffman v. Monsanto Canada Inc 2005 SKQB 225 (CanLII)* Врховни суд Канаде је одбацио тужбу произвођача органских култура из канадске провинције *Saskatchewan* против компанија Монсанто и Бајер (*Bayer Crop Science Inc.*) који су тражили накнаду штете због контаминирања својих органских усева ГМ уљаном репицом. У одлуци Суда је између осталог констатовано, да не постоји одговорност за *nuisance*, односно *trespass*, као и да према наводима из поднесака, нема довољно основа за конституисање одговорности без обзира на кривицу (објективна одговорност), као и одговорности која подразумева кривицу.

²⁸⁹ Без обзира што је у многим државама Европске уније забрањена производња ГМО у комерцијалне сврхе, па самим тим нема могућности да дође до контаминација, у њима постоје важећа правила о коегзистенцији као опште прихваћен стандард на нивоу Европске уније. О правилима о коегзистенцији у упоредном праву видети више: Тамара Гајинов, у: Душан Николић, Тамара Гајинов, *op.cit.* стр. 96-98.

нас такође омогућава грађанскоправну заштиту, без обзира што у законодавству то није изричито наведено. Тако се кроз адекватну интегралну заштиту, уз ослањање на прописе из домена јавног права, може успешно одговорити новим еколошким изазовима у условима интензивног привредног и индустријског развоја, као и променама у начину живота и рада савременог човека.

4. Правно уређење имисија у упоредном праву

Очување животне средине и сузбијање имисионих дејства представља императив савременог друштва. Због тога се данас право на здраву животну средину сврстава у једно од основних људских права и као такво гарантује на националном, међународном и наднационалном нивоу. Тиме се настоје пронаћи адекватна правна решења, како за штетне утицаје који потичу са једне непокретности, и последица су свакодневног живота и рада, тако и за она дејства која могу попримити значајније размере. Транснационалност оваквих утицаја изискује сарадњу држава, координацију и институционализацију.²⁹⁰ До данас је донет велики број међународних конвенција које се односе на различите аспекте правног регулисања заштите животне средине, док се на наднационалном нивоу овим питањима углавном баве уредбе и директиве Европске уније. Сви поменути извори права представљају основне водиле када је у питању регулисање заштите човековог природног окружења и имисионе одговорности на националном нивоу.

4.1. Имисије у међународном праву

Основни принципи заштите животне средине на међународном нивоу постављени су *Декларацијом Уједињених нација о животној средини и развоју*²⁹¹ која је усвојена на *Конференцији УН о човековој средини у Стокхолму 1972. године*. Овим документом, познатијим под називом *Стокхолмска декларација*, уведен је појам права на здраву животну средину. Међу основним циљевима, у документу се помиње смањење ризика у погледу услова живота и побољшања његовог квалитета, уз поклањање посебне пажње заштити животне средине.²⁹² *Стокхолмском декларацијом* дефинисано је 26 принципа које у своја национална законодавства треба да инкорпоришу државе чланице. Поред овог документа донета је и одлука о оснивању централног органа Уједињених нација који би се бавио

²⁹⁰ Родољуб Етински, *Међународно право животне средине*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)...стр. 247.

²⁹¹ *Declaration on the United Nations Conference on the Human Environment*.

²⁹² Бојан Пајтић, *Заштита животне средине - превенција и накнада штете*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 2/2011. стр. 250.

проблемом заштите животне средине и координацијом активности на овом плану - *Програм Уједињених нација за животну средину - УНЕП*,²⁹³ чији рад је почео 1973. године.

Захваљујући залагању *УНЕП-а*, 1992. године одржана је *Конференција УН о животној средини и одрживом развоју* у Рио де Жанеиру, на којој је усвојена *Декларација УН о животној средини и одрживом развоју* (у даљем тексту: *Рио декларација*).²⁹⁴ Њом су разрађени принципи садржани у *Стокхолмској декларацији* и уведени неки нови, са циљем да се на јединствен начин уреди систем заштите животне средине, како на међународном, тако и на националном нивоу.²⁹⁵ Један од основних принципа *Рио декларације*, који се односи на смањене имисионих утицаја на глобалном нивоу, свакако је принцип *одрживог развоја*. Под њим се подразумева прилагођавање структуре и динамике људских делатности, структуре и динамици животне средине. Тако задовољавање потреба садашњих генерација не би требало да угрожава право будућих генерација на повољне услове живота. *Рио декларацијом* се прокламује *принцип превенције*, кроз тежњу за спречавањем штетних дејстава на животну средину на њиховом изворишту. Уз то, предвиђено је предузимање посебних мера за спречавање или ограничавање оних активности које представљају посебну опасност и ризик по животну средину. Кроз прокламовани *принцип квалитета* настоје се успоставити одређени стандарди квалитета животне средине, производа, процеса и услуга, као и других мера и услова у човековом окружењу. Све то представља полазну основу за одређивање појединих лимита допуштеног нивоа имисија унутар националних законодавстава. Путем *принципа корисник плаћа и загађивач плаћа* утемељени су стандарди за рекултивацију, односно репарацију добара угрожених или оштећених имисијама. *Рио декларација* предвиђа и поштовање *принципа интегралности* који подразумева усклађен, односно одржив привредни развој, у складу са расположивим капацитетима животне средине, што се постиже кроз планирање и управљање природним богатствима и спровођењем мера заштите животне средине. Уз то, кроз принцип *сарадње држава* са циљем заштите глобалних екосистема настоји се остварити партнерство држава, које у овом процесу носе како заједничку, тако и појединачну одговорност.

²⁹³ *United Nations Environment Programme.*

²⁹⁴ *Rio Declaration on Environment and Development.* Поред *Рио декларације* на Конференцији су усвојени и *Конвенција о промени климе (The United Nations Framework Convention on Climate Change)*, *Конвенција о биолошкој разноврсности (Convention on Biological Diversity)*, *Принцип о управљању, заштити и одрживом коришћењу свих типова шума (Non-Legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests)*, као и *Акциони планом одрживог развоја у XXI веку*, познатији као *Агенда 21*.

²⁹⁵ Даница Попов, *Начела заштите животне средине у документима Уједињених нација, Европске уније и Закона о заштити животне средине, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду бр. 2/2013.* стр. 132.

Рио декларација је утемељила универзалне постулате којима се на међународном нивоу настоји сузбити прекомерно загађење и предупредити настанак имисионих штета. С тим у складу је речено „Државе ће развијати национална законодавства која регулишу одговорност и компензацију жртвама загађења и других штета нанетих животnoj средини; оне ће експедитивније и одлучније сарађивати у даљем развоју међународног права, које се односи на одговорност и компензацију за неповољне ефекте оштећења животне средине, проузрокованих активностима у њиховој надлежности, или под њиховом контролом, које су прешле на подручје ван њихове јурисдикције.“²⁹⁶

Десет година након усвајања *Рио декларације*, у Јоханесбургу је 2002. године одржан Светски самит о одрживом развоју (*World Summit on Sustainable Development*) (*Рио +10*) на којем је потврђена важност питања одрживог развоја. Године 2012. године је поново у Рио де Жанеиру одржана *Конференција УН о одрживом развоју* под називом *The Future We Want*, познатија као самит *Рио +20*.²⁹⁷ Основни циљеви Конференције били су развој зелене економије у контексту одрживог развоја и борбе против сиромаштва, као и изналагање нових стратегија друштвено-економског развоја.

У складу са принципима одрживог развоја дефинисаним поменутиим међународним документима, на међународном плану усвојене су многобројне конвенције које се односе на питање грађанскоправне, односно имисионе одговорности. Њима се настоје унификовати правила националног права држава уговорница. Конвенције овог типа углавном су секторског карактера и односе се на штете настале изливањем нафте са бродова,²⁹⁸ на нуклеарне штете,²⁹⁹ прекогранични транспорт и одлагање опасног отпада,³⁰⁰ односно

²⁹⁶ Видети: чл. 13 *Рио декларације*.

²⁹⁷ *Rio +20 United Nations Conference on Sustainable Development*. Самит је окупио 191 државу чланицу УН укључујући 86 председника и шефова влада.

²⁹⁸ На ова питања се односе: *Међународна конвенција о грађанској одговорности за штету проузроковану загађивањем нафтом (International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage)* из 1969. са протоколима из 1976, 1992. и 2000. године (код нас су ратификована и објављени у *Службеном листу СФРЈ – Међународни уговори* бр. 7/1977. и *Службеном листу Републике Србије – Међународни уговори* бр. 12/2010.). *Конвенција о грађанскоправној одговорности за штету проузроковану нафтом из погонских складишта (International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage)* из 2001. године, (код нас је ратификована и објављена у *Службеном листу Републике Србије – Међународни уговори* бр. 1/2010.). *Међународна конвенција о оснивању међународног фонда за накнаду штете насталу услед загађивања нафтом (International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage)* из 1971. (код нас је ратификована и објављена у *Службеном листу СФРЈ – Међународни уговори* бр. 3/1977.).

²⁹⁹ На ова питања се односе: *Париска конвенција о одговорности треће стране на пољу нуклеарне енергије (Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy)* из 1960. године са протоколима. *Бечка конвенција о грађанској одговорности за нуклеарне штете (Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage)* из 1963. (код нас је ратификована и објављена у *Службеном листу СФРЈ – Међународни уговори* бр. 5/1977.) и *Конвенција о допунској компензацији нуклеарне штете (Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage)* из 1997. године.

прекогранично загађивање вода.³⁰¹ За разлику од њих, *Конвенцијом о грађанскоправној одговорности за штете настале услед активности које су опасне по животну средину*³⁰² је на свеобухватан начин регулисано питање грађанскоправне одговорности за штете проузроковане животном средини. Ова Конвенција се једнако односи према свим носиоцима опасних активности. Усвојена је под покровитељством Савета Европе 1993. године у Лугану, па је познатија под називом *Лугано конвенција* (у даљем тексту: *Лугано конвенција*). Ипак, још увек није ступила на снагу, јер до сада није депонован минимални број ратификационих документа. (Ступање на снагу је условљено депоновањем три документа, од којих најмање два морају потицати од држава чланица Савета Европе).³⁰³

Циљеви *Лугано конвенције* су одређени троструко. То је најпре стварање услова за адекватну накнаду штета проузрокованих активностима које су штетне по животну средину.³⁰⁴ Потом, обезбеђивање средстава за превенцију настанка таквих штета, као и механизма за повраћај у пређашње стање, под условом да је то могуће. Овај документ утврђује објективну одговорност лица³⁰⁵ која обављају и контролишу опасну активност,³⁰⁶

³⁰⁰ *Базелски протокол о одговорности и накнади штете узроковане прекограничним премештањем и одлагањем опасних отпада (Basel Protocol on Liability and Compensation)* из 1999. године, који још увек није ступио на снагу. Протокол је усвојен уз *Базелску конвенцију о контроли прекограничног премештања и одлагања опасних отпада (Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Dispos)* из 1989. године. Видети о овоме више: Петра Амићић Јеловчић, Иван Перковић, *Одговорност превозника за нуклеарну штету са посебним освртом на Конвенцију о допунској накнади за нуклеарну штету, Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, бр. 2/2008. стр. 377-387. О међународним изворима права у области превоза опасних материја видети више: Душанка Ђурђевић, *Привредно право и животна средина*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)... стр. 193-208.

³⁰¹ То су *Протокол о грађанској одговорности и накнади штете узроковане прекограничним ефектима индустријских акцидента на пограничним водама (Protocol on Civil Liability and Compensation for Damage Caused by the Transboundary Effects of Industrial Accidents on Transboundary Waters)* од 2003. године. Протокол је закључен уз *Конвенцију о заштити и коришћењу прекограничних пловних вода и међународних језера (Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes)* из 2003. године и *Конвенција о прекограничним ефектима индустријских акцидента (Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents)* из 1992. године.

³⁰² *Convention on Civil Liability for Damage resulting from Activities Dangerous to the Environment.*

³⁰³ Ова ситуација се обично објашњава чињеницом да је поље грађанскоправне одговорности за штету већ покривено тзв. секторским конвенцијама. Такође, *Лугано конвенција* је закључена у оквиру међународне организације чије државе припадају различитим правним системима, што додатно чини неизвесним питање ступања на снагу овог Документа.

³⁰⁴ У члану 2, тачка 10 *Лугано конвенције* одређен је појам животне средине који обухвата: 1) природне изворе, како абиотске, тако и биотске, као што су ваздух, вода, тло, фауна и флора, као и њихов међусобни однос и суживот. 2) својину која представља део културног наслеђа и 3) карактеристичне аспекте пејзажа.

³⁰⁵ Ипак, *Лугано конвенција* садржи и посебна правила којима се утврђују околности које принцип објективне одговорности до извесне мере релативизују. То су: 1) одредбе које се односе на изузетке од одговорности руковоаца (члан 8), одредбе које се односе на грешку лица које је претрпело штету, које је том грешком допринело настанку штете (члан 9), одредбе које регулишу питање случајности при настанку штете (члан 10), одредбе које се односе на заједничку одговорност руковоаца инсталација или локација, за насталу штету, као и одредбе које се односе на обавезну шему финансијског осигурања (члан 12).

³⁰⁶ Према члану 2, тачка 1 *Лугано конвенције* „опасна” активност је дефинисана врло широко. Под условом да се обавља професионално, такве активности су: 1) производња, руковање, лагеровање, употреба или истовар једне

засновану на ризику наступања штете услед самог њеног обављања.³⁰⁷ Одговорност за овако проузроковану штету своди се на накнаду материјалне и нематеријалне штете, уз могућност изрицања чак и забране обављања опасне активности која је противзаконита и представља озбиљну претњу по животну средину.³⁰⁸ Према члану 2, став 7 *Лугано конвенције* штете које подлежу компензацији су: губитак живота или повреда телесног интегритета, уништење или оштећење имовине,³⁰⁹ уништење или оштећење животне средине, трошкови превентивних мера, као и свака штета настала применом ових мера.

„Због чињенице да загађења животне средине не знају за границе, униформно поступање на националном нивоу било би вишеструко корисно“,³¹⁰ и у смислу превенције, али и у смислу обезбеђивања „механизма одговорности за насталу штету, уз што мањи терет доказивања на страни оштећеног.“³¹¹ У *Лугано конвенцији* разрађена су правила грађанскоправне одговорности за штету, међутим, дефиниција опасних активности је сувише општа и недовољно јасна, што би отежало предузимање адекватних мера у пракси.³¹² Такође овај Документ обилује и бројним другим недореченим формулацијама које би требало даље разрађивати и прилагођавати специфичностима националних правних система и стању животне средине у државама чланицама Савета Европе.

Конкретно, са становишта имисионог права, *Лугано конвенција* има значај у погледу увођења принципа објективне одговорности који треба да подстакне имитенте који врше

или већег броја опасних супстанци, под којом се подразумева супстанца или препарат који има особине које представљају „значајан ризик за човека, животну средину или својину“ 2) производња, узгој, руковање, лагровање, коришћење, уништавање, бацање, ослобађање или свака друга операција у вези са ГМО или микроорганизмима 3) рад инсталација и постројења за спаљивање, обраду, руковање или рециклажу отпадака, ако такве количине, представљају „значајан ризик“ за човека животну средину и својину 4) рад постројења за стално одлагање отпада. Видети о овоме више: Драгољуб Тодић, *Грађанска одговорност према Конвенцији о грађанској одговорности за штете настале услед активности које су опасне по животну средину*, *Архив за правне и друштвене науке* бр. 3/1998 стр. 197-216.

³⁰⁷ *Лугано конвенција* садржи посебна правила која искључују одговорност руковоца за штету, уколико докаже да је она проузрокована: 1) ратним збивањем, непријатељством, грађанским ратом, устанком, природним феноменом изузетног карактера која се нису могла избећи, нити им се могло супротставити 2) чином који је обавила трећа страна са намером да проузрокује штету, упркос мерама безбедности адекватним типу опасне активности 3) ако је штета „неизбежно настала“ услед специфичне наредбе или обавезне мере органа јавне власти 4) ако је штета изазвана загађењем на прихватљивим нивоима, у односу на релевантне локалне прилике 5) ако је до штете дошло услед опасних активности које су обављене под следећим условима: а) у складу са законом б) у интересу лица које је претрпело штету, а да је при томе разумно у односу на то лице да оно буде изложено ризику опасне активности.

³⁰⁸ Драган Јовашевић, *Европски стандарди и заштита животне средине*, *Европско законодавство* бр. 27-28/2009. стр. 7

³⁰⁹ Осим оне која се односи на саме инсталације или објекте који се налазе под контролом руковоца на месту опасне активности.

³¹⁰ Раденка Цветић, *op.cit.* стр. 126.

³¹¹ Раденка Цветић, *op.cit.* стр. 127.

³¹² Наташа Стојановић, *Грађанскоправна одговорност за штете проузроковане животној средини*, *Право - теорија и пракса*, бр. 11-12/2006. стр. 48.

опасну делатност на предузимање превентивних мера да би се избегло наступање штете. У случају да је она већ наступила, примена *принципа загађивач плаћа*³¹³ омогућава ефикасну репарацију уништених или оштећених добара. Основни принципи *Лугано конвенције* прихваћени су *Законом о заштити животне средине* из 2004. године. Тако за разлику од решења ранијег *Закона о заштити животне средине* из 1991. године³¹⁴, грађанскоправна одговорност за штету више није везана искључиво за професионалне активности у вези са отпадом и опасним материјама, него може бити последица сваке људске активности која проузрокује штету на добрима појединца, као и загађење животне средине.³¹⁵ Ово свакако представља значајан искорак ка потпунијој заштити животне средине у Србији.

Међународни уговори постају део унутрашњег права једне земље на основу ратификације и објављивања на начин који је предвиђен уставом.³¹⁶ У свету међународни уговори имају све већи значај, јер омогућавају „уједначавање правне регулативе и спречавају сукоб националних законодавстава, чинећи непотребним колизионе норме међународног приватног права.“³¹⁷ Ипак, разлике у националним прописима који регулишу одговорност за имисиону штету и даље остају у оним областима које нису покривене међународним уговорима.³¹⁸ Поред тога, и у државама чланицама Европске уније хармонизација прописа у овој области има ограничен домашај.

4.2. Имисије у праву Европске уније

Један од покушаја уједначавања приватног, па тиме и имисионог права унутар држава чланица Европске уније, своди се на идеју јединственог регулисања ове материје у оквиру *Европског грађанског законика*.³¹⁹ Тиме би могле бити превазиђене и значајне разлике у

³¹³ Начело *загађивач плаћа* обавезује загађиваче да плате накнаду за загађивање животне средине, уколико својим активностима проузрокују или могу проузроковати оптерећење животне средине. Видети о овоме више: Золтан Виг, Тамара Гајинов, *Стање и перспективе еколошкоправне регулативе у Србији...* стр. 49-51.

³¹⁴ *Закон о заштити животне средине (Службени гласник Републике Србије* бр. 66/1991, 83/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 53/1995).

³¹⁵ Наташа Стојановић, *op.cit.* стр. 49.

³¹⁶ Душан Николић, *Увод у систем грађанског права...*стр. 177.

³¹⁷ *Ibidem.*

³¹⁸ Петар Бундић, *Меродавно право за штету изазвану повредом животне средине у европском и међународном приватном праву, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2013. стр. 319.

³¹⁹ На овом пројекту ради *Студијска група за Европски грађански законик (Study group on an European civil code)* којом руководи професор *Christian von Bar*. Када се ради о стварноправној материји постоји мишљење да нека питања треба на јединствен начин уредити закоником, док друга треба постепено уједначавати кроз судску праксу, због специфичности англоамеричког и европског континенталног правног система, као и разлика које постоје међу појединим правним круговима у континенталној Европи. Видети о овоме више: Душан Николић, *Хармонизација стварног права на простору Југоисточне Европе, Das Budapest Symposium, Beiträge zur Reform des Sachenrechts in den Staaten Südosteuropas (Budimpeštanski simpozijum - Допринос реформи стварног права у*

погледу регулисања имисионоправне проблематике. Она у неким државама Европе представља део стварног, негде је део одштетног права, док се земљама *common law-a* прекомерне имисије најчешће третирају као институт *nuisance*. Са друге стране, постоје мишљења да уједначавање приватног права, унутар Европе путем јединственог законика, представља „непожељан и делом неостварив подухват“.³²⁰

За имисионо право држава Европе посебно је значајно формирање јединствених стандарда везаних за питања заштите животне средине. Иако ови стандарди данас представљају значајан део активности Уније, Европска заједница је тек седамдесетих година XX века почела да предузима интензивније активности на овом пољу.³²¹ На самом почетку је то било искључиво условљено парадигмом унутрашњег тржишта,³²² односно потребом да се минимални стандарди квалитета животне средине једнако поштују и спроводе на целокупном простору заједничког тржишта.³²³ Касније је питањима заштите животне средине посвећивана далеко већа пажња.

*Лисабонски уговор*³²⁴ означава крај стубовске организације³²⁵ Европске уније. Њиме су ојачане многе демократске вредности и циљеви Уније, међу којима и међународна

државама југоисточне Европе), Edition Temmen, Времен, 2003. стр. 203-204. Видети исто: Ирена Бановчанин, *Да ли је Европа спремна за Законик европског права?*, *Ревиија за европско право* бр. 1/2002. стр. 41-62.

³²⁰ На Правном факултету Универзитета у Тренту група истраживача којом руководе *Ugo Mattei* и *Mauro Bussani* трага за заједничком основом европског приватног права у домену уговорног, одштетног и стварног права. Све ово са циљем да се сагледају сличности и разлике које постоје међу правним системима појединих земаља, како би се створила основа за постепено уједначавање различити правних концепата. (Видети о овоме више: Душан Николић, *Хармонизација и унификација грађанског права*, Правни факултет Нови Сад, 2004. стр. 117-118).

³²¹ Политика у области животне средине део је уговорне структуре Европске заједнице тек од доношења *Јединственог европског акта*. Касније су ови оквири даље проширивани, или посредно мењани, *Уговором о Европској унији*, *Уговором из Мастрихта*, *Амстердамским уговором*, *Уговором из Нице* и на крају *Лисабонским уговором*. *Јединствени европски акт* уводи посебну главу под називом *Животна средина* обезбеђујући изричиту правну основу за политику Европске заједнице у области заштите животне средине. *Уговором из Мастрихта* обезбеђује се даље јачање места и улоге политике Заједнице у области животне средине. Европска заједница укључује у своје основне циљеве, и унапређивање „одрживог и неинфлаторног раста, уз поштовање животне средине“. Одредбама *Амстердамског уговора*, одрживи развој је експлицитно дефинисан као циљ Заједнице. *Уговором из Нице* нису учињене измене постојећих одредби које се тичу животне средине. Видети о овоме више: Драгољуб Тодић, *Водич кроз ЕУ политике - Животна средина*, Европски покрет Србија, Београд, 2010.

³²² Организовано и уређено нормирање области заштите животне средине започиње усвајањем *Акционог програма за заштиту животне средине* 1973. године. Превасходни разлози усвајања овог *Програма* лежали су у потреби побољшања економских услова на тржишту Европке економске заједнице, и то пре свега уклањањем баријера трговини и слободној конкуренцији.

³²³ Зоран Сретић, *Режим одговорности за штету животној средини у праву Европске уније*, *Ревиија за европско право*, бр. 2-3/2006. стр. 39.

³²⁴ *Лисабонски уговор* је потписан 13.12.2007. године. Видети о овоме више: Владимир Медовић, *Европска унија после Лисабонског уговора - Право и институције*, Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, Универзитета Привредна академија, Нови Сад, 2012.

³²⁵ Први стуб су чиниле две европске заједнице: Европска заједница (некадашња Европска економска заједница) и Европска заједница за атомску енергију. Други стуб су чинила заједничка спољна и безбедоносна политика, а

сарадња у овој области, уз ефикасне мере држава чланица, ради постизања „здраве животне средине“. Њена заштита постала је императив, како за владе држава чланица Уније, тако и за све остале субјекте. *Уговором из Лисабона* знатно је комплексније регулисано питање заштите животне средине. Прихватајући одредбе ранијих уговора Европске уније, садржи и конкретне назнаке о мерама везаним за решавање проблема климатских промена и вођења енергетске политике.³²⁶ Уз то је као један од примарних циљева Уније, постављена, не само заштита и очување, него и „побољшање квалитета животне средине“.

Ослањају се на одредбе *Лисабонског уговора*, заштита животне средине у Европској унији је уређена великим бројем уредаба³²⁷ и директива.³²⁸ Оне се ослањају на начела *забране наношења еколошке штете*,³²⁹ *превенције*,³³⁰ односно начела *корисник плаћа* и *загађивач плаћа*³³¹. Ови принципи, као и бројна правна правила заснована на њима, усмерена су на обезбеђивање адекватних мера, како би се спречио настанак имисионих штета. Уколико пак до штете дође, предвиђени су механизми за њено што ефикасније и сигурније отклањање. Поред тога, правним актима Европске уније стварају се услови за заштиту животне средине и њених добара, независно од повреде приватних интереса, односно наступања правно релевантне штете у класичном смислу.

*Директива 2004/35 о одговорности за еколошку штету (Environmental Liability Directive, у даљем тексту: Директива 2004/35)*³³² иако има за циљ да створи оквирни

трећи полицијска и судска сарадња држава чланица у области казненог права. Видети о овоме више: Душан Николић, *Хармонизација и унификација...* стр. 92-93.

³²⁶ Гордана Гасми, Марија Костић, *Лисабонски уговор о ЕУ и корпоративна друштвена еколошка одговорност, Право и привреда* бр. 7-9/2010. стр. 353-354.

³²⁷ *Уредба (регула)* представља општи правни акт који има обавезујуће дејство и директно се примењује у свим државама чланицама.

³²⁸ *Директиве (упутство, смерница)* уз *уредбе* представљају важне секундарне изворе права Европске уније. *Директиве* обавезују државе чланице у погледу циља који се жели постићи, док остављају слободу избора у погледу начина и средства за постизање тог циља. За разлику од *уредби*, *директиве* обавезују само државе чланице којима су упућене. *Директиве* се углавном користе као средство за хармонизацију националних прописа држава чланица. По својој природи нису директно применљиве у државама чланицама, већ захтевају доношење одређених националних прописа држава чланица који омогућавају њихову имплементацију.

³²⁹ Начело *забране наношења еколошке штете* подразумева забрану сваког поступања којим се наноси штета човековом природном окружењу, повредом или угрожавањем његових добара.

³³⁰ Суштина *начела превенције* је отклањање извора опасности од наступања штета на добрима животне средине. На тај начин се активности које представљају ризик по животну средину планирају и спроводе на начин да проузрокују најмању могућу промену на њеним добрима.

³³¹ Начело *корисник плаћа* подразумева дужност свих правних и физичких лица која користе природне вредности да за то плате реалну накнаду, односно да снос трошкове њихове рекултивације.

³³² *Directive 2004/35 CE of the European Parliament and of the Council on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage.* Доношењу ове *Директиве* претходило је усвајање *Зелене књиге о отклањању штете на животној средини (Green Paper on Remedying Environmental Damage)* од 14. маја 1993. као и *Беле књиге о одговорности у области животне средине (White Paper on Environmental Liability)* од 09. фебруара 2000. године.

поредак за превенцију и санацију еколошких штета,³³³ на основама друштвено подношљивих трошкова унутар држава чланица Уније,³³⁴ не дира у правила о традиционалној грађанскоправној одговорности за еколошке штете, јер се на њих односи *Лугано конвенција*.³³⁵ Под еколошком штетом се према одредбама *Директиве 2004/35* подразумева штета нанета заштићеним врстама и природним стаништима, као и штете настале уношењем штетних елемената у ваздух и земљиште.³³⁶ *Директива 2004/35*, будући да се не односи на традиционалне штете, ствара услове за заштиту животне средине, мимо концепта заштите грађанских субјективних права. Тиме се практично назире јасно разграничење између „штете на животној средини“, насупрот традиционалној емисионој штети која се у овом контексту манифестује као „штета од загађене животне средине“.³³⁷ У складу са тим, и нашим *Законом о заштити животне средине* одвојено је регулисана одговорност за загађење која је јавноправне природе и повлачи са собом одговорност по правилима управног, односно кривичног права, од „одговорности за секундарне последице загађења која је углавном приватноправне природе, јер се односи на појединачне интересе.“³³⁸

Уредба 864/2007 о меродавном праву за вануговорне обавезе (познатија као *Уредба Рим II*),³³⁹ садржи колизионо решење које се односи на меродавно право за имисионе штете. Овакве норме су иначе у националном међународном приватном праву европских држава права реткост.³⁴⁰ Колизиона решења *Уредбе Рим II*, изузев у Данској, постале су део општег међународног приватног права, будући да се примењују без обзира на то да ли указују на

³³³ Јелена Матијашевић, Маријана Алавук, *Одговорност држава чланица Европске уније у области заштите животне средине, Право - теорија и пракса* бр. 10-12/2011. стр. 43-45.

³³⁴ Јожеф Салма, *Смернице и уредбе Европске уније о заштити животне средине, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 2/2001. стр. 33.

³³⁵ Драгана Радојевић, *Нова Директива Европске уније о одговорности у области заштите животне средине, Међународни проблеми*, бр. 1-2/2005. стр. 186.

³³⁶ Видети: Члан 2(а), (б), (ц) *Директиве 2004/35*. Штета нанесена заштићеним врстама и природним стаништима према члану 2(а) *Директиве 2004/35* представља сваку штету са значајним неповољним утицајима на заштићене врсте и станишта.

³³⁷ Марија Караникић- Мирић, *op.cit.* стр. 465.

³³⁸ Душан Николић, у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина, у: Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)...стр. 183-184.

³³⁹ *Regulation EC 864/2007 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II)*.

³⁴⁰ Такву норму на пример садржи *Закон о међународном приватном праву Белгије* из 2004. године. У швајцарском *Савезном закону о међународном приватном праву* из 1987. године присутна је колизиона норма која служи одређивању меродавног права за штете настале као резултат имисија са непокретности. Ипак, она нема општи карактер, будући да се не може применити на све друге типове штета на животној средини. „Иначе, супстанцијална права држава чланица еколошке штете искључиво посматрају у контексту суседских имисија, што представља део стварноправне материје. Тако се у домену међународног приватног права јавио проблем квалификације, па је питање да ли на терену сукоба закона тужбеном захтеву за накнаду еколошке штете дати стварноправну или деликтну квалификацију. Ипак, ова дилема решена је у корист друге опције, са циљем једнаког третмана свих штета насталих загађивањем животне средине.“ (Петар Ђундић, *op.cit.* стр. 321-322).

примену права друге државе чланице Европске уније или неке треће земље.³⁴¹ Колизионо решење из члана 7 Уредбе Рим II³⁴² односи се на обавезе проистекле из штете нанете животној средини,³⁴³ односно штете која је услед ње проузрокована лицима и имовини. Ово подразумева примену меродавног права државе на чијој територији је наступила директна последица деловања штетника.

Са становишта имисионог права, велики значај има и Уредба 166/2006 о установљавању Европског регистра испуштања и преноса штетних материја (у даљем тексту: Уредба 166/2006).³⁴⁴ Овакав Регистар³⁴⁵ треба да представља јавно доступну електронску базу података на нивоу Уније (*European Pollutant Release and Transfer Register: PRTR регистар*).³⁴⁶ Он обухвата евиденцију о 91 загађујућој материји које се испуштају у ваздух, воду и земљиште, као и граничне вредности за сваку од њих. То су пре свега гасови са ефектом стаклене баште, загађујуће супстанце које узрокују киселе кише, односно оштећују озонски омотач, тешки метали, канцерогене материје и слично. Анекс I Уредбе 166/2006 прописује листу активности за које оператери имају обавезу да годишње извештавају надлежне органе о количинама испуштених штетних материја. Тако се за

³⁴¹ Уредба Рим II има значајан утцај и на законодавство држава које теже чланству у Европској унији.

³⁴² Уредба Рим II се примењује како на „штете на животној средини“ у складу са Директивом 2004/35, тако и на традиционалне штете где долази до директне повреде живота, здравља и имовине неког лица. Директивом 2004/35 није дато право приватним субјектима да захтевају накнаду штете настале као резултат повреде животне средине. Такође, њом је предвиђено и да се надлежни орган државе чланице стара о предузимању превентивних мера и отклањању последица штета на животној средини. При томе има право на накнаду свих трошкова у вези са овим радњама од одговорног лица.

³⁴³ Под еколошком штетом (штетом на животној средини) у складу са тачком 24 Преамбуле, Уредба Рим II подразумева се штетна промена на природним изворима, као што су вода, земљиште или ваздух, умањење функције коју тај извор обавља, у корист другог природног извора или јавности или умањење вредности диверзитета живих организама. „Дефиниција отвара могућност различитог тумачења употребљених термина и ствара потребу да се о тумачењу појма еколошке штете изјасни Суд Европске уније. Имајући у виду да се Уредба Рим II примењује искључиво на вануговорне обавезе у грађанским и трговинским стварима, у случају када надлежни државни орган подноси тужбу ради накнаде трошкова предузетих мера, основано се може поставити питање да ли се ради о грађанскоправној ствари у смислу члана 1 Уредбе Рим II. Ипак већина аутора налази да тужбе државних органа против загађивача, у циљу превенције и наплаћивања трошкова отклањања проузроковане штете представљају грађанскоправне ствар, у смислу Уредбе Рим II.“ Видети о овоме више: Петар Ђундић, *op.cit.* стр. 325.

³⁴⁴ *Regulation EC 166/2006 of the European Parliament and of the Council concerning the establishment of a European pollutant release and transfer register.*

³⁴⁵ Вођење PRTR регистра захтева сарадњу између оператера, науке, невладиних организација, локалних самоуправа и осталих субјеката који суделују у одлучивању поводом вођења јединствене базе података. Све потребне информације из овог домена дужне су да достављају државе чланице, уз обезбеђивање судске заштите права на информисање о питањима од значаја за животну средину.

³⁴⁶ Кључна питања која се регулишу Уредбом 166/2006 су: садржај Европског PRTR (члан 3), његов облик и структура (члан 4), извештавање од стране оператера (члан 5), испуштање у земљу из дифузних извора (чланови 6 и 8), извештавање држава чланица (члан 7), обезбеђивање квалитета и контроле (члан 9), приступ информацијама и поверљивост (члан 10 и 11), учешће јавности (члан 12) и сл.

одређене активности дају само граничне вредности капацитета оператора,³⁴⁷ док у неким областима за све активности постоји обавеза извештавања, без обзира на капацитете оператора.³⁴⁸

Директивом 2008/1 о интегрисаној контроли и спречавању загађивања (у даљем тексту: *Директива 2008/1*)³⁴⁹ су установљени захтеви за индустријска и пољопривредна постројења ради смањења емисија различити штетних материја у ваздух, воду и земљиште, укључујући и мере које се односе на отпад. Како се на основу ове Директиве полази од интегралног приступа политици заштите животне средине, приликом издавања дозволе за одређено постројење мора се узети у обзир укупан утицај које оно има на животну средину, односно сва штетна дејства која се емитују у ваздух, воду, односно земљиште.³⁵⁰ Услови из дозволе морају обухватити и граничне вредности емисија које морају бити засноване на расположивим БАТ техникама од (*Best Available Techniques*).³⁵¹ Да би могли прибавити дозволу оператори³⁵² морају да испуне прописане услове као што су предузимање свих неопходних мера за спречавање загађења уз примену најбољих доступних техника, да ефикасно користе енергију, да обезбеде услове за спречавање акцидента³⁵³ и штета већих размера, као и да омогуће да се локација на којој је вршена одређена делатност врати у првобитно стање након престанка рада постројења.

³⁴⁷ То су: термоелектране и друге инсталације на сагоревање са улазном топлотом од 50 MW или већом, ливнице за црне метале чија производња прелази 20 тона дневно, инсталације за производњу цементног клинкера у ротационим пећима производног капацитета од преко 500 тона дневно, постројења за одлагање неопасног отпада са капацитетом од 50 тона дневно и слично.

³⁴⁸ У енергетском сектору су то, на пример, рафинерије нафте и гаса, постројења за гасификацију и обезбеђивање течних горива, пећи на кокс, инсталације за производњу азбеста, постројења у хемијској индустрији за производњу базних органских хемикалије (као што су прости угљоводиници, линеарни или циклични, засићени или незасићени, алифатични или ароматични) и сл.

³⁴⁹ *Directive 2008/1/EC of the European Parliament and of the Council concerning integrated pollution prevention and control* која представља кодификовану верзију *Директиве 96/61* са две касније измене и допуне.

³⁵⁰ Драгољуб Тодић, *Водич кроз ЕУ политике* ...стр. 218.

³⁵¹ *Директивом 2008/1* остављен је простор надлежним органима држава чланица који издају дозволе да се при одређивању услова узму у обзир техничке карактеристике постројења, специфичност локације и географских услова везаних за животну средину. Тако су оператори постројења дефинисаних у Анексу I *Директиве 2008/1* у обавези да од надлежних органа прибаве дозволу. Број индустријских постројења која у Унији подлежу режиму који установљава *Директива 2008/1* прелази 52 000.

³⁵² Под термином „оператер” подразумева се свако физичко или правно лице које управља постројењем или га контролише или, уколико је то предвиђено националним прописима, на које је пренето одлучујуће економско овлашћење у сфери техничког функционисања постројења (члан 2. тачка 12 *Директиве 2008/1*).

³⁵³ На спречавање великих акцидента са опасним супстанцама и ограничење њихових последица по људе и животну средину, ради обезбеђивања високог нивоа заштите унутар Европске уније, се посебно *односи Директива 2012/18/EU* познатија као *Севесо III Директива*.

4.2.1. Прописи Европске уније који се односе на поједине видове имисија

На нивоу ЕУ донет је и велики број *уредаба* и *директива* који се односе на заштиту појединих добара животне средине. На овом месту издвојићемо оне који се односе на регулисање штетног утицаја и утврђивање граничних вредности загађивања водних ресурса, ваздуха, буке, електромагнетног зрачења, као и оне којима се нормира управљање отпадом и поступање са ГМО.

Међу правним актима Европске уније који се односе на заштиту вода обично разликујемо оне који се односе на уношење опасних супстанци у површинске воде, утврђују квалитет водних ресурса, регулишу третман урбаних отпадних вода, као и оне намењене заштити мора, река и подземних вода.³⁵⁴ Оквирни стандарди политике заштите вода на нивоу Европске уније постављени су *Директивом 2000/60*³⁵⁵ са циљем заштите копнених површинских вода. Њом се подстиче одрживо коришћење, засновано на дугорочној заштити расположивих водених ресурса. Све се то чини кроз специфичне мере за смањење количине штетних материја које се испуштају у воду, као и ублажавање ефекта честих поплава и суша. Поред тога, *Директивом 2000/60* предвиђене су мере контроле емисија, уз увођење ригорознијег поступања у односу на принцип самог и искључивог поштовања циљева и квалитета емисионих лимита. Међу педесетак осталих прописа Уније који се односе на заштиту водних ресурса, од посебног значаја за имисионо право је *Директива 2006/11 о загађивању узрокованом неким опасним материјама испуштеним у водену животну средину* (у даљем тексту: *Директива 2006/11*).³⁵⁶ На основу њених одредаба, државе чланице су обавезне да предузму све потребне мере како би спречиле загађивање копнених површинских вода, као и територијалних и унутрашњих приобалних вода опасним материјама. За испуштање оваквих материја у воду³⁵⁷ потребно је прибавити одобрење надлежног органа државе чланице које садржи њихову највећу допуштену концентрацију, односно количину која се сме испустити, током једног или више одређених раздобља. На заштиту од штетног дејства комуналних отпадних вода, као и отпадних вода из

³⁵⁴ Драгољуб Тодић, *Водич кроз ЕУ политике* ...стр. 129.

³⁵⁵ *Directive of the European Parliament and of the Council 2000/60/EC Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy*. Основни принципи на којима почива ова *Директива* су принцип превенције, предострожности, принцип загађивач плаћа, решавање проблема загађивања на његовом извору. *Директива 2008/105 о стандардима квалитета животне средине на пољу политике вода (Directive 2008/105/EC of the European Parliament and of the Council on environmental quality standards in the field of water policy)* се обично означава као наследница *Директиве 2000/60*.

³⁵⁶ *Directive 2006/11/EC of the European Parliament and of the Council on pollution caused by certain dangerous substances discharged into the aquatic environment of the Community* која представља кодификовану верзију *Директиве 76/464* која је неколико пута мењана и допуњавана.

³⁵⁷ У Анексу *Директиве 2006/11* налази се списак опасних материја.

индустријског сектора односи се *Директива 98/15*,³⁵⁸ док је *Директивом 2006/118*³⁵⁹ регулисана заштита подземних вода. *Директива 91/676*³⁶⁰ се посебно односи на заштиту вода од загађења нитратима пореклом из стајског отпада и прекомерне употребе ђубрива

Легислатива Европске уније која се посебно односи на проблеме атмосферског загађења почела је да се развија осамдесетих година XX века, након ратификације *Конвенције о прекограничном загађивању ваздуха на великим удаљеностима*,³⁶¹ усвојене 1979. године у Женеви. Иначе, кључни стратешки документ Уније у овој области представља *Стратегија о загађивању ваздуха* којом се дефинишу циљеви за смањивање нивоа загађујућих материја и наглашава значај борбе против различитих видова загађивања ваздуха. Питање квалитета амбијенталног ваздуха регулисано је *Директивом 2008/50 о процени и управљању квалитетом амбијенталног ваздуха*³⁶² којом је извршена интеграција већине до тада важећих аката из ове области.³⁶³ На основу овог Документа државе чланице су дужне да поштују утврђене граничне вредности квалитета амбијенталног ваздуха, као и да сачињавају акционе планове ради стварања услова да такви стандарди не буду прекорачени. *Директивом 1999/30*³⁶⁴ се утврђују граничне вредности за испуштање сумпордиоксида, азот диоксида, оксиде азота и прашкасте материје у ваздух и успоставља адекватан систем информисања о њиховој концентрацији. На нивоу Европске уније донет је већи број *директива* којима се посебно ограничавају емисије из стационарних постројења.³⁶⁵ Поред прихватања одредаба *Оквирне конвенције УН о климатским променама*³⁶⁶ донете у Њујорку

³⁵⁸ *Directive 98/15 EC concernig urban waste-water treatment* којом се мења и допуњује *Директива 91/271*.

³⁵⁹ *Directive 2006/118/EC of European Parliament and of the Council on the protection of groundwater against pollution and deterioration*. Њом се допуњује *Директива 2000/60*.

³⁶⁰ *Directive 91/676/EEC concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources*.

³⁶¹ *Convention on Long-range Transboundary Air Pollution*. Уз ову *Конвенцију* донето је још осам протокола.

³⁶² *Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council on ambient air quality and cleaner air for Europe*.

³⁶³ Циљеви *Директиве 2008/50* су: 1) дефинисање и утврђивање квалитета амбијенталног ваздуха тако да се смање штетни утицаји на здравље људи и животну средину 2) процена квалитета амбијенталног ваздуха у државама чланицама на основу заједничких метода и критеријума 3) прикупљање информација о квалитету амбијенталног ваздуха у циљу праћења дугорочних трендова 4) обезбеђивање да информације о квалитету амбијенталног ваздуха буду доступне јавности 5) одржавање квалитета ваздуха и његово унапређивање 6) подстицање сарадње између држава чланица, ради сузбијања прекомерног загађивања ваздуха.

³⁶⁴ *Directive 1999/30/EC relating to limit values for sulphur dioxide, nitrogen dioxide and oxides of nitrogen, particulate matter and lead in ambient air*.

³⁶⁵ Међу њима је најзначајнија *Директива 2001/80 о ограничењу емисија одређених загађујућих материја у ваздух из великих ложишта* (*Directive 2001/80/EC of the European Parliament and of the Council on the limitation of emissions of certain pollutants into the air from large combustion plants*). Њен основни циљ јесте смањивање загађивања ваздуха, утврђивањем граничних параметара сумпордиоксида, азотних оксида, и у одређеним случајевима прашине из великих ложишта.

³⁶⁶ *The United Nations Framework Convention on Climate Change*.

1992. године и *Кјото протокола*³⁶⁷ из 1997. године, који представљају важне кораке у ограничавању емисије шест гасова са ефектом стаклене баште, у оквиру Уније донето је и неколико *уредаба* и *директива* које се односе на ову проблематику. Поменућемо *Директиву 2009/29* којом се мења *Директива 2003/87 ради унапређења шеме трговине дозволама за емисију гасова са ефектом стаклене баште*³⁶⁸ и *Уредбу 2037/2000 о супстанцама које оштећују озонски омотач*.³⁶⁹ Овим документима се уводи систем контроле емисија гасова са ефектом стаклене баште у складу са националним плановима држава чланица, као и надзор и информисање о овим појавама.

Зеленом књигом Европске комисије из 1996. године по први пут су експлицитно дефинисани проблеми са буком у животној средини и утврђени општи принципи заштите од ове врсте штетних утицаја. Свакако најзначајнији део политике Уније везане за заштиту од буке усмерен је на њено смањење, увођењем обавезних техничких стандарда за производе, односно установљавање граничних вредности емисије за моторна возила,³⁷⁰ мотоцикле, авионе,³⁷¹ кућне апарате и разне друге техничке уређаје. Међу актима Уније који се односе на ову област најзначајнија је *Директива 2002/49 о процени управљања буком* (у даљем тексту: *Директива 2002/49*)³⁷² којом је на нивоу Уније дефинисан заједнички приступ ради спречавања, смањења, односно избегавања штетног деловања буке у животној средини. *Директива 2002/49* се примењује на комуналну буку којој су изложени људи посебно у градским, урбаним подручјима на различитим јавним местима. Најзначајније обавезе држава на основу *Директиве 2002/49* су да на различитим нивоима именују надлежне власти и тела који ће бити одговорни за израду стратешких карата буке и акционих планова агломерације за главне путеве, железничке правце и ваздушне луке, праћење нивоа буке и информисање јавности о њеном нивоу.

³⁶⁷ *Kyoto Protocol*.

³⁶⁸ *Directive 2009/29 EC of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/87/EC so as to improve and extend the greenhouse gas emission allowance trading scheme of the community*

³⁶⁹ *Regulation 2037/2000 EC of the European Parliament and of the Council on substances that deplete the ozone layer*.

³⁷⁰ На ове емисије посебно се односи *Директива 2007/34 (Directive 2007/34/EC amending, for the purposes of its adaptation to technical progress Council Directive 70/157/EEC concerning the permissible sound level and the exhaust system of motor vehicles)* којом се услед техничког напретка мења *Директива 70/157 о уједначавају права држава чланица у вези са допуштеним нивоом звука и издувним системом моторних возила*.

³⁷¹ На буку коју изазива авионски саобраћај се односи *Директива 2002/30 о установљавању правила и процедура у погледу увођења оперативних ограничења буке на аеродромима (Directive 2002/30/EC of the European Parliament and of the Council on the establishment of rules and procedures with regard to the introduction of noise-related operating restrictions at Community airports)*.

³⁷² *Directive 2002/49/EC of the European Parliament and of the Council relating to the assessment and management of environmental noise*.

На заштиту од јонизујућег зрачења, као новог, савременог вида имисија, односе се *Директива 96/29 о утврђују основних сигурносних стандарда за заштиту здравља радника и становништва од јонизујућег зрачења*³⁷³ и *Директива 2003/122 о контроли високоактивних затворених радиоактивних извора и извора непознатог порекла*.³⁷⁴ Овим актима су конституисани основни стандарди и мере заштите од јонизујућег зрачења, као и обавезе држава чланица за њихово поштовање и спровођење.

Основни правни оквир за управљање отпадом у државама чланицама Уније чини *Директива 2008/98 о отпаду*³⁷⁵ у чијем *Анексу I* се налази посебна листа поступака збрињавања отпада. *Директивом 99/31 о депонијама отпада*³⁷⁶ на територији Европске уније забрањено депоновање појединих врста опасног отпада, течног отпада и гума, а за циљ је постављано и редуковање количина биоразградивог комуналног отпада. Овај пропис садржи низ критеријума за класификацију депонија, као и одређивање њихових локација, ради заштите воде, земљишта и ваздуха. У циљу спречавања ширења непријатних мириса и других штетних утицаја на човеково окружење предвиђено је да се читаве површине депонија свих класа прекривају, уз забрану сваког илегалног одлагање отпада.

На имисије прекомерне светлости односи се *Директива 2005/32*³⁷⁷ којом се успостављају оквири за производњу исплативијих производа са аспекта утрошка енергије. Уз то је 2010. године донета и *Препорука 1947(2010)*³⁷⁸ која се односи на заштиту од штетних утицаја светлости и буке.

На нивоу Европске уније донет је и низ прописа који се односе на регулисање испуштања ГМО у животну средину, гајења ГМ биљака, њихов увоз, дистрибуцију и индустријску прераду. Уз то, као потписница *Картагена протокола* из 2000. године,³⁷⁹ Европска унија настоји да створи безбедне услове за прекогранично кретање ГМО у односу на треће државе, у циљу заштите здравља људи и животне средине. Са аспекта штетног утицаја од узгајања оваквих биљака највећи значај има *Директива 2001/18 о намерном*

³⁷³ *Directive 96/29/Euratom on laying down basic safety standards for the protection of the health of workers and the general public against the dangers arising from ionizing radiation.*

³⁷⁴ *Directive 2003/122/Euratom on the control of high-activity sealed radioactive sources and orphan sources.*

³⁷⁵ *Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council on waste.*

³⁷⁶ *Directive 1999/31/EC on the landfill of waste.*

³⁷⁷ *Directive 2005/32/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-using products and amending Directive 92/42/EEC and Directives 96/57/EC and 2000/55/EC of the European Parliament and of the Council.*

³⁷⁸ *Recommendation 1947 (2010).*

³⁷⁹ *Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity.*

испуштању ГМО у животну средину.³⁸⁰ У складу са њом, државе чланице имају обавезу обезбеђивања мера ради избегавања штетних утицаја на људско здравље и животну средину које би могло настати намерним испуштањем³⁸¹ и стављањем на тржиште ГМО. Уз то, *Директивом 2001/18* је предвиђена и *заштитна клаузула* на коју се може позвати свака држава чланица, уколико из оправданих разлога сматра да ГМО за који је прибављена дозвола за пласман на тржиште Европске уније има штетне последице по људско здравље и животну средину. На тај начин свака држава чланица има право да забрани употребу и продају таквог ГМО на својој територији.

Пласман ГМ хране за људску и животињску исхрану на тржишту Европске уније регулисан је *Уредбом 1829/2003*.³⁸² У њој су садржана и правила која се односе на систем праћења и обележавања ових производа на тржишту.³⁸³ О производима који су добили одобрење за пласман на тржиште води се посебан *Регистар ГМ хране и сточне хране* за читаво тржиште Уније. Систем обележавања оваквих производа омогућава адекватно информисање и заштиту потрошача.³⁸⁴ Он им омогућује слободу избора. Као што је већ речено, храна намењена људској и животињској исхрани у којој је присутно минимално 0,9% ГМ мора носити јасну и недвосмислену ознаку о томе. *Уредба 1829/2003* поставља високе стандарде када је у питању обезбеђење заштите живота и здравља људи и животиња, као и животне средине, уз истовремено поштовање принципа ефикасног функционисања унутрашњег тржишта.³⁸⁵

Питања прекограничног промета ГМО који могу имати негативан утицај на очување и одрживо коришћење биолошке разноврсности, у складу са *Картагена протоколом*, регулисана су *Уредбом 1946/2003*.³⁸⁶ Тако, први прекогранични промет не може да се врши без изричите писмене сагласности између држава чланица. Уз то, оне су дужне и да предузимају одговарајуће мере како би се спречио ненамерни прекогранични промет ГМО,

³⁸⁰ *Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms.* Овом *Директивом* се укида *Директива 90/220/ (Council Directive 90/220/EEC - Commission Declaration)*.

³⁸¹ „Намерно испуштање” значи намерно увођење у животну средину ГМО или комбинације ГМО за које се не користе никакве посебне мере спречавања, ради ограничења њиховог контакта с општом популацијом и животном средином и за обезбеђење по њих већег нивоа сигурности.

³⁸² *Regulation (EC) 1829/2003 on genetically modified food and feed.*

³⁸³ Видети: Золтан Виг, Тамара Гајинов, *Правни третман генетички модификованих организама у ЕУ и Србији...* стр. 76-79.

³⁸⁴ Душан Дабовић, *Прописи Европске уније о генетски модификованим организмима, Европско законодавство*, 47-48/2014. стр. 281-282.

³⁸⁵ Јелена Вукадиновић, *et.al.*, *Упоредноправна анализа о дозвољености производње и употребе генетски модификованих организама*, Институт за упоредно право и адвокатска канцеларија Живковић - Самарцић, Београд, 2012. стр. 64-65.

³⁸⁶ *Regulation (EC) 1946/2003 on transboundary movements of genetically modified organisms.*

чим се покаже да би као такав могао имати значајан негативан утицај на очување и одрживо коришћење биолошке разноврсности, узимајући у обзир и ризике по здравље људи.

Регулатива Европске уније пружа основе за хармонизацију националних законодавстава и креирање јединственог система превенције и санације емисионих штета. Дефинисањем заједничких циљева у овој области, одређивањем граничних вредности за испуштање различитих штетних материја у животну средину и јединственим мерама сузбијања различитих емисионих видова, стварају се услови за успешну сарадњу међу државама чланицама. Тако, сви ови поступци чине основу за ефикасније деловање са циљем унапређења система заштите на простору Европске уније.

4.3. Имисије у појединим националним правним системима

Обично се правни системи у којима је држава творац правних норми деле на три типа: *англоамерички (англосаксонски), европско континентални и мешовити* који има карактеристике претходна два. Међу њима постоје „значајне разлике у погледу правно-политичких циљева, основних начела, систематике и конкретних нормативних решења.“³⁸⁷ Ово се делом односи и на имисионоправну материју која у већини држава *европско континенталног* правног система представља део стварног права, односно врсту суседских права. Ипак, постоје и оне државе у којима не постоје посебна правила везана за имисије, те се оне третирају као специфичне службености везане за просторну блискост међу непокретностима.

Сметања изазвана имисијама у земљама *англоамеричког* правног система представљају део деликтног права.

4.3.1. Имисије у англоамеричком праву

У правним системима *англоамеричког типа*,³⁸⁸ сметања проузрокована имисијама обухватају два института - *trespass*³⁸⁹ и *nuisance*,³⁹⁰ тачније *private nuisance*.³⁹¹ Некада се

³⁸⁷ Душан Николић, *Хармонизација и унификација...* стр. 21.

³⁸⁸ Државе чије правни системи припадају англоамеричком типу су: део Велике Британије, изузев Шкотске чије право почива у основи на истом концепту као и право земаља континенталне Европе, с тим да није кодификовано, САД изузев Луизијане чији правни систем има обележја европско континенталног типа, али и англоамеричког права, као и Аустралија и Нови Зеланд. Видети о овоме више: Душан Николић, *Хармонизација и унификација...* стр. 22-25.

³⁸⁹ Видети: фн. бр. 285.

³⁹⁰ Видети: фн. бр. 284.

³⁹¹ Термин „*private nuisance*“ (енг.) означава приватно ометање власниковог коришћења и уживања земљишта од упада који нису физичке природе, преко мере до које се може очекивати од власника да их трпи без накнаде.

сметања изазвана имисијама могу подвести и под правила о објективној одговорности која се доводе у везу са чувеним случајем *Rylands v. Fletcher*.³⁹²

Trespass представља директно посезање у туђу државину непокретне ствари, односно продор опипљивих ствари или људи на туђ посед. При томе се претпоставља да је штетникова радња искључиво усмерена ка оштећениковој непокретности и на њој вршена.³⁹³ У већини случајева *trespass* је опаснији и тежи облик сметања у односу на *nuisance* и ако се изузму упади људи, само у појединим случајевима, може да одговара директним имисијама које су свуда као такве забрањене. За разлику од тога, *private nuisance* подразумева индиректно узнемиравање,³⁹⁴ односно сметање предузето ван туђе непокретности. Овде штетникова одговорност наступа тек уколико се покаже да је његово деловање „неразумно“.

Настанак института *nuisance* се везује за период норманског освајања Енглеске у XI веку. *Тужбом за nuisance (nuisance claim)* сопственик, односно закупац, могао је да брани своја права на неометано коришћење земље. Временом је институт *nuisance* добио шири смисао и почео да се односи на све видове ометања у вршењу неког субјективног права. У овај институт тако су сврставана сва ометања права која „припадају широј заједници, која су као таква битна и неприхватљива“.³⁹⁵ Временом су се почели разликовати *private* од *public nuisance*. Уз то је и институт, *private nuisance* који се превасходно односио на односе између суседа,³⁹⁶ доживео промене. Тиме је проширен обухват радњи које се под њега могу подвести. У почетку су то били прекомерна бука, непријатни мириси, дим, чађ, изливање атмосферских и отпадних вода, као сметње које потичу са једне непокретности и на било који начин ометају суседа у мирном уживању свог поседа.³⁹⁷

Привредни, индустријски развој и растуће загађење животне средине доводе до значајних промена. Тако је данас често врло тешко повући јасну границу између института *private nuisance* и *public nuisance*.³⁹⁸ Разлика између њих се обично прави у погледу величине штете нанете друштву, односно појединцу, вредности угроженог интереса, погодности

³⁹² *Rylands v Fletcher [1868] UKHL 1 House of Lords.*

³⁹³ *A User's Guide to Bringing a Private Nuisance Action*, доступно на: <http://www.ppgbuffalo.org/wp-content/uploads/2010/06/Private-Nuisance-Users-Guide-1.pdf>.

³⁹⁴ Vivienne Harpwood, *op.cit.* стр. 232.

³⁹⁵ У државама англоамеричког правног система под субјективним правом “шире заједнице” подразумева се право на употребу одређених јавних олакшица, право на здравље, комфор и безбедност, посебно у домену коришћења јавних путева и вода.

³⁹⁶ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 74.

³⁹⁷ Kathleen Roth, *A Landowners' Remedy Laid to Waste: State Preemption of Private Nuisance claims against Regulated Pollution Sources*, *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, бр. 20/1996. стр. 406.

³⁹⁸ Lucas R. Alastair, *Public nuisance: Public Wrongs and Civil Rights of Action*, *A Symposium on Environment in the Courtroom: Key Environmental Concepts and the Unique Nature of Environmental Damage*, Faculty of Law University of Calgary, Canada, 2012. стр.1.

заштите интереса на неком локалитету и сл.³⁹⁹ Тако нека активност може да проузрокује јавно ометање, али да у исто време за секундарну последицу има и *private nuisance*, односно лично узнемиравање. Иначе, парницу за накнаду штете која је настала као последица јавног узнемиравања могуће је покренути у ситуацији када је „такво узнемиравање и личне природе, будући да стално и безразложно сужавање могућности коришћења и уживања нечијег земљишта представља *nuisance*“.⁴⁰⁰ Другу могућност за покретање парнице чине околности под којима се јавним ометањем причињава посебна штета тужиоцу, а таква штета разликује од оне која је причињена осталим члановима друштва.⁴⁰¹

Одговорност за *private nuisance* настаје тек када је штетникова делатност *неразумна* (*unreasonable*), с тим да се она оцењује према интересима погођеног лица, а не према интересима штетника. Критеријуми које судије узимају у обзир приликом испитивања услова за постојање *private nuisance* су специфичности средине и начина живљења у њој, као и места и времена вршења спорне делатности. Све ово говори у прилог томе да је *неразумност* као услов одговорности за *nuisance* врло еластичан и релативан критеријум. Није свако узнемиравање *неразумно*, него искључиво оно које прелази границе обавезе трпљења. Ипак у извесним случајевима постоји необорива претпоставка да је штетникова радња *неразумна* и оштећеног ослобађа доказивања битних сметњи. Тада се ради о *absolute nuisance* или *nuisance per se*, што претпоставља намерно предузете радње или пак абнормално опасне услове у којима се штета није могла избећи, без обзира на све мере предострожности. *Absolute nuisance* подразумева умишљајно понашање којим се проузрокује штета или свесни, односно несвесни нехат који је довео до наступања штете, где због ризика постоји објективна одговорност, без обзира на кривицу. Такође, битне сметње није потребно доказивати кад год је вероватноћа да су се десиле толика, да је њихово доказивање сувишно. Имајући све ово у виду, судови су створили и одговарајуће прецеденте везане за *absolute nuisance*. Тако, обзиром да је важило правило да приобални сопственици имају право на потпуно уживање природног прилива воде, свака повреда тог права је третирана као *absolute nuisance*. Овакве случајеве сметања је некада тешко разликовати од случајева у којима се примењује принцип објективне одговорности за штету.⁴⁰² Они се редовно доводе у везу са

³⁹⁹ Моника Нинковић, *op.cit.* стр.150. Видети исто: Kenneth S. Boger, *The Common Law of Public Nuisance in State Environmental Litigation*, *Boston College Environmental Affairs Law Review*, бр. 2/1975. стр. 367-392.

⁴⁰⁰ Моника Нинковић, *op.cit.* стр. 150.

⁴⁰¹ *Ibidem.*

⁴⁰² Видети о овоме више: J. W. Looney, *Rylands v. Fletcher Revisited: A Comparison of English, Australian and American Approaches to Common law Liability for Dangerous Agricultural Activities*, *Drake Journal of Agricultural Law* бр. 1/1996, стр. 149-170.

већ помињаним случајем *Rylands v. Fletcher*⁴⁰³ из 1868. године, у ком се расправљало о имисији воде у суседов рудник. То је први случај одговорности у коме је утврђена обавеза чувања ствари од стране њеног имаоца. Правило из поменутог случаја се више везује за активности посебно ризичне по животну средину и здравље људи, као што је руковање експлозивним и другим опасним супстанцама,⁴⁰⁴ док институт *nuisance* подразумева сметања везана за власничка права и уживање поседа.

Трпљење одређених непријатности која се везују за институт *private nuisance* протеком двадесетогодишњег рока може да прерасте у службеност. Тако имајући у виду да штете проистекле из овог деликта у будућности могу постати ненадокнадиве, а штетникова тужба једини начин да се одупре застарелости, судови не захтевају доказивање времена настанка штете. Ипак, тужилац у таквој ситуацији мора доказати вероватноћу наступања битне штете у будућности. Поред *неразумности* за постојање института *nuisance* потребан је одређени *континуитет у штетном деловању*. Такође, кључни елементи за утврђивање постојања овог деликта је и *индиректност деловања*. Оно мора бити умишљајно, тако да штетник мора бити свестан последица свога понашања, односно деловања (*foreseeability*).

Накнада штете настале услед *nuisance* обухвата трошкове накнаде имовинских губитака услед оштећења или умањења имовине, односно смањења тржишне вредности непокретности. Поред тога, штетнику се досуђује и изгубљена добит. Када је у питању накнада нематеријалне штете, мишљења у теорији су подељена. Судови углавном не досуђују накнаду овакве штете, осим уколико она није директна последица штете на материјалним добрима.⁴⁰⁵

Институт *private nuisance* обухвата низ радњи чију полазну основу чине суседски односи. У англоамеричком праву обликовање овог института врши се судским

⁴⁰³ *Rylands v Fletcher [1868] UKHL 1 House of Lords*. У конкретном случају власник рудника је тужио власнике млина који су на свом земљишту саградили резервоар из кога је вода истицала у рудник тужиоца. Очигледно да у конкретном случају није било начина да тужилац докаже да су тужени власници млина учинили пропуст. Тако је у пресуди изнет став да лице које ради остварења властитих циљева доноси, скупља и чува на својој непокретности нешто што другоме може нанети зло, то чини на своју одговорност, и да ће бити одговоран за штету проистеклу од оваквих ствари. Наведено становиште је касније прихваћено у већини земаља које припадају англоамеричком правном подручју.

⁴⁰⁴ У случају *Luthinger v. Moore [Sac. No. 5877. In Bank. Feb. 24, 1948.]* тужилац је био радник једне апотеке, а тужени закупац ресторана. Подруми оба објекта су били спојени. Како би уништио инсекте и друге штеточине тужени је испустио хидроцианични гас, услед чијег дејства је тужилац доживео несвестицу. Након тога код њега је дијагностиковано тровање хидроцијанидом. Како се у конкретном случају није радило о постојању института *nuisance*, на овај случај су примењена правила о објективној одговорности, односно правила формулисана у случају *Rylands v. Fletcher*.

⁴⁰⁵ Monika Hinteregger, *Environmental Liability and Ecological Damage*, Cambridge University Press, 2008. стр. 93.

прецедентима. На тај начин он непрестано еволуира и прилагођава се новим условима, ради што ефикасније реакције на бројне еколошке изазове савременог друштва.

4.3.2. Имисије у земљама романског правног круга

Типични представник земаља романске правне традиције је Француска. Истом правном кругу припадају и правни системи Италије, Шпаније, Белгије, Холандије, Луксембурга, Португалије, као и Румуније.⁴⁰⁶ Ипак, међу њима, услед национализације грађанског права извршене током епоха великих кодификација од краја XVII до почетка XX века постоје значајне разлике.

Конкретно, када је реч о регулисању имисионоправне материје међу земљама које припадају романском правном кругу уочавамо две групе. Прву, знатно већу чине оне чија правна регулатива познаје посебна правна правила која се односе на имисије као што су Италија, Португалија и Холандија. У Шпанији такав приступ постоји једино у аутономној покрајини Каталонији.⁴⁰⁷ Другу групу чине Француска и Белгија чији правни системи не познају институт имисија, те га третирају као службености које потичу из просторне блискости међу непокретностима.⁴⁰⁸ У њима су самим тим правила поступања у оваквим ситуацијама уобличена кроз судску праксу.⁴⁰⁹

У француском *Code civile*-у⁴¹⁰ се ограничења права својине која се у упоредном праву сврставају у суседска права, третирају као службености. Под њима се подразумевају посебне обавезе трпљења које произилазе из просторне блискости земљишта.⁴¹¹ У *Code civile*-у се све службености у које спадају и суседска права дефинисане као „терет на некој непокретности у корист непокретности која припада другом власнику“.⁴¹²

Уместо термина имисије у француском правној теорији се користи израз *troubles de voisinage* који има шире значење. Он обухвата сметања која су проузрокована гасовима, паром, мирисима, чађи, димом, прашином, топлотом, светлошћу, шумовима, потресима,

⁴⁰⁶ У овом контексту детаљније ће бити размотрено уређење имисионе проблематике у Француској, Италији и Холандији.

⁴⁰⁷ Самим тим у недостатку правила којима би био уређен институт имисија на федералном нивоу, накнада штете врши се према општим одштетноправним правилима или по основу правила о злоупотреби права. Видети о овоме више: Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 151-158.

⁴⁰⁸ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 79.

⁴⁰⁹ *Ibidem.*

⁴¹⁰ *Code civile* је ступио на снагу 1804. године под називом *Code civil des Français* (*Грађански законик Француза*), а од 1807. године његов званичан назив је *Code Napoléon* (*Наполеонов законик*). Представља најзначајнији плод Француске револуције из 1789. године.

⁴¹¹ То су одредбе о утврђивању границе између два земљишта, заједничкој огради, праву пролаза, растојању грађевине од границе, отварању прозора.

⁴¹² Видети: члан 637 *Code civil*-а.

упадом дивљачи, падањем камења и обрушавањем земље са суседне парцеле, пресецањем водене жиле, опадањем лишћа и продирањем корења. Под овим термином у француском праву подразумевају се и штете на културама, односно самој супстанци земљишта. Овоме треба додати и штете настале услед нарушавања људског здравља, али и ометања у мирном и комфоном уживању поседа као она узрокована радом јавних кућа у суседству.⁴¹³ Практично термин *troubles de voisinage* обухвата свако сметање које неко лице трпи због активности на другом земљишту, при чему није неопходно да се непокретности непосредно граниче и додирују. Како се сматра, суседски односи постоје на једном ширем подручју, на којем се простиру утицаји са једног земљишта.⁴¹⁴ Тако су у француском праву имисиона дејства ослобођена традиционалних суседских оквира.⁴¹⁵

Према *Code civile*-у за разлику од већине других грађанских законика, не постоји ни право на негаторну тужбу. Тако се захтеви за уклањање и пропуштање сметњи изазваних имисијама у француском праву не сматрају посебним стварноправним захтевима који потичу из негаторне или државинске заштите.⁴¹⁶ Они се везују за одговорност према члану 1382,⁴¹⁷ односно 1383 *Code civil*-а, под условом да је штета проузрокована скривљеном радњом.⁴¹⁸ Одговорност за имисије може бити заснована и на члану 1384 који предвиђа објективну одговорност за чувара, односно држаоца опасне ствари. Да би захтев за накнаду штете био основан, утицаји морају бити претерани, односно неуобичајени или абнормални. Такође, они се не могу свести на један догађај, него морају трајати извесно време или се понављати у одређеним временским интервалима. Приликом оцењивања да ли претрпљена штета прелази меру нормалних сметњи узимају се у обзир месне прилике, као и природа и намена непокретности. У погледу степена толеранције, у пракси француских судова заузет је став да се не морају трпети они штетни утицаји који су неподношљиви, односно који живот у дотичној средини чине немогућим.⁴¹⁹

Када је у питању противправност радње због које је настала штета, као један од неопходних услова за деликтну одговорност, судови се углавном задовољавају чињеницом

⁴¹³ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 60.

⁴¹⁴ *Ibidem.*

⁴¹⁵ Драгољуб Стојановић, *Недозвољене имисије које загађују ваздух...* стр. 58-59.

⁴¹⁶ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 60.

⁴¹⁷ Члан 1382 *Code civil*-а предвиђа дужност сваког лица које је проузроковало штету другоме да је надокнади.

⁴¹⁸ Члан 1383 *Code civil*-а предвиђа одговорност за штету лица које ју је проузроковало скривљеном радњом, односно из нехата или услед пропуста дужне радње.

⁴¹⁹ „Да ли су имисије подношљиве или не зависи од тога да ли су оне у одређеном месту уобичајене или неуобичајене, што подлеже објективном процењивању и не зависи од чисто личне осетљивости погођеног лица.“ (Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 62).

постојања штете или сметања које прелази степен нормалних непријатности везаних за суседске односе. Захтев за накнаду штете од имисија представља деликтни захтев, без обзира да ли оне потичу од скривљеног понашања, непажње или се ради о објективној одговорности. „Иако у француској теорији преовлађује став, да код деликтне одговорности натурална реституција представља „*reparation normale*“ судови код штете проузроковане имисијама обично досуђују новчану накнаду када оне премаше границу онога што се уобичајено мора трпети.“⁴²⁰

Концепт *troubles de voisinage*, односно забрана прекомерног узнемиравања у Француској је уобличен кроз праксу Касационог суда.⁴²¹ Слична ситуација постоји и у праву Белгије и Луксембурга у којима, такође, не постоје посебна правила о имисијама.

У *Италијанском грађанском законнику (Codice civile)*⁴²² је прихваћен концепт својине као апсолутног права. Она је дефинисана као право власника на уживање и располагање стварима на потпун и искључив начин. Ипак, ово право се мора користити „унутар граница и испуњавањем обавеза утврђених правним поретком.“⁴²³ Приватноправна ограничења права својине према *Италијанском грађанском законнику* су забране копања или извођења таквих радова којима се може нанети штета суседу (члан 840),⁴²⁴ право власника земљишта да у било које време огради своје земљиште (члан 841), право приступа на суседну непокретност (члан 843), имисије (члан 844), минимална удаљеност приликом грађења,⁴²⁵ сађења⁴²⁶ и ископавања (чланови 873-899),⁴²⁷ право на прозор, односно на светлост и видик, којим се

⁴²⁰ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 69.

⁴²¹ Видети о овоме више у одељку *Теорија о злоупотреби права* у оквиру поглавља *Теоријски основи одговорности за имисије*.

⁴²² *Италијански грађански законик* донет је 1942. године под фашистичком владавином и великим утицајем *Немачког грађанског законика*. Ипак, због правног наслеђа, као и чињенице да је претходни *Грађански законик* из 1865. године, донет под снажним утицајем *Code civil*-а, Италија се убраја у земље *романског* правног круга.

⁴²³ Члан 832 *Италијанског грађанског законика*.

⁴²⁴ Овакво ограничење произилази из дефиниције права својине на непокретности која се простире испод површине земље са свим што земљишту припада, те власник земљишта може предузети ископавања и обављање других радова којима се не наноси штета суседном земљишту. Члан 840 се не примењује на случајеве везане за делатност рударства, рад у каменоломима и вађење угља који су регулисани посебним законима.

⁴²⁵ Тако се члан 890 *Италијанског грађанског законика* односи на положај фабрика или складишта чијим делатностима се може угрозити живот или здравље људи и имовине.

⁴²⁶ *Италијански грађански законик* садржи одредбе којима се нормира удаљеност дрвећа на начин да правила садржана у грађанском законнику имају супсидијарни карактер, те ће се примјењивати уколико раздаљина од међе није дефинисана неким другим прописима или у недостатку истих, месним обичајем. Уколико наведене одредбе нису садржане у прописима или месном обичајном праву примениће се удаљеност која је прописана у члану 892 *Италијанског грађанског законика*.

⁴²⁷ Ово се односи на удаљеност између суседних објеката, растиња, зидова, канала, ограда, бунара и сл. Посебно треба истаћи одредбе које се тичу минималне удаљености која се захтева за градњу нових зграда које се не могу градити на удаљености мањој од три метра од суседне непокретности. Већа раздаљина се може предвидети локалним прописима (члан 873).

пружа минимална заштита права на приватност (чланови 900-907), као и одвођење кишнице са крова непокретности (члан 908).

Према *Италијанског грађанског законика* власник земљишта не може забранити имисије дима, топлоте, испарења, шумава и сличне утицаје који потичу са суседног земљишта, ако не прелазе уобичајену меру сношљивости у одређеном месту.⁴²⁸ Месна уобичајеност се тумачи не само као топографски појам, него се мора сагледати и са аспекта врсте делатности које се обично обављају у дотичној средини, као и начина живота и навика становништва у њој.⁴²⁹ Такође, приликом примене одредаба о имисијама суд мора балансирати између интереса производње и њеног значаја за националну економију, на једној, и интереса мирног уживања права својине, на другој страни. Поред тога важан критеријум за оцену допуштености имисија у италијанском праву јесте приоритет у времену, односно „приоритет одређене употребе“. Тако одлука у корист загађивача са једне, односно власника непокретности са друге стране, зависи од тога да ли је производна активност започета пре или пошто је земљиште приведено намени.⁴³⁰ Ипак, овај критеријум није довољан, те је на суду да цени и друге околности. Пре забране имитенту се увек налаже примена одређених техничких мера, по разумној цени, како би се имисије смањиле, односно свеле на разумну меру.

Нови, модеран *Холандски грађански законик* из 1992. године на детаљан начин регулише суседска права,⁴³¹ а у оквиру њих и имисије.⁴³² Иако не садржи дефиницију имисија, у Законику су примера ради, наведени поједини њихови видови као што су бука, вибрације, непријатни мириси, дим, али и одузимање дневног светла и свежег ваздуха, стабилности суседних објекта и конструкција. У складу са тим, *Холандским грађанским закономиком* је предвиђено да власник земљишта не може у мери и на начин који је као незаконит предвиђен његовим одредбама⁴³³ узроковати имисије власницима других непокретности. Да би постојала одговорност по основу кривице потребно је да се испуне одређени услови. То су: противправност радње, потом да се таква радња може приписати лицу које има обавезу чињења, или је дошло до пропуштања дужног чињења, као и

⁴²⁸ Видети: Члан 844 *Италијанског грађанског законика*.

⁴²⁹ Милорад Митровић, *op.cit.* стр. 160.

⁴³⁰ Зоран Рашовић, *Негаторна тужба, Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1-2/2006. стр. 962.

⁴³¹ Тако су у одељку 5 поред имисија регулисана и друга суседска права: право у вези са водом (чланови 38, 39, 52, 53, 58, 59), вегетација која прелази на суседно земљиште, односно корење које потиче са суседног земљишта (члан 44), плодови који падну на суседно земљиште (члан 45), начин уређења међе међу суседима (чланови 46 и 47), ограђивање (члан 48), прозори и балкони (чланови 50 и 51), опасност од рушења зграде (члан 55) и слично.

⁴³² Видети: Члан 37, одељак 5 *Холандског грађанског законика*.

⁴³³ Видети: Члан 162 у одељак 5 *Холандског грађанског законика*.

постојање узрочне везе између радње и штете. Иначе, *Закоником* је дефинисан појам противправности (*onrechtmatige*) као повреда туђег субјективног права, чињење или пропуштање којим се крши законска обавеза, односно неписано правило које се односи на „исправно друштвено понашање“, као и понашање које је супротно опште прихваћеном стандарду понашања у одређеном друштву (*maatschappelijke betamelijkheid*).⁴³⁴ Конкретно, када је у питању оцена допуштености имисија, потребно је узети у обзир све околности под којима су настале имисије, њихово трајање, месне прилике, као и обим настале имисионе штете.

4.3.3. Имисије у земљама германског правног круга

У правним системима германског правног круга који чине Аустрија, Немачка, Швајцарска и неке друге земље, постоји општа сагласност да имисије спадају у категорију суседских права. Оне омогућују власнику да затражи правну заштиту ако му друга лица својим поступцима сметају у остваривању својинских овлашћења. Поред тога, имисије у односу на друга суседска права имају већи значај и ширу улогу јер се њима постиже и заштита животне средине од штетних утицаја који потичу са једне непокретности. Као такве оне су „усмерене на „посредовање“ у конфликту између својинских и тзв. индустријских интереса.“⁴³⁵ Право на заштиту од имисија има сваки власник и корисник непокретности.

Одредбама *Аустријског грађанског законика*,⁴³⁶ прописано је да вршењу права својине има места само дотле, докле се тиме не вређају права трећих лица или док се не прекораче законска ограничења, прописана ради одржавања и потпомагања општег благостања.⁴³⁷ У *Аустријском грађанском законик*у садржана је одредба према којој власник непокретности може суседу забранити утицаје који долазе са његовог земљишта водом у отицању, димом, гасовима, топлотом, мирисом, буком, вибрацијама и слично, уколико они према месним приликама прелазе уобичајену меру. Такође, власник своју парцелу не може користити на такав начин да угрози стабилност суседне непокретности или могућност градње на њој.⁴³⁸ У складу са изменама из 2004. године, уведена је и заштита од негативних

⁴³⁴ *Ibidem*.

⁴³⁵ Зоран Рашовић, *Стварно право...* стр. 339.

⁴³⁶ *Аустријски грађански законик*, усвојен је као *Општи грађански законик за Аустрију (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch)* 1811. године. Видети о овоме више: Душан Николић, *Хармонизација и унификација...* стр. 39. Видети исто: Емилија Станковић, *Аустријски грађански законик као изворник српског грађанског законика, Годишњак Факултета правних наука - Апеирон*, бр. 3/2013. стр. 118-125.

⁴³⁷ Параграф 364, став 1 *Аустријског грађанског законика*.

⁴³⁸ Параграф 364 б *Аустријског грађанског законика*.

имисија услед хлада које праве дрвеће и друга вегетација.⁴³⁹ Директне имисије, без нарочитог правног основа су забрањене под свим околностима. Одредбама *Аустријског грађанског законика* предвиђен је различит правни третман за прекомерне имисије које потичу са суседовог земљишта, у односу на оне које потичу од концесионих активности, односно постројења снабдевених одлуком надлежног државног органа.⁴⁴⁰ О разлици између ова два типа имисија, када је у питању право на заштиту већ било речи.⁴⁴¹ Тако дужност трпљења имисија које потичу од постројења за чију употребу је добијена дозвола надлежног органа, постоји и када оне премашују месно уобичајене границе. У таквим случајевима, може се подићи тужба ради накнаде штете услед прекомерних имисија, без могућности да се од суда захтева да имитентима забрани даље вршење делатности. Иначе, према одредбама *Аустријског грађанског законика* право на правну заштиту од имисија припада како власницима земљишта, тако и лицима која имају друга стварна права, укључујући и титуларе стварних службености и закупце. Власници покретних ствари немају право на имисиону заштиту.

Као услов за заштиту не захтева се да земљиште погођено имисијама и оно са кога имисије потичу буду суседна, па се тако омогућава заштита лицима на једном ширем простору која су изложена штетним деловањима. У аустријском праву, тужбом за накнаду може се захтевати, како накнада стварне штете, тако и изгубљене добити. Имисиона штета не обухвата нематеријалну штету, осим ако она није директна последица повреде имовине коју је претрпео власник или лице која на њој има одређени правни интерес.⁴⁴²

У немачком праву имисије су регулисане одредбама *Немачког грађанског законика*,⁴⁴³ такође у оквиру суседских права. Последња измене имисионих правила *Немачког грађанског законика* извршене су 1994. године, ради његовог усклађивања са *Немачким савезним*

⁴³⁹ Параграф 364, став 3 *Аустријског грађанског законика*.

⁴⁴⁰ Иначе под одређеним околностима власник непокретности се може позвати на параграф 364а, чак и када активност суседа нема потребно одобрење. У пракси Врховног суда правде примењује се врло широко тумачење одредбе 364а, која се примењује аналогно на случајеве када оштећени власник нема правну или фактичку могућност да спречи штету мером забране, или уколико неко обавља делатност или учествује у активностима која излаже његовог суседа непосредној опасности. Тако је параграф 364а постао опште правило о објективној одговорности за еколошке штете које покрива све врсте губитака који настају на имовини, од активности које су опасне или штетне за животну средину. Иначе, накнада штете се не може захтевати за смрт и телесне повреде, што подразумева одговорност по основу кривице или неки од специјалних облика одговорности по објективном принципу. Видети више о овоме: Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 81-84.

⁴⁴¹ Видети: Одељак: *Имисије проузроковане обављањем општекорисне делатности*.

⁴⁴² Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 76. Исто ово правило важи и у државама англоамеричког права.

⁴⁴³ Видети: Параграф 906 *Немачког грађанског законика* (*Bürgerliches Gesetzbuch für das Deutsche Reich*) проглашен је 1896. године, а ступио на снагу 1900. године.

законом о заштити од штетних деловања на животну средину.⁴⁴⁴ Тако, сопственик непокретности не може да забрани довођење гасова, паре, мириса, дима, чађи, топлоте, шума, вибрација и сличних утицаја који потичу од друге непокретности, уколико такви утицаји не вређају или само незнатно вређају коришћење његове непокретности.⁴⁴⁵ Одредбама *Немачког грађанског законика* су забрањене и директне имисије. Иначе, незнатно вређање по правилу постоји ако у законима или уредбама, утврђени гранични или дирекциони показатељи утицаја, нису прекорачени.⁴⁴⁶ У незнатна вређања која потичу са једне непокретности и допиру на другу спадају сви случајеви у којима знатни утицаји настану путем месно уобичајеног коришћења друге непокретности који се не могу спречити мерама, какве се економски могу очекивати од њихових корисника.⁴⁴⁷ У таквим ситуацијама сопственик који је приморан да трпи овакве утицаје, има право да захтева одговарајуће намирење у новцу, ако такви утицаји умањују уобичајено коришћење његове непокретности или корист од ње, преко подношљиве мере.⁴⁴⁸ Одговарајуће намирење у новцу се може тражити и у случају када штетни утицаји потичу од постројења снабдених дозволом за рад издатом од стране надлежних државних органа у складу са одредбама *Немачког савезног закона о заштити од штетних деловања на животну средину*,⁴⁴⁹ будући да је у оваквим ситуацијама искључено право на употребу негативне тужбе.⁴⁵⁰ Овакво намирење у новцу не односи се само на штете које настају на материјалним добрима оштећеног, већ и нарушавање

⁴⁴⁴ Важна новина је да овај пропис овлашћује Савезну владу да доноси прописе којима се утврђује горња граница допуштености имисија приликом вршења различитих делатности. Такође, је донет велики број савезних и покрајинских прописа који се односе на посебне облике имисија.

⁴⁴⁵ Видети: Параграф 906, став 1 *Немачког грађанског законика*.

⁴⁴⁶ Исто важи и за показатеље у општим управним прописима који су донети сходно параграфу 48 *Немачког савезног Закона о заштити од штетних деловања на животну средину* и који одражавају бројне технолошке промене.

⁴⁴⁷ Приликом оцене економске *оправданости* превентивних мера, узмеће се у обзир просечни вршилац делатности исте или сличне врсте, те уколико ни он не би могао уз примену таквих превентивних мера остваривати добит, овакве мере не би биле финансијски оправдане.

⁴⁴⁸ Видети: Параграф 906, став 2 *Немачког грађанског законика*.

⁴⁴⁹ Видети: Параграф 48 *Немачког савезног закона о заштити од штетних деловања на животну средину*.

⁴⁵⁰ Према *Немачком савезном закону о заштити од штетних деловања на животну средину* Савезна влада је овлашћена да доноси прописе којима се утврђује горња граница допуштености имисија приликом вршења различитих делатности. За вршење делатности које могу нарушити стање животне средине према *Немачком савезном закону о заштити од штетних деловања на животну средину* предвиђено је издавање дозволе, пре отпочињања рада. Особеност таквих постројења је да су подобна да у нарочитој мери изазову штетна дејства на животну средину или да на други начин угрозе или знатно узнемиравају ширу заједницу или суседство, односно да им знатно нашkode у смислу параграфа 4 *Немачког савезног закона о заштити од штетних деловања на животну средину*. Иначе, у поступку издавање дозволе узимају се у обзир интереси суседа, при чему ова лица могу да уложе приговор и воде управни спор. По његовом окончању погођени суседи више не могу да траже обуставу рада дозвољеног постројења, већ само да захтевају накнаду штете у парничном поступку.

здравља, као последице имисија. Висина накнаде штете се процењује у складу са принципима који се користе у случају обавезне експропријације.

Негаторну тужбу, у складу са одредбама *Немачког грађанског законика*⁴⁵¹ може подићи власник или овлашћени корисник суседног земљишта, уколико постоје значајне повреде његових имовинских права у виду утицаја изван разумно прихватљивих граница, односно које су такве да битно утичу на коришћење земљишта (*unwesentlich beeinträchtigt*). Под незнатним утицајима, сматрају се они који не прелазе границе толеранције утврђене прописима из домена јавног права.⁴⁵² Ипак, судови могу наћи да постоји значајна повреда и у ситуацијама када овакви лимити нису прекорачени, при чему користе стандард „осетљивости просечног човека”. Приликом процене да ли се ради о повреди, од кључног значаја је и врста, односно намена земљишта или друге непокретности погођене имисијама. Подизање негаторне тужбе искључено је у оним ситуацијама када постоји дужност трпљења имисија.

У *Швајцарском грађанском законнику*⁴⁵³ питање имисија регулисано је такође, у оквиру суседских права.⁴⁵⁴ Тако је предвиђена дужност сваког лица да се при вршењу права својине, а нарочито при обављању индустријске делатности на својој непокретности, уздржи од свих претераних утицаја на својину суседа.⁴⁵⁵ Одредбама *Швајцарског грађанског законика* забрањени су сви штетни и неоправдани утицаји с обзиром на положај и својства земљишта или месно уобичајену употребу, као што су аерозагађења штетним испарењима, буком, вибрацијама, радијацијом.⁴⁵⁶ Такође, на основу одредаба *Швајцарског грађанског законика*, забрањене су и негативне имисије у виду одузимања сунчевог или дневног светла.

У *Швајцарском грађанском законнику* је садржано правило које овлашћује оштећено лице или лице коме прети штета да против власника који је прекорачио своја својинска овлашћења подигне захтев за отклањање претеће и настале штете, односно захтев за накнаду штете. Тако ће судија, приликом оцене обостраних интереса, најчешће наложити имитенту да путем подесних заштитних мера имисије сведе на подношљиву меру које одговарају месној употреби, природи и намени непокретности.⁴⁵⁷ У случају да се претерани утицаји не

⁴⁵¹ Видети: Параграф 1004 *Немачког грађанског законика*.

⁴⁵² Иако је очигледан све интензивнији утицај јавног, односно управног права у домену регулисања имисија, тако постављене граничне вредности требале би да служе као оријентир, односно упутство судовима, а не као обавезујуће правило. Тако, правила управноправног карактера треба сматрати неком врстом гаранције извесности и ефикасности правосуђа, будући да обезбеђују минималне стандарде, неограничавајући суд да захтева и већи степен пажње.

⁴⁵³ *Швајцарски грађански законик* усвојен је 1907. године, а ступио на снагу 1912. године.

⁴⁵⁴ Видети: Члан 684 *Швајцарског грађанског законика*.

⁴⁵⁵ Видети: Члан 684 став 1 *Швајцарског грађанског законика*.

⁴⁵⁶ Видети: Члан 684 став 2 *Швајцарског грађанског законика*.

⁴⁵⁷ Даница Попов, *Недопуштене имисије...* стр. 77.

могу на други начин отклонити, уследиће забрана обављања делатности од које потичу имисије.

4.3.4. Имисије у бившим југословенским републикама

Грађанско право, а у том смислу и имисионо право бивших чланица југословенске федерације су веома слични. Засновани на „римском правном наслеђу, припадају европско континенталном правном систему и по многим карактеристикама гравитирају германском правном кругу. Поред тога проистекла су и из истих савезних прописа.”⁴⁵⁸ „Свакако, разлике постоје и дивергентни процеси јачају, али су традиционални концепти остали очувани у многим сегментима стварног права.”⁴⁵⁹

Законом о власништву и другим стварним правима Хрватске институт имисија је регулисан у оквиру одредби о суседском праву, које се налазе у трећем делу под називом *Право власништва*.⁴⁶⁰ Њиме се забрањује употреба непокретности на начин да на туђу непокретност случајно или природним силама доспеју дим, неугодни мириси, чађ, отпадне воде, потреси, бука и сл., ако су прекомерни с обзиром на намену, каква је примерена тој непокретности, месту и времену, или изазивају знатнију штету, или су недопуштени на основу одредаба посебног закона. *Законом о власништву и другим стварним правима* Хрватске су изричито забрањене непосредне имисије.⁴⁶¹ Имисије које потичу од делатности за који постоји одобрење надлежних органа се морају трпети. Тако се не може захтевати забрана обављања оваквих делатности, а право на заштиту ограничено је на накнаду штете нанете оваквим имисијама и захтев за предузимањем адекватних мера како би се у будуће спречиле прекомерне имисије, односно наступање имисионе штете или утицало на њихово смањење.⁴⁶² Право на правну заштиту од имисија имају како власник непокретности, тако и сва лица чија су права изведена из права власништва. Негаторна тужба којом се тражи заштита од имисија, се од класичне негаторне тужбе разликује по садржини тужбеног захтева и кругу лица која су овлашћени да је подигну.⁴⁶³ Захтев се може односити на отклањање узрока имисија, накнаду штете, будуће пропуштање чињења онога ко узрокује имисије, као и примену адекватних мера за сузбијања имисија. Такође, *Законом о власништву и другим стварним правима* је предвиђено и опште правило о забрани имисија у

⁴⁵⁸ Душан Николић, *Хармонизација стварног права*...стр. 204.

⁴⁵⁹ Душан Николић, *Хармонизација стварног права*...стр. 210.

⁴⁶⁰ Видети: Члан 110 *Закона о власништву и другим стварним правима*.

⁴⁶¹ Видети: Члан 110, став 4 *Закона о власништву и другим стварним правима*.

⁴⁶² Члан 110, став 3 *Закона о власништву и другим стварним правима*.

⁴⁶³ Видети о овоме више: Игор Глиха, *Ново уређење сусједских односа*... стр. 60.

оквиру одредби о ограничењу права својине. Тако „власник не смије извршавати своје право власништва преко граница које су свим власницима таквих ствари постављене на темељу овога или посебних закона ради заштите интереса и сигурности државе, природе, људскога околиша и здравља људи.”⁴⁶⁴ Забрана имисија на тај начин представља опште начело стварног права у циљу заштите животне средине, али и инструмент правне заштите који власнику стоји на располагању у случају утицаја недопуштених имисија на његову непокретност.⁴⁶⁵

У хрватском праву заштита од имисија се може захтевати и у случају предвидиве опасности од посредних и непосредних имисија, на основу одредаба *Закона о обвезним односима*.⁴⁶⁶ Право на подизање овакве тужбе има свако лице, па и оно које није непосредно угрожено. Ово подразумева захтев за предузимање мера ради спречавања настанка знатније штете, односно престанка узнемиравања. Супсидијарно се може поставити захтев за уклањање извора опасности, односно суздржавање од делатности, која проузрокује узнемиравање. Уколико се пак ради о опасности од наступања штете приликом вршења општекорисне делатности, захтев је сужен на могућност тражења да се предузму мере за спречавање наступања штете или њено смањење, под условом да је то друштвено оправдано. Накнада штете се може остварити само у износу који се сматра прекомерном штетом.

У Босни и Херцеговини (у даљем тексту: БиХ) ентитети Федерација БиХ и Република Српска, уз Брчко дистрикт надлежни су за регулисање стварноправне материје. Федерација БиХ је 1998. године донела *Закон о власничко-правним односима*⁴⁶⁷ који није представљао битну реформу стварног права у односу на *Закон о основним својинско-правним односима*, да би 2013. године био донет нови пропис - *Закон о стварним правима Федерације БиХ*.⁴⁶⁸ У Републици Српској је доношењем *Закона о стварним правима* извршена кодификација стварног права, уз бројне новине у односу на *Закон о основним својинско-правним односима*. У Брчко дистрикту стварноправна материја је регулисана *Законом о власништву и другим*

⁴⁶⁴ Видети: Члан 32 *Закона о власништву и другим стварним правима*.

⁴⁶⁵ Неки аутори сматрају да је овакво решење корисно. Оно се састоји „у прописивању општег правила о забрани недопуштених имисија којима се угрожава животна средина, уз претпоставку да је имисија недопуштена кад прелази лимите предвиђене посебним прописима о заштити животне средине, а да се правилима о суседским односима регулише мера допуштеног утицаја на суседну непокретност, као инструмент правне заштите који власнику стоји на располагању у случају недопуштених имисија.“ Невена Петрушић, *Модел правног регулисања суседских права, Зборник радова Грађанска кодификација*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2002. стр. 57-70.

⁴⁶⁶ Видети: Члан 156 *Закона о обвезним односима* (*Народне новине* бр. 35/2005, 41/2008 и 125/2011).

⁴⁶⁷ *Закон о власничко-правним односима* (*Службене новине Федерације БиХ* бр. 6/98, 29/03).

⁴⁶⁸ *Закон о стварним правима Федерације БиХ* (*Службене новине Федерације БиХ* бр. 66/2013 и 100/2013).

*стварним правима Брчко дистрикта БиХ.*⁴⁶⁹ У сва три поменута прописа одредбе о имисијама сврстане су међу суседска права и садржински су подударне са решењима хрватског *Закона о власништву и другим стварним правима*. Поред тога, у *Закону о стварним правима Федерације БиХ* и *Закону о стварним правима Републике Српске*⁴⁷⁰ је, ради афирмације социјалне функције својине, предвиђено да се у јавном интересу, нарочито ради заштите природних богатстава, здравља људи, културно историјске баштине или нечег другог, може ограничити или посебно уредити начин располагања одређеним стварима. У сва три прописа којим се регулише стварноправна материја у БиХ, право на заштиту од прекомерних имисија припада власнику, односно претпостављеном власнику, којем стоји на располагању захтев за престанак узнемиравања, односно захтев за уклањање узрока узнемиравања. Поред негаторне тужбе, свако заинтересовано лице има право на заштиту на основу одредаба *Закона о облигационим односима.*⁴⁷¹

Веома слична решења, када је у питању имисиона заштита, садржи и *Закон о стварно-правним односима Црне Горе.*⁴⁷² Међу одредбама које се односе на ограничење стварних права овим Прописом је изричито гарантовано право на накнаду као за експропријацију, у случају да је власник подвргнут захтевима ради заштите интереса и сигурности државе, природе, животне средине или здравља људи, које од њега, али не и од осталих власника таквих ствари, захтева тежу жртву.⁴⁷³ Право на правну заштиту у случају узнемиравања припада како власнику, тако и својинском држаоцу.⁴⁷⁴ Захтев за отклањање опасности од штете предвиђен је правилима *Закона о облигационим односима.*⁴⁷⁵

Словеначким *Стварноправним закоником*⁴⁷⁶ имисије су такође регулисане у оквиру суседских права.⁴⁷⁷ Власник је дужан да се при коришћењу непокретности уздржава од радњи и отклања узроке који потичу од његове непокретности, којима се отежава коришћење других непокретности преко мере која је уобичајена с обзиром на природу и намену непокретности и на месне прилике, или којима се проузрокује знатнија штета. Овим

⁴⁶⁹ *Закон о власништву и другим стварним правима Брчко дистрикта Босне и Херцеговине (Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, бр. 11/01, 8/03, 40/04, 19/07).*

⁴⁷⁰ Видети: Члану 2, став 2 *Закона о стварним правима Федерације БиХ* и *Закона о стварним правима Републике Српске.*

⁴⁷¹ *Закон о облигационим односима* је објављен у *Службеном листу СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, *Службеном листу Републике БиХ*, бр. 2/92, 13/93, 13/94, *Службеним новинама Федерације БиХ*, бр. 29/03, 42/11).

⁴⁷² Видети: Члан 266 *Закона о стварно-правним односима Црне Горе.*

⁴⁷³ Видети: Члан 2 *Закона о стварно-правним односима Црне Горе.*

⁴⁷⁴ Видети: Члан 126 *Закона о стварно-правним односима Црне Горе.*

⁴⁷⁵ Видети: Члан 150 *Закона о облигационим односима (Службени лист Црне Горе бр. 47/2008 и 04/2001).*

⁴⁷⁶ *Стварноправни законик (Уредни лист Републике Словеније бр. 87/2002 и 91/2013).*

⁴⁷⁷ Видети: члан 75 *Стварноправног законика.*

Прописом забрањују се директне имисије, односно сметања путем посебних уређаја, без правног основа.

У македонском *Закону о својини и другим стварним правима*⁴⁷⁸ суседска права, су уређена у другој глави.⁴⁷⁹ Ипак овај пропис не садржи посебне одредбе о имисијама, него само одредбу којом се генерално утврђује право власника једне непокретности да је користи у мери и на начин којом неће ограничити, оптеретити или на други начин реметити право суседа у вршењу својих својинских овлашћења.

Институт имисија је различито позициониран у правним системима. Тако се у земљама европско континенталног правног система најчешће налази у оквиру стварног права и представља врсту суседских права. Ипак, постоје и оне државе у којима не постоје посебна правила везана за имисије, те се оне третирају као специфичне службености везане за просторну блискост међу непокретностима. Сметања изазвана имисијама у правним системима англоамеричког типа представљају део деликтног права.

Поред значајних разлика у појединим нормативним решењима, улога и значај института имисија су у свим правним системима исти. Он превасходно служи отклањању штетних утицаја, који потичу од једне непокретности који представљају значајну претњу квалитету стања човековог окружења. Уз то, институт имисија свуда доживљава неопходну трансформацију, уз све израженији процес јавноправноправног ограничења права својине и јачање њених социјалних функција. Управо из тог разлога, сложена и захтевна идеја уједначавања правила приватног права на тлу Европе, чак и да не доведе до очекиваног циља, за имисионо право нема пресудан значај. Ово из разлога што се паралелно врши формирање јединствених јавноправних принципа и циљева у процесу заштите животне

⁴⁷⁸ *Закон о својини и другим стварним правима (Закон за сопственост и други стварни права Републике Македонија)* (Службени весник на Република Македонија бр. 18/2001, 92/2008, 139/2009, 35/2010.) Иначе, у Републици Македонији стварно право представља сложен систем састављен од великог броја прописа. Поред *Закон о својини и другим стварним правима* из 2001. стварноправни систем Републике Македоније чини и више посебних закона који уређују одређене сегменте стварноправних односа. Они се деле на: а) посебне законе који уређују правни режим ствари, б) посебне законе који уређују одређене облике права својине, ц) посебне законе који уређују посебне начине стицања права својине, д) посебне законе који уређују друга стварна права, е) посебне законе који уређују упис права својине и других стварних права у јавној књизи за уписивање права непокретности-катастар непокретности. Самим тим постоји потреба за хармонизацијом македонског стварног права изменама и допунама *Закон о својини и другим стварним правима*. Такође су неопходне измене посебних закона, како би се ускладили са одредбама *Закон о својини и другим стварним правима*. Видети о овоме више: Родна Живовска, Тина Пржеска, *Хармонизација стварног права у Републици Македонији, Зборник радова Хармонизација стварног права у Републици Македонији*, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2013. стр. 167-19.

⁴⁷⁹ Родна Живовска, Тина Пржеска, *op.cit.* стр. 169.

средине на међународном нивоу. Поред тога важан сегмент *aquis communautaire*, данас представљају и минимални стандарди квалитета животне средине, па тиме и допуштени нивои за поједине имисионе видове на нивоу Европске уније. Део процеса хармонизације имисионих правила представља и креирање јединственог система превенције и санације имисионих штета. Тиме се стварају услови за успешну сарадњу међу државама чланицама Уније и ефикасније деловање са циљем унапређења грађанскоправне заштите животне средине.

5. Уређење имисија у праву Србије

5.1. Развој имисионог права у Србији

5.1.1. Правила средњовековног права

Душанов законик,⁴⁸⁰ као најзначајнији извор права средњовековне Србије, није садржао конкретна решења која би се могле третирати као претеча правне заштите од прекомерних имисија. Међутим, неке његове одредбе би и данас биле актуелне са аспекта заштите животне средине. На пример, Закоником је немачким рударима – Сасима ограничено право на сечење шума.⁴⁸¹ Такође било је забрањено насељавање искрчених места, како би се шуме могле обнављати.⁴⁸²

Изузетан значај које је рударство имало у средњовековној Србији, утицао је на то да се у време владавине деспота Стефана Лазаревића донесе *Закон о рудницима* који је за оно време био веома напредан и представљао први такав пропис на овим просторима.⁴⁸³ Раштркана насеља, аграрна производња и одсуство било какве индустрије, разлог су што су суседски односи у Србији вековима били утемељени на традиционалном међусобном разумевању, солидарности и обичајноправним правилима.

5.1.2. Правила Српског грађанског законика

Усвајањем Хацићевог пројекта 1844. године,⁴⁸⁴ Србија је сврстана у круг ретких земаља у Европи које су у то време имале кодификацију грађанског права. У *Српском грађанском законнику* материја стварног права регулисана је у првом одељку другог дела. Ипак, у овом Законнику се не налазе одредбе о имисијама. У одељку о кућним службеностима

⁴⁸⁰ *Душанов законик* донет је 1349. године. Регулисао је само поједина питања из домена грађанског права.

⁴⁸¹ Саси су у Србију дошли средином XIII века и вршили експлоатацију рудника. Имали су право да секу шуме и да дрво користе за своје топионице.

⁴⁸² Видети о овоме више: Срђан Шаркић, *Може ли се говорити о заштити животне средине у средњовековној Србији?*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2014. стр. 45-51.

⁴⁸³ Стеван Лилић, Марија Дреновак, *op.cit.* стр. 129.

⁴⁸⁴ *Српски грађански законик* усвојен је 11. марта 1844. године, а ступио на снагу 14 дана касније под називом *Законик грађански за књажевство Србије*. Поједине одредбе *Аустријског грађанског законика* Хацић је спајао, тако да је 1502 параграфа *Аустријског грађанског законика* свео на 950 *Српског грађанског законика*. *Српски грађански законик* је писан институционом систематиком, са уводом и три дела. О систематици и садржини *Српског грађанског законика* видети више: Душан Николић, *Хармонизација и унификација...* стр. 141-151. Видети исто: Емилија Станковић, *op.cit.* стр. 118-125.

садржана је забрана изливања течности на суседну непокретност.⁴⁸⁵ Тако је само уз постојање службености било допуштено „свакојаке течности на земљу суседа свога проливати и тамо пропуштати.”⁴⁸⁶

Одговорност за имисије није нашла своје место у *Српском грађанском законнику* из крајње објективних разлога. Аграрној земљи са претежно сеоским живљем и дугом традицијом у неговању добросуседских односа, утемељеним на обичајном праву, оваква правила нису била потребна. У то време, сматрало се да су административна и полицијска заштита⁴⁸⁷ сасвим довољне за одржавање добросуседских односа, као и очување безбедности, хигијене и чистоће у тадашњим насељима.

5.1.3. Имисије у праву Краљевине Југославије

Краљевина Југославија обухватала је територију данашње Србије, БиХ, Македоније и Црне Горе, као и највећи део Хрватске и Словеније. На њеној територији владао је правни партикуларизам у готово свим областима.⁴⁸⁸ То је представљало „препреку за чвршћу економску, привредну и политичку интеграцију”.⁴⁸⁹ У том периоду се поред доношења казних и других јавноправних прописа,⁴⁹⁰ интензивно радило и на кодификацији и унификацији грађанског права. Ипак, Комисија за израду преднацрта јединственог грађанског законика формирана је тек 1930. године. Била је суочена са великим бројем

⁴⁸⁵ Видети: Параграф 336 *Српског грађанског законика*.

⁴⁸⁶ *Ibidem*.

⁴⁸⁷ Тако је *Казнителни законик за полицоне преступнике* из 1850. године у седмом поглављу под насловом *О безбедности живота и здравља људи и домаћих животиња и чистоћи* садржао одредбе којима се између осталог спречава ширење одређених заразних болести. Такође, била је установљена прекршајноправна одговорност за загађивање вода коју користе људи или која служи за напајање стоке. Тако је било предвиђено да се казном (обичног) простог или строгог затвора од три до десет дана казни лице које баци какву нечистоћу и на тај начин загади (опогани) бунар, кладенац, реку или поток из којег се узима вода за пиће или вода за напајање стоке. Тровање рибе убацивањем било какве отровне супстанце у воду, такође је било инкриминисано као прекршај. *Казнителни законик за полицоне преступнике* регулисао је и држање опасних животиња, посвећујући при томе посебну пажњу заштити људи. Сличне одредбе налазимо и у *Криминалном (Казнителном) законнику за Књажевство Србију* из 1860. године. *Законом о риболову* из 1898. године инкриминисано је бацање у воде у којима живе рибе било каквих за рибе штетних материја и контаминирање тих вода пуштањем у њих нечистоћа из фабрика или индустријских отпадака, у толикој мери да би то могло нашкодити риби. За овај иступ била је прописана новчана казна у износу од десет до педесет динара, при чему је било довољно да је у воду где се рибе налазе бачена било каква материја која је подобна да рибу отрује, односно чија употреба може изазвати смрт рибе. Видети о овоме више: Ана Батрићевић, *Кривичноправна заштита животиња* (докторска дисертација) одбрањена на Правном факултету у Нишу 2012. године. У овом периоду од осталих прописа који се дотичу и проблематике заштите животне средине био је *Указ о ушоравању* донет 1837. године, *Закон о шумама* 1929. године и *Грађевински закон* из 1931. године.

⁴⁸⁸ Душан Николић, *Увод у систем грађанског права*...стр. 90.

⁴⁸⁹ Душан Николић, *Хармонизација и унификација*...стр. 158.

⁴⁹⁰ У Краљевини СХС, касније Краљевини Југославији, изврстан значај придавао се заштити животне средине, те су донети посебни закони о лову, поморском риболову, заштити шума. Такође формирана су и посебна министарства у чије ресоре су спадали поједини аспекти заштите животне средине (као министарство задужено за послове пољопривреде, индустрије, саобраћаја и шумарства).

правних и политичких проблема, као и различитим степеном развијености појединих правних подручја.⁴⁹¹ Сматра се да је управо због ових околности одлучила да поново, као полазну основу за свој кодификаторски рад узме *Аустријски грађански законик*, уважавајући при томе и новеле из 1914, 1915. и 1916. године.⁴⁹² *Предоснова грађанског законика* (у даљем тексту: *Предоснова*) завршена је 1934. године. Поред краћег увода, садржала је одредбе које су регулисале материју стварног, облигационог, статусног, брачног, породичног и наследног права, распоређену према институционом систему.⁴⁹³ Будући да је настала на основу новелираног *Аустријског грађанског законика*,⁴⁹⁴ *Предоснова* је садржала одредбе о имисијама. Оне су се налазиле у другом делу посвећеном материји стварног и облигационог права. Тако је прописано да „вршењу права власништва има места само утолико, уколико се тиме не дира у права трећих, односно не преступе законима прописана ограничења ради одржавања или потпомагања општег добра.“⁴⁹⁵ Према *Предоснови*, власник земљишта је овлашћен да забрани различите утицаје као што су преношење воде, дима, гаса, топлоте, задаха, звука, потреса (трешње) који са земљишта суседовог долазе на његово земљиште, утолико, уколико они према месним приликама прекорачују обичну меру и „уколико то крњи у дотичном месту уобичајено користовање земљишта.“⁴⁹⁶ *Предосновом* су забрањене и директне имисије. Уз то је посебно регулисана заштита од имисија проузрокованих делатношћу за који постоји одобрење од стране надлежних органа. Прописано је да „Ако је окрњење проузроковано рудничком направом или од власти одобреном направом на суседном земљишту, на начин који ову меру прекорачује, поседник земљишта само је овлашћен, да судским путем тражи накнаду нанесене штете, а то и онда, када је штета проузроковане околностима, које при поступању власти нису биле узете у обзир.“⁴⁹⁷ *Предоснова* је преузимањем решења о ограничењима права власништва треће новеле

⁴⁹¹ Душан Николић, *Хармонизација и унификација*...стр. 159.

⁴⁹² Правила о одговорности за имисије су у *Аустријски грађански законик* уведене новелама из 1916. године у оквиру параграфа 364.

⁴⁹³ Весна Радојчић, *Покушај кодификације грађанског права у старој Југославији (Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију)*, Радови Завода за хрватску повјест Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, бр.1 /1975. стр. 262.

⁴⁹⁴ Поред претежног утицаја *Аустријског грађанског законика*, у *Предоснови* су приметни и утицаји *Немачког, Швајцарског грађанског законика*, швајцарског *Закон о облигацијама*, *Грађанског законика Лихтеништајна*, две чехословачке и три мађарске основе грађанског законика, разних аустријских царских наредби и декрета, као и других, пре свега аустријских прописа. Видети о овоме више: Весна Радојчић, *op.cit.* стр. 249-307.

⁴⁹⁵ Видети: Параграф 384, став 1 *Предоснове*.

⁴⁹⁶ *Ibidem*.

⁴⁹⁷ Видети: Параграф 385 *Предоснове*.

Аустријског грађанског законика, „подржала наговештаје преображаја института својине у правцу њене хуманизације и социјализације”.⁴⁹⁸

Предоснова је претрпела бројне критике, упућене пре свега предложеним решењима. Уз то се сматрало да је за основу требало бити узето савремено швајцарско законодавство, а не решења *Аустријског грађанског законика*.⁴⁹⁹ Бројне негативне оцене, али и политичке промене, након атентата на краља Александра у Марсеју 1934. године, утицали су на то да *Предоснова* никада не уђе у скупштинску процедуру.⁵⁰⁰ Тако је на простору Србије, у којој је важио *Српски грађански законик* из 1844. године, материја имисија остала нерегулисана.

5.1.4. Имисије у праву социјалистичке Југославије

Након Другог светског рата, 1946. године усвојен је *Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације* којим је прекинут правни континуитет између Краљевине Југославије и права новостворене државе. „Правни прописи Краљевине Југославије су изгубили правну снагу. Ипак, правна правила садржана у њима су се могла примењивати, под одређеним условима, и у новом правном амбијенту.”⁵⁰¹ Она су третирана као странско право према новом поретку, те је била нужна њихова рецепција.⁵⁰² Одлуку о преузимању и обавезности старих правних правила доносила су скупштинска тела. „Међутим предвиђен је још један модалитет који је давао широка овлашћења правосуђу и који је много чешће примењиван у пракси. Тако је било прописано да се правна правила која нису проглашена обавезним могу примењивати: а) на односе који нису уређени важећим прописима и б) уколико нису у супротности са уставом, законима и осталим важећим прописима донетим од стране надлежних органа нове државе, као и са начелима уставног поретка.”⁵⁰³

Са аспекта имисионог права, у недостатку правних правила нове државе, судије су могле примењивати одредбе *Српског грађанског законика*, уколико се радило о изливању течности на суседну непокретност. Стара правила примењивана су по принципу нетериторијалности. Захваљујући томе, судије су, када је у питању заштита од имисија,

⁴⁹⁸ Видети: Весна Радојчић, *Покушај кодификације грађанског права у старој Југославији...* стр. 275. Када је у питању преображај института својине, и ограничење права власништва ауторка констатује да су она „тек шкрта разрада опћег правила о могућности ограничења власништва, признатог уосталом и у параграфу 364 *Аустријског грађанског законика*.” Тако, како сматра, „једва да је нарушена либералистичка суштина института права својине.” (Весна Радојчић, *op.cit.* стр. 275.)

⁴⁹⁹ Душан Николић, *Хармонизација и унификација...* стр. 160.

⁵⁰⁰ *Ibidem.*

⁵⁰¹ Душан Николић, *Увод у систем грађанског права...*стр. 97.

⁵⁰² *Ibidem.*

⁵⁰³ *Ibidem.*

могле одлучивати и ослањајући се на *Аустријски грађански законик*, односно *Општи имовински законик*.⁵⁰⁴ Ипак, питање је и колико су ову могућност оне и користиле, ван подручја Хрватске и Словеније, односно Црне Горе, на којима су *Аустријски грађански законик* и *Општи имовински законик* били у примени.

Иначе у социјалистичкој Југославији, подстицан је развој индустријске производње.⁵⁰⁵ То се често радило по сваку цену, па су се судови ретко обазирали на штету проузроковану имисијама. Ипак, у случају када су штетне последице попримале драстичне размере, судови су били приморани да реагују другачије.

У овом периоду имисије се помињу у тезама за *Закон о земљишту*, при чему је преовладало становиште да је овај институт потребно регулисати у оквиру суседских права. Тако се, према једној од теза,⁵⁰⁶ толеришу све имисије које не наносе штету или којима се наноси незнатна штете. Постојало је више варијанти ове тезе, али ни једна није прерасла у законску одредбу.⁵⁰⁷ Из овог периода значајна су и законска решења која гарантују накнаду власнику за земљиште које је одузето или оно које је постало трајно непогодно за пољопривредну производњу за време или по престанку рударских радова.⁵⁰⁸ Уз то су донети и прописи којима се одређују допуштене границе присуства штетних материја у води,⁵⁰⁹ ваздуху,⁵¹⁰ односно допуштен ниво штетног јонизујућег зрачења.⁵¹¹

⁵⁰⁴ Изградња једне електране је извршена по ревидираном и одобреном пројекту у којем није предвиђен канал за одвод из таложнице, што је био разлог испуштања воде преко тужиочевог земљишта. Суд је нашао да је тужено предузеће, „иако нескривљено, захватило у свом интересу и тужиочева права, па је било дужно да штету надокнади.“ *Врховни привредни суд Југославије* у одлуци се позвао на одредбе параграфа 475 и 364 новелираног *Аустријског грађанског законика*, као и параграф 336 *Српског грађанског законика* који забрањује директна довођења течности. (*Збирка судских одлука* књига број 5, свеска 3, одлука бр. 463) (наведено према: Милан Петровић, *op.cit.* стр. 89).

⁵⁰⁵ *Кривичним закоником ФНР Југославије (Службени лист ФНРЈ бр. 13/1951, 30/59, 11/62, 37/62, 15/65, 20/69, 6/73 и 11/73)* била су забрањена тешка угрожавања човековог здравља и имовине. Тако је овим прописом предвиђено кажњавање лица које пожаром поплавом, експлозијом, отровом или отровним гасом, јонизирајућим зрачењем, моторном силом, електричном или другом енергијом доведе у опасност живот људи или имовину већег обима.

⁵⁰⁶ Теза 145 односила се на правно регулисање имисија.

⁵⁰⁷ Теза 145 гласи: „Сопственик једног земљишта дужан је да трпи преношење гасова, паре, дима, чађи, непријатних мириса, топлоте, шума, потреса или сличних сметњи које потичу са земљишта или друге непокретности другог сопственика, ако те сметње не наносе штету првом земљишту или му наносе незнатну штету или ако је на тај начин нанесена штета уобичајена у месту у ком се земљиште налази.“ Прва алтернатива овом решењу предвиђала је да власник земљишта не може забранити имисије које нису штетне и којима се наноси незнатна штета, као и имисије које крај уобичајеног начина употребе земљишта наносе знатну штету, ако се оне не могу уклонити економски разумним мерама. Друга алтернатива садржала је само општу забрану вршења права власништва на месно нетипичан начин који би имао за последицу сметање у облику имисија за власника другог земљишта. Видети о овоме више: Димитар Макиедо, *op.cit.* стр. 9-10.

⁵⁰⁸ То су били *Основни закон о рударству (Службени лист СФРЈ бр. 23/1964.)*, *Закон о искоришћавању пољопривредног земљишта (Службени лист СФРЈ бр. 43/1959, 53/1962, 10/1965, 25/1965, 12/1967, 14/1970)* и *Закон о експропријацији (Службени лист СФРЈ бр. 11/68)*.

⁵⁰⁹ Видети: *Савезни Основни закон о водама (Службени лист СФРЈ бр. 30/1965.)* Промена надлежности убрзо је резултирала доношење *Закона о водама* Републике Србије из 1967. године, којим се забрањује уношење отпада

Устав СФР Југославије из 1974. године је гарантовао право на здраву животну средину,⁵¹² при чему је било предвиђено да друштвена заједница обезбеђује услове за остваривање овог права.⁵¹³ На основу овог Устава, Федерација је за себе задржала само право да уређује заштиту и унапређење човекове средине који су од интереса за целу земљу и међународну заједницу, док је на републике, односно покрајине прешла углавном надлежност за доношење закона у вези са заштитом животне средине.⁵¹⁴

Даљи наговештаји да би питање имисија могло бити уређено у социјалистичкој Југославији била је *Скица за Законик о облигацијама и уговорима* (у даљем тексту: *Скица*)⁵¹⁵ професора Михајла Константиновића, која се у јавности појавила 1969. године.⁵¹⁶ Члан 125 *Скице* под насловом *Захтев да се уклони опасност од штете*, пружао је могућност сваком лицу да од другог захтева да уклони извор опасности од кога прети штета њему и неодређеном броју лица, као и да се уздржи од активности од које потиче узнемиравање или опасност од штете, уколико се настанак штете или узнемиравања не може спречити одговарајућим мерама. Уз то *Скицом* је предвиђено да ће суд на захтев заинтересованог лица наредити да се предузму одговарајуће мере за спречавање настанка штете или узнемиравања, или да отклони извор опасности, на трошак држаоца извора опасности, ако овај сам то не учини.⁵¹⁷ Изузетно, у случају вршења општекорисне активности, за које је добијена дозвола

и отровних материја у воду изнад максимално одређених количина, одлагање индустријског отпада у површинске воде и на њихове обале, али и извођење било каквих радова који могу угрозити биолошки минимум у водотоку, режим подземних вода или квалитет и издашност ресурса минералне, термалне и текуће воде.

⁵¹⁰ Видети: Савезни *Основни закон о заштити ваздуха од загађивања* (*Службени лист СФРЈ*, бр. 13/65 50/68, 60/70) загађен ваздух дефинише као ваздух у коме количина штетних материја прелази допуштену границу. Такође, било је предвиђено да су предузећа чија постројења испуштају у ваздух штетне материје изнад дозвољене границе, дужна да у року од четири године изграде заштитне уређаје на својим погонима.

⁵¹¹ Савезни *Основни закон о заштити од јонизујућег зрачења* (*Службени лист СФРЈ*, бр. 12/1965.)

⁵¹² Видети: Члан 192 *Устава СФР Југославије*

⁵¹³ Члан 87 *Устава СФР Југославије* носи наслов *Заштита и унапређење животне средине* и гласи: „Радни људи и грађани, организације удруженог рада, друштвено-политичке заједнице, месне заједнице и друге самоуправне организације и заједнице имају право и дужност да обезбеђују услове за очување и развој природних и радом створених вредности човекове средине, као и да спречавају и отклањају штетне последице које загађивањем ваздуха, тла, воде, водотока и мора, буком или на други начин угрожавају те вредности или доводе у опасност живот и здравље људи.“

⁵¹⁴ Видети о овоме више: Славољуб Поповић, *Криза човекове средине и мере њене заштите*, *Архив за правне и друштвене науке* бр. 2/1974. стр. 151-166.

⁵¹⁵ У тренутку када се појавила *Скица* Михајла Константиновића, професора београдског Правног факултета, који је у то време налазио на положају Председника савезне комисије за израду *Законика о облигацијама и уговорима* је изазвала велику пажњу у правничким круговима.

⁵¹⁶ Михајло Константиновић, *Облигације и уговори*, *Скица за законик о облигацијама и уговорима*, Правни факултет Београд, 1969. стр. 48-49.

⁵¹⁷ Видети члан 125, став 2 *Скице*.

надлежног органа, може се захтевати само накнада штете, ако у појединим случајевима закон не наређује било шта друго.⁵¹⁸

У *Закону о облигационим односима* из 1978. године преузета су поменута решења из *Скице*.⁵¹⁹ Једина разлика јесте увођење формулације каква је „штета која прелази нормалне границе“ око чијег тумачења у правним круговима не постоји сагласност.⁵²⁰

У Србији је 1978. године израђена и радна верзија *Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на непокретностима*. Након стручних расправа закључено је да Законом треба обухватити и стварна права на покретним стварима.⁵²¹ Радна верзија је брзо употпуњена, да би након тога текст био и више пута мењан и допуњиван.⁵²² Према одредбама радне верзије овог *Нацрта*, власник непокретности је дужан да се при вршењу својих права уздржава од сваке радње којом би се отежало коришћење суседних непокретности преко мере подношљивости која је месно уобичајена с обзиром на друштвену-економску намену непокретности.⁵²³ Уз то су дати и примери за поједине имисије као бука, зујање, дим, прашина, непријатни мириси, потреси, таласи при пријему радиодифузних емисија, као и трепћућа светла претеране јачине.⁵²⁴ Овај низ је остављен отворен. У случају општекорисних активности за које је добијена дозвола надлежног органа не може се захтевати забрана даљег обављања активности.⁵²⁵ Ипак, било је и мишљења да члан 77 радне верзије *Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на непокретностима* уместо наслова *Претеране имисије* треба да носи наслов *Претерана и недопуштена деловања у односима суседства*, у складу са ширим одређењем овог правног

⁵¹⁸ Видети члан 125, став 3 *Скице*.

⁵¹⁹ Став 1 и 2 члана 156 *Закона о облигационим односима* предствљају дословце преузета решења из *Скице*. Нешто измењен став 3 члана 125 *Скице* представља ставове 3 и 4 члана 156 *Закона о облигационим односима*. Тако, став 3 члана 156 *Закона о облигационим односима* гласи: „Ако штета настане у обављању општекорисне делатности за коју је добијена дозвола може се захтевати само накнада штете која прелази нормалне границе.“ Став 4 предвиђа да се у таквим случајевима може захтевати предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете или за њено смањење.

⁵²⁰ Тако је *Савезни Врховни суд* је 1979. године настојао дати ближа упутства за тумачење става 3 члана 156 *Закона о облигационим односима*, будући да се веома тешко могу разграничити уобичајене од неуобичајених имисија. Посебна радна група предложила је да се прекомерном штетом сматра она која је проузроковала смрт, нарушила здравље или смањила способност за живот и рад, или пак проузроковала знатно оштећење имовине и добара, преко границе које се сматрају нормалним у односној делатности, пошто су предузете све неопходне мере ради заштите животне средине. Ипак, спорно је остало шта се сматра нарушеним здрављем. У оквиру радне групе није постигнута сагласност око тога шта се сматра штетом која прелази „нормалне границе“. Видети о овоме више: Стојан Цигој у: Борислав Благојевић, Врлета Круљ, *Коментар Закона о облигационим односима*, књига I, друго издање, Савремена администрација, Београд, 1983. стр. 548.

⁵²¹ Душан Николић, *Закон о основама својинско-правних односа (пречишћен текст)* (предговор), Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2002. стр. 16-17.

⁵²² *Ibidem*.

⁵²³ Видети: Члан 77, став 1 *Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на непокретностима*.

⁵²⁴ Видети: Члан 77, став 2 *Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на непокретностима*.

⁵²⁵ Видети: Члан 77, став 4 *Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на непокретностима*.

института.⁵²⁶ Овај Нацрт „никада није прерастао у Закон, док су у међувремену неке његове одредбе постале непримерене променама које су наступиле у правном систему Југославије и Србије.“⁵²⁷

Закон о основним (касније: основама) својинско-правним односима донет је 1980. године. Њиме је регулисан део стварноправне материје који је био у надлежности савезне државе, док су остала питања из ове области требала бити уређена републичким прописима. *Законом о основним својинско-правним односима* предвиђена је обавеза власника непокретности да се при коришћењу непокретности уздржава од радњи и да отклања узроке који потичу од његове непокретности, којима се отежава коришћење других непокретности (преношење дима, непријатних мириса, топлоте чађи, потреса, буке, отицања отпадних вода и сл.) преко мере која је уобичајена с обзиром на природу и намену непокретности и на месне прилике, или којима се проузрокује знатнија штета.⁵²⁸ Уз то је забрањено вршење оваквих сметања посебним уређајима.⁵²⁹

5.2. Имисије у важећем праву Републике Србије

5.2.1. Опште карактеристике имисионог права у Републици Србији

У правном систему Србије још увек постоје значајне правне празнине, нарочито у области стварног, а делом и у домену облигационог права. Јединствено регулисање

⁵²⁶ На *Саветовању о законском регулисању својинско-правних односа у СР Србији поводом припрема Закона о праву својине и другим стварним правима* одржаном на Правном факултету у Београду 1979. године Милан Петровић је изнео свој предлог законског регулисања имисија, према којем члан 77 треба да носи наслов *Претерана и недопуштена деловања у односима суседства*, а не *Претеране имисије*, у верзији Обрена Станковића. Према Милану Петровићу члан 77 треба да гласи: „Власник (корисник) непокретности је овлашћен да забрани деловања са других непокретности на своју непокретност ако она битно ометају разумно и оправдано коришћење његове непокретности. Нарочито су забрањена деловања у виду буке, дима, паре, прашине, чађи, топлоте, непријатних мириса, потреса, светлости и слично, као и друга деловања којима се битно погоршава стање или положај непокретности. Власник (корисник) није овлашћен да забрани она битна сметања из става 1 до којих је дошло месно уобичајеним коришћењем суседне непокретности, а која се привредно очекују од корисника те врсте. У том случају власник (корисник) који мора да трпи ометање може да захтева од корисника друге непокретности примерено поравнање у новцу, за она деловања која преко очекиване мере вређају редовно коришћење његове непокретности или погађају приход од ње. У случају да битна ометања долазе од општекорисних делатности за које је дато одобрење надлежног органа, власник (корисник) погођене непокретности такође није овлашћен да захтева забрану даљег обављања делатности, него само, недирлајући у одредбе става 2, захтева накнаду штете. Непосредно довођење, као и довођење грубих ствари, без посебног правног основа није допуштено ни под којим условом.“

⁵²⁷ Душан Николић, *Закон о основама својинско-правних односа (пречишћен текст)* (предговор)... стр. 17.

⁵²⁸ Видети: Члан 5, став 1 *Закона о основним својинско-правним односима*.

⁵²⁹ Видети: Члан 5, став 2 *Закона о основним својинско-правним односима*.

имовинских питања добија на значају.⁵³⁰ Опредељеност Србије да постане пуноправни члан Европске уније актуелизовала је питање кодификације грађанског права и његове хармонизације са правом Европске уније.⁵³¹ Даље правце развоја грађанског, односно стварног права, свакако ће следити и имисионо право.

Код нас је тренутно имисионоправна материја уређена *Законом о основама својинско-правних односа* и *Законом о облигационим односима*. Ипак, начињени су одређени кораци који би могли да доведу до промена важеће правне регулативе. Тако је средином 2003. године формирана радна група за израду нацрта новог *Законика о својинским односима*.⁵³² Јавности је 2006. године представљен *Нацрт законика о својини и другим стварним правима* који садржи слична решења када је у питању регулисање института имисија као и *Закон о основама својинско-правних односа*. Поред тога ради се и на кодификацији грађанског права, што је резултирало израдом *Преднацрта Грађанског законика* који се односи на облигационе односе, материју породичног, наследног права, као и на заједничка питања за сваку од њих, којој је посвећен општи део.⁵³³ Тренутно је у току и рад на изради дела *Преднацрта* који се односи на стварноправне односе, међу којима ће се свакако наћи и одредбе посвећене имисијама.

Регулисање читаве грађанскоправне материје цивилним кодексом омогућило би обједињавање одредаба које се односе на имисиону заштиту. Овакво решење би допринело прецизнијем разграничењу појединих стварноправних и облигационоправних захтева. Уз то

⁵³⁰ Видети о овоме више: Радмила Ковачевић-Куштримовић, Мирослав Лазић, *Грађански законик Србије и право Европске уније, Зборник радова Актуелна питања грађанске кодификације*, Центар за публикације, Ниш, 2008. стр. 17- 34.

⁵³¹ *Ibidem*.

⁵³² Радна група је формирана при Министарству економије и финансија Владе Републике Србије. Коначна радна верзија *Законика о својини и другим стварним правима* завршена је 2006. године. Текст *Нацрта законика о својини* је доступан на:

<http://www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/xivmil/NACRT%20ZAKONIKA%20O%20SVOJINI.pdf>.

⁵³³ Влада Републике Србије је 2006. године формирала Комисију за израду *Грађанског законика* ради кодификације стварноправних, облигационих, породичних и наследноправних односа, на основу досадашњих сазнања правне науке, пословне и судске праксе, ради усклађивања важећег законодавства у области грађанскоправних односа у Републици Србији. *Нацрт грађанског законика* је припремљен и упућен на јавну дискусију која ће се одвијати у неколико фаза. Било је планирано да током 2014. године, након анализа резултата јавне расправе, Комисија утврди коначни интегрални текст *Преднацрта* и проследи га Влади Републике Србије на даљи поступак. Информације поводом Нацрта *грађанског законика* могу се наћи на сајту Министарства правде и државне управе на: <http://arhiva.mpravde.gov.rs/lt/articles/zakonodavna-aktivnost/gradjanski-zakonik/>. Комисија је до сада објавила пет књига о *Преднацрту грађанског законика*. Прва књига носи назив *Рад на изради Грађанског законика Републике Србије - Извештај Комисије о отвореним питањима*, друга књига коју је Комисија објавила 2009. године. Друга садржи *Преднацрт дела Законика* који се односи на *облигационе односе*, а у трећој књизи садржане су одредбе *Преднацрта грађанског законика* који се односи на *породичне односе*. Четврта књига објављена 2011. године садржи *законске одредбе о наслеђивању*, а пета књига предложена законска решења *Општег дела грађанског права*. Последњи део *Преднацрта грађанског законика*, чија израда је у току, односи се на регулисање *стварноправних односа*.

би савременија нормативна решења створила би чвршћу везу и између система заштите животне средине и вршења стварних права. Тако би међу општа ограничења права својине требало увести и дужност заштите животне средине, да би институт имисија служио не само заштити индивидуалних интереса власника суседне непокретности, већ и заштити општих интереса. Тим пре што се у домену имисионе заштите општи и појединачни интереси не налазе у сукобу, него међусобно допуњују.⁵³⁴ Међу општим одредбама у *Нацрту грађанског законика* предвиђена је обавеза да се штити, унапређује и оплемењује здрава човекова средина у складу са уставом, међународним конвенцијама, важећим законима, начелима еколошке етике и са поштовањем међугенерацјске солидарности.⁵³⁵ На тај начин би се извршило додатно повезивање неких грађанскоправних института са потребама заштите нашег природног окружења и остваривања принципа одрживог развоја.

Ово су само неке назнаке правца у којем би наше имисионо право требало да иде. Кроз анализу појединих правних извора, надаље ће бити указано на могућа правна решења на основу којих би дошло до прилагођавања наше имисионоправне регулативе изазовима новог времена.

5.2.2. Извори имисионог права у Републици Србији

Изворе имисионог права у Републици Србији чини *Устав Републике Србије* из 2006. године,⁵³⁶ *Закон о основама својинско-правних односа*, *Закон о облигационим односима*, али и бројни прописи из домена јавног права којима су утврђени лимити допуштеног нивоа загађења везани за поједине делове животне средине и стандарди њихове заштите.

5.2.2.1. Устав Републике Србије

Општи оквири за развој имисионог права у Србији постављени су Уставом којим се гарантује право на здраву животну средину у сету људских и мањинских права.⁵³⁷ Иако наш највиши правни акт не садржи одредбе о санкционисању повреде овог права, оно би могло бити заштићено у оквиру општег режима заштите било ког индивидуалног права.⁵³⁸ У члану 74 који носи наслов *Здрава животна средина*, Устав садржи три норме везане за

⁵³⁴ Душан Николић, *Стварно право и заштита животне средине...*стр. 74.

⁵³⁵ Видети: Члан 9 Општег дела *Нацрта грађанског законика*.

⁵³⁶ *Устав Републике Србије (Службени гласник Републике Србије бр. 83/2006)*.

⁵³⁷ Видети: Члан 74 Устава.

⁵³⁸ Маријана Пајвачић, *Уставно право и животна средина*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)...стр. 90.

гарантовање и остваривање овог права.⁵³⁹ Прва представља општу гаранцију права на здраву животну средину, кроз начелну норму према којој „свако има право на здраву животну средину“. Уз то јемчи се и посебно право - „на благовремено и потпуно обавештавање о стању животне средине“. Друге две уставне одредбе односе се на обавезе и одговорности институција и појединаца у вези са заштитом животне средине. Тако Устав предвиђа одговорност физичких и правних лица, Републике Србије и аутономне покрајине.⁵⁴⁰ Такође, у складу са овако широко постављеним кругом субјеката одговорним за заштиту животне средине, предвиђене су и дужности у вези са правом на здраву животну средину и прописана обавеза сваког лица на чување и побољшање животне средине.⁵⁴¹

За имисионо право од посебног је значаја и уставна одредба о ограничењу предузетништва „ради заштите здравља, животне средине, природних богатстава и безбедности Републике Србије.“⁵⁴² Такође, утврђен је посебан режим заштите пољопривредног, шумског и грађевинског земљишта, с тим да је Уставом допуштено да се законом ограниче облици њиховог коришћења и располагања, односно пропишу услови за коришћење и располагање, како би се „отклонила опасност од nanoшења штете животној средини“.⁵⁴³ На основу Устава се може ограничити и одузети право својине, и то искључиво у јавном интересу, на основу закона, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне.⁵⁴⁴ Поред тога, законом се може ограничити начин коришћења имовине.⁵⁴⁵

5.2.2.2. Законске одредбе о имисијама

Одредбе *Закона о основама својинско-правних односа* одређују границе права својине, како би се предупредили спорови који могу настати због њиховог непоштовања.⁵⁴⁶ Тиме се настоји успоставити равнотежа у обиму вршења својинских овлашћења, односно уредити односи између власника суседних непокретности. Ипак, стварноправна заштита од имисија је са аспекта заштите животне средине веома ограничена, будући да омогућава заштиту

⁵³⁹ Маријана Пајвачић, *op.cit.* стр. 81. Видети исто: Маријана Пајванчић, *Коментар Устава Републике Србије*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2009. стр. 95-96.

⁵⁴⁰ Видети: Члан 74, став 2 *Устава*

⁵⁴¹ Видети: члан 74, став 3 *Устава*. „Начин на који Устав регулише обавезе јавних власти (Република Србија и аутономна покрајина), повод је да се постави питање, зашто су из овог контекста изостављене локалне заједнице (градови и општине), када међу њиховим надлежностима Устав изричито наводи „старање о заштити животне“ (члан 190, став 1, тачка б).“ (Маријана Пајванчић, *Коментар Устава Републике Србије...* стр. 96).

⁵⁴² Видети: Члану 83 став 2 *Устава*

⁵⁴³ Видети: Члан 88, став 2 *Устава*

⁵⁴⁴ Видети: Члан 58, став 2 *Устава*

⁵⁴⁵ Видети: Члан 58, став 3 *Устава*

⁵⁴⁶ Радмила Ковачевић-Куштримовић, *Захтев да се уклони опасност од штете*, *Правни живот* бр. 9-10/1992. стр. 1229

релативно малог простора изложеног имисијама које потичу од непокретности која се користи и има власника.⁵⁴⁷ Такође оваква заштита се пружа *post festum*, када до имисије већ дође. Евентуално се оваквом заштитом може спречити понављање истоврсне имисије. Заштита од прекомерних имисија које потичу са непокретности припада власнику, али и савесном и законитом држаоцу ствари.⁵⁴⁸ То подразумева подизање захтева за престанак узнемиравања, односно уклањање узрока узнемиравања који се упућују власнику земљишта са којег имисије потичу. Ипак, има мишљења према којима право на истицање захтева за заштиту треба да припадне и плодоуживаоцу и хипотекарном повериоцу.⁵⁴⁹ Уз то, постоје и становишта према којима би захтев за заштиту могао бити упућен не само према власнику непокретности са које имисије потичу, већ и према лицу по чијем налогу се имисије врше, односно према лицу у чије име се врше.⁵⁵⁰

У *Нацрту законика о својини и другим стварним правима* садржана су само нека решења којима би могли бити отклоњени одређени недостаци стварноправне заштите од имисија предвиђене *Законом о основама својинско-правних односа*. Поред различитих видова имисија које егземплярно набраја *Закон о основама својинско-правних односа*, у *Нацрту законика о својини и другим стварним правима* томе су додати и неки савремени видови, какви су светлост и електромагнетно зрачење. Ипак, у односу на *Закон о основама својинско-правних односа* који гарантује заштиту власнику једне непокретности од ширења штетних имисија са других непокретности, *Нацрт законика о својини и другим стварним правима* додатно сужава поље стварноправне заштите, везујући га искључиво за суседну непокретност са које потичу штетни утицаји. Овакво решење свакако није у складу са поменутиим процесима трансформације института имисија и померања граница заштите ван простора суседне непокретности. *Нацртом Законика о својини и другим стварним правима* предвиђено је да се уздржавање од радње, односно отклањање извора штетног утицаја не може захтевати, ако се радња врши или извор користи са дозволом надлежног органа или у оквиру општекорисне делатности, као ни ако уздржавање од радње, односно отклањање извора представља несразмеран терет за власника.⁵⁵¹ Самим тим, заштита власника суседне

⁵⁴⁷ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...*стр. 347

⁵⁴⁸ Тако, тужилац доказује право својине, односно чињеницу да је законити држалац ствари. Практично, он треба да „учини неспорним право својине и да докаже постојање узнемиравања, а тужени доказује да је овлашћен на одређене радње на туђој ствари...” (Мирослав Лазић, *Имисије и грађанскоправна заштита...*стр. 123).

⁵⁴⁹ Мирослав Лазић, *Имисије и грађанскоправна заштита...*стр. 123

⁵⁵⁰ Petar Klarić, *Грађанскоправна заштита околиша према хрватском праву*, у: *Правне могућности варовања групних интереса људи за здраво окружење*, Институт за цивилно, примеријално и међнародно засебно право, Марибор, 1996. стр. 78.

⁵⁵¹ Члан 305, став 2 *Нацрта законика о својини и другим стварним правима*.

непокретности од имисија „легалних загађивача“ се своди искључиво на захтев за накнаду штете, уз могућност предузимања друштвено оправданих мера за њено смањење, једнако како то предвиђено и *Законом о облигационим односима*. Када су у питању критеријуми за оцену допуштености имисија, у *Нацрту законика о својини и другим стварним правима* предвиђени су само природа и намена непокретности, односно месне прилике. Тако се чак не непомиње ни релевантност штете. Самим тим *Нацртом законика о својини и другим стварним правима* не прави се никакав значајнији искорак у правцу потпунијег одређења критеријума допуштености имисија.

Стварноправни инструменти имисионе заштите, допуњују се облигационоправним чије упориште представља *Закон о облигационим односима*. Њиме је по први пут код нас признато право на отклањање опасности од штете и узнемиравања као „облика превентивне грађанскоправне санкције“.⁵⁵² На тај начин су створени услови за реализацију начела превенције који у домену заштите животне средине има изузетан значај.

Захтев за уклањање извора опасности од штете, односно престанак вршења делатности, која за последицу има узнемиравање, може подићи свако лице,⁵⁵³ а не само искључиви или претпостављени власник, којем непосредно прети узнемиравање, односно опасност од штете. *Законом о облигационим односима* је прописано да „свако може захтевати од другог да уклони извор опасности од кога прети знатнија штета њему и неодређеном броју лица, као и да се уздржи од делатности од које потиче узнемиравање или опасност од штете, уколико се узнемиравање или штета не могу спречити одговарајућим мерама.“⁵⁵⁴

⁵⁵² Видети о овоме више: Душан Николић, *Грађанскоправна санкција (генеза, еволуција и савремени појам)*, Правни факултет Нови Сад, 1995. Видети исто: Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 348. Иначе, ова одредба се налази у делу *Закон о облигационим односима* који носи наслов *Проузроковање штете - општа начела*, те је тиме институт „захтева да се уклони опасност од штете“ постављен у оквиру норми о одговорности за проузроковану штету, односно у област формирања облигација из основа проузроковања штете. Иначе, поред превентивног дејства отклањање опасности од штете има у одређеној мери и реститутивну функцију, будући да омогућава успостављање безбедоносне ситуације која је претходила угрожавању.

⁵⁵³ Круг овлашћених лица на подношење тужбе *actio popularis* одређен је на двосмислен начин „свако може поднети ову тужбу, ако дата последица прети њему и неодрђеном кругу лица“. Ова формулација отвара дилеме о могућности тужбе у име неодређеног круга лица. Па тако, према неким схватањима, тужбу може да подноси само онај ко се налази у истом положају као и сва лица, ради чије заштите се тужба подноси. За разлику од овога, неки аутори тврде да тужбу може поднети и неко за кога је извесно да таквим штетним утицајима није изложен. Тако Стојан Цигој сматра да право на подношење популарне тужбе има само оно лице које је у истом положају као и остала лица изложена угрожавању. (Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 552). За разлику од њега Весна Ракић-Водинелић сматра да језички, али и циљни разлози говоре у прилог ширег схватања активне легитимације. Ауторка сматра да „практични значај опредељења за шире или уже тумачење није безначајан, јер од таквог опредељења зависи и овлашћење неких органа на подношење тужбе.“ (*Еколошка тужба (члан 156 ЗОО)*, *Правни живот (Књига посвећена десетогодишњици ЗОО)* II том, 1988. на стр. 442). Видети исто: Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 349.

⁵⁵⁴ Видети: Члан 156, став 1 *Закон о облигационим односима*.

Ипак, за примену ова два облика превенције, какви су уклањање извора опасности, односно уздржавање од одређене делатности прописани су различити услови. „У првом случају, као услов постоји реална претпоставка постојања знатније штете, док је у другом случају довољно да постоји узнемиравање или објективна могућност наступања (неквалификоване штете).“⁵⁵⁵ Такође, како се у *Закону о облигационим односима* наводи, уздржавање од одређене делатности може се захтевати ако од ње потичу, узнемиравање, односно опасност од штете. Превентивно деловање у првом случају везано је за узнемиравање, а у другом за опасност од штете. Па тако, „ово упућује на разликовање случајева узнемиравања који не потичу од потенцијално штетних делатности. То наравно не значи да се превентивно деловање, по овом основу, може захтевати независно од тога да ли постоји опасност од наступања штетних последица по одређена добра или не. Релевантне су само делатности које могу нарушити мир неког лица али му, по редовном следу ствари, не могу нанети било какву материјалну или нематеријалну штету. Другим речима узнемиравања се, у наведеном смислу, врше поступцима, који не доводе у опасност добра неког лица.“⁵⁵⁶

Незадржавајући се на бројним процесноправним проблемима везаним за реализацију тужбеног захтева из члана 156 *Закона о облигационим односима*, овде ће бити указано на дилеме везане за тумачење и анализу појмова „опасности од наступања штете“ и „знатније штете“. Од тога у значајној мери зависи и успех тужбе која се подноси због „опасности од наступања знатније штете“. Генерално говорећи, поље примене одредаба о превентивном деловању у нашој теорији и пракси нису прецизно одређене.⁵⁵⁷ Ипак, појам „опасност од

⁵⁵⁵ Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...* стр. 102

⁵⁵⁶ Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...* стр. 102. Аутор као примере за овакве ситуације наводи буку мањег интезитета, односно ширење непријатних мириса. Весна Ракић Водинелић сматра да се *actio popularis* може поднети не само због могућности наступања штете већ и због узнемиравања. Према томе, долазе у обзир и радње због којих не би могла наступити одговорност за накнаду штете. Констатујући да наше право не признаје неке видове накнаде штете, познате у упоредном праву, као што је на пример накнада нематеријалне штете због нарушавања удобности, односно због губитка времена. „Тада тужилац не би могао пледирати за то да постоји опасност наступања штете, али би могао пледирати за то да постоји узнемиравање, што је такође материјално-правна претпоставка за тужбу из члана 156 ЗОО. Осим овога, тужба се може подићи због радњи које узрокују угрожавања неодређеног круга лица које изазивају неугодности које се не квалификују као штета“. (Весна Ракић-Водинелић, *op.cit.* стр. 444)

⁵⁵⁷ Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...* стр. 102. Аутор скреће пажњу на чињеницу да законска дефиниција правно релевантне штете која подразумева „умањење нечије имовине (обична штета) и спречавање њеног повећања (измакла корист), као и наношење другом физичког и психичког бола или страха (нематеријална штета), ограничава примену одредбе о превентивном деловању.“ Позивајући се на образложење првог закључка са Саветовања грађанских и грађанско-привредних одељења Савезног суда, републичких, покрајинских и врховних судова и Врховног војног суда одржаног 1986. године у Љубљани, аутор констатује да „досадашња судска пракса чврсто стоји на становишту да постоји одговорност за нематеријалну штету само онда када штетни догађај проузрокује штету. Није довољна само повреда иначе правно заштићеног материјалног добра.“ (Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...* стр. 103.)

наступања штете“ је до сада у судској пракси доживео извесну елаборацију.⁵⁵⁸ Тужиоцу ће бити пружена заштита само у односу на опасност која је конкретна. Обично се под овим подразумева она опасност која није сасвим неизвесна или условљена неким неизвесним будућим догађајем. Сасвим је исправно да се под конкретном „опасности“ сматра она, када се према карактеру извора и предмету угрожавања не може искључити њено наступање. „Али „конкретност“ не треба да значи допуштање изградње објекта од кога ће штета по свему судећи наступити, него напротив спречавање његове изградње.“⁵⁵⁹

Када је у питању тумачење појма конкретне опасности од наступања „знатније штете“, у пракси нема слагања.⁵⁶⁰ Тако термин „знатнија штета“ обично се тумачи негативно. Па тако штета која прети не сме бити „незнатна“, не сме бити таква да не заслужује да се суд њоме бави. Ово треба ценити из угла лица које штету трпи. Самим тим треба применити релативан критеријум у случају када се не може на други начин утврдити опште правило шта се сматра „знатнијом штетом.“⁵⁶¹ Ипак, како су заштићени објекти овде најчешће живот и здравље људи, односно човекова околина, која се сва једнако могу третирати као незаменљива и у реалном смислу ненадокнадива добра, требало би узети да свака „опасност“ по угрожавање здравља човека и његове околине представља могућност за наступање „знатније штете“.⁵⁶²

Одредбама *Закона о облигационим односима*⁵⁶³ посебно се регулише одговорност за штету која настаје у обављању општекорисне делатности за коју је добијена дозвола надлежног органа. Тада се може захтевати само накнада штете која прелази нормалне

⁵⁵⁸ Весна Ракић-Водинелић, *op.cit.* стр. 443.

⁵⁵⁹ *Ibidem.*

⁵⁶⁰ С тим у вези Весна Ракић-Водинелић наводи као пример две судске одлуке. У једној је одлуци *Врховног суда Хрватске (ВС Хрв, Рев 477/85* из 1985. године) обављање допуштене, у конкретном случају месарске делатности испод тужиочевог стана, која у моменту подношења тужбе још није отпочела, представља опасност од штете, услед претеће буке. У једној другој одлуци такође *Врховног суда Хрватске (ВС Хрв, Рев 1884/85* из 1985. године) радње на отпочињању изградње септичке јаме у непосредној близини тужиочевог бунара, суд не сматра радњама које представљају опасност од наступања штете, са образложењем да ће опасност наступити тек када изградња септичке јаме буде окончана, будући да је одобрена. Тако ће се опасност састојати, евентуално у одступањима саме изградње од одобреног објекта. (Весна Ракић-Водинелић *op.cit.* стр. 443).

⁵⁶¹ Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 547.

⁵⁶² Весна Ракић-Водинелић, *op.cit.* 444. За разлику од тога Стојан Цигој у систему планирања и подели одређених подручја на зоне у којима су утврђени различити стандарди чистоће, види простор за оцену да ли је штета „знатна“ или не. Заправо различито третирање појединих географских подручја омогућава процену значаја појединих делова животне средине, па тиме и штете која је на њима настала. (Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 548). Душан Николић, сматра да термин „знатнија штета“ треба екстензивније тумачити, будући да је законодавац остао искључиво на терену суседских имисија. Зато у смислу члана 5 *Закона о основама својинско-правних односа* под „знатнијом штетом“ не треба сматрати само она штетна дејства која се наноси власнику друге непокретности, него и сваки поступак „који може изазвати знатнију штету, укључујући и ону која настаје услед непожељних промена на животној средини“. (Душан Николић, *Грађанско право и климатске промене...* стр. 71-72).

⁵⁶³ Видети члан 156, став 3 и 4 *Закона о облигационим односима*.

границе, односно предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете или њено смањење. Ипак, материјалноправне претпоставке за остваривање захтева, без обзира на интензитет и обим имисија које потичу од општекорисних делатности, не омогућавају отклањање опасности од штета која потичу од оваквих „легалних“ загађивача.⁵⁶⁴ О недостацима заштите у оваквим случајевима, фаворизовању великих загађивача, прешироком тумачењу појма „општекорисна делатност“, као и могућностима за превазилажење неких проблема када је реч о оваквој заштити, већ је било речи.⁵⁶⁵ Малу практичну корист има одредба која предвиђа могућност истицања захтева ради предузимања „друштвено оправданих“ мера за спречавање наступања или за смањење штете настале обављањем општекорисне делатности.⁵⁶⁶ Ипак, потпуно је изостало одређење мера које се могу сматрати „друштвено оправданим“, па тиме и њихова садржина. Уз то не постоје ни критеријуми које треба користити за попуњавање овог правног стандарда.⁵⁶⁷

Захтеви за накнаду штета које настају при обављању општекорисне делатности, не воде ка накнади „правих еколошких штета“ које настају на самој животној средини, односно њеним појединачним добрима. Чак се и штете које настају на индивидуалним добрима појединаца надокнађују делимично, како оштећени мора да трпи одређену штету као допринос привредном и економском развоју. Поред тога, могућност накнада оваквих штета је ограничена и чињеницом да код обављања општекорисне делатности најчешће долази до континуираних, односно сукцесивних штета које се понављају.⁵⁶⁸ Уз то, остваривање захтева за накнаду штете настале вршењем општекорисне делатности ствар је диспозиције оштећеног. При томе накнада најчешће има новчани облик и ретко се користи са циљем ревитализације и санирања оштећеног добра, као дела животне средине, већ да би се оштећеном лицу пружила накнада индивидуалне штета.⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ Видети о овоме више: Олга Терзин Букта, *Опасност од штете и одговорност за штету услед вршења општекорисне делатности, Уговорно и одштетно право по Закону о облигационим односима* (Зборник радова), Београд 1979.

⁵⁶⁵ Видети о томе више у одељку *Имисије проузроковане обављањем општекорисне делатности*.

⁵⁶⁶ Видети члан: 156, став 4 *Закон о облигационим односима*, став 4.

⁵⁶⁷ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 352. Ауторка наводи да садржина ових мера зависи од врсте извора загађивања. Ипак, не постоје објективни критеријуми по којим би се нека мера могла сматрати „друштвено оправданом“. Зато ауторка констатује да је у досадашњој пракси оцена оваквих критеријума искључиво зависила од индивидуалних економских могућности вршилаца општекорисне делатности и њиховог доприноса локалној привреди, што је наилазило на бројне критике.

⁵⁶⁸ Олга Терзин Букта, *op.cit.* стр. 521.

⁵⁶⁹ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 354.

5.2.2.3. Извори из домена јавног права од значаја за заштиту од имисија

Поред *Закона о основама својинско-правних односа* и *Закона о облигационим односима* којима се пружа стварноправна и облигациона заштита, велики значај има и низ прописа из домена јавног права којима су утврђени лимити допуштеног нивоа загађења везани за поједине делове животне средине. Они нису изричито поменути у *Закону о основама својинско-правних односа* међу критеријумима за оцену допуштености имисија уз природу и намену непокретности, месне прилике, односно релевантност штете. Ипак, корисно би било приликом најављених законодавних реформи то учинити. „Увођењем јавноправних прописа као мерила за оцену допуштености имисија, створили би се законски услови за стварноправну заштиту од имисија, увек када су оне по свом интензитету и обиму изнад стандардног лимита допуштеног загађења, независно од тога што се земљиште са кога имисије потичу користи на месно уобичајен начин и што власник суседне непокретности тренутно не трпи било какву штету.“⁵⁷⁰ За ово код нас постоји чврста законска потпора, будући да је Србија прошла кроз интензивни процес законодавних реформи у области заштите животне средине.

Према одредбама важећег *Закона о заштити животне средине* грађанскоправна одговорност за штету, за разлику од решења ранијег *Закона о заштити животне средине* из 1991. године, није везана искључиво за професионалне активности у вези са отпадом и опасним материјама, него може бити последица сваке људске активности којом се проузрокује загађење еко-медијума. Ово представља значајан искорак ка потпунијој заштити животне средине, у складу са међународним и европским принципима. Такав нормативни приступ је актуелизовао и питање заштите од имисија, али овог пута у знатно ширем контексту.

*Законом о заштити животне средине*⁵⁷¹ је предвиђена примена посебних прописа када је у питању заштита појединих делова животне средине. Овим прописима је између осталог регулисана заштита ваздуха, воде, земљишта. Уз то је уређена и област управљања и поступања са отпадом, утврђене мере заштите од буке, јонизујућег и нејонизујућег зрачења, као и контаминације ГМО.⁵⁷² Тиме успостављају основни принципи заштите у различитим

⁵⁷⁰ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите*...стр. 358-359.

⁵⁷¹ *Законом о заштити животне средине* се успостављају оквири за регулисање целокупног система заштите животне средине. У члану 1 *Закона о заштити животне средине* се наводи се њиме уређује интегрални систем заштите животне средине којим се обезбеђује остваривање права човека на живот и развој у здравој животној средини и уравнотежен однос привредног развоја и животне средине у Републици Србији.

⁵⁷² Видети: Члан 10, став 1, тачке 1-8 *Закона о заштити животне средине*.

областима, као и допуштени ниво негативних утицаја. За имисиону заштиту поред поменутих посебних прописа из домена заштите животне средине, значајни су и *Закон о експропријацији*,⁵⁷³ *Закон о планирању и изградњи*, *Закон о комуналним делатностима*⁵⁷⁴ и други.

5.2.2.3.1. Заштита ваздуха

*Законом о заштити ваздуха*⁵⁷⁵ успостављен је целовит и јединствен систем заштите ваздуха. Ступањем на снагу овог прописа престале су да важе све одредбе *Закона о заштити животне средине* које су се односиле на заштиту ваздуха, а истовремено је извршена хармонизација са легислативом Европске уније у овој области.⁵⁷⁶ *Законом о заштити ваздуха* уређује се управљање квалитетом ваздуха, одређују мере, начин организовања и контроле спровођења заштите и побољшања његовог квалитета.⁵⁷⁷ Иначе, загађујуће материје у погледу којих се врши оцењивање квалитета ваздуха, су: сумпор и азот диоксид, оксид азота, суспендоване честице, олово, бензен, угљенмоноксид, приземни озон, арсен, кадмијум, никл и бензо(а)пирен. Оцена квалитета ваздуха може се вршити и у погледу других загађујућих материја које су као такве утврђене релевантним међународним прописима.⁵⁷⁸ У циљу ефикасног управљања квалитетом ваздуха,⁵⁷⁹ редовно се спроводи мониторинг, као јединствен систем мерења степена загађења ваздуха и вођења базе података о нивоу његовог загађења. Читав процес мониторинга подразумева успостављање државне, и

⁵⁷³ *Закон о експропријацији* (Службени гласник Републике Србије, бр. 53/95, Службени лист СРЈ, бр. 16/2001 - одлука СУС и Службени гласник Републике Србије, бр. 20/2009 и 55/2013-одлука УС)

⁵⁷⁴ *Закон о комуналним делатностима* (Службени гласник Републике Србије бр. 88/2011).

⁵⁷⁵ *Закон о заштити ваздуха* (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009, 10/2013).

⁵⁷⁶ Видети о овоме више: Золтан Виг, Тамара Гајинов, *Стање и перспективе еколошкоправне регулативе у Србији...* стр. 128-138.

⁵⁷⁷ У овај процес је укључен велики број субјеката, почев од Републике Србије, аутономних покрајина, јединица локалне самоуправе, до привредних друштва, предузетника, као и других правних и физичких лица. Иначе, одредбе *Закона о заштити ваздуха* се не примењују на загађења проузрокована радиоактивним материјама, индустријским удесима и елементарним непогодама, пошто су она предмет посебне регулативе. Праћење квалитета и емисија штетних материја у ваздух обављају надлежни органи управе и правна лица која за то имају одговарајућу дозволу. То се чини по одговарајућим зонама и алгомерацијама, при чему се под зонама подразумевају делови територије наше земље са дефинисаним границама, одређене у циљу оцењивања и управљања квалитетом ваздуха, које при томе појединачно чине карактеристичну функционалну целину. Агломерација је зона са више од 250.000 становника. Изузетно, агломерација може бити и зона са мањим бројем становника, уколико је густина насељености већа од прописане, те постоји оправдана потреба за оценом и управљањем квалитета ваздуха. Видети: члан 5 *Закона о заштити ваздуха*.

⁵⁷⁸ Видети: Члан 8 *Закона о заштити ваздуха*.

⁵⁷⁹ Видети: Чланом 18, став 2 *Закона о заштити ваздуха*. *Уредбом у граничним вредностима емисија загађујућих материја у ваздух* (Службени гласник Републике Србије бр. 71/2010, 6/2011) прописане су граничне вредности емисија загађујућих материја из стационараних постројења. Емисија загађујућих материја у ваздух утврђују се мерењем или израчунавањем емисионих параметара на основу резултата мерења.

великог броја локалних мрежа мерних станица, односно мерних места за фиксна мерења.⁵⁸⁰ Како би се успешно спровело управљање квалитетом ваздуха, потребно је испунити одређене захтеве, које на предлог министарства надлежног за заштиту животне средине, прописује Влада. Под овим захтевима подразумевају се утврђивање нумеричких вредности граничних вредности нивоа загађујућих материја у ваздуху, доњих и горњих граница оцењивања квалитета ваздуха, критичних нивоа, граница толеранције и толерантних вредности, циљних вредности и (националних) дугорочних циљева загађујућих материја у ваздуху, концентрација материја опасних по здравље људи и концентрација о којима се извештава јавност.⁵⁸¹

5.2.2.3.2. Заштита вода

Стање вода у Србији изискује напоре у циљу унапређења и побољшања система заштите овог значајног природног ресурса. Значајан допринос овом процесу свакако је дало усвајање новог *Закон о водама*⁵⁸² 2010. године. Овај пропис је наследио ранији *Закон о водама* из 1991. године, чиме је извршена неопходна хармонизација са прописима Европске уније који се односе на политику заштите вода. Са аспекта имисионог права, значајне су одредбе *Закон о водама* којима су предвиђене забране за уношење у површинске и подземне воде ризичних загађујућих супстанци које могу довести до погоршања тренутног стања, односно прекорачења прописаних вредности квалитета воде, испуштање у јавну канализацију отпадних вода које садрже ризичне супстанце, изнад прописаних вредности или могу штетно утицати на могућност пречишћавања вода из канализације, оштети канализациони систем и постројења за пречишћавање вода, као и здравље лица која одржавају канализациони систем. Такође је *Законом о водама* забрањено коришћење

⁵⁸⁰ Фиксна мерења су она мерења која се врше на фиксним локацијама, континуалним или повременим узимањем узорака у циљу утврђивања нивоа загађујућих материја у складу са релевантним циљевима квалитета података.

⁵⁸¹ Према нивоу загађености, полазећи од прописаних граничних и толерантних вредности, на основу резултата мерења, разликујемо три категорије квалитета ваздуха. У прву спада чист или незнатно загађен ваздух, где нису прекорачене граничне вредности нивоа ни за једну загађујућу материју. Другу категорију чини умерено загађен ваздух, где су прекорачене граничне вредности нивоа за једну или више загађујућих материја, али нису прекорачене толерантне вредности ни једне загађујуће материје. На крају, у трећу категорију, сврставамо прекомерно загађен ваздух, где су прекорачене толерантне вредности за једну или више загађујућих материја. Све наведене категорије ваздуха увек се утврђују по зонама и алгомерацијама на територији Србије.

⁵⁸² *Закон о водама (Службени гласник Републике Србије, бр. 30/2010, 93/2012.) Законом о водама* уређен је правни положај и управљање водама, водним објектима и водним земљиштем, начин финансирања водне делатности, као и надзор над спровођењем читавог система управљања и заштите вода. Иначе, одредбе овог прописа односе на све површинске и подземне воде на територији наше земље, водотоке који чине или пресецају нашу државну границу, и њима припадајуће подземне воде, потом термалне и минералне воде, изузев подземних вода из којих се могу добити корисне минералне сировине и геотермална енергија.

напуштених бунара као септичких јама, остављање материјала који могу загадити воде у кориту за велику воду природних, вештачких водотока и језера, праће возила, машина, опреме и уређаја у површинским водама и на водном земљишту. Граничне вредности емисија загађујућих материја у воде утврђене су *Уредбом о граничним вредностима емисије загађујућих материја у воде и роковима за њихово достизање*.⁵⁸³

5.2.2.3.3. Заштита земљишта

На заштиту земљишта, односно пољопривредног земљишта односе се *Закон о пољопривредном земљишту*⁵⁸⁴ као и *Закон о рударству и геолошким истраживањима*.⁵⁸⁵ На основу њих, донети су бројни подзаконски акти. За имисиону заштиту значајне су одредбе *Закона о пољопривредном земљишту* којима се забрањује одлагања опасних и штетних материја, и то не само у земљиште, него и у оближње канале за наводњавање и одводњавање.⁵⁸⁶ Ради очувања квалитета земљишта, и добијања бољих и здравијих приноса на њему, власнику, односно кориснику се налаже да по потреби, а најмање на сваких пет година врши контролу⁵⁸⁷ плодности обрадивог пољопривредног земљишта и евиденцију количине у њега унетог минералног ђубрива и пестицида.⁵⁸⁸ То омогућава очување пожељних хемијских и биолошких својстава земљишта, односно обезбеђује правилна употреба минералних и органских ђубрива и пестицида.⁵⁸⁹ Изузетно важна мера заштите пољопривредног земљишта јесте и забрана чињења пољске штете,⁵⁹⁰ што подразумева забрану уништавања и оштећења усева, садница, стабала и пољопривредне механизације на

⁵⁸³ *Уредба о граничним вредностима емисије загађујућих материја у воде и роковима за њихово достизање (Службени гласник Републике Србије бр. 67/2011, 48/2012)*. Овом Уредбом се утврђују граничне вредности емисија за одређене групе и категорије загађујућих супстанци за технолошке отпадне воде пре њиховог испуштања у јавну канализацију, технолошке и друге отпадне воде које се непосредно испуштају у реципиент, воде које се после пречишћавања испуштају из система јавне канализације у реципиент и отпадне воде које се из септичке и сабирне јаме испуштају у реципиент. Уз то су одређени и рокови за достизање граничних вредности емисија.

⁵⁸⁴ *Закон о пољопривредном земљишту (Службени гласник Републике Србије, бр. 62/2006, 65/2008 - др. закон и 41/2009.)*.

⁵⁸⁵ *Закон о рударству и геолошким истраживањима (Службени гласник Републике Србије, бр. 88/2011)*.

⁵⁸⁶ Видети: Члан 16, став 1 *Закона о пољопривредном земљишту*.

⁵⁸⁷ Ове активности може да врши привредно друштво или друго правно лице које је регистровано за обављање одговарајуће делатности, располаже одговарајућим техничким и стручним капацитетима и које има овлашћење Министарства надлежног за област пољопривреде. Лица која врше испитивање плодности обрадивог пољопривредног земљишта и утврђивање количине унетог минералног ђубрива и пестицида, дужна су да уз извештај о резултатима испитивања дају и препоруку за употребу појединих врста минералних и органских ђубрива, као и мере за побољшање хемијских и биолошких својстава земљишта.

⁵⁸⁸ Видети: члан 21, став 1 и 2 *Закона о пољопривредном земљишту*.

⁵⁸⁹ Видети: члан 21, став 1 *Закона о пољопривредном земљишту*.

⁵⁹⁰ Јединица локалне самоуправе прописује мере за заштиту од пољске штете и мере за заштиту од спаљивања органских остатака на пољопривредном земљишту.

имањима, наношење оштећења која доводе до смањења продуктивности, структуре и слојева пољопривредног земљишта.⁵⁹¹ Како би се успешно спровело очување расположивог пољопривредног земљишта, спречавање процеса депопулације и разарања земљишног простора, омогућило његово уређење и коришћење, *Законом о пољопривредном земљишту* предвиђено је доношење *пољопривредних основа* заштите, уређења и коришћења пољопривредног земљишта.⁵⁹²

5.2.2.3.4. Заштита од буке

У Србија је тек 2009. године донет закон који се искључиво односи на заштиту од буке. Доношењем *Закона о заштити од буке у животној средини*⁵⁹³ престале су да важе одредбе *Закона о заштити животне средине* које су се односиле на регулисање и контролу нивоа буке. До доношења планираних подзаконских аката, још увек је на снази *Правилник о дозвољеном нивоу буке у животној средини*⁵⁹⁴ из 1992. године којим се утврђују дозвољени нивои буке у средини у којој човек борави, као и методе мерења буке.⁵⁹⁵ Главни циљ *Закона о заштити од буке* јесте да пропише услове и мере за успостављање ефикасне заштите од буке, утврди начине за вршење адекватних мерења њеног нивоа и добијање информација на основу њих, као и да регулише надзор над вршењем свих ових поступака.⁵⁹⁶ Са становишта имисионог права посебно су значајне мере просторног, урбанистичког планирања и акустичког зонирања, обавеза уградње звучне изолације и контроле извора буке, као и израда стратешких карата буке.

⁵⁹¹ Видети: Члан 28, став 1 *Закона о пољопривредном земљишту*.

⁵⁹² *Пољопривредне основе* представљају планска документе који се доносе за територију Републике, а у складу са њом и за територију аутономне покрајине, водећи рачуна о економском, социјалном, еколошком и културно-историјском развоју, али и урбанистичким плановима и другим планским документима.

⁵⁹³ *Закон о заштити од буке у животној средини* (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 36/2009. и 88/2010.). Овај пропис не односи се на буку која настаје на радном месту и у радној околини, буку која настаје у превозном средству, буку која потиче од војних активности на армијским полигонима и активности на заштити од елементарних непогода, природних и других удеса, буку од активности у домаћинству или буку из суседног домаћинства, као и на буку којој су изложени они који је стварају.

⁵⁹⁴ *Правилник о дозвољеном нивоу буке у животној средини* (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 54/92.).

⁵⁹⁵ У складу са *Правилником о дозвољеном нивоу буке у животној средини* у стамбеним зградама при затвореним прозорима дозвољени ниво буке је 35 dB, ноћу 30 dB, изван зграде 40, односно 35 dB, болесничким собама 35 dB, односно 30 dB ноћу, ординацијама 40 dB и дању и ноћу, просторијама намењеним деци, ученицима, пензионерима и старим лицима 35 dB, односно 30 dB, у згради и ван ње 40, односно 35 dB, хотелским собама 35 dB, односно 30 dB.

⁵⁹⁶ Видети: Члан 1, став 1 *Закона о заштити од буке у животној средини*.

5.2.2.3.5. Управљање отпадом

*Законом о управљању отпадом*⁵⁹⁷ успостављен је систем интегралног управљања отпадом. Овај систем подразумева поступање са отпадом од тренутка његовог настанка, преко транспорта, до складиштења, коначне рециклаже и прераде. Адекватна примена оваквих мера даје подршку развоју чистих технологија, као и рационалном коришћењу природних богатстава.⁵⁹⁸ Одредбе *Закона о управљању отпадом* стварају услове за управљање отпадом на начин којим се не угрожава здравље људи и животна средина.⁵⁹⁹ Тако се настоје отклонити, или свести на најмању могућу меру сва штетна дејства отпада, као што су ширење непријатних мириса са депонија, загађивање водених ресурса, угрожавање квалитета приноса на суседним парцелама, као и здравља стоке и других домаћих животиња на суседним имањима.

5.2.2.3.6. Заштита од јонизујућег и нејонизујућег зрачења

Ради отклањања штетних утицаја јонизујућег и нејонизујућег зрачења донети су *Закон о заштити од јонизујућих зрачења и нуклеарној сигурности*⁶⁰⁰ и *Закон о заштити од нејонизујућег зрачења*⁶⁰¹ којима се прописују мере заштите живота и здравља људи и животне средине од ових савремених видова имисија. Ради заштите од јонизујућег зрачења донет је *Програм нуклеарне безбедности и сигурности*, односно утврђен систем контроле и физичке заштите нуклеарних објеката и нуклеарних материјала.⁶⁰² *Правилником о границама радиоактивне деконтаминације лица, радне и животне средине и начину спровођења деконтаминације*⁶⁰³ утврђене су границе јонизујућег зрачења.⁶⁰⁴ Када је у питању нејонизујуће зрачење, усвојени су подзаконски акти којима се утврђују границе излагања

⁵⁹⁷ *Закон о управљању отпадом* (Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2009 и 88/2010.)

⁵⁹⁸ Члан 2, став 1, тачка 2 *Закона о управљању отпадом*.

⁵⁹⁹ Члан 2, став 1, тачка 1 *Закона о управљању отпадом*.

⁶⁰⁰ *Закон о заштити од јонизујућих зрачења и нуклеарној сигурности* (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009, 93/2012).

⁶⁰¹ *Закон о заштити од нејонизујућег зрачења* (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009)

⁶⁰² *Уредбом о утврђивању Програма нуклеарне безбедности и сигурности* (Службени гласник Републике Србије бр. 39/2014.) утврђен је *Програм нуклеарне безбедности и сигурности* који чини њен саставни део.

⁶⁰³ *Правилник о границама радиоактивне деконтаминације лица, радне и животне средине и начину спровођења деконтаминације* (Службени гласник Републике Србије бр. 38/2011).

⁶⁰⁴ Границе радиоактивне контаминације ваздуха, површинских и подземних вода које се користе за производњу воде за пиће, површина у радној средини и земљишта која је последица прописане примене извора јонизујућих зрачења, одређене су у границама годишњег уношења радионуклида у људски организам удисањем и исхраном, јачине ефективне дозе која потиче од спољашњег зрачења, као и изведеним концентрацијама радионуклида.

овом зрачењу, базична ограничења, као и референтни гранични нивои којима се може излагати становништво.⁶⁰⁵

5.2.2.3.7. Заштита од генетски модификованих организама

*Законом о генетички модификованим организмима Србије*⁶⁰⁶ уређује се поступак намерног увођења у животну средину ГМО и производа од ГМО, издавања одобрења за њихову употребу у затвореним системима, као и услови такве употребе. Истим Законом прописан је и поступак за руковање, паковање и превоз оваквих производа. У Србији је забрањен промет ГМО, као и њихова производња у комерцијалне сврхе.⁶⁰⁷ У наредном периоду се може очекивати усвајање новог закона о ГМО, пошто су у току преговори о учлађењу Србије у *Светску трговинску организацију*. Осим тога, и у *Извештају Европске комисије о напретку Србије* констатовано је да регулатива која се односи на ГМО није усклађена са европским стандардима. За сада је неизвесно да ли ће у Србији бити дозвољени производња и промет ГМО. До сада је око 110 градова и општина усвојило декларације против употребе пољопривредног земљишта у те сврхе. Такав став подржавају и бројне еколошке невладине организације.⁶⁰⁸ Уколико би Србија дозволила производњу ГМО, то би негативно утицало на развој конвенционалне и органске пољопривреде и свакако повећало опасност од генетских контаминација. Чак и када би новим законским решењима био дозвољен само промет ГМО, то би изискивало значајно поштравање контроле производа на тржишту, ради ефикасније заштите потрошача. У овом контексту треба указати и на чињеницу да недавно усвојени *Закон о заштити потрошача*⁶⁰⁹ не садржи ни једну одредбу која се тиче ГМ производа. Са друге стране, *Закон о безбедности хране*⁶¹⁰ предвиђа да је за стављање у промет ГМ хране за људску употребу и хране за животиње неопходно прибављање дозволе коју у форми решења издаје министар надлежан за послове пољопривреде, уз претходно прибављено мишљење Стручног савета.⁶¹¹ *Законом о заштити потрошача и правилницима о декларисању и безбедности хране* забрањено је скривање битних својстава хране, у које свакако спада и присуство ГМО. Правна заштита би свакако била много ефикаснија ако би посебном законском нормом била експлицитно утврђена

⁶⁰⁵ *Правилник о границама излагања нејонизујућем зрачењу (Службени гласник Републике Србије бр. 104/2009).*

⁶⁰⁶ *Закон о генетички модификованим организмима (Службени гласник Републике Србије бр. 41/2009).*

⁶⁰⁷ Видети: Члан 2 *Закона о генетички модификованим организмима.*

⁶⁰⁸ Видети о овоме више: Тамара Гајинов у: Душан Николић, Тамара Гајинов, *op.cit.* стр. 101- 103.

⁶⁰⁹ *Закон о заштити потрошача (Службени гласник РС бр. 62/2014).*

⁶¹⁰ *Закон о безбедности хране (Службени гласник РС бр. 41/2009).*

⁶¹¹ Видети: Члан 61, ставове 1 и 3 *Закона о безбедности хране.*

обавеза да такви производи буду на одговарајући начин обележени. Такође, требало би поштрити и мере контроле при увозу прехранбених производа.

Имисионо право Србије ће у складу са најављеним законодавним реформама несумњиво доживети одређен промене. Кодификација би допринела обједињеном регулисању материје имисија. Овакво решење би допринело прецизнијем разграничењу појединих стварноправних и облигационоправних захтева. Уз то у домену грађанскоправне заштите од имисија потребно је јасније дефинисање одређених правних стандарда или давање ближих смерница судовима за њихово тумачење. Материјалноправне прописе неопходно је ускладити са основним постулатима парничне процедуре, чиме би се отклониле бројне процесноправне тешкоће за пружање заштите од имисија, о којима ће касније бити више речи.

Данас институт имисија изискује целовитији и савременији нормативни приступ. Овакви штетни утицаји увелико превазилазе класичне оквире суседства и истовремено предствљају својеврстан облик ограничења права својине, конституисан у општем интересу, ради заштите животне средине. Ово захтева чвршће повезивање приватног и јавноправног домена заштите животне средине. То намеће потребу за увођење већих рестрикција појединим својинским овлашћењима, уз скретање пажње пре свега на еколошку димензију права својине. Све ово представља јасан пут даљем оснаживању имисионоправне регулативе, ради давања већег доприноса систему заштите животне средине.

6. Теоријски основи одговорности за имисије

Појам имисија се временом мењао. Традиционално одређење овог правног института наслеђено из римског права је знатно проширено. Тако је он само делом задржао свој првобитни смисао и значење. Пратећи ове процесе, правна теорија је временом развила различита схватања о основу грађанскоправне одговорности за штету причињену имисијама. Сва она полазе од одговорности за имовинску, односно неимовинску штету причињену власницима и корисницима суседне непокретности. Додатни корак начињен је захваљујући новијим схватањима према којима имисије предствалају најразличитије видове повреда и нарушавања интегралног стања животне средине и проузроковање опасности, кроз афирмацију система превенције. Овакво схватање имисија наметнули су и потребу за пружањем заштите и самој животној средини, као самосталном ентитету, мимо традиционалног концепта заштите грађанских субјективних права.

Специфичност имисија, као правног института и његова веза са стварним, али и управним правом, подстакла је многе теоретичаре да изнесу врло занимљива и оригинална, но често и неприменљива и противуречна схватања о основу имисионе одговорности.

6.1. Теорија кривице

Према опште прихваћеном схватању свако лице дужно је да надокнади штету коју је другоме проузроковало својом кривицом. Кривица постоји како у случају када је штета проузрокована намерно, тако и услед непажње. Кривица штетника је везана за „одређен степен ангажовања његове воље, и то од намере, као највишег степена, до одређеног степена непажње, када воља није довољно ангажована, услед чега је дошло до чињења, односно нечињења које је довело до штете.”⁶¹² Штетникова кривица подразумева доказивање каузалног, узрочно-последичног односа између штетникове воље и саме штете.

Присталице теорије кривице, првобитно су одговорност за имисије везивали за поступке власника једне непокретности и штету која је причињена власницима, односно корисницима суседних непокретности. Ипак, овакво схватање би данас било могуће применити искључиво у модификованом облику, будући да имисије погађају имовинске и

⁶¹² Оливер Антић, *Облигационо право*, Правни факултет Београд, 2011. стр. 467.

неимовинске интересе ширег круга лица. Тако би одговорност за имисије по основу кривице морала подразумевати одговорност за уношење било чега штетног у животну средину, јер институт имисија данас „апсорбује“ и све штетне емисионе утицаје.

Схватање теорије кривице, потиче из француске правне теорије. Као што је већ речено, у француском праву имисије нису посебно регулисане, али је кроз судску праксу уобличен посебан концепт забране прекомерног узнемиравања у суседским односима (*troubles de voisinage*). Одговорност за прекомерна сметања у суседским односима, према становишту теорије кривице, јавља се као последица скривљених делатности власника једне непокретности, који на околна земљишта испушта штетне материје и тиме наноси знатну штету имовинским и неимовинским интересима власника суседних непокретности.

Према присталицама ове теорије, одређена толеранција је нужна, али ипак постоје границе која се не смеју прећи. Тако, није важна искључиво намера имитента да нанесе зло, колико сама чињеница да је прешао установљене границе толеранције. Будући да делује у сопственом интересу, кривица имитента је у томе што је натерао суседе, да трпе нешто што је неподношљиво. Чим штета пређе границе подношљивости постоји и кривица.⁶¹³ И обратно, кривице нема, уколико штета не пређе одређену меру. „Поставити овакво правило, ипак не значи мешати кривицу и штету, него само применити општа правила која се везују за кривицу.“⁶¹⁴

Сама кривица, ипак, није довољна за објашњење одговорности у суседским односима, обзиром да одговорност настаје тек уколико би суседу била нанета штета. Због тога се објашњење основа одговорности према теорији кривице, допуњава једним објективним критеријумом какво је прекорачење одређених граница оштећења, односно проузроковање прекомерне штете. Кривица увек представља повреду неке обавезе, одступање од неког стандардног понашања, што нужно подразумева и одговорност за штету. Ипак, могуће је прекршити неку обавезу, али при томе само повећати ризик за наступање штете или чак не изазвати баш никакве штетне последице. Када је у питању штета, треба имати у виду да се она појављује у два различита значења. Једно се односи на хипотетичку штету, према којој се процењује понашање починиоца, а друго се тиче ефективно проузроковане штете. Само се оваквим објашњењем теорија кривице као основа имисионе одговорности може одупрети критикама да овакав приступ меша кривицу и штету.⁶¹⁵

⁶¹³ Олга Терзин Букта, *op. cit.* стр. 518.

⁶¹⁴ Милан Петровић, *op. cit.* стр. 116-117.

⁶¹⁵ *Ibidem.*

Ипак, бројне су ситуације у којима судови не смеју забранити обављање неке делатности, уколико је за њу имитент добио дозволу надлежног државног органа, иако се таквим радњама наноси штета. Тада судови обавезују штетника на накнаду само прекомерне штете у новцу и допуштају му даље обављање делатности. Тиме фактички проглашавају допуштеним, иначе недопуштене радње. И у таквим ситуацијама, кривица може да остане основ одговорности у суседским односима. Тако, питање мера за које ће се суд одредити спадају пре у област накнаде штете, него у област утврђивања основа одговорности. Ипак, овај аргумент би био ваљан само у случају када би судови штетника осуђивали на накнаду целокупне штете коју је проузроковао.⁶¹⁶ Но, уколико је штетник у обавези на накнаду само дела штете коју је проузроковао, како је то увек случај код оних штета причињених приликом обављања делатности за које је прибављено одобрење надлежних органа, о кривици као основу одговорности више не може бити речи. Због ове чињенице критиковани су ставови теорије кривице. Кривица подразумева недопуштеност и у том случају ће суд забранити такве недопуштене радње, односно досудити потпуну накнаду штете. У супротном, неку другу допуштену радњу којом се не угрожавају интереси другог лица суд неће забранити, нити досудити накнаду штете. Самим тим, незамисливо је да једна те иста радња обједињује у себи оба својства - допуштеност и недопуштеност.

Иако је имала бројне присталице, теорија кривице је ограниченог домета и малог практичног значаја. Одговорност по основу кривице, претпоставља да је штета наступила услед таквог понашања, којим се одступа од редовног, уобичајеног, стандардног понашања пажљивог човека.⁶¹⁷ Ипак штете од имисија, како индивидуалних, тако и скупних најчешће нису последица одступања од стандардног понашања, пошто до имисионих штета долази често и при уобичајеном вршењу неке делатности. Тако, уколико до имисионе штете дође и поред стандардног понашања неког лица, кривице не може бити. Чак и када бисмо претпоставили да у неким случајевима може постојати кривица, код скупних имисија постоји посебан разлог одбацивања кривице као основа одговорности, јер она претпоставља могућност идентификовања и индивидуализације субјеката одговорних за штету. Често то није могуће учинити код скупних имисија, јер штете наступају тек укупношћу појава које су последица здружених активности разних имитената, где је изузетно тешко издвојити правог

⁶¹⁶ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби ...*стр. 65.

⁶¹⁷ Љубиша Милошевић, *Штете од шкодљивих материја и и питање накнаде тих штета*, Институт за упоредно право, Београд, 1972. стр. 37-38.

штетника и одредити удео његове одговорности у укупној штети.⁶¹⁸ Поред тога, теорија кривице има ограничен домашај, како узима у обзир искључиво штете на добрима власника суседне непокретности. Због тога су француски теоретичари били принуђени да шире приступ теорије кривице и ван искључиве одговорности у суседским односима.

6.2. Теорије о објективној одговорности

За разлику од теорије код које се основ имисионе одговорности везује за кривицу, присталице више различитих теорија о објективној одговорности заступају потпуно другачију концепцију. Према њима се одговорност штетника за имисије којима се угрожавају интереси суседа и ширег круга лица, заснива на принципу узрочности.

Објективне теорије су међусобно веома различите, па је проблем пронаћи адекватан редослед за њихово излагање, као и проналажење ширих категорија по којима би биле сврставане. У нашој правној теорији постоји само једна класификација у којој је као критеријум узет степен њихове блискости, односно удаљености од категорије кривице, као средишта одговорности за штету од имисија.⁶¹⁹ Прихватајући овакву поделу, у раду ћемо изложити основна схватања о теорији злоупотребе права, потом о теорији пропуста у чувању, затим о теорији прекомерног, односно изузетног вршења права својине, о теорији ризика, о теорији о одговорности за штету проузроковану у стању нужде, о теорији експропријације, о теорији једнакости пред јавним теретима, односно теорији „посебне жртве“. На крају ћемо изложити сопствени став о основу имисионе одговорности.

6.2.1. Теорија о злоупотреби права

Теорија о злоупотреби права настала је на основу схватања да се вршење права својине мора кретати „не само у границама постављеним објективним правом, него и у складу са циљем и духом самог права, односно моралом.“⁶²⁰

За разумевање упоришта ове теорије неопходно је објаснити суштину института злоупотребе права. У теорији постоји неколико објашњења. Према субјективној или класичној концепцији, злоупотреба права представља вршење права са циљем да се другоме

⁶¹⁸ Јожеф Салма, *О имисијама...* стр. 109.

⁶¹⁹ Оваква класификација објективних теорија о основу имисионе одговорности дата је у монографији Милана Петровића *Индустријско суседство и одговорност за штету*. Видети: стр. 123 и даље.

⁶²⁰ Мирослав Лазих, *Суседска права и злоупотреба права, Приступ правосуђу-инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2009. стр. 154.

нашкоди. За другу концепцију полазна основа су схватања која у злоупотреби права виде кривицу при вршењу права. Оваква становишта заснована су на идеји да злоупотреба права постоји не само онда када се право врши злонамерно, него када се врши непажљиво, односно квази-деликтно. Треће схватање института злоупотребе права је објективно и њега прихватају финалистичке теорије. Према њима, злоупотреба права постоји и код „недостатка интереса у вршењу права, поремећају равнотеже интереса, абнормалном вршењу права или пак скретању права са назначене функције (економске и социјалне намене), па и код невршења на поштеђујући начин.“⁶²¹

Пресудом француског Касационог суда из 1915. године у случају *Clément-Bayard v. Coquerel* како се сматра „постављене су основе савремене теорије о злоупотреби права.“⁶²² Поједини аутори, међутим, сматрају да је она проистекла из две одлуке које су још средином XIX века донели нижестепени судови. Прву је донео Апелациони суд у Колмару 1855. године у вези са случајем *Doerr v. Keller*, а другу годину дана касније суд у Лиону у случају *Badoit v. André*.⁶²³ Генерално, „теорија о злоупотреби права је на посредан начин омогућила судовима да делују корективно уколико се субјективно право врши у намери да се другоме нашкоди и ако не постоји лична корист за власника од таквог поступања. Тиме је несумњиво учињен значајан напредак у правцу морализације својинских односа.“⁶²⁴

Одговорност за штету од имисија се, ипак, не може свести на злоупотребу права, без обзира како се овај институт формулише. Код теорије злоупотребе права такође постоји проблем у објашњењу имисионе одговорности настале приликом делатности „легалних загађивача“, који свакако не наносе штету суседу без легитимног основа, озбиљног и оправданог интереса, што је неспојиво са финалистичком концепцијом злоупотребе права. Злоупотреба права је увек недопуштена и санкција за овакве радње није само накнада штете у новцу, него и забрана таквог вршења права, а када је могуће и повраћај у пређашње стање. За разлику од тога, делатност штетника који врше опште корисну делатност, за коју је

⁶²¹ Мирослав Лазић, *Суседска права и злоупотреба права...* стр. 155.

⁶²² У овом случају *Jules Coquerel* је на својој парцели подигао 16 метара високу ограду са металним шилџима поред парцеле суседа *Adolphe Clément-Bayard*-а, на којој се налазило пристаниште и хангар за вазухоплове (дирижабле). Будући да је 1912. године једна летелица оштећена јер је закачила ограду, *Clément-Bayard* је поднео тужбу суду ради накнаду штете и тражио да се *Coquerel*-у наложи уклањање конструкције. Тужени је позивајући се на члан 544 *Code civil*-а, тврдио да на својој непокретности може да чини све што жели. Ипак, Суд је га је обавезао на накнаду штете и уклањање конструкције, сматрајући да је злоупотребио своје право. Наведено према: Душан Николић, *Апсолутност својине у француском праву*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 4/2014. стр. 94-95.

⁶²³ Наведено према: Душан Николић, *Апсолутност својине у француском праву...* стр. 95.

⁶²⁴ Душан Николић, *Апсолутност својине у француском праву...* стр. 95-96.

прибављена дозвола надлежног органа је допуштена и подразумева искључиво накнаду прекомерне штете и то најчешће у новцу.

Имисије у већини случајева подразумевају продор материјалних честица на суседну непокретност, што доводи до прекорачење граница права својине. За разлику од тога, код злоупотребе права својине, ималац права остаје у границама свога права. Зато би се на институт злоупотребе права могли свести само неки случајеви, и то пре свега негативних имисија. Такође, многа понашања, која су првобитно третирана као злоупотреба права, временом су изричито забрањена и добила карактер „суседскоправних или других облика ограничења права својине”.⁶²⁵ Самим тим, када одређено ограничење права својине буде законски конкретизовано, његово прекорачење се више не третира као злоупотреба права.⁶²⁶ Злоупотреба права представља институт којим се врши „морализација права, посредством примене правних стандарда од стране суда, а према околностима случаја и месних обичаја, што омогућава да право прати динамику друштвеног живота”.⁶²⁷ Због своје „општости” институт злоупотребе права се примењује супсидијарно. Тако његовој примени има места само уколико неким „другим институтом није већ обухваћена идеја забране злоупотребе права”.⁶²⁸

6.2.2. Теорија о одговорности због пропуста у чувању опасне ствари

Опасна ствар је она која својим положајем, функцијом и другим особинама представља повећан ризик од штетног дејства по окружење у којем се налази.⁶²⁹ Штета настала деловањем таквих ствари накнађује се без доказивања кривице. Ово представља један вид објективне одговорности који ствара претпоставку о одговорности „чуvara” опасне ствари. Тако, само у случају да је штета настала услед више силе, искључиве кривице трећег лица или самог оштећеног, долази до искључења одговорност обавезног лица.

На основу оваквог приступа настала је теорија о имисијама као пропусту у чувању опасних ствари, односно вршења опасних делатности. Тако је део француских теоретичара одговорност за прекомерно узнемиравање (*troubles de voisinage*) покушао да подведе под одредбе *Code civile*-а које се односе на одговорност у случају пропуста у чувању ствари.⁶³⁰

⁶²⁵ Мирослав Лазић, *Суседска права и злоупотреба права...* стр. 157.

⁶²⁶ *Ibidem.*

⁶²⁷ *Ibidem.*

⁶²⁸ Владимир Водинелић, *op.cit.* стр. 223. Видети исто: Дубравка Класичек, *op. cit.* стр. 181.

⁶²⁹ Јожеф Салма, *Облигационо право*, Правни факултет Нови Сад, 2004. стр. 475.

⁶³⁰ Видети: члан 1384 став 1 *Code civil*-а.

Ипак, овакво становиште захтева значајно проширење концепта какав је „пропуст у чувању.”⁶³¹

За разматрање основних постулата ове теорије нужно је указати на само значење пропуста у чувању. Тако, према једној групи присталица ове теорије овакав пропуст постоји када је чувар био немоћан да задржи ствар у својој власти, под својом контролом, па због тога није било могуће управљати таквом ствари.⁶³² Ако пак, ствар проузрокује штету, а њом је и тада управљао чувар, не можемо говорити о пропусту у чувању. За друге присталице ове теорије, пропуст у чувању доказује се самим наступањем штете, без обзира да ли је чувар у том тренутку управљао стварју или не. Зато је према мишљењу ове групе теоретичара, имитент увек дужан да предузме посебне мере предострожности да његова делатност не проузрокује штету суседима.⁶³³ Уколико до штете ипак дође штетник је одговоран по принципу објективне одговорности.

Француски судови углавном одбацују примену принципа објективне одговорности у случају прекомерног узнемиравања у суседским односима. Као што је већ речено, у англоамеричком праву, спор *Rylands v. Fletcher* представља први случај одговорности у коме је утврђена обавеза чувања ствари.⁶³⁴ У њему је изнета формулација, која је касније постала општеприхваћено становиште у већини држава *common law*-а, да лице које из властитих циљева донесе, скупља и чува на својој непокретности нешто што може нанети зло, мора то да чини на своју одговорност, у противном ће бити одговорно за штету проистеклу од оваквих ствари.⁶³⁵

Одговорност за штете од имисија се не може увек свести на одговорност за опасну ствар. Наравно, постоје ситуације када су имисије последица вршења опасних делатности, односно руковања опасним стварима. Тако би се становиште о пропусту у чувању опасне ствари, односно вршењу опасне делатности, могло односити искључиво на позитивне, односно материјалне имисије. Имисиона одговорност повлачи како одговорност за насталу штету, тако и за случај изазивања опасности од штете. Опасност од имисионе штете није обичан ризик који прети, него представља ризик који делује, те је само питање времена када

⁶³¹ Примена става 1 члана 1384 *Code civil*-а на имисионе штете наилази на тешкоће, будући да штета до које је дошло услед пропуста у чувању треба да буде таква да је ствар измакла контроли чувара који није предвидео, нити је могао да спречи наступање штете. Имисионе штете ретко подразумевају изванредне околности на страни штетника.

⁶³² Жожеф Салма, *Облигационо право*...стр. 132.

⁶³³ Олга Терзин Букта, *op.cit.* стр. 519.

⁶³⁴ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 74.

⁶³⁵ Lewis T. Ellis, *Winfield On Tort*, Sweet & Maxwell, London, 1954. стр. 585.

ће штета настати.⁶³⁶ За разлику од тога, одговорност за деловање опасне ствари по основу пропуста у чувању подразумева умањења вредности туђег добра, не и саму претњу таквом добру.

6.2.3. Теорија прекомерног (изузетног) вршења права својине

Према теорији прекомерног или изузетног вршења права својине основ одговорности за прекомерно узнемиравање у суседским односима представљају штетне радње којима се излази из оквира уобичајених човекових активности.⁶³⁷ Ово подразумева да је починилац штете својину употребио на абнормалан, изузетан начин, и при томе нарушио постојећу равнотежу у суседским односима. Оцена прекомерности акта који представља основ одговорности, подразумева поређење оваквог понашања са неким другим нормалним и прихватљивим поступком. То у суштини значи разликовање скривљеног у односу на нескривљено понашање.⁶³⁸ Поред тога неопходно је јасно прецизирати шта се сматра прекомерним актом, будући да овакав правни стандард зависи од места и времена.

Од средине XIX века француски судови су донели низ одлука на основу којих се постепено развила идеја о томе да власник мора користити непокретност тако да не оптерећује своје суседство преко разумне мере.⁶³⁹ У једној одлуци Касационог суда из 1971. године установљен је принцип објективне одговорности, односно одговорности без обзира на кривицу за прекомерно узнемиравање суседа.⁶⁴⁰ Након тога је у једној одлуци из 1986. године формулисано начело да нико не може другоме да проузрокује прекомерно сметање.⁶⁴¹

6.2.4. Теорија ризика

Крајем XIX века у француској теорији развило се схватање да се одговорност за случајеве прекомерног сметања у суседским односима заснива на проузрокованом ризику. Присталица ове теорије овакву одговорност „ослобађају“ примеса било чега што би

⁶³⁶ Жожеф Салма, *Облигационо право...* стр. 475.

⁶³⁷ Овакво схватање базира се на ставовима француског теоретичара *Georges Ripert*-а. Он је у својој докторској дисертацији, написаној још пре више од једног века, поставио питање основа одговорности за имисије. Видети о овоме више: *Georges Ripert, De l'exercice du droit de propriété dans ses rapports avec les propriétés voisines (Остваривање својинских права у суседским односима)* (докторска дисертација), 1902. Наведено према Милан Петровић, *op.cit.* стр. 139. Ипак, *Ripert* је свој почетни став о прекомерности акта којим се изазивају сметања у својим каснијим радовима у потпуности напустио.

⁶³⁸ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...*стр. 66.

⁶³⁹ Душан Николић, *Апсолутност својине у француском праву...* стр. 96.

⁶⁴⁰ *Cour de cassation, troisième chambre civile, arrêt du 4 février 1971.* Наведено према: Душан Николић, *Апсолутност својине у француском праву...* стр. 96.

⁶⁴¹ *Cour de cassation, troisième chambre civile, arrêt du 19 novembre 1986.* Наведено према: Душан Николић, *Апсолутност својине у француском праву...* стр. 96.

подсећало на кривицу.⁶⁴² За разумевање одговорности за случајеве сметања у суседским односима релевантан је појам ризика. Па је тако за штету одговоран сваки творац једног изузетног ризика, који мора да сноси све његове последице, у односу на лица која их не морају трпети, пошто нису допринела ни његовом настанку, ни реализацији. Одговорност у овом случају настаје као последица створеног ризика, што повлачи изрицање превентивних санкција којима се отклања повећана опасност од наступања штетних последица.

6.2.5. Теорија о одговорности за штету проузроковану у стању нужде

Поједини француски теоретичари одговорност за прекомерна сметања у суседским односима везују за стање нужде. При томе, овом појму дају веома широк домашај и проглашавају га самосталним основом грађанскоправне одговорности. Класично схватање стања нужде подразумева проузроковање штете, да би се од себе или другог отклонила непосредна претећа опасност. У стању нужде види се једна врста невоље, зла чије је наступање неизбежно. То подразумева ситуацију у којој се настоји избећи веће или једнако зло, проузроковањем мањег или једнаког зла. Ово представља далеко ширу дефиницију стања нужде од оне коју прихвата већина грађанских законика.⁶⁴³

Теорија одговорности за штету у стању нужде није на адекватан начин дала објашњење одговорности за сметања у односима суседства. Један од кључних разлога за то је што у случају имисија не постоји никаква претња злом или невољом одговорном лицу. Такође, сувише проширен појам и смисао стања нужде показао се као крајње неприхватљив. Управо због тога ова теорија нема готово никакав практичан значај у објашњењу правне природе одговорности за штету од имисија.

⁶⁴² Милан Петровић, *op.cit.* стр. 143.

⁶⁴³ Тако је параграфом 1306а *Аустријског грађанског законика* прописано да: „Ако ко проузрокује штету у стању нужде, да би од себе или од другог отклонио непосредну претећу опасност, онда ће судија пресудити да ли се и у ком опсегу штета има надокнадити, оцењујући: да ли је оштећени пропустио одбрану с обзиром на опасност која је другом претила, као и однос величине оштећења према овој опасности и најзад имовину штетника и оштећеног.“ У *Немачком грађанском законнику* је стање нужде одређено још уже, исто као и у *Швајцарском грађанском законнику*, односно *Швајцарском законнику о облигацијама*. Тако се стање нужде везује за повреду права својине на ствари, па сопственик једне ствари није овлашћен да забрани деловање неког другог на тој ствари, ако је то деловање нужно за отклањање непосредне опасности. *Закон о облигационим односима* у члану 161 прописује: „Ко у нужној одбрани проузрокује штету нападачу није дужан накнадити је, осим у случају прекорачења нужне одбране.“ Став 2 истог члана предвиђа да: „Кад неко проузрокује штету у стању нужде, оштећеник може захтевати накнаду од лица које је криво за настанак опасности штете, или од лица од којих је штета отклоњена, али од ових последњих не више од користи коју су имали од тога. У ставу 3 је наведено да „Ко претрпи штету отклањајући од другог опасност од штете, има право захтевати од њега накнаду оне штете којој се разумно изложио.“

6.2.6. Теорија о експропријацији

Сваки уплив државе у приватне позиције појединца којим се од њега захтева посебна жртва, коју други не чине у јавном интересу, нужно подразумева накнаду као еквивалент за учињену жртву.⁶⁴⁴ Према присталицама теорије експропријације накнада за неотклоњиве имисије третира се као компензација за поремећену равнотежу између својинских права. Иначе, питање одговорности у односима суседства, присталице теорије експропријације не посматрају са аспекта штетникове радње, већ се искључиво испитује положај оштећеног, који је лишен одређених права. Из тог разлога му припада право на правичну накнаду.⁶⁴⁵

Поједини француски теоретичари су покушали да одговорност за сметање у суседским односима подведу под институт експропријације. У неким ситуацијама се заиста показује као разумно и корисно да штетник не обустави своју делатност, већ да обештети лица којима таквом делатношћу наноси штету. То су случајеви у којима привредни и индустријски развој друштва претежу над индивидуалним интересима појединаца.

Теорија према којој се имисиона одговорност своди на експропријацију имала је своје присталице и ван граница Француске. Тако ју је заступао италијански професор *Rotondi*, иначе један од редактора *Италијанског грађанског законика* из 1942. године. Према ставу овог теоретичара све имисије које прелазе разумне границе требало би да буду санкционисане забраном обављања делатности. Ипак, у одређеним случајевима приватни интерес мора бити жртвован, уколико то налаже друштвена нужност. Тако индустријска производња и друге делатности имитента делимично „експропришу” интересе одређеног круга угрожених и оштећених појединаца, како је сматрао *Rotondi*.

Понекад су се и судови позивали на институт експропријације у споровима везаним за накнаду имисионих штета. И Врховни суд Југославије је у време примене *Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације* доводио у везу трајне штете проузроковане путем рудничких постројења са експропријационим захтевима. Међу њима, посебну пажњу заслужује решавање проблема штетних имисија Рударско-топионичарског басена „Бор”, будући да се од почетка рада

⁶⁴⁴ О правној природи института експропријације, њеној јавној (управноправној) и приватној (грађанскоправној) природи, видети више: Драган Милков, *Експропријација - између приватног и јавног, Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2/2011. стр. 43-62. Експропријацију као посебан правни институт познају скоро сви правни системи. Иако је означен различитим називима, свуда су му смисао и суштина исти. У образложењу једне пресуде *Врховног суда Црне Горе* се између осталог констатује: „укњижба права својине на експроприсаној непокретности на име корисника експропријације подразумева да је донијето рјешење о накнади и извршена обавеза у погледу плаћања исте.” (*Пресуда Врховног суда Црне Горе, Рев. бр. 1112/13 од 03.06.2014. године*).

⁶⁴⁵ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 151. Видети исто: Олга Терзин Букта, *op.cit.* стр. 519.

настојало вансудски обештети околно становништво.⁶⁴⁶ У појединим периодима ово питање је решавано на различите начине. Најпре су формиран посебни фондови из којих је сваке године плаћана накнада штете околном становништву, за претходни период. Но, обзиром на константно дејство штетних гасова и отпадних вода трагало се за трајнијим решењем овог проблема. Због тога је крајем 1967. године донета одлука да се питање обештећења коначно реши, тако што би се сва оштећена земљишта откупила. За земљишта која власници не желе да продају, исплатила би се једнократна накнада која би представљала еквивалент свих користи које власници за ранији и будући период, губе због оштећења земљишта.⁶⁴⁷ Већина грађана са овог подручја је кроз вансудска поравнања прихватила знатно нижу накнаду од стварно претрпљене штете. Тако су практично, прећутно уважили специфичне околности настајања штете, а посебно чињеницу да од делатности рудника и сами остварују користи кроз привредни напредак и развој.⁶⁴⁸ Мали број грађана није прихватио услове који су понуђени за обештећење и покренуло је спорове.⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ Пре него што је борски рудник почео да ради, ово подручје је представљало област изузетно богату шумом, ливадама, пашњацима, ораницама, вртовима и воћњацима. Поред тога становништво се на овом подручју бавило и сточарством. Рад рудника узроковао је штетне имисије сумпора и других отровних гасова, као и изливања отпадних вода. Услед тога, према елаборату из 1958. године, штету је претрпело 2416 домаћинстава или преко 85% од укупног броја. Оштећено подручје обухватало је атаре насеља: Бор, Брестовац, Кривељ, Оштрељ и Слатина. У опсежном елаборату који је то време урађен констатовано је да се ради о проблему чије решење прелази функцију судова, те је закључено да је потребно хитно доношење одговарајућих прописа. Целом дужином тока Борско-Вражограничке реке и Великог Тимока на 1377 ha најплоднијег приобалног земљишта дошло је до изливања природних наноса. Загађене отпадне воде затровале су и воду Борско-Вражограничке реке, као и Тимока. На основу анализе здравственог стања становништва у овој области, утврђено је да су један од најчешћих узрока смрти, у укупној структури морталитета, болести органа за дисање. Такође, констатован је и висок морталитет одојчади. Видети о овоме више: Милка Јанковић, *Грађанскоправна заштита животне средине, Архив за правне и друштвене науке*, бр 2/1974. стр. 235-236.

⁶⁴⁷ У спровођењу ове одлуке формирана је комисија стручњака која је само на подручју општине Бор са околним селима откупила 84474,01 ha оштећеног земљишта, а истовремено је путем вансудских поравнања извршено трајно обештећење за 1043800,39 ha земљишта које власници нису хтели продати.

⁶⁴⁸ Милка Јанковић, *op.cit.* стр. 238-239.

⁶⁴⁹ Један такав спор решен је пресудом *Окружног суда у Зајечару*. Став овог Суда заслужује посебну пажњу, будући да су досуђене накнаде за оштећено земљиште према висини накнаде коју су други оштећени грађани остварили вансудским поравнањем. Суд је овај износ сматрао правичним. Самим тим није прихваћен налаз и мишљење вештака у спору, према коме је висина претрпљене штете пет пута већа. (*Окружни суд у Зајечару II 1269/69*). Сличан став са мањим одступањима изражен је кроз већи број касније донетих судских одлука у којима су судови позивали на одредбе тада важећег *Закон о експропријацији (Службени лист СФРЈ бр. 11/68)*. Овим Законом је прописано да ће се при одређивању накнаде за експроприсану непокретност ценити корист коју она може дати при редовним коришћењу, корист коју је сопственик имао од те непокретности, улагања сопственика у ту непокретност, тржишна цену уколико је израз ових околности, потом да ли је и колико непокретност служила ранијем сопственику, да ли је сопственик за искоришћавање те непокретности употребљавао свој лични рад и рад чланова свог домаћинства. На ову накнаду утичу и околности као што је место у којем се непокретност налази. То може бити насеље и туристичко подручје или његова близина, односно подручје близу саобраћајница, вештачких језера, канала мелиорационих и других објеката. Одредбе *Основног закона о рударству (Службени лист СФРЈ бр. 23/1964.)* предвиђале су да ће се посебним законом регулисати накнада штете која нужно настаје за време и по престанку рударских радова на већој површини земљишта, односно накнада штете која се наноси већем броју лица услед слегања земљишта, јамских пожара, поплава и других догађаја проузрокованих рударским радовима. Околност да у то време посебан закон о

Настојања Рударско-топионичарског басена „Бор” да откупи сва оштећена земљишта и на њима обнови флору била је потпуно у складу са уставним принципима заштите животне средине. Ипак, постигнути резултати нису били задовољавајући, јер подаци показују да је знатно већа површина оштећених земљишта остала у поседу власника који су вансудским поравнањем прихватили новчану накнаду штете, али је нису употребили за обнављање оштећеног земљишта. Проблем загађења на овом простору су и данас једна од „црних рупа” на еколошкој мапи Србије,⁶⁵⁰ јер Бор и његова околина, према свим годишњим извештајима, имају и даље најлошији квалитет ваздуха.

Теорија експропријације има велик број присталица. Ипак, и њој, као и претходним се морају упутити и одређене критике. Оне се најпре темеље на чињеници да експропријација подразумева сложен претходни поступак и одлуку о, по правилу, трајном одузимању неког права, док код одговорности за имисије нема никаквог претходног поступка, а није увек присутна ни трајност сметњи. Иначе, идеја о свођењу имисионе одговорности на институт експропријације доводи до погрешног изједначавања одузимања и ограничавања права својине у јавном интересу, са сметањем у домену суседских односа. Експропријација нужно подразумева умањење имовине једног лица уз истовремено, у целом обиму, увећање имовине другог лица, које је, по правилу, увек држава. Ако таквих околности не би било експропријација не би имала никакву сврху. За разлику од тога, код одговорности за имисије „сиромашење” оштећеног не производи нужно „богаћење” штетника. Због ових околности теорија експропријације и поред својих добрих страна, није у стању да понуди адекватан одговор на питање правне природе одговорности за имисије.

6.2.7. Теорија једнакости пред јавним теретима и теорија жртве

На темељима теорије експропријације, уз кориговање неких њених недостатака и усвајање исправних ставова, као што је испитивање положаја оштећеног, настала је теорија

накнади ових штета није донет основано је упутила судове да примењују одредбе тадашњег *Закона о експропријацији* који утврђује правичне накнаде за експроприсане непокретности. (Наведено према: Милка Јанковић, *op.cit.* 238-240). Слична правила важе и данас будући да је чланом 55 став 1 *Закона о рударству и геолошким истраживањима* утврђено да се експропријација ради геолошких истраживања и експлоатација резерви минералних сировина и геотермалних ресурса, који су *Стратегијом управљања минералним ресурсима Републике Србије*, одређени као минералне сировине и геотермални ресурси од значаја за нашу земљу, сматрају делатностима од јавног, односно општег интереса. Док је ставом 3 истог члана прописано да ће се експропријација непокретности вршити сходно прописима којима се регулише експропријација.

⁶⁵⁰ Јула месеца 2013. године се овде догодио један од највећих еколошких акцидентата изазван топионичарским димом, када је измерено еколошко загађење у просечној сатној вредности од 8 476 милиграма сумпор диоксида по кубном метру ваздуха. Извор: Медија центар Бор: <http://www.mc.kcbor.net/2013/07/29/verovali-ili-ne-u-boru-se-desilo-zagadenje-vazduha-za-ginisa-bas-u-vreme-posete-ministarke-zastite-ziv> посећено 28.09.2013.

жртве у немачком праву. Њој по резултатима одговара француска теорија једнакости пред јавним теретима.⁶⁵¹

У француској теорији и пракси Државног савета настало је схватање да држава одговара грађанима за штетне радње почињене у вршењу њених функција, по основу једнакости пред јавним теретима. Тако се кроз градњу путева, мостова и других инфраструктурних објеката појединцима проузрокује одређена штета. Суштину ове теорије представља обавеза државе да штету коју је проузроковала обављајући разне функције појединим грађанима накнади плаћањем одговарајуће суме новца, како би се успоставила њихова једнакост пред јавним теретима. На тај начин би се избегла потенцијална неправда, односно ситуације у којима појединац подноси терет одређених јавних радова, а други не.⁶⁵² Штету која је проузроковала неравнотежу грађана присталице ове теорије називају абнормалном штетом. Ипак, они не говоре о „абнормалности” као основу одговорности. Жртва односно претерана штета коју сноси појединац није довољан услов за наступање обавезе државе да изврши обештећење јер се поред тога, захтева да је таква штета посебна, „специјална”, и да је наметнута појединцу или уској групи лица. Када претрпљена штета превазиђе разумне и уобичајене границе, додељује се обештећење.

И код нас је било присталица теорије једнакости пред јавним теретима. Тако се сматрало да у случају кад држава повреди права појединаца при вршењу своје сопствене функције, грађани подносе штете, непосредно ради државе, па је она дужна да им такве штете и надокнади, на основу принципа једнакости пред јавним теретима.⁶⁵³

Теорији једнакости пред јавним теретима понајвише се замера због чињенице да се посебност и специјалност, као услов за наступање обавезе државе да обештети појединца, не посматра као допуна критеријума „претераности” жртве. „Савремена држава не може опстати, а да не намеће жртве, односно терете својим грађанима. Уколико би се сваки пут када је жртва „претерана” плаћала накнада, неузимајући у обзир број погођених грађана, политичке, економске и друге функције државе, врло брзо би биле доведене у питање, јер ни једна државна благајна, то не би могла да издржи.”⁶⁵⁴ Због тога се на посебност, односно „специјалност” може гледати тек као на допуну критеријума претераности жртве. То значи

⁶⁵¹ Код нас је оваква схватања заступао Ђорђе Тасић. Видети: Ђорђе Тасић, *Одговорност државе по принципу једнакости терета*, Првани факултет Универзитета у Београду, 1996. Ђорђе Тасић, *Расправе из филозофије и теорије права*, Првани факултет Универзитета у Београду, Дом културе „Студентски град“, Београд 1992.

⁶⁵² *Ibidem*.

⁶⁵³ Ђорђе Тасић, *Одговорност државе по принципу једнакости терета*...стр. 83.

⁶⁵⁴ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 162. Видети исто: Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби*...стр. 67-68.

да посебности и специјалност чине критеријум претераности применљивим само онда када нека државна мера која је потпуно уставна или законита, погађа изузетно велики број припадника једног друштва, односно државе.⁶⁵⁵

Слично француском концепту једнакости пред јавним теретима, у Немачкој се развила идеја „посебне жртве”. Правном основом те одговорности сматра се било обичајно право, било општи правни принципи. На основу концепта „посебне жртве” не обештећују се само они који су посебну жртву поднели у јавном интересу, него и они којима је таква жртва наметнута у преовлађујућем приватном интересу. Немачка судска пракса проширила је концепт „посебне жртве” и на одговорност за имисије. Тако је и овде, слично, као код теорије једнакости пред јавним теретима, реч о поравнању због посебне жртве коју је погођени принуђен да поднесе услед имисија.

Због свих специфичности, данас је потпуно јасно да имисије не можемо подвести ни под један од већ постојећих правних института. Одговорност за имисије представља специфичан облик ограничења права својине, односно обавезу уздржавања од појединих радњи у интересу власника суседне непокретности. Услед трансформације института имисија, оваква ограничења данас су и у функцији заштите јавног интереса. Проширење круга лица која могу уживати заштиту од штетних утицаја, изван оних који представљају непосредне суседе, значајно је изменило и схватања о овом институту. Тако је везивање штете од имисија за непокретност и третирање као одговорног искључиво власника суседне непокретности, у време интензивног индустријског развоја и великих загађења, одавно превазиђено.

Ширим поимањем имисија отвара се простор за заштиту оштећеникових добара не само у случају проузроковане имисионе штете, него и у случају опасности од оваквих штета. Поред тога, напуштање антропоцентричног и прихватање екоцентричног односа човека према природном окружењу подразумева да се посебна заштита пружи и животној средини, као самосталном добру.

Грађанскоправна заштита имисија данас се ослобађа искључиво суседских оквира. Тако се проблеми ове врсте данас далеко чешће решавају у оквиру правила о одговорности за штете, која треба да буде објективне природе.⁶⁵⁶ Уз то, класични одштетноправни механизми

⁶⁵⁵ *Ibidem.*

⁶⁵⁶ Драгољуб Стојановић, *Недозвољене имисије које загађују ваздух...* стр. 60.

често нису способни да одговоре на савремене еколошке изазове,⁶⁵⁷ што изискује потребу да се ова област додатно уређује прописима из домена јавног права.

Данас се имисије као типичан грађанскоправни, односно приватноправни институт стављају у контекст заштите јавних интереса. Тиме се настоји успоставити равнотежа, како између сопственика суседних непокретности, тако и између њих и јавних власти, у циљу остварења заштите животне средине и одрживог развоја. Ограничења права својине услед актуелних збивања у човековом окружењу у годинама које следе, биће све бројнија. Држава ће све чешће бити принуђена да ради заштите јавних интереса забрањује одређене поступке, чак и када они на директан начин не штете другим појединцима.⁶⁵⁸ Практично, са нарастањем еколошких проблема, рашће и државни интервенционизам,⁶⁵⁹ ради афирмације еколошких функција права својине. С тим у вези треба указати на новије радове појединих америчких аутора који говоре о социјалној функцији својине у домену заштите животне средине и одрживог развоја (*socioenvironmentalism*).⁶⁶⁰ Самим тим питање одговорности за имисије треба сагледати далеко комплексније, уважавајући значај и допринос овог правног института очувању стања природног окружења.

⁶⁵⁷ Љубиша Милошевић, *Штете од шкодљивих материја*...стр. 90. Видети исто: Драгољуб Стојановић, *Недозвољене имисије које загађују ваздух*...стр. 59.

⁶⁵⁸ Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право*... стр. 72.

⁶⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁶⁰ Видети о овоме више: Colin Crawford, *The Social Function of Property and the Human Capacity to Flourish*, *Fordham Law Review*, 3/2011, стр. 1089-1134. Видети исто: Gregory S. Alexander, *The Social-Obligation Norm in American Property Law*, *Cornell Law Review*, 4/2009, стр. 745-820.

7. Недопуштене имисије

7.1. Утврђивање граница допуштености имисија

Савремени услови живота у време интензивног индустријског развоја, миграција становништва са села у градове, често праћени и бројним штетним антропогеним факторима, намећу потребу за толерисањем штетних имисионих утицаја до одређене мере. Прекорачење таквих граница повлачи одговорност имитента која са собом носи одређене правне последице. Зато је важно дефинисати критеријуме за утврђивање прекомерности штетних утицаја јер се на основу њих прави разлика између *допуштених* и *недопуштених* имисија.

Одредбе о имисијама у значајним грађанским законцима и прописима из области стварног права држава у нашем окружењу као полазна мерила за утврђивање нивоа прекомерности имисија користе веома сличне правне стандарде. Њихова примена најпре подразумева да се у споровима због имисија утврди да ли баш са непокретности туженог потичу штетни утицаји, што у одређеним случајевима, нарочито када су у питању скупне имисије, није једноставно. Тек након тога следи оцена квалитативних и квантитативних карактеристика таквих утицаја, односно утврђивање мере у којој су они изражени, како би се могла констатовати њихова евентуална прекомерност. Наравно, не треба заборавити да су правила суседског права диспозитивног карактера, те се суседи могу међусобно споразумети да трпе имисије које прелазе ове границе. То се не односи на фиксне вредности утврђене јавноправним прописима, будући да би ова врста споразума била у супротности са правилима јавног поретка, па самим тим и ништава.⁶⁶¹

Границе трпљења су пре свега одређене начином имитовања које може бити директно и индиректно. У складу са тим, прихваћена је подела имисија на директне и индиректне.⁶⁶² Као што је већ констатовано, ове друге су у свим законодавствима изричито забрањене, без обзира на њихову меру.⁶⁶³ Када су у питању индиректне или посредне имисије, постоје различити правни стандарди за утврђивање њихове прекомерности, које у сваком конкретном случају конкретизује суд.

⁶⁶¹ Милорад Митровић, *op.cit.* стр. 149-150.

⁶⁶² Видети: Одељак: *Директне и индиректне суседске имисије*.

⁶⁶³ Илија Бабић, *op.cit.* стр. 101.

Према правилима *Аустријског грађанског законика* критеријуми за утврђивање прекомерности имисија су месне прилике, односно „месно уобичајено искоришћавање земљишта”, па ће се имисије које долазе са суседне непокретности забранити, уколико прелазе уобичајену меру и битно ограничавају коришћење земљишта у погледу оваквих околности.⁶⁶⁴ *Немачки грађански законик* садржи решење према којем се штетни утицаји не могу забранити, уколико не делују на умањење коришћења непокретности, или само незнатно умањују коришћење исте.⁶⁶⁵ Иначе, незнатна сметања по правилу постоје ако према законима или уредбама, утврђени гранични или дирекциони показатељи утицаја, који су према тим прописима измерени и процењени, нису прекорачени.⁶⁶⁶ Правилима *Швајцарског грађанског законика* као правни стандарди допуштености имисија предвиђене су „месне прилике“, односно „природа непокретности”.⁶⁶⁷ Примену и тумачење оваквих правних стандарда врше судови. *Италијанским грађанским закоником* прописана је обавеза трпљења имисија које не прелазе „уобичајену меру сношљивости”, узимајући у обзир месне прилике.⁶⁶⁸ На основу одредаба *Грчког грађанског законика* власник једног земљишта обавезан је на трпљење штетних утицаја који потичу са другог земљишта, ако му такво коришћење „незнатно шкоди“ или је „проузроковано месно уобичајеним коришћењем земљишта”.⁶⁶⁹ *Пољски грађански законик* садржи одредбу према којој је власник непокретности дужан да се при вршењу свог права уздржава од сваке радње којом би се отежало коришћење суседних непокретности, преко мере која је уобичајена с обзиром на „друштвену економску намену“ непокретности и „месне прилике”.⁶⁷⁰

Прописи држава насталих из некадашње СФРЈ садрже веома сличне критеријуме за оцену допуштености имисија. *Законом о стварним правима* Републике Српске прекомерност је утврђена с обзиром на „намену која одговара тој непокретности, у складу са местом и временом.”⁶⁷¹ Прекомерним се сматрају и она штетна дејства која изазивају „знатнију

⁶⁶⁴ Осим уколико је оштећење проузроковано на основу делатности рударског или постројења за чији рад је прибављена дозвола надлежног органа. У таквим ситуација, како је већ више пута наглашено, власник или држалац земљишта има само право да судским путем тражи накнаду нанесене штете.

⁶⁶⁵ Видети: Параграф 906 *Немачког грађанског законика*. Последња измена параграфа 906 извршена је 1994. године, ради његовог усклађивања са *Немачким савезним законом о заштити од штетних деловања на животну средину*.

⁶⁶⁶ Исто важи и за показатеље у општим управним прописима који су донешени сходно параграфу 48 *Немачког савезног закона о заштити од штетних деловања на животну средину*, који одражавају стање технике.

⁶⁶⁷ Видети: Члан 684 *Швајцарског грађанског законика*.

⁶⁶⁸ Видети: Члан 844 *Италијанског грађанског законика*.

⁶⁶⁹ Видети: Члан 1003 *Грчког грађанског законика*.

⁶⁷⁰ Видети: Члан 144 *Пољског грађанског законика*.

⁶⁷¹ Видети: члан 76 *Закона о стварним правима* Републике Српске.

штету”, или су недопуштена на основу „одредаба посебног закона“.⁶⁷² *Законом о власништву и другим стварним правима* Хрватске, као мерило прекомерности имисија предвиђена је „намена каква је примерена тој некретнини.“⁶⁷³ При оцени допуштености имисија у обзир се узима и време и место њиховог вршења. Поред тога, према *Закону о власништву и другим стварним правима* Хрватске прекомерне су оне имисије којима се проузрокује „знатнија штета“. Уз то се узима у обзир и „недопуштеност на основу одредба посебног закона.“⁶⁷⁴ Сличне одредбе садржи и *Закон о стварно-правним односима Црне Горе*, с тим да као правни стандард не помиње време ширења штетних дејстава на суседну непокретност.⁶⁷⁵ Коначно, у *Закону о основама својинско-правних односа* такође су као критеријуми за оцену допуштености имисија поменути природа, намена непокретности и месне прилике, односно релевантност штете.⁶⁷⁶ Тако и овде недостаје критеријум времена.

Због важности стандарда као водиле за утврђивање прекорачења нивоа допуштености имисија, сваки од њих биће детаљније размотрен. Поред тога, потребно је дати и одређене смернице за конкретизацију оваквих стандарда и посматрати их у међусобном односу. Тиме се омогућава објективнија оцена допуштености имисија.

7.1.1. Месно уобичајено коришћење земљишта

Месно уобичајено коришћење земљишта као критеријум за оцену допуштености имисија за полазну основу има претпоставку да се сва земљишта у одређеној средини користе на приближно сличан начин. Ово подразумева такву употребу земљишта која не производи имисије већег интензитета од оних које се у тој области иначе догађају. Тако се свака имисија која онемогућава редовну употребу земљишта у одређеном месту мора третирати као прекомерна. Месно уобичајено коришћење земљишта подразумева правни обичај, односно истоврсни општеприхваћен начин понашања у дотичној средини.⁶⁷⁷ Зато

⁶⁷² Видети: Члан 76, став 1 *Закона о стварним правима* Републике Српске.

⁶⁷³ Видети: Члан 110, став 1 *Закона о власништву и другим стварним правима* Хрватске.

⁶⁷⁴ *Ibidem.*

⁶⁷⁵ Видети: Члан 266 став 1 *Закона о стварно-правним односима Црне Горе*.

⁶⁷⁶ Видети: Члан 5 став 1 *Закона о основама својинско-правних односа*.

⁶⁷⁷ У једној пресуди *Врховног суда Србије* заузет је став да се под месно уобичајеним коришћењем земљишта подразумева правни стандард који се мења од места до места. „Није исти интензитет имисија које се морају трпети на селу, у граду, бањском месту, стамбеној четврти или викенд насељу. Једна имисија која се као неизбежна мора трпети у индустријској зони, у стамбеној четврти се не мора подносити (смрад који се шири са љубришта на селу је уобичајена имисија, а у граду неуобичајена или чађ у индустријској зони града не мора се подносити у зони у којој се налазе болнице, клинике и слично.) Коришћење земљишта је месно уобичајено ако је исто са коришћењем већине земљишта која имају исти месни положај. За утврђивање месне уобичајености коришћења једног земљишта узима се у обзир земљиште са кога имисије потичу.“ (*Врховни суд Србије Рев. 2357/00 од 14.02.2002. године*).

свако мора да своју делатност, из које произлазе одређена штетна дејства, прилагоди оквирима нормалног коришћења земљишта у том крају. Тако се сматра да је употреба једног земљишта месно уобичајено ако одговара коришћењу земљишта у датој средини. При томе морамо имати у виду да један велики имитент, какав је на пример рудник, или пак нека велика рафинерија нафте, одређују карактер читавог предела и карактер месне употребе у њему.⁶⁷⁸

При утврђивању месне уобичајености коришћења једног земљишта узима се у обзир оно са кога потичу имисије, а не погођено земљиште.⁶⁷⁹ Ипак, постоје и супротна становишта.⁶⁸⁰ Процењивање месне уобичајености имисија не подразумева сагледавање врсте уређаја и постројења путем којих се врше имисије, већ начин и мере њиховог коришћења. Самим тим може бити оцењен као штетан и месно неуобичајен начин коришћења једног фабричког постројења, иако се у околини налазе сличне фабрике, које врше приближно сличне имисије.⁶⁸¹ За оцењивање месне уобичајености коришћења једног земљишта узима се садашње стање, те нема утицаја шта се од таквог земљишта очекује у будућности. Због тога је меродаван карактер земљишта у време последње имисије, а не намена земљишта предвиђена урбанистичким плановима за његово будуће коришћење. Поред тога преовлађује становиште према којем нису релевантне ни раније прилике на датом подручју, односно ранији начин коришћења.⁶⁸² Немачки и француски судови су се више пута бавили овим питањем. Већина француских теоретичара сматра да појединачно пређашње заузимање, како се у француској теорији одређује ова појава, не даје никакво право на наношење штете околини.⁶⁸³ Постоје и она гледишта која бране концепцију појединачног пређашњег заузимања (преокупације) како насељавање у близини неког фабричког постројења подразумева прихватање одређених ризика. Уз то, има и оних који заступају

⁶⁷⁸ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 36.

⁶⁷⁹ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...*стр. 37. Видети горе наведену судску пресуду *Врховног суда Србије Рев. 2357/00 од 14.02.2002. године.*

⁶⁸⁰ У Хрватској је становиште према којем се при оцени допуштености имисија узима у обзир погођено земљиште заузето на *Седници грађанско-привредног одељења ВСХР (II/92)* одржаној 23.10.1992. године. „Том приликом мањина је заступала стајалиште да као одлучне околности треба узети прилике мјеста у којем се налази извор штетних имисија. При томе се полази од садржаја права власништва односно пуне слободе власника уз ограничења која произлазе из сусједских односа. Као мјеродаван ограничавајући критериј, по том стајалишту, треба прихватити прилике мјеста гдје власник извршава своје право, односно обавља дјелатност. Већина је међутим заступала супротно стајалиште, тј. да оцјену о „уобичајеној мјери” треба повезати с отежаним кориштењем некретнине према мјесним приликама, гдје се та некретнина налази. Код тога се наглашава да из самог текста чл. 5. ЗОВО (“...којим се отежава кориштење других некретнина ... преко мјере која је уобичајена с обзиром на природу и намјену некретнине и на мјесне прилике...”) произлази да се мислило управо на прилике мјеста у којем се налази погођена некретнина.“

⁶⁸¹ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 37.

⁶⁸² *Ibidem*

⁶⁸³ Милан Петровић, *op.cit.* стр.189-190.

компромисно решење, тако што сматрају да питање релевантности појединачног пређашњег заузимања треба решити зависно од околности које су присутне у сваком појединачном случају. Иако је француски Касациони суд испољио отворено супротстављање концепцији појединачног пређашњег заузимања, она није потпуно непозната судској пракси почев од шездесетих година XX века. У већ поменутом спору између компаније *Air France* и привредног друштва *E.R.V.E.* из 1968. године, Касациони суд је обавезао авио компанију на накнаду штете суседима аеродрома у Ници због имисије буке. Ипак, под велом кривице оштећеника - грађевинског друштва које је пропустило да предузме адекватне мере, пре почетка градње станова у близини аеродрома, уведена је концепција појединачног пређашњег заузимања, као разлог смањења износа накнаде штете суседима аеродрома.⁶⁸⁴ Иако она није била довољан основ за ослобађање штетника од одговорности, помогла је подстицању и заштити развоја ваздухопловства. У начелу, француска теорија и пракса не прихватају концепцију појединачног пређашњег заузимања, тврдећи да би прихватање таквог принципа довело до неодговарајућих и неправичних резултата. Тиме би лице које се прво насели у одређеном месту било увек у повлашћеном положају и онемогућавало власнике суседних парцела у нормалном коришћењу земљишта. Француски судови дуго нису имали јединствени став око чињенице да ли због права првенства на употребу једног земљишта треба оштећеном лицу умањити износ накнаде штете. С тим у вези, прављена је разлика између отклоњивих и неотклоњивих имисија. Па се тако, у случају да се ради о имисијима чија штетна дејства је могуће отклонити, узима да је одређено лице са чијег земљишта су оне проузроковане криво што имисије нису биле смањене до подношљиве мере, те је погођеном штетнику припадао пун износ накнаде.⁶⁸⁵ Са друге стране, уколико је имисија неотклоњива, узима се да је имитент „старије” лице на том подручју, па суд накнаду штете у таквим случајевима умањује за одређени износ, узимајући у обзир кривицу жртве.⁶⁸⁶ Ипак, француски судови се нису увек стриктно држали ових правила.

У немачком праву и у државама *common law*-а штетник нема право да се брани приговором приоритета. И док су у немачком праву судови крајње категорични у оваквом приступу,⁶⁸⁷ у државама *common law* система ово правило трпи једно ограничење у случају да је штетник одржајем у трајању од 20 година стекао службеност вршења одређених

⁶⁸⁴ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 183 и 190-191.

⁶⁸⁵ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 38.

⁶⁸⁶ У таквим случајевима жртви се може приговорити да је непажљиво поступала, када је поред знања за имисије, ипак истрајала у својим намерама.

⁶⁸⁷ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 191.

сметања.⁶⁸⁸ Наравно, легализовање сметања путем одржаја није ни мало једноставно, а судови настоје да му дају и што ужи домашај. Зато се од штетника захтева да докаже да је штетну радњу вршио уз знање оштећеног сопственика.⁶⁸⁹ Тако, у државама *common law*-а овакве ситуације представљају више теоријску могућност.⁶⁹⁰

Неновелираним *Немачким грађанским законом* било је прописано да се месне околности одређују према штетниковој делатности.⁶⁹¹ Након новелирања, ова одредба је укинута. Тако сада чак и у случају месно уобичајених сметњи, које се морају трпети, погођени сопственик може да захтева „примарно поравнање у новцу”, уколико штета коју трпи, прелази уобичајену меру.⁶⁹² Тиме је отворен пут за компромисно решење, ради решавања сукоба између вршења делатности од општег интереса и интереса угрожених лица.

У нашој правној пракси генерално није прихваћен принцип првенства одређеног начина употребе, уколико се изузму изузетно ретки и оправдани случајеви.⁶⁹³ Признавање првенства при месној употреби земљишта би значило увођење специфичних службености за индустријска постројења које би представљала терет за сву ближу и даљу околину. Свакако, да је сасвим довољно конституисање нужног трпљења у циљу остваривања привредног и индустријског развоја.

⁶⁸⁸ Иначе, важан услов за стицање имисионих службености одржајем је и то да се време почетка сметњи не рачуна од дана када је узрок сметњи настао, него од када је оштећени, односно његов правни претходник стекао право да поднесе тужбу. Ово правило илуструје случај *Sturges v. Bridgman* из 1879. године. Тужени је преко двадесет година као посластичар употребљавао одређене машине. Његова непокретност се граничила са доњим делом баште тужиоца, по струци лекара. Кратко време пре подизања тужбе тужилац је изградио у том делу лекарску ординацију, чији рад је био ометан буком машина туженог. Тужени се бранио позивајући се на двадесетогодишњи рок, али није успео. Суд одбрану није сматрао довољном, будући да актуелне имисије нису постојале пре подизања тужиоцеве ординације, који пре тога није имао право на тужбу. Извор: <http://www.e-lawresources.co.uk/cases/Sturges-v-Bridgman.php> (посећено 30. 05. 2014.)

⁶⁸⁹ *Nikolas Ireland, Just What Doctrine Ordered, Property Law Journal*, Мај 2013. стр. 4 доступно на: <http://www.forsters.co.uk/cmsfiles/pdf/NI_PLJ_060513.pdf> Тако, у случају *Liverpool Corporation v. Goghill* из 1918. године тужени није стекао право на избацивање боракса у одводни канал, чиме је наносио штету фирми тужиоца, пошто су ове радње вршене ноћу, тајно, те нису биле познате тужиоцу.

⁶⁹⁰ Милан Петровић, *op.cit.* стр. 191-192.

⁶⁹¹ Видети: Параграф 906 *Немачког грађанског законика*.

⁶⁹² Видети: Параграф 906, став 2 *Немачког грађанског законика*.

⁶⁹³ У једној пресуди *Врховног привредног суда* прихваћена је концепција првенства одређеног начина употребе. Тужиоцу, носиоцу одређених јавних овлашћења у једној општини и истовремено инвеститору у изградњи једног хотела су биле познате околности о постојању прекомерних имисије дима и прашине из индустријског погона туженог у дотичном месту. Према становишту *Врховног привредног суда*, Првостепени суд није погрешно утврдио чињенично стање, нити је погрешно применио материјално право када је у побијаној пресуди: 1) Узео као утврђено да су тужиоцу, односно инвеститору хотела, штетни утицаји од имисија дима и прашине из погона туженог били познати пре него што је започета изградња хотела. 2) Да се при томе тужилац, односно инвеститор хотела, изградњом хотела у близини већ постојеће фабрике, сам ставио у положај да трпи штетне имисије. 3) Да се стога у овом случају не може говорити о одговорности туженог за штету коју је тужилац претрпео због наведених штетних имисија. Супротно правно схватање, омогућило би да и други инвеститори свесно подигну своје објекте у непосредној близини већ постојећих индустријских погона, и то искључиво у циљу да остварују накнаду за штету коју индустријске имисије наносе њиховом објекту. (*Збирка судских одлука*, књига XV, свеска 2, одлука бр. 236 из 1970.)

У италијанском праву се узима у обзир „првенство одређеног начина употребе.” Самим тим одлука суда у корист загађивача или власника ствари зависи од тога да ли је производна активност започета пре или пошто је земљиште приведено намени. Тако, лицу погођеном имисијама које није водило рачуна о ранијој присутности загађивача на одређеном простору, припада право на накнаду, али у смањеном износу.⁶⁹⁴ Ипак, критеријум првенства одређеног начина употребе не може бити оправдање за вршење имисија, будући да судови узимају у обзир и друге критеријуме за оцену њихове допуштености.

Месна уобичајеност коришћења земљишта представља веома важан критеријум за процену нивоа подношљивости имисија, како указује на уобичајене околности у једној средини. Зато се све оно што одступа од устаљених токова живота и рада у једном месту сматра недопуштеним. Наравно, треба бити свестан да се индустријски, привредни развој и начин живота на неком подручју стално мењају. Зато је свако лице дужно да се прилагођава пределу у који се настанило, са свим користима и непријатностима које он пружа. Тиме је такво лице приморано да усклади своје потребе и начин живота са околностима које владају на одређеном месту. Ипак, данас у условима брзе промене месних прилика, често долази до битно различитих начина коришћења једне непокретности, те је, у већини случајева, врло тешко, повући границу између месно уобичајених и месно неуобичајених вршења права својине.⁶⁹⁵

7.1.2. Природа непокретности

Природа непокретности подразумева основне карактеристике неког непокретног добра. Зато суд најпре мора да утврди да ли се ради о неизграђеном грађевинском земљишту, пољопривредном добру, шумама, воћњацима, или о неком постојећем објекту. Тако би суштински биле различите ситуације када тужилац тврди да му је отежано обрађивање земљишта услед непријатних мириса или буке са суседне непокретности, односно да му такве исте околности угрожавају мир и удобност становања у једном стамбеном објекту.⁶⁹⁶ Наравно, и између изграђених објеката постоје одређене разлике, те више долази до изражаја

⁶⁹⁴ Зоран Рашовић, *Коментар Закона о основама својинско-правних односа...* стр. 49. Видети исто: Драгољуб Стојановић, *Недозвољене имисије које загађују ваздух...* стр. 51.

⁶⁹⁵ Неки аутори сматрају да уместо критеријума „месне уобичајености коришћења земљишта“ треба увести критеријум који кориснику непокретности налаже да своје право „врши разумно, сагласно законском циљу вршења права на непокретности”. Тако Милан Марковић наводи да би се на тај начин добило једно „знатно гипкије и меко, шире мерило за оцену допуштености имисија које омогућава и уношење елемената поштења, савесности и правичности као и друштвене корисности у односе суседства на којима они уосталом и треба да се заснивају. Разуме се, у оквиру тог мерила могуће је водити рачуна и о месним приликама, али сада више не као једном или одлучујућем критеријуму”. (Милан Марковић, *op.cit.* стр. 342).

⁶⁹⁶ Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 34

њихова сврха, односно намена. Понекад се дешава да је имисијама погођено неизграђено земљиште чија природа ће према урбанистичким плановима бити промењена, те ће бити искоришћено за градњу неког објекта. У том случају, како је већ напоменуто, оцену допуштености имисија треба вршити према садашњем стању.

Иако представља самосталан критеријум за утврђивање допуштеност имисија, природа једне непокретности обично се посматра у вези са њеном наменом, односно месним приликама. Комбиновањем критеријума који су у чврстој међусобној вези, омогућава се далеко шири домашај оцене допуштености имисија и целовитост процене нивоа њихове штетности.

7.1.3. Намена непокретности

Под наменом непокретности подразумевамо функцију неког објекта, односно земљишта. Намена непокретности често може бити и пресудна када је у питању процена допуштености неке имисије.⁶⁹⁷ Зато је већа вероватноћа да ће се бука одређеног интензитета која допире до стамбеног објекта, сматрати утицајем који премашује уобичајену меру, него утицај исте такве буке у односу на производну халу суседа. Уколико у хали раде машине, може се десити да се бука из суседства у њој и не чује, или се врло мало чује.⁶⁹⁸ Тако исто, узгој ГМ култура неће имати или ће имати незнатан утицај на зелену површину намењену рекреацији, док ће са друге стране имати изразито штетан утицај на суседну парцелу под органским културама. За све објекте исте или приближно исте намене везује се и приближно исти праг толеранције на имисије. Такође се и од имитената са друге стране, у зависности од намене неког објекта, очекује имитовање сличног нивоа штетних утицаја.⁶⁹⁹

Процена допуштености имисија се врши према намени непокретности која је погођена имисијама. У току поступка суд најпре испитује да ли се заиста ради о објекту одређене намене, и то како за непокретност погођену имисијама, тако и за ону од које имисије потичу. Важно је утврдити и од када дотични објекти имају такве намене. Такође, од значаја је и да ли је намена промењена пре него што је тужилац ставио у садашњу функцију

⁶⁹⁷ Душан Николић, у: Душан Николић, Тамара Гајинов, *op.cit.* стр. 83. Аутор сматра да под конвенционалном употребом неке непокретности треба сматрати оно што је „прихваћено од стране шире друштвене заједнице, као корисно и разумно (рационално)...“. Ипак, данас су обичаје заменила правна правила која обликују државни органи, а којима је одређено како треба поступати, а тиме и шта треба сматрати конвенционалном употребом.

⁶⁹⁸ Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 34

⁶⁹⁹ Када се ради о производној делатности, обично се узима да сви имитенти који припадају истој привредној грани, односно врше исту или сличну делатност, имају приближно исти штетан утицај на животну средину. Рецимо новоизграђена рафинерија нафте узрокује квалитативно и квантитативно интензивније имисије у односу на оне које се очекују од других рафинерија, узеће се да овакви утицаји премашују дозвољени ниво толеранције. Видети о овоме: Борис Визнер, *op.cit.* стр. 73.

непокретност, коју погађају штетни утицаји, или после тога.⁷⁰⁰ Намена неких објеката је таква да са собом носе „потенцијални ризик” за појаву одређених имисија, јер су делатности које се у њима врше, према природи ствари такве да изазивају непријатности одређене врсте по ближе или даље суседство. Рецимо, од угоститељско-забавног објекта ће врло вероватно потицати звучне имисије. Са друге стране, присуство гробља или душевне болнице ће неминовно стварати осећај нелагодности и непријатности у суседству, док ће се са депоније отпада, очекивано, ширити непријатни мириси. Наравно, овакви утицаји се отклањају или свде на разумне мере, планском градњом и акустичним зонирањем насеља.

Намена непокретности је тесно повезана са њеном природом. Обично се неизграђене површине, осим уколико се не ради о грађевинском земљишту, користе за узгој пољопривредних култура, или се пак ради о шумама воћњацима, ливадама, односно пашњацима. Наравно да се приликом процене штетних утицаја на овакве површине, често води рачуна и о конкретној врсти засада. Не реагују сви они исто на имисије, док су неки чак намењени и њиховој „амортизацији”. Када је у питању природа стамбених и других објеката, далеко су шире могућности за њихову намену. Све оне морају бити узете у обзир у сваком конкретном случају, приликом оцене допуштености имисија.

7.1.4. Време вршења имисија

Време као критеријум допуштености има значај само када су у питању одређене врсте имисија. Већина имисионих утицаја независна је од времена, јер проузрокују исте последице независно од доба дана или ноћи, или пак неких других временских интервала.

Бука спада у оне штетне утицаје, чији ниво толеранције се у урбаним градским срединама разликује током ноћи и дана, у складу са начином живота и човековим редовним активностима. У старијим грађанским законицима није предвиђено време као релевантан фактор за одмеравање допуштености имисија. Ипак, овај критеријум је узет у обзир приликом регулисања материје имисија у већини закона држава насталих из некадашње СФРЈ. Време као критеријум за оцену допуштености је тако садржан у *Закону о стварним правима Републике Српске*, *Закону о власништву и другим стварним правима Хрватске*, *Закону о власништву и другим стварним правима Брчко дистрикта БиХ* и *Закону о стварним правима Федерације БиХ*. Ово је свакако добро решење које би требао прихватити и код нас.

⁷⁰⁰ Слободан Сворцан, *op.cit.* стр. 34.

Бука као имисија може изузетно негативно да утиче на психофизичке функције човека. Ноћ се тако обично користи за одмор и регенерацију људског организма, а дан за рад и све остале устаљене човекове активности. Важан фактор процене нивоа штетности буке представља доба дана када се она врши. Зато су прописима из домена јавног права обично предвиђени различити нивои допуштености буке за сваки тип наменски истих или сличних објеката, током ноћи и дана.⁷⁰¹

Критеријум времена би могао играти одређену улогу и при остваривању заштите од специфичних органских имисија, какве су неугодности које може проузроковати гајење пчела на суседној непокретности. Колике су непријатности треба утврдити у сваком конкретном случају.⁷⁰² При томе, временски период овде подразумева да се узме у обзир време цветања. Праг толеранције на овакве непријатности би у сезони опрашивања могао бити већи. У овом периоду тако постоји и далеко већа опасност за генетске контаминације усева, у случају да се у близини налазе парцеле на којима се врши узгој ГМ усева. Уз то, у време цветања су далеко веће шансе да дође и до генетске контаминације меда, који би се надаље могао окарактерисати као ГМ производ.⁷⁰³

7.1.5. Прописи из домена јавног права

Прописи из домена јавног права као критеријум за утврђивање допуштености имисија су поменути у појединим грађанским законцима, као и законима држава насталих из некадашње СФРЈ. Ови прописи односе се на заштиту појединих делова животне средине као

⁷⁰¹ *Правилником о дозвољеном нивоу буке у животној средини* се кроз утврђивање допуштеног нивоа буке за одређене локације, врши и строго временско разграничење нивоа буке за сваку локацију појединачно у току ноћи и дана, при чему су разлике у нивоима углавном дању за 5 dB веће, у односу на ноћ.

⁷⁰² Одређивање горње границе толеранције подразумева упоређивање са сличним положајем пчелињака на осталим непокретностима на којима се врши њихов узгој у одређеној средини, али се у обзир узима и намена погођене непокретности, као и друштвени значај бављења пчеларством.

⁷⁰³ У случају да полен из ГМО кукуруза уђе у мед долази до његове контаминације. У том случају би се на производњу и продају оваквог меда морале примењивати одредбе о коришћењу и стављању у промет ГМО производа, што би потенцијално могло довести до снижавања његове цене. У пресуди од 6. септембра 2011. године, *Европски суд правде* је установио да мед и додаци храни који садрже полен ГМ биљака, представљају прехранбене производе произведене од ГМО и који као такви не могу бити стављени на тржиште без посебног одобрења. Судски спор покренуо је *Karl Heinz Bablok*, пчелар из Баварске, након што је у свом меду открио трагове ГМ кукуруза засејаног на удаљености од 500 метара од парцеле на којој је компанија Бајер (*Freistaat Bayern*) узгајала кукуруз „МОН 810“ у експерименталне сврхе. Постојање трагова ГМО полена у меду утврдила су још четворица пчелара који су се *Bablok*-у придружили у тужби. Пчелари су тврдили да је мед неприкладан за конзумацију и стављање на тржиште. Суд је у пресуди изнео став да полен није страна материја или нечистоћа у меду, већ његов природан део, па га је због тога и класификовао као „састојак“, чиме аутоматски потпада под одредбе *Уредбе о генетски модификованој храни и храни за животиње* бр. 1829/2003. којом је забрањено стављање ГМО на тржиште без посебног одобрења (*Judgment of the Court (Grand Chamber) of 6 September 2011. Karl Heinz Bablok and Others v. Freistaat Bayern.*) Видети о овом случају више: *Eur-lex*: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:62009CJ0442>.

што су ваздух, вода, земљиште, природа, биљни и животињски свет или су намењени и заштити од буке, јонизујућег и нејонизујућег зрачења. Њима су прописани допуштени нивои различитих штетних утицаја. Тако, успостављене фиксне вредности служе за примену одредби о имисијама.

Немачким грађанским законом је прописано да незнатне имисије по правилу постоје ако у законима или уредбама, утврђени гранични или дирекциони показатељи утицаја, који су према тим прописима измерени и процењени, нису прекорачени.⁷⁰⁴ Слично томе, *Законом о стварним правима* Републике Српске, *Законом о власништву и другим стварним правима* Хрватске или пак *Законом о својинско-правним односима* Црне Горе је предвиђено да се индиректне имисије сматрају недопуштеним, уколико су прекомерне у односу на одредбе посебног закона. Овакво правило „производи импликације и на терену доказивања, стварајући законске услове да се свака имисија која по интензитету и облику прелази законом установљене еко-лимите, има третман недопуштене имисије.“⁷⁰⁵ На тај начин практично остаје да се само за оне имисије које не премашују прописима установљене фиксне вредности, врши оцена прекомерности, имајући у виду преостале критеријуме, као што су природа, намена непокретности, време вршења имисије, односно правна релеватност штете.⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ У Немачкој је 1994. године новелирана члан 906 *Немачког грађанског законика* у коју је унета одредба која као претпоставку за недопуштеност имисија предвиђа повреду прописа и регулације на које упућује параграф 48 *Немачког савезног Закона о заштити од штетних утицаја на животну средину*, односно законских и управноправних мере техничког карактера којима су одређене границе допуштености имисија.

⁷⁰⁵ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 360.

⁷⁰⁶ У образложењу једне пресуде *Врховног суда Хрватске* је с тим у вези констатовано: „Предмет спора је захтјев ради накнаде штете проузрочене тужитељу тиме што је туженик надлежним тијелима подносио пријаве против тужитеља ради прекомјерне разине буке, иако тужитељ, као трговачко друштво које се поред осталог бави експлоатацијом техничког грађевног камена има све потребне дозволе, а свако испитивање разине буке указивало је да бука не прелази границу дозвољене. Како се приликом испитивања и мјерења буке зауставља и поновно покреће процес производње, а тијekom посљедњег испитивања покварио се и електромотор млина за производњу камена, тужитељ истиче да му је тиме настала штета због отклањања квара, затим и застоја производње као и самог трошка испитивања буке. У поступку који је претходио ревизији судови су одбили предметни тужбени захтјев јер су утврдили да туженик није имао намјеру проузрочити штету тужиоцу, већ се подношењем пријава надлежној инспекцији руководио својим легитимним правима као особа која живи непосредно уз каменолом, да у случају кад сматра да је јачина буке прешла дозвољене границе, то пријави надлежној инспекцији. Тај закључак прихваћа и ревизијски суд. Протуправно поступа она особа која својим дјеловањем или пропуштањем повриједи неки пропис, а како је речено самим подношењем пријаве правни поредак није у ничем повријеђен. Власници некретнина изложених штетним имисијама овлаштени су на подузимање прикладних мјера с циљем спречавања прекомјерне штете или да се оне смање и кад имисије потјечу од дјелатности допуштене од надлежне власти (чл. 156. ст. 3. *Закона о обвезним односима - Народне новине*, број 53/91, 73/91, 3/94, 7/96 и 112/99.). Подношење пријава и сличних мјера ради заштите од штетних имисија, неовисно о томе како су ти поступци поводом пријава завршени, нема само по себи значење протуправности која би резултирала постојањем одштетне одговорности. Одговорност за штету, због подношења пријава којима се захтијева поступање надлежних државних тијела, постојала би кад би се утврдило да је подносила пријава злоупотребио своје право на такво поступање. То у овом предмету није утврђено, па не постоји ни одштетна одговорност туженика. Коначно, на приговор ревидента, да без обзира на питање

У *Закону о основама својинско-правних односа*, нису изричито поменути јавноправни прописи као критеријум за оцену допуштености имисија. То не значи да правила из домена јавног права не играју кључну улогу у оцени прекомерности имисија. Но, ипак би ради остваривања што ефикасније грађанскоправне заштите било корисно и изричито предвидети, да прекорачење лимита установљених прописима јавног права, мора бити узето у обзир при оцени допуштености имисија. На тај начин би се јасно потврдила веза између јавноправног и приватноправног домена заштите животе средине, односно јединство и целовитост деловања у овој области. У недостатку овакве одредбе у важећем праву, о овом питању би се могло изјаснити Грађанско одељење Врховног касационог суд на једној од својих седница.⁷⁰⁷

7.1.6. Правна релевантност штете

Поред већ поменутих критеријума као што су месне прилике, природа и намена непокретности, време вршења имисија и допуштеност на основу прописа јавног права, приликом утврђивања допуштености имисија треба узети у обзир и величину штете. Свакако да интереси одрживог развоја, диктирају потребу за трпљењем одређених имисија. Општа забрана проузроковања „знатније имисионе штете“ нужно подразумева одмеравање величине утицаја на материјална и нематеријална добра погођених лица.

Које се имисије сматрају небитним и као такве морају трпети, не утврђује се према субјективним критеријумима, односно, појединачној личности, као више или мање осетљивом лицу, него на основу објективних мерила. Тако, већина аутора сматра да се за утврђивање правно релевантне штете, када су у питању нематеријална добра, узимају у обзир интереси човека просечног здравља.⁷⁰⁸ Ипак, око овога постоје одређене дилеме у правној теорији.⁷⁰⁹ Да би се једна имисиона штета сматрала релевантном, потребно је да буде

постоји ли протуправност, туженик одговара већ на основу саме штетне радње, тужитељу треба одговорити да је постојање протуправности једна од опћих претпоставки за одштетну одговорност.“ (*Преседа Врховног суда Хрватске Рев 976/2007-2*).

⁷⁰⁷ Начелни став Грађанског одељења Врховног касационог суда би обавезао све судије или судска већа из његовог састава да поступају у вези са заузетим ставом, све док такав став не буде измењен и замењен новим, односно све док такво питање не буде уређено важећим прописима. О уједначавању судске праксе видети више: Душан Николић, *Увод у систем грађанског права...* стр. 197-198.

⁷⁰⁸ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 38.

⁷⁰⁹ У теорији се скреће пажња и на потребу оцене допуштености имисија управо према категоријама становништва која су врло осетљива на различите облике загађења. Зато према неким ауторима, судови не треба да полазе од просечно здравог човека, односно осетљивости укупног становништва, већ би осетљивост требала бити испитана баш у оквиру најосетљивије групе. Тако би управо ово мерило требало бити објективни показатељ допуштености, односно недопуштености имисија у сваком конкретном случају. Видети о овоме

знатнија, што би као правни стандард подразумевало, да она са становишта просечног човека буде озбиљна, а не безначајна и занемарљива. У складу са овим правилом, за оцену прекомерности имисија у односу на материјална добра појединца, узима се у обзир земљиште, односно непокретност просечног својства, односно квалитета.

При оцени правне релевантности штете, судска пракса у Немачкој полази од „диференцијалног објективног критеријума“. Тако се штете процењује према „осећају просечног човека“. Поред тога узимају се у обзир и остали поменути критеријуми, као што су месне прилике, природа и намена непокретности.

У Енглеској се при оцени просечног реаговања на имисије не узима у обзир појединачна осетљивост погођеног лица, већ судије мишљење формирају узимајући у обзир десетак особа различитог социјалног статуса и старости. На основу тога заузима се став о подношљивости или неподношљивости неког штетног утицаја. Обично се захтева да сметања буду трајнијег карактера, да се понављају, док ако то није случај тежина самог сметања може бити од одлучујућег значаја. И француска судска пракса код оцена допуштености имисија полази од објективног критеријума.⁷¹⁰

Примарно, имисионе штете су материјалне природе. Оне се најчешће свде на умањење тржишне вредности непокретности, продајне цене и закупнине, наношење штете приносима и животињама. Са друге, стране, када се ради о нематеријалним интересима појединаца, као што је ометање у уживању личног мира, слободе, нарушавању здравља, у упоредном праву постоје различита нормативна решења. Тако се у Аустрији и Енглеској досуђује накнада нематеријалне штете само у случају да је она директна последица материјалне штете.⁷¹¹ Тиме се у знатно лошији положај стављају лица која су претрпела нематеријалне штете услед различитих аерозагађења или других имисија, у односу на она којима је штета проузрокована искључиво на имовини. За разлику од тога, у Француској, Белгији или пак Италији, накнада нематеријалне штете се досуђује независно од материјалне.

7.1.7. Економски и друштвени значај делатности имитента

Досадашњи развој имисионог права свакако показује значајну наклоњеност интересима имитента, односно загађивача. Тако су често значај делатности једног привредног друштва, број запослених и приходи које оно остварује били разлог за

више: *René Rigolet, Das Recht im Kampf gegen die Luftverschmutzung*, Zürich, 1973. Наведено према: Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 41.

⁷¹⁰ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 4.

⁷¹¹ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр.76.

благонаклоно поступање судова. Ипак, основно правило је да је онај ко производи претеране имисије обавезан да предузме све мере које су технички неопходне да се штетни утицаји смање на подношљиву и толерантну меру. Овде увек постоје дилеме око односа висине трошкова за предузимање таквих мера и доприноса делатности загађивача укупном привредном развоју друштва.

Економски значај привредног друштва, тежња за модернизацијом, проширењем производње, свакако не овлашћује имитента да производи претеране имисије и загађује природно окружење. Ипак, благонаклоност према великим загађивачима увек је присутна како код нас, тако и у упоредном законодавству. То осликавају одредбе *Италијанског грађанског законика* којима је предвиђено да се „при предузимању мера против загађивача води рачуна о „захтевима производње“, односно друштвеној неопходности и значају привредног друштва“.⁷¹² Имитенту се без обзира на то мора наметнути обавеза да претеране имисије, које се са гледишта развоја технике могу избећи или свести на подношљиву меру, сузбије, односно смањи. Ово се чини коришћењем одговарајућих уређаја, применом адекватних метода и поступака, као и уз другачију временску и просторну организацију производње. Основни проблем у оваквим условима представља утврђивање границе до које имитент мора да сноси повећане трошкове. Увођење одговарајућих мера за смањење имисија не би требало да угрозе рентабилност производње. Уз то постоје и дилеме око тога да ли такве мере треба да буду индивидуално одређене у зависности од врсте, односно капацитета загађивача, примерене његовој производној способности, или да се односе на сва привредна друштва једне привредне гране, без обзира на њихове специфичности. Уколико се при оцени утицаја имисија на интересе власника једне непокретности узима у обзир осетљивост човека просечног здравља, односно земљишта и непокретности оптималног квалитета, нема разлога да се по том принципу не поступа и при оцени капацитета и могућности привредних друштава на предузимање превентивних мера.⁷¹³ У противном, дошли бисмо до необјективног начина оцењивања, односно другачијег третирања индивидуалних капацитета и могућности имитента са једне стране и осетљивости жртве, са друге. Примера ради, у немачком праву постоји обавеза на примену оних превентивних мера које са економског аспекта може да поднесе просечно привредно друштво, одређене привредне гране. Ово

⁷¹² Видети: члан 844, став 2 *Италијанског грађанског законика*.

⁷¹³ Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби...* стр. 43.

подразумева међусобно поређење привредних друштава полазећи од врсте, производних способности, односно величине.⁷¹⁴

Економски и друштвени значај делатности имитента утицали су на образовање круга „повлашћених“ загађивача који у упоредном, али и нашем законодавству уживају посебан третман. То су они имитенти чија улога у друштву и допринос привредном развоју омогућава да се њихова делатност третира као опште корисна. Код нас је услов за стицање „повлашћеног третмана“ добијање дозволе надлежног органа. У односу на овакве имитенте, не може се тражити престанак обаљања делатности. Ипак, на основу одредаба *Закона о облигационим односима* свако лице, које претрпи штету преко нормалних граница, има могућност да захтева да му таква штета буде надокнађена од онога ко обавља општекорисну делатност, за коју је добијена дозвола надлежног органа. То значи да за све „легалне загађиваче“ мора да постоји обавеза сношења ризика, преко нормалне границе.

И у аустријском и немачком праву, као и код нас, надлежност за утврђивање друштвеног и економског значаја делатности имитената припада органима управе. Наравно, једна, са становишта управног права одобрена делатност, свакако није истовремено заштићена и од грађанскоправних санкција у случају прекорачења граница допуштених имисија. У земљама англоамеричког правног подручја, утврђивање друштвеног и економског значаја делатности имитента спада у надлежност судова. Ипак у енглеском праву се у односу на америчко, придаје мањи значај оцени значаја делатности туженог, при испитивању услова за постојање института *nuisance*. За разлику од тога, економски и друштвени значај делатности имитента за судове у САД има суштински значај при доношењу одлуке.

Све поменуто указује на важност што објективније процена економских и друштвених интереса имитената. Ово подразумева што пажљивије поступање приликом издавања дозвола, на основу којих поједини имитенти стичу право на повлашћени статус у друштву. Уз то је неопходно и пружање максималне заштите потенцијално угроженим лицима. Економски и друштвени интереси имитената, њихова привредна снага и друштвена улога никада не смеју у други план потпуно потиснути све потенцијалне штетности и опасности које са собом носе велика индустријска постројења.

⁷¹⁴ *Ibidem*.

Имисије које не прелазе прописима из домена јавног права установљене лимите треба толерисати. Ипак, са становишта имисионог права, овакви лимити представљају оријентир судовима, као минимални стандарди заштите животне средине. Тако, судови уважавајући прописима постављене граничне вредности, увек могу узимајући у обзир остале критеријуме, као што су месне прилике, природа, намена непокретности, време вршења имисија, односно правна релевантност штете, захтевати већи степен пажње у конкретном случају. Ово значи да се у оквиру оних имисија које не прелазе унапред одређене граничне вредности, врши додатна оцена нивоа њихове допуштености. Примена прописа из домена јавног права у значајној мери олакшава рад судова. На овај начин се успостављају објективни стандарди у виду нумеричких вредности, док судијама остаје могућност да врше накнадну оцену допуштености, искључиво оних имисија које су допуштене према прописима јавног права.

Осврћући се на све поменуте критеријуме допуштености имисија потребно је анализирати питање њиховог међусобног односа и примене. Како је већ више пута поменуто, прекорачење лимита одређених прописима јавног права, намеће потребу да се једна имисија третира као недопуштена. Када то није случај или када за одређену врсту имисија не постоје унапред утврђени вредносни параметри, вршиће се даља оцена на основу преосталих критеријума. Чињеница да је у одређеном случају проузрокована штета која је по квантитету и квалитету „знатнија“ намеће потребу да се имисија, која је проузроковала такву штету прогласи недопуштеном, чак и када нису испуњени остали услови. Време је критеријум корективне природе и зависи од осталих стандарда. Оцена месне уобичајености коришћења непокретности, њене природе и намене, врло су често у међусобној тесној вези. Ипак, довољно је прекорачење бар једног ових критеријума да бисмо неку имисију, која је проузроковала знатнију штету, прогласили за недопуштену. Економски и друштвени значај делатности имитента служи као услов за доделу посебног статуса појединим загађивачима. Тако се због значаја за привредни развој једне земље, против појединих имитената не може упутити захтев за престанак обављања делатности, него само остварити накнада штете која је премашила одређене границе.

8. Одговорност за опасност од имисионе штете и узнемиравање

8.1. Опасност од имисионе штете и одговорност за опасне ствари, односно делатности

Објективна одговорност⁷¹⁵ представља врсту грађанскоправне одговорности за штету која настаје без обзира на кривицу. За настанак одговорности релевантне су одређене чињенице објективног карактера и узрочна веза између деловања тих чињеница⁷¹⁶ са једне стране, и наступања штете, као последице, са друге.⁷¹⁷ У случају објективне одговорности, оштећени, као лице овлашћено да потражује накнаду штете, не мора да доказује кривицу штетника, односно одговорног лица. То значи да одговорно лице постаје дужник накнаде, самим фактом наступања штете, односно оног тренутка када наступи чињеница која представља узрок штете.

Објективна одговорност се везује за правне стандарде као што су „опасна ствар“,⁷¹⁸ односно „опасна делатност“. Под првим стандардом „опасна ствар“ правна теорија и пракса подразумевају оне покретне и непокретне ствари које својим положајем, функцијом или другим особинама представљају повећану опасност по средину у којој се налазе, те се штета

⁷¹⁵ Ова врста одговорности означава се и терминима као што су „каузална одговорност“, „одговорност без кривице“ „одговорност за ризик“ и сл.

⁷¹⁶ У такве правно релевантне чињенице спадају опасност од ствари или делатности, пропуштање предузимања одређених радњи, избацивање предмета и просипање течности из одређених просторија и сл.

⁷¹⁷ Слободан Станишић, *Објективна одговорност за штету*, Паневропски универзитет Апеирон, Бања Лука, 2012. стр. 85. Видети исто: Richard Epstein, *A Theory of Strict Liability*, *Chicago Journals (Journals of Legal Studies)*, бр. 1/1973. стр. 151-204.

⁷¹⁸ За разлику од *Скице*, у *Закону о облигационим односима* није дата дефиниција појма опасне ствари, већ се посредно може закључити да законодавац прави разлику између опасних и безопасних ствари, односно између ствари од којих потиче повећана опасност од штете за околину и оних ствари са којима то није случај. Слободан Станишић у вези са овим наводи: „Избегавајући свако конкретније и ближе одређивање појма опасне ствари и опасне делатности, законодавац, у ствари, везује појам ствари и појам делатности за општи појам „повећана опасност“, сматрајући опасним стварима и делатностима само оне од којих већ потиче повећана опасност штете, дакле оне ствари и делатности које стварају повећан ризик за наступања штете.“ (Слободан Станишић, *Прилог расправи о опасним стварима и опасним дјелатностима*, *Годишњак факултета Правних наука Универзитета Апеирон* бр. 3/2013. стр. 94). Видети исто: Маја Буковац Пувача, *Сиве зоне извануговорне одговорности - подручје могуће примјене правила о одговорности на темељу кривње и објективне одговорности за штету*, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Рјеци*, бр. 1/2009. стр. 221-243. Према становишту судске праксе, опасне ствари (и делатности) су: реактори нуклеарне енергије, радиоактивни изотопи, опасне енергије и експлозивни, топовске гранате и ручне бомбе, вентилатори, далеководи, машине на парни и плински погон, делатности у вези са ископавањем земљишта, електричне машине, артиљеријско гађање и сл. (наведено према: Оливер Антић, *op.cit.* стр. 494).

настала деловањем таквих ствари накнађује без доказивања кривице.⁷¹⁹ Сагласно томе, опасна делатност представља употребу, односно начин употребе и функционисање опасних ствари.⁷²⁰

Римско право је познавало неке специфичне случајеве *quasi delicta* који су подразумевали одговорност без обзира на кривицу.⁷²¹ У средњовековним кодексима, готово без изузетка, одговорност за штету била је заснована на кривици, при чему су се уместо накнаде плаћали пенали, и то често не оштећеном, него држави.⁷²²

Објективна одговорност за штету, уз наглу индустријализацију почетком XIX века, није уведена у свим државама на исти начин и под истим условима.⁷²³ Тако, одредбе француског *Code civile*-а нису давале довољно простора за одступања од правила одговорности по основу кривице. На постепено увођење објективне одговорности у овој земљи утицали су правна теорија и пракса.⁷²⁴ Објективна одговорност је остала и изван регулативног домена *Аустријског и Немачког грађанског законика*. У овим земљама она је уведена путем посебног законодавства.

Аустријским грађанским закоником је предвиђено да се за штету која је проузрокована без нечије намере, по правилу, не може тражити накнада. Ипак, од овог

⁷¹⁹ Јожеф Салма, *Облигационо право...* стр. 475. Видети исто: Михајло Константиновић, *Основ одговорности за проузроковану штету*, *Архив за правне и друштвене науке* бр. 1-2/2006. стр. 453-466.

⁷²⁰ Оливер Антић, *op.cit.* стр. 493.

⁷²¹ Ту спадају случајеви одговорности за штете од грађевина и ствари на њима, одговорност за ствари на прозору или зиду које су подобне да због пада нанесу штету, одговорност бродара, одговорност власника за штете од животиња и сл.

⁷²² Јожеф Салма, *Објективна одговорност у облигационом праву (домен примене у домаћем и упоредном праву)*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 3/2004. стр. 31.

⁷²³ Гале Галев, *Одговорност за опасност од штете*, *Зборник радова Правног факултета у Загребу* бр. 3-4/2013. стр. 617.

⁷²⁴ Теоретичари су се тако залагали да се члан 1386 *Code civil*-а који се односи на штете настале од рушења грађевина због мана у конструкцији или неодговарајућег одржавања, прошири на све случајеве штета које настају деловањем ствари. Након експлозије котла на једном пароброду у Француској 1896. године, првостепени суд је одбио тужбени захтев супруге погинулог механичара за накнаду штете уз образложење да оштећена тужитељка није доказала кривицу власника брода. Овакву одлуку потврдио је и другостепени суд, али је Касациони поступајући по правном леку укинуо ову одлуку, заузимајући став да је експлозија парног котла последица мана у његовој конструкцији. Тако је, позивајући се на члан 1384, став 1 *Code civile*-а, обавезао власника пароброда на накнаду настале штете. Тиме је Касациони суд, екстензивним тумачењем одредбе члана 1384 став 1 инаугурисао објективну одговорност, стварајући опште правило да за штетно деловање ствари одговара њихов власник. Законска одредба члана 1384, став 1 *Code civile*-а послужила је као основа за примену објективне одговорности и на штете од аутомобила, железнице, трамваја, као и на штете које потичу од складиштења, преноса и превоза опасних материја. Иначе, одредбе члана 1384 *Code civile*-а односе се на одговорност родитеља за штете које причине њихова малолетна деца, васпитача и мајстора који проузрокују њихови штићеници и шегрти, док су под њиховим надзором, газде и властодавца за штете које причини њихова послова вршећи поверене послове. Одредба члана 1385 *Code civile*-а односе се на одговорност за штету од домаћих и дивљих животиња, а члан 1386 на одговорност власника грађевине. У свим овим случајевима према ставу судске праксе, постоје основи за увођење одговорности без обзира на кривицу. Видети о овоме више: Слободан Станишић, *Објективна одговорност за штету...* стр. 112.

општег принципа предвиђени су одређени изузеци.⁷²⁵ У Немачкој је објективна одговорност први пут уведена *Законом о железницама* из 1838. године. Ипак, немачко право се до данашњих дана није у потпуности ослободило неких општих начела пандектног система, заснованог на схватању по којем је објективна одговорност изузетак у односу на субјективну.⁷²⁶ У државама *common law*-а је на самим почецима развоја, па чак и у средњем веку, важио принцип одговорности без обзира на кривицу. Касније је ово правило било напуштено. Ипак, под утицајем индустријске револуције поново се оживљава систем објективне одговорности за штету. Новије кодификације настале у XX веку заузимају афирмативнији став према објективној одговорности, наравно задржавајући примат субјективне. Ово се односи на *Италијански грађански законик* из 1942. године, као и на све кодификације социјалистичких земаља. Ревидирани швајцарски *Закон о облигацијама* из 1911. године поред принципа субјективне, као изузетак, прихвата и правила која се односе на објективну одговорност. У оквиру права Европске уније донете су бројне уредбе и директиве које указују на нова подручја примене објективне одговорности.

У неким земљама је начињен и корак даље у поштравању правила објективне одговорности, нарочито када је у питању одговорност за имисионе штете. На овај начин је објективна одговорност еволуирала у строжи систем „апсолутне одговорности“. Она се на основу посебног законодавства везаног за атомске штете у Аустрији и Немачкој односи на све штете настале услед хаварија атомских постројења.⁷²⁷ У оваквим случајевима је предвиђена фиксна накнада, док виша сила није разлог искључења одговорности.⁷²⁸

У условима повећања броја потенцијалних ризика, ни највећа пажња често не отклања настанак штете.⁷²⁹ Због тога је постојала све већа потреба да се „потенцијални оштећени заштите путем строжих правила о одговорности на терет носилаца ризика опасности од штете.“⁷³⁰ Тако, објективна одговорност подразумева да власник опасне ствари или субјект

⁷²⁵ Према параграфу 153 *Аустријског грађанског законика* објективна одговорност родитеља, односно старатеља постоји за радње лица лишених пословне способности и душевно оболелих лица. Објективна одговорност предвиђена је у случају штете од путева (параграф 1319а *Аустријског грађанског законика*), грађевина (параграф 1319 *Аустријског грађанског законика*), животиња (параграф 1320 *Аустријског грађанског законика*) и сл.

⁷²⁶ Слободан Станишић, *Објективна одговорност за штету...* стр. 105.

⁷²⁷ Јожеф Салма, *Облигационоправна заштита животне средине - Тужба ради отклањања извора опасности за настанак еколошке штете и тужба ради накнаде еколошке штете*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 2/2009. стр. 35.

⁷²⁸ Станко М. Обрадовић, *Ослобађање од одговорности за штету од опасне ствари или опасне делатности*, *Правни живот* бр. 9-10/1992. стр. 1280-1284.

⁷²⁹ Љубиша Милошевић, *Основи одговорности за проузроковану штету према Савезном закону о облигационим односима*, *Зборник радова Матице српске за друштвене науке* бр. 66/1979. стр. 119.

⁷³⁰ Јожеф Салма, *Објективна одговорност у облигационом праву...*стр. 36.

који обавља опасну и ризичну делатност, одговара и у случају кад је предузео све уобичајене и потребне мере ради спречавања настанка штете.

Како се имисиона одговорност најчешће везује управо за штете од опасних ствари, односно делатности, преовладава мишљење да и на ове облике деловања треба применити правила о објективној одговорности.⁷³¹ Временом је и схватање теорије о опасности од наступања имисионе штете добило свој нормативни израз, као један посебан вид објективне одговорности. Присталице ове теорије у имисијама виде практично све радње које угрожавају животну средину.⁷³² За постојање имисионе одговорности није нужно наступање штете, чиме је дат изразити допринос принципу превенције од кога се у борби за здравије и чистије окружење и највише очекује. Временом се показало да је овакво схватање крајње оправдано обзиром на широку „просторну и временску дисперзију дејства различитих видова угрожавања човекове средине“.⁷³³ Иначе, средиште посматрања теорије опасности од имисионе штете није својински однос, него деликт који се схвата на најшири начин, у смислу понашања које се противи обавези заштите и очувања животне средине. Судска заштита за отклањање опасности од имисионе штете остварује се подношењем *actio popularis* коју често називају и еколошком тужбом.⁷³⁴ Она је данас широко прихваћено

⁷³¹ „Одговорност за штету од имисија које долазе од индустријских постројења заснива се на објективном принципу“ (*Пресуда Врховног суда Хрватске Гж-443/78 од 23.01.1979*). „Рудник самим својим постојањем чини повећану опасност по околину, те је стога тужено (рударско) предузеће и одговорно за штету по начелу објективне одговорности, што значи за сваку штету која проистакне из рада рудника као извора повећане опасности, без обзира на кривицу за насталу штету, сем уколико штету није скривио сам штетник.“ (*Решење Врховног суда НРС, Гж. бр. 1033/57 од 20. јуна 1967. Збирка судских одлука књ. II, 372*). Исти основ одговорности заступљен је и у *Решењу Врховног суда АПВ, Гж. бр. 947/58 од 22. априла 1960. године, (Збирка судских одлука књ. В-1,29)*.

⁷³² Serena M. Willams, *op.cit.* стр. 239.

⁷³³ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине, у: Правна заштита животне средине...* стр. 62.

⁷³⁴ Став правне теорије и судске праксе да члан 1047 *Закона о обвезним односима (Народне новине бр. 35/05, 41/08 и 125/11)*, па самим тим и члан 156 *Закона о облигационим односима* исте садржине, представљају правну основу за подизање еколошке тужбе, потврдио је и *Европски суд за људска права* у једној својој пресуди. У њој се између осталог наводи да: „Пракса *Врховног суда Хрватске* показује да се на темељу *Закона о обвезним односима* може тражити накнада имисионе штете у односу на могући пад вредности имовине, па је стога редовна грађанскоправна тужба правно средство које се мора искористити пре обраћања *Европском суду за људска права*. Подносиоци захтева су била 72 становника Стобреча, од којих њих 35 тврди да су власници некретнина у том подручју. Пред Судом их је заступала организација за заштиту околиша под именом *Удруга за очување културне и природне баштине Stobreč Eretium*. У склопу пројекта заштите Каштеланског залива у Јадранском мору, држава је градила канализациону мрежу с испустом у близини Стобреча. Подносиоци захтева су тврдили да трпе штету на својој имовини која је проузрокована текућим радовима због смањења вредности имовине услед близине канализације. При томе су се позвали на члан 1 *Протокола број 1 уз Европску конвенцију о заштити људских права и основних слобода* којим је гарантовано сваком физичком или правном лицу право на мирно уживање имовине. У складу са тим, нико не сме бити лишен права својине, осим у јавном интересу, и то само уз услове предвиђене законом и општим начелима међународног права. Претходне одредбе, међутим, ни на који начин не умањују право државе да примени законе које сматра потребнима да би регулисала коришћење права својине у складу са општим интересом или за осигурање плаћања пореза, других доприноса, односно казни. Влада Републике Хрватске је најпре оспоравала подносиоцима статус жртве у овом предмету. Истицала је како су подносиоци пропустили да учине вероватним да су погођени конкретним

средство у отклањању имисионих штета на њиховом извору којима се угрожавају интереси неодређеног круга лица у погледу њиховог здравља и имовине.

Наше право до доношења *Закона о облигационим односима* 1978. године није познавало институт одговорности за опасност од штете. Право на накнаду штете судови су признавали у случају када је штета реализована, односно када је наступила. Уколико се она могла приписати дејству опасне ствари, односно делатности, одговорност имитента је била заснована на правилима објективне одговорности. Са друге стране, уколико је штета проузрокована изван таквих околности, одговорност за имисиону штету била је заснована на кривици имитента. Иначе, пракса Врховног суда Србије је тек шездесетих година прошлог века почела да одговорност за имисије подводи под правила о објективној одговорности.⁷³⁵ Ипак, ни до данас није формулисан општи став о томе. Поред усвајања принципа одговорности за опасност од штете, *Законом о облигационим односима* је

мерама, те да овај предмет у ствари треба сматрати као *actio popularis* групе грађана. Влада је изнела да Републици Хрватској постоји неколико правних средстава које подносиоци захтева нису искористили пре него што су се обратили Европском суду за људска права, јер су само три лица поднела тужбу ради накнаде штете општинском суду у Сплиту, док остали то нису учинили. Такође, Влада подвлачи да је надлежни суд одмах поступио по захтеву подносилаца, након чега је било неопходно тражити мишљење вештака. Међутим, тужиоци никада нису предујмили трошкове вештачења и на тај начин су довели у питање озбиљност својих тврдњи. Будући да тај поступак још није завршен, приговор подносилаца је у том је погледу преурањен. Иначе, подносиоци захтева тврде да пројектована канализација не поседује одговарајућу опрему за биолошко пречишћавање. Такође ова лица сматрају и да нису били у могућности да суделују у управном поступку у којем је друштву које врши изградњу канализационе мреже издата потребна дозвола. Поред тога, подносиоци су тврдили да у парничном поступку нису остварили делотворну заштиту, када су у питању штете које трпе на својој имовини, јер су трошкови вештачења у самом поступку за њих били огромни. Они су стога затражили од домаћих судова изрицање привремене мере, али о њиховом захтеву никада није одлучено. Подносиоци су изнели да нису предујмили трошкове неопходног вештачења јер имају мале приходе, те да је Суд требао да примени члан 156 *Закона о облигационим односима* (сада члан 1047 *Закона о обвезним односима*) и по службеној дужности заустави радове на трошак извођача. Суд је сматрао непотребним утврђивање чињенице ко од подносиоца заиста има право својине на некретнинама у том подручју. Такође, Суд је подсетио да поменути члан 1 *Протокола број 1* у начелу не јемчи право уживања својине у одређеном окружењу. Значајне имисије могу нарушити право на мирно уживање својине због смањења вредности некретнине. У овом предмету, под претпоставком да се може радити о мешању у права подносиоца на темељу члана 1 *Протокола број 1* Суд је приметно да на темељу члана 156 *Закона о облигационим односима* (сада члан 1047 *Закона о обвезним односима*) свако може тражити спречавање настанка, између осталог и еколошке штете. На темељу истога члана, власници непокретности могу тражити накнаду штете претрпљене при извођењу активности од општег интереса. Узимајући у обзир праксу Врховног суда Републике Хрватске, у том погледу која показује да наведени члан покрива имовинску штету, једнако као и могући пад вредности имовине, Суд констатује да је тужбу у дотичном спору надлежном домаћем суду поднело свега три лица, те приговори осталих подносилаца представке пред Европским судом за људска права морају бити одбијени због некоришћења свих домаћих правних средстава.“ У овим околностима Европски суд за људска права је због чињенице што нису искоришћени сви национални правни лекови у складу са чланом 35, став 4 Конвенције, одбио захтев подносилаца.“ (*Пресуда Европског суда за људска права 3321/1 Сокарић v. Republika Hrvatska* од 19.01.2006. године.) Динка Шаго, *Еколошка тужба као инструмент грађанскоправне заштите околиша*, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, бр. 4/2013. стр. 895-915.

⁷³⁵ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 75. Видети исто: Моника Нинковић, *op.cit.* стр. 84.

предвиђено и да прибављена административна дозвола за вршење општекорисне делатности не искључује одговорност имитента, уколико штета прелази нормалне границе.

„Поље примене одредаба *Закона о облигационим односима* о превентивном деловању није прецизно одређено у нашој теорији и пракси.“⁷³⁶ Ипак ове одредбе односе се, пре свега, на узнемиравање путем имисија. Без обзира што овај вид одговорности не повлачи са собом кривицу, правила о опасности од имисионе штете, односно узнемиравања треба јасно разликовати од општих правила о објективној одговорности, односно одговорности за опасне ствари или опасне делатности.

Правила о објективној одговорности *Закона о облигационим односима* заснована су на стандарду опасне ствари или делатности налазе се у посебном поглављу.⁷³⁷ За разлику од тога, правила о одговорности за опасност од штете смештене су међу општим начелима о проузроковању штете. „Иако систематизација законских правила није битна са становишта тумачења, засебно регулисање ових видова одговорности, у сваком случају, указује на намеру законодавца за њиховим разграничењем.“⁷³⁸ Код одговорности за штету од опасне ствари или делатности одговора се само уколико је дошло до штете у класичном смислу, односно до умањења туђе имовине. Код одговорности за опасност од имисионе штете то није случај. Сам појам опасности од штете имплицира угрожавање, односно нереализован ризик, док одговорност имаоца опасне ствари, односно вршиоца опасне делатности подразумева реализацију ризика.⁷³⁹ Опасност од штете представља ризик на путу реализације.⁷⁴⁰ Ипак, овде се не ради о обичном ризику „који само прети штетом, него ризик који делује, те је само питање кумулације или времена када ће штета настати.“⁷⁴¹ Тако се практично фингира настанак штете. Ипак, обзиром на опште животно искуство и објективно познавање законитости догађаја, очито је да ће до ње у оваквим ситуацијама доћи.⁷⁴² Опасност од штете на тај начин поприма карактер општег правила, какво је постојање штете. Тиме је могуће без

⁷³⁶ Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...* стр. 102. Аутор сматра да има основа да се одредба члана 156 *Закона о облигационим односима* прошири и на област заштите добара личности.

⁷³⁷ Видети: Чланове 173-179 *Закона о облигационим односима* под насловом „*Одговорност за штете од опасне ствари или опасне делатности*“

⁷³⁸ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 76. Видети о овоме исто: Бранко Мораит, *Нормативни значај и практична примјена захтјева да се уклони опасност од штете, Правни живот* бр. 8-9/1986. стр. 823-842. Овај аутор уочава да је одговорност за опасност од штете односно узнемиравања сродан „посебним случајевима објективне одговорности,“ те би га требало систематизовати у одсек 6. *Закона о облигационим односима*.

⁷³⁹ Видети о овоме више: Claire Finkelstein, *Is Risk a Harm? University of Pennsylvania Law Review*, бр. 3/2003. стр. 963-1001.

⁷⁴⁰ Јожеф Салма, *Облигационо право...* стр. 475.

⁷⁴¹ *Ibidem*.

⁷⁴² Гале Галев, *op.cit.* стр. 623.

стварног настанка штете, успоставити узрочну везу између претпостављене штете и извора опасности. Иначе, одговорност за опасност од штете је по својим разлозима подељена. Она може бити заснована било на деловању извора опасности који прелазе уобичајене границе, било на постојању претње од наступања штете.

Разлике између одговорности за штету од опасних ствари или делатности и одговорности за опасност од имисионе штете постоје и у погледу санкција. Тако, санкција у првом случају служи вредносном санирању оштећених добара. Код одговорности за опасност од штете, санкције су усмерене на отклањање стања повећаног ризика. Суштина одговорности за опасност од штете је пресретање штете, која би у противном, према редовном току ствари, сигурно настала. При томе би последице могле бити огромних и несагледивих размера, које би тешко могле бити на адекватан начин саниране.⁷⁴³

Превентивни карактер захтева да се уклони опасност од штете постиже се отклањањем извора опасности од којег прети настанак штете, односно уздржавањем од делатности услед којих долази до узнемиравања, односно опасности од штете. При томе разликујемо ситуацију у којој је подносилац захтева лице коме прети знатнија штета, док другу страну чини лице од кога потиче претња штетом, односно узнемиравање.⁷⁴⁴ Тако се обавеза одговорног лица своди на деловање искључиво према подносиоцу захтева за заштиту. Други случај постоји када подносилац захтева није лично погођен претњом штете, односно узнемиравањем.⁷⁴⁵ Тада се обавеза особе од које потиче претња штетом, односно узнемиравање шири према неодређеном броју лица. Ово представља одступање од општих правила деликтне одговорности, где су стране штетника и оштећеног тачно одређене. Самим тим, захтев за уклањање извора опасности од штете, односно узнемиравања може користити, како власник ствари, тако и трећа лица, уколико су испуњени услови какви су постојање опасности од знатније штете, односно узнемиравања. Због чињенице да је број лица која могу уживати заштиту велики ова тужба се са правом сматра популарном или народном тужбом.⁷⁴⁶

Имисионе штете су атипичне у односу на до сада познате облике штета. У већини случајева попримају огромне размере и често погађају поред оштећеног и друштво у целини, те су у односу на штете од опасних ствари или делатности, далеко већег обима. Самим тим

⁷⁴³ Гале Галев, *op.cit.* стр. 628.

⁷⁴⁴ Гале Галев, *op.cit.* стр. 621.

⁷⁴⁵ *Ibidem.*

⁷⁴⁶ Радмила Ковачевић-Куштримовић, *op.cit.* стр. 1229.

овде постоји потреба за модификованом применом неких правила објективне одговорности.⁷⁴⁷

8.2. Услови за наступање одговорности за опасност од имисионе штете односно узнемиравање

Поимање имисија као облика проузроковања опасности од штете односно узнемиравања наше позитивно право прихвата кроз решења *Закона о облигационим односима*. Њима је гарантовано право сваком лицу да захтева од другог да отклони извор опасности од кога прети знатнија штета њему и неодређеном броју лица, као и да се уздржи од делатности од које потиче узнемиравање или опасност од штете.⁷⁴⁸ Суд ће на захтев заинтересованог лица наредити предузимање одговарајућих мера за спречавање настанка штете или узнемиравања.⁷⁴⁹ Ипак, од овог правила постоји и извесно одступање, па уколико наступи штета у обављању општекорисне делатности, за коју је добијена дозвола надлежног органа, може се захтевати само накнада оне штете која прелази нормалне границе и предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете и њено смањење.⁷⁵⁰

Разматрање услова одговорности за опасност од штете, односно узнемиравања, као специфичне врсте објективне одговорности мора бити засновано на компарацији према класичним условима грађанскоправне одговорности.⁷⁵¹ Претпоставке одговорности за опасност од имисионе штете су постојање *опасности од знатније штете*, односно *узнемиравања, узрочна веза између радње штетника и стања повећане опасности, односно узнемиравања, као и противправност*.

⁷⁴⁷ Мораит Бранко, *Нормативни значај и практична примјена...* стр. 831-832.

⁷⁴⁸ Видети: Члан 156, став 1 *Закона о облигационим односима*.

⁷⁴⁹ Видети: Члан 156, став 2 *Закона о облигационим односима*.

⁷⁵⁰ Видети: Члан 156, став 3 и 4 *Закона о облигационим односима*.

⁷⁵¹ Са овим се не слажу неки аутори. Тако Бранко Мораит потврђује потребу да се појам „опасности од штете“ јасно разграничи од правила везаних за одговорност од опасне ствари или делатности. Ипак, у таквој дистинкцији, како сматра Мораит, треба отићи корак даље и констатовати да је појам опасности од штете посебан правни институт који не треба по „сваку цену интегрисати у систем грађанскоправне одговорности за проузроковану штету и подврћи га истим мерилима и условима“ Видети о овоме више: Бранко Мораит, *Претпоставке (услови) подизања захтјева да се уклони опасност од штете*, *Годишњак Правног факултета у Бања Луци* бр. 13/1989. стр. 27-32. Са овим се слаже и Душица Палачковић, *Грађанско-правна еколошка заштита, Правни живот*, бр. 9/1995. стр. 366.

8.2.1. Постојање опасности од имисионе штете, односно узнемиравања

Одговорност наступа у случају *постојања опасности од наступања знатније штете*, односно *узнемиравања*. Како штетне последице представљају две поменуте чињенице, није неопходно да је дошло до наношења материјалне, односно нематеријалне штете. Превентивно деловање је у првом случају везано за *опасност од знатније штете*, а у другом за *узнемиравање*. Па тако, ово упућује на разликовање случајева *узнемиравања* које не представља и истовремену опасност по добра појединца.

О тумачењу законске конструкције каква је *опасности од знатније штете* већ је било речи. Услов за подношење популарне тужбе, према становишту судске праксе, представља конкретна и извесна *опасност од знатније штете*.⁷⁵² Под тиме се подразумева ситуација када се на основу објективних околности и искуства може очекивати наступање *знатније штете*. Ипак, овакав приступ није у складу са принципима превенције на којима би требала да почива имисиона заштита. Њена делотворност треба да се огледа у могућности заштите већ у „фази апстрактне опасности, јер би само на тај начин она била довољно ефикасна и целисходна“.⁷⁵³

Када је у питању величина штете до које може довести нека опасност, оцену је потребно вршити не само са аспекта њеног могућег обима, него и саме природе заштићеног добра. Суд вештачењем утврђује степен вероватноће за наступање штете, као и чињеницу да ли ће она у конкретном случају бити знатнија. Полазећи од еколошког карактера одредби *Закона о облигационим односима*, заштићени објекти су овде живот и здравље људи, односно човекова околина. Па би тако, начелно, требало узети да свака *опасност* по добра човека и његову околину представља могућност за наступање *знатније штете*.⁷⁵⁴ Слично томе, када је у питању накнада штете, треба узети да она увек прелази нормалне границе, ако задире у човеково здравље, нарушава равнотежу природе или друге важне интересе.⁷⁵⁵

8.2.2. Узрочност

Грађанскоправна одговорност за штету подразумева узрочну везу између штетне радње и наступеле последице. Ипак, код објективне одговорности узрочна веза се

⁷⁵² Драгољуб Лазаревић, *op.cit.* стр. 472.

⁷⁵³ Душица Палачковић уочава помак у судској пракси, па се тако конкретна опасност тумачи и у смислу „претње конкретном опасности“ када је таква опасност још нереализована. (Душица Палачковић, *op.cit.* стр. 363-364).

⁷⁵⁴ Весна Ракић-Водинелић, *op.cit.* стр. 444.

⁷⁵⁵ Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 551.

претпоставља, уколико је штета настала у вези са опасном ствари, односно делатности. Ово правило важи и у домену одговорности за опасност од имисионе штете, односно узнемиравања.⁷⁵⁶ Тиме терет доказа пада на лице од кога потиче опасност од имисионе штете, односно узнемиравање које има право да докаже супротно. На овај начин се из економских и разлога правичности олакшава позиција угроженог лица, и у домену опасности од имисионе штете.

Правила о искључењу одговорности штетника у случају више силе или саме радње оштећеног који се примењују код објективне одговорности за штету, важе и за домен одговорности за опасност од штете, односно узнемиравање.⁷⁵⁷ Ипак, ова правила треба прихватити са резервом. На наступање случаја више силе код делатности које доводе до угрожавања животне средине мора се рачунати више него код неких других човекових активности.⁷⁵⁸ Са друге стране, и могућност за искључење одговорности услед радње оштећеног треба условно прихватити, будући да наше право не прихвата концепт пређашњег заузимања.⁷⁵⁹

Специфична правила о узрочности у случају опасности од имисионе штете, односно узнемиравања, важе у домену скупних имисија. Код оваквих појава долази до „суделовања више радњи, односно кумулације или алтернације више узрока који доводе до опасности од штете, односно угрожавања.“⁷⁶⁰ Данас је велики број различитих узрока који здружено производи више имитената стварајући опасност од имисионих штета. Зато се уместо о узрочности, често говори о усмеравању, односно каналисању одговорности. Ово

⁷⁵⁶ Чланом 173 *Закона о облигационим односима* установљена је претпоставка да штета потиче од опасне ствари, односно делатности, а одговорно лице може да доказује супротно. Уз то је чланом 103, став 1 *Закона о заштити животне средине* је предвиђено да и загађивач који проузрокује загађење животне средине одговара за насталу штету по начелу објективне одговорности. Истим Законом одвојено је регулисана одговорност за загађивање која је јавноправне природе и повлачи са собом одговорност по правилима управног, односно кривичног права, када штета погађа друштво као целину, од одговорности за секундарне последице загађења која је углавном приватноправне природе, јер погађају појединачне интересе. У складу са чланом 108 *Закона о заштити животне средине* на традиционалне имисионе штете, па самим тим и на опасност од њиховог настанка, примењују се општа правила *Закона о облигационим односима*. Видети о овоме више: Душан Николић, у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)... стр. 183-184.

⁷⁵⁷ Соња Визјак, *Одговорност за штете у околишу*, *Хрватска правна ревија*, Свибањ, 2012. стр. 47-48.

⁷⁵⁸ С тим у вези Бранко Мораит предлаже да се ради постизања ефикасније заштите виша сила не узима као чињеница која искључује одговорност. Видети о овоме више: Мораит Бранко, *Нормативни значај и практична примјена*...стр. 834.

⁷⁵⁹ Бранко Мораит сматра да је теорија пређашњег заузимања у супротности са нашим уставним поретком, али и основним људским правима. Тако би радњу оштећеног, као разлог за искључење одговорности у случају изазивања опасности од штете требало свести само на случајеве у којима би оштећени намерно долазио у додир са штетним деловањем загађивача, како би за себе прибавио материјалну корист, односно остварио право на накнаду штете. (Бранко Мораит, *Нормативни значај и практична примјена*...стр. 834-835).

⁷⁶⁰ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине*... стр. 80.

подразумева „трагање за субјектом“ који је најближи стварању опасности од имисионе штете.⁷⁶¹ Самим тим, код скупних имисија због специфичности о којима је већ било речи, узрочна веза чија је функција указивање на одговорно лице, не мора увек бити реализована на такав начин.⁷⁶² О проблематици узрочности у домену одговорности за опасност од штете услед скупних имисија ретко се изјашњавала судска пракса, иако се то од ње свакако очекује.⁷⁶³

8.2.3. Противправност

У теорији се често, са разлогом, истиче да противправност није услов објективне одговорности, будући да постоје схватања према којима се изједначавају појмови противправности и кривице.⁷⁶⁴ Према присталицама теорије јединства, објективна одговорност није условљена противправношћу. Међутим, према теорији двојства, кривица и противправност су различити појмови који самостално егзистирају. Тако се не може рећи да је „објективна одговорност схваћена као општа димензија одговорности, независна од услова противправности.“⁷⁶⁵

Противправност представља општи услов за одговорност и у домену имисионог права. Административна дозвола којом се одобравају поједине врсте општекорисних делатности, не искључује одговорност за имисиону штету, уколико је она прешла границе толеранције. Зато се понекад погрешно закључује да административна дозвола представља општи основ искључења противправности. „Домен деловања такве дозволе не протеже се на апсорпцију штете“,⁷⁶⁶ већ само на оквире вршења делатности од општег интереса.⁷⁶⁷

⁷⁶¹ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине... у: Правна заштита животне средине...* стр. 81.

⁷⁶² Тако Љиљана Бегић, *Облигационо право и заштита човекове околине, Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, бр. 35/1987. на стр. 39 закључује: ... „Код одговорности за штету услед загађивања животне средине, узрочност уместо да нам да један логичан аргумент зашто неко треба да одговара, да етички оправда одговорност за штету у ситуацији кад углавном апстрактна, објективизирана, претпостављена - једном речју бледа и разводњена кривица јесте већ раније изгубила такву улогу, наводи нас на јалово трагање за узрочним везама које немају оправдања.“

⁷⁶³ Са тим у вези Јожеф Салма наводи одлуку *ВС БиХ, Гж. 143/80* где је у конкретном случају заузето становиште да се извођачи великих инфраструктурних радова (магистрални путеви) сматрају одговорним лицима за проузроковање штете суседним објектима. Тиме они солидарно одговарају власницима тих објеката по принципу каузалитета, само уз услов да је до наступања такве штете дошло у току градње, која важи за опасну делатност. (Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине, у: Правна заштита животне средине...* стр. 81).

⁷⁶⁴ Присталице оваквог схватања полазе од објективне дефиниције кривице и сматрају да се појам кривице не састоји у субјективном односу учиниоца штете према делу, него у одступању од очекиваног понашања које се своди на законску забрану проузроковања штете, односно појам противправности.

⁷⁶⁵ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 80.

⁷⁶⁶ *Ibidem*.

У случају вршења општекорисне делатности за које је добијена дозвола надлежног органа могуће је захтевати само накнаду оне штете која прелази нормалне границе, предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете или на њено смањење. Самим тим, заштита од опасности од штете коју стварају „легални загађивачи“ не подразумева отклањање извора на трошак држаоца извора опасности, односно захтев да се престане са вршењем одређене делатности, осим уколико се они не схвате као једна од „друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете или њено смањење.“⁷⁶⁸ Управо би овакво тумачење омогућило да се према свим субјектима подједнако примени захтев да се уклони опасност од штете. Ипак, судска пракса одбија да то учини и углавном прибегава искључиво накнади штете која прелази нормалне границе. Тиме се константно фаворизују вршиоци општекорисних делатности који поседују административну дозволу.⁷⁶⁹

8.3. Санкције и мере

Одговорност за опасност од штете, односно узнемиравање, повлачи специфичне грађанскоправне санкције и мере. Оне зависе од врсте извора опасности која прети, односно врсте делатности из које произлази узнемиравање. У случају одговорности за опасност од имисионе штете, односно узнемиравање, имитенту се може наложити предузимање *оправданих мера ради отклањања опасности од штете и узнемиравања* или *друштвено оправданих мера за спречавање настанка штете, односно за њено смањење*. Уколико се ради о имитентима који поседују административну дозволу таквим лицима не може бити изречена *забрана даљег вршења делатности, односно уклањање извора опасности од штете*. У случају да такве мере нису дале очекиване резултате или уопште нису предузете,

⁷⁶⁷ „Ако због имисија трећим особама буде проузрокована штета, треба разликовати ради ли се о имисијама које потичу од рада концесионираних или неконцесионираних подuzeћа. Код концесионираних подuzeћа се може тражити само накнада штете, а ако имисије потјечу од рада неконцесионираних подuzeћа могуће је затражити забрану рада, а изузетно, и то само у случају ако је по управном праву странка очигледно не би имала овлаштење да обавља штетну делатност, суд може наложити и уклањање извора имисија“ (*Став ВСХ-75*).

⁷⁶⁸ Видети: Члан 156, став 4 *Закона о облигационим односима*.

⁷⁶⁹ Бранко Мораит при оцени проблема опасности штета које проузрокују велики загађивачи, сматра као неприхватљиво правило према којем се само од имитената који не поседују административну дозволу може тражити уклањање извора опасности од штете, односно уздржавање од делатности. Тако овај аутор тврди да адекватно тумачење става 4 члана 156 може да на „мала врата“ уведе правило по којем би се на све субјекте примењивао захтев да се уклони опасност од штете...“ Уз то, аутор критикује одредбе члана 156 *Закона о облигационим односима* сматрајући да оне фаворизују „легалне загађиваче“, сматрајући да „право треба да буде строже када су у питању ови субјекти.“ (Бранко Мораит, *Нормативни значај и практична примјена...* стр. 836). Видети исто: Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 546-547. Петар Симонети се слаже са општеприхваћеним ставом да вршиоци општекорисне делатности имају привилегован положај. Разлоге за чињеницу да се против оваквих лица не може поднети захтев за предузимање мера ради спречавања узнемиравања, аутор види у поседовању дозволе, за чије прибављање је потребно претходно испитивање услова адекватности рада неког постројења. Видети: Петар Симонети, *op.cit.* стр. 1048.

па је дошло до настанка штете, оштећени има право и на њену накнаду.⁷⁷⁰ Тада се примењују општа правила која важе за накнаду штете.

О *накнади материјалне и нематеријане штете*, биће више речи у глави 9. посвећеној одговорности за проузроковану имисиону штету, док ће овде пажња бити усмерена на функцију и значај превентивних механизма заштите од имисија.

8.3.1. Одговарајуће и друштвено оправдане мере

Предузимање *одговарајућих мера* представља превентивну санкцију која има за циљ да предупреди настанак имисионе штете, односно узнемиравање. Захтев за отклањање опасности од штете и узнемиравања, осим превенције, обезбеђује и својеврсну реституцију,⁷⁷¹ како стање повећаног ризика захтева успостављање пређашњег стања.

Уколико држалац извора опасности или вршилац одређене делатности не предузме *одговарајуће мере*, заинтересовано лице може захтевати да суд нареди предузимање таквих мера о његовом трошку.⁷⁷² Материјалноправна претпоставка за тужбу ради предузимања *одговарајућих мера* које треба да спрече настанак штете, односно узнемиравање су опасност од наступања штете, односно узнемиравање, као и могућност да се њиховим предузимањем штета може спречити. Предузимање оваквих мера није могуће захтевати, уколико би издаци за то били већи у односу на размеру потенцијалне штете. Поготово уколико је уз то мала вероватноћа да ће штета уопште наступити. Самим тим израз *одговарајуће мере* треба тумачити у смислу примерених, економски оправданих активности ради отклањања опасности од знатније штете, односно узнемиравања.⁷⁷³

⁷⁷⁰ Гале Галев, *op.cit.* стр. 629. „Право на новчану накнаду штете има власник земљишта на коме је штетник поставио гаражу, само уколико гаражу није могуће демонтирати и уклонити са земљишта. Повраћај у пређашње стање је првенствени начин накнаде штете, а тек ако натурална реституција није могућа, штета се накнађује у новцу“ (ВСХ, Гж-4148/76 од 14.12. 1997. (О.с. Загреб, П-958/75 од 23.06.1976.)) (Младен Жувела, *op.cit.* стр. 175).

⁷⁷¹ Душан Николић, *Грађанскоправна санкција...* стр. 101.

⁷⁷² Да судови оваке мере могу да одреде са крајњом прецизношћу сведочи једна пресуда *Општинског суда у Великој Горици* у Хрватској. Услед имисија дима, чађи, неугодних мириса који су улазили у двориште и кућу тужиоца, туженом је наложено да изведе следеће радове: 1) „зидне отворе на пушници да затвори, а изнад пушнице изведе одушни димоводни канал, који ће бити виши од тужитељеве куће. 2) да димњак за централно гријање локацијски измјести или на истом мјесту да га изведе од *Schiedl* монтажних елемената, профила 160 висине 10 м. 3) да накнади тужитељу парничне трошкове у износу од 7.434,00 куна.“ (Одлука *Општинског суда у Великој Горици број П-829/07-25 од 25. 05. 2009.*). Ову пресуду касније је потврдио и *Врховни суд Хрватске Рев 352/11-2*.

⁷⁷³ „Дозвољене су оне имисије које потичу од дјелатности одобрене од надлежног органа, ако су те имисије сношљиве и за мјесне прилике те за врсту дјелатности која врши штетне утјецаје уобичајене. Преко тога су недозвољене и вршилац дјелатности дужан да их отклони или ублажи, ако је то могуће без несразмјерно великих трошкова. У противно дужан је да накнадити штету која је од тих имисија настала. (ВСХ, Рев 9/74 од 26.IX 1974. *Окружни суд Вараждин, Гж 673/73 од 20.VIII 1973. године*).

Уколико имисије потичу од вршиоца општекорисне делатности за коју је прибављена дозвола надлежног органа, *Законом о облигационим односима* је предвиђена могућност да се предузму *друштвено оправдане мера* за спречавање наступања штете или за њено смањење. Већина аутора тумачи одредбе *Закона о облигационим односима* у смислу да се против оваквих „легалних загађивача“ не може поднети захтев за обустављање делатности, који одговара захтеву за уклањање извора опасности, односно спречавање узнемиравања.⁷⁷⁴ Законска формулација *друштвено оправдане мере* у односу на *одговарајуће мере* разликује се по томе што се у случају вршења делатности за коју је добијена дозвола надлежног органа не може тражити накнада сваке штете, него само оне која прелази нормалне границе. И у овом случају се цени однос вредности средстава за спречавање наступања штете и размера претеће штете, односно степена вероватноће за њено наступање. Ипак, *друштвено оправдане* су и оне мере које доводе и до смањења штете, уколико би потпуно отклањање штетних последица изискивало несразмерне трошкове.⁷⁷⁵

Врсте *одговарајућих*, односно *друштвено оправданих мера* одређује суд у сваком конкретном случају пре и за време парничног поступка. Трошкове оваквих мера сноси тужени имитент, наравно, уколико се имисиона тужба покаже основаном.⁷⁷⁶ Најчешће *одговарајуће*, односно *друштвено оправдане мере* ради спречавања настанка имисионе штете или њено смањење су уградња различитих филтера и пречишћивача. Понекад је то дислоцирање имитента, нарочито уколико његова делатност угрожава живот и здравље већег броја људи на одређеном простору, а место на којој се врши није у складу са урбанистичким планом.⁷⁷⁷ Често се у циљу смањења штетних утицаја, врши другачија организација производног процеса. У неким случајевима се чак имитент обавезује да угроженим лицима обезбеди другу непокретност за становање, уколико се опасност од штете не може отклонити на неки други начин.⁷⁷⁸

⁷⁷⁴ *Ibidem*. Ипак Бранко Мораит, сматра да је неприхватљиво само од имитената који не поседују административну дозволу тражити отклањање узрока штете. Тако сматра да би се екстензивнијим тумачењем законске формулације какве су „друштвено оправдане мере“ омогућила примена захтева за уклањање опасности од штете на све имитенте, без разлике. (Бранко Мораит, *Нормативни значај и практична примјена...* стр. 836).

⁷⁷⁵ Петар Симонети, *op.cit.* стр. 1048-1049.

⁷⁷⁶ Салма Марија, *Тужбе за отклањање суседских имисија, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2011. стр. 345.

⁷⁷⁷ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 83.

⁷⁷⁸ Тако се у једној пресуди *Врховног суда БиХ* наводи: „По правилима имовинског права, на основу одредба члана 156 ЗОО заинтересовано лице може захтевати на трошак држаоца извора опасности (макар се радило о обављању опште корисне делатности за коју је добијена дозвола надлежног органа) предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете. Полазећи од овог правила, оправдано су нижестепени судови обавезали правно лице да сноси одговарајући део трошкова премештања зграде тужиоца, изнад које су

8.3.2. Забрана даљег вршења делатности и отклањање извора опасности

Основна материјалноправна претпоставка за подношење тужбе ради *забране даљег вршења делатности*, односно *уклањања извора опасности* је да постоји извор од кога прети ризик од наступање знатније штете, односно штете која прелази нормалне границе.⁷⁷⁹ Уз то, таква претња треба да је усмерена ка имовини или личним добрима ширег круга лица, која се не може спречити другим одговарајућим мерама.⁷⁸⁰ Материјалноправни услов за истицање захтева за *забрану обављања делатности*, односно *уклањање извора опасности* је и да штета пре подношења тужбе није наступила, али да је „ризик на извесном путу реализације.“⁷⁸¹ Уз то, између претеће штете и извора опасности нужно је да постоји узрочно-последична веза.⁷⁸²

Забрана даљег вршења делатности, односно *уклањање извора опасности* као превентивна мера, према *Закону о облигационим односима* се може изрећи само у односу на имитенте који нису вршиоци општекорисне делатности за коју је прибављена дозвола надлежног органа. Тако је *Законом о облигационим односима* предвиђено да се према имитентима чија је делатност допуштена и друштвено-економски оправдана може захтевати само накнада штете која прелази нормалне границе,⁷⁸³ односно предузимање друштвено оправданих мера ради спречавање наступања штете или њено смањење. Ове одредбе свакако у значајној мери редукују могућности еколошке заштите. О предлозима за измену законског

проведени високонапонски водови, због чега постоји стална угроженост зграде тужиоца и живота станара, услед последица које могу настати пуцањем проводника далековода, јер је утврђено да се опасност од наступања штете не може поуздано отклонити на неки други начин.” (*ВС БиХ Рев-117/80 од 24.06.1980.*) Наведено према: Младен Жувела, *op.cit.* стр. 33.

⁷⁷⁹ Јожеф Салма, у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина* (ур. Душан Николић)... стр. 188. Тако аутор као примере за постојање извора од кога прети знатнија штета чије се отклањање може захтевати наводи: високонапонску електричну мрежу која се налази непосредно изнад грађевинског објекта, повећано штетно зрачење из атомског постројења, испуштање штетних или опасних материја у водоток или на пољопривредно земљиште из фабричког постројења, давање животињама стимулативних материја за раст непосредно пре коришћења меса и месних производа за исхрану људи, испуштање у ваздух штетних материја које представљају опасност за здравље грађана и сл.

⁷⁸⁰ *Ibidem.*

⁷⁸¹ Јожеф Салма, у Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина* (ур. Душан Николић)... стр. 189.

⁷⁸² *Ibidem.* Тако се у одлуци *Окружног суда* у тадашњој Титовој (данас Косовској) Митровици констатује: „Изградњом септичке јаме ломљеним каменом на сувом ствара се опасност од загађења земљишта и подземних вода, инфекције живих бића и неподношљивог смрада, а тиме и директна опасност за настанак знатне штете по имовину и људе. На основу тога тужилац као сусед може у смислу члана 156 ЗОО, став 1 и 2 да захтева од туженог да уклони извор опасности, тиме што ће јаму порушити и саградити нову, на начин којим се у потпуности отклања извор опасности од загађења. (*Окружни суд у Титовој Митровици Гж. 37/82 од 20.05.1982.*, *Зборник судске праксе* бр. 47/84).

⁷⁸³ „Не може се тражити забрана имисија ако се ради о постројењу које ради уз дозволу надлежног органа, већ само накнада штете, и то оне штете која прелази уобичајене границе (прекомерна штета). Ово значи да се један део штете мора трпети и да се не надокнађује“ (*Одлука Врховног суда Хрватске, Рев-2344/83 од 18.06.1984.*, *Преглед судске праксе* бр. 25/1985).

решења, као и шире тумачење законске формулације *друштвено оправданих мера* у смислу забране даљег обављања делатности, односно отклањања опасности, већ је било речи. Зато ћемо на овом месту само констатовати да управо опасности које потичу од делатности великих имитената изискују другачији нормативни приступ. То би, између осталог, требало да буде и могућност да се захтева *уклањање извора опасности и забрана обављања делатности*. На овај начин би се сасвим сигурно могле ефикасно предупредити штете са бројним негативним последицама на човека и природно окружење.

Поред недостатака у погледу одређених нормативних решења када су питању „легални загађивачи“, одредбе *Закона о облигационим односима* у наше право уводе и поједина савремена нормативна решења, у циљу примене принципа превенције. Тиме се стварају услови за благовремено и потпуно отклањања извора опасности од наступања имисионе штете и даје право на заштиту неодређеном броју заинтересованих лица. Доследна и правовремена примена захтева да се уклони опасност од штете, односно узнемиравања омогућава сузбијање многих штетних дејстава на самом њиховом извору. Тиме имисиона заштита добија на ефикасности и квалитету, пружајући значајан допринос целокупном систему очувања нашег природног окружења.

9. Одговорност за имисиону штету

9.1. Појам и карактеристике имисионих штета

Као продукт савременог начина живота, технолошког и индустријског развоја, константно се повећава број различитих штетних утицаја на добра појединаца, као и на животну средину у целини. Данас су превазиђена схватања по којима имисије представљају само и искључиво прекорачење својинских овлашћења, којима се наноси материјална, односно нематеријална штета добрима суседа. Регулатива у области еколошке заштите данас се суочава са новим изазовима, као што су бројни недовољно истражени ризици које са собом носе нове технологије. Ово је наметнуло потребу за решавањем многих питања међу којима су свакако и комплексни проблеми превенције, накнаде и санације еколошких штета.

Данас се обично истиче да су штете на добрима животне средине вишеслојне или вишедимензионалне.⁷⁸⁴ Зато постоје тешкоће у дефинисању овог појма, који се обично одређује на шири и ужи начин. У ширем смислу, под штетом на заштићеним добрима животне средине подразумевамо оне штете које настају на самој животној средини, као и на њеним појединим деловима. Проузрокована штета се уз то везује за посебно мерило каква је еколошка валенца. Она подразумева опсег варирања појединих еколошких фактора у оквиру којег је могућ опстанак дате врсте. Мерило еколошком валенцом, штета на добрима животне средине је степен њеног загађења који угрожава опстанак човека.⁷⁸⁵ У ужем, традиционалном смислу, штете на добрима животне средине су мерљива умањења добара правних субјеката. Тиме се практично назире јасно разграничење између „штете на животној средини“ са једне, односно „штете од загађене животне средине, са друге стране.“⁷⁸⁶ Прве су јавноправне природе јер са собом повлаче кривичноправну, односно управноправну

⁷⁸⁴ Душан Николић у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина*, у: *Основе права животне средине...* (ур. Душан Николић), стр. 183. Видети исто: Albert Lin, *The Unifying Role of Harm in Environmental Law*, *Wisconsin Law Review*, бр. 3/2006. стр. 898.

⁷⁸⁵ Михајло Цветковић, *Комплементарност Закона о заштити животне средине и прописа грађанског права на пољу надокнаде штете*, *Зборник Приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије*, Правни факултет Ниш, 2008. стр. 293. Видети исто: Бранка Пећанац, *Особености грађанскоправне одговорности за еколошке штете*, *Правни живот*, бр. 9/2006. стр. 627. Видети исто: Милован Митровић, *op.cit.* стр. 199.

⁷⁸⁶ Марија Караникић-Мирић, *op.cit.* стр. 465.

одговорност и погађају друштво као целину.⁷⁸⁷ Као такве, често су немерљиве, уз то је тешко сагледати њихове облике и обим, јер могу настати кумулативно, постепено и закаснило.⁷⁸⁸ У другом случају, ради се о традиционалним имисионим штетама које повлаче „одговорност за секундарне последице загађивања које су углавном приватноправне, односно уже, грађанскоправне природе.“⁷⁸⁹ Оне подразумевају како повреду приватних интереса правних субјеката, тако и њихово угрожавање.

Ипак, често се дешава да једна иста људска радња или производни процес проузрокује „обе врсте штета.“ Тако, повређујући или угрожавајући интересе правних, односно физичких лица, долази и до нарушавања стања животне средине и њених појединих добара.

Задржавајући се на класичним имисионим штетама и основним принципима за њихову превенцију, на овом месту ћемо указати на неке њихове специфичности у односу на традиционалне штете. Најпре, треба констатовати да су имисионе штете последице различитих индустријских активности, али и уобичајеног човековог живота и рада. Данас су услови привредног и друштвеног развоја наметнули потребу трпљења штетних утицаја, до одређених граница. То подразумева могућност накнаде само оних имисионих штета које прелазе одређене разумне мере. Све остале имисионе штете које по свом квалитету и квантитету не испуњавају овакве услове, остају ненадокнадиве, као уступак привредном и индустријском развоју.

Имисионе штете су често проузроковане здруженим дејством више имитената, при чему је њихове уделе у укупној штети некада и немогуће утврдити. Одмеравање висине имисионих штета често изискује сложена и скупа вештачења.⁷⁹⁰

⁷⁸⁷ Душан Николић, у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина* (ур. Душан Николић)...стр. 184.

⁷⁸⁸ Бојан Пајтић, *Еколошка одговорност*, *op.cit.* стр. 518.

⁷⁸⁹ *Ibidem.*

⁷⁹⁰ Тако је у образложењу једне одлуке *Врховног суда Хрватске* наведено да нижестепени судови на темељу тврдњи тужитељке оцењују да обзиром да је тужени дуго година употребљавао азбест у свом производном процесу, управо он могао бити узрок обољења тужитељке, како је она цели живот живела и радила у непосредној близини саме фабрике. „Исто је тако познато да је више радника туженог због дугогодишњег контакта с азбестом оболело од исте болести као и тужитељка. Нижестепени судови из наведеног закључују да између опасне делатности туженог и болести тужитељке постоји правно релевантна узрочна веза. Иако су у поступању нижестепени судови навели низ чињеница које упућују на постојање узрочне везе између опасних делатности туженог и тужитељкине болести, Суд, барем за сада, не може прихватити као правилну правну оцену нижестепених судова о постојању правно релевантне узрочне везе потребне за оцену постојања одговорности туженог. Ово из разлога што се не ради о „ноторној узрочности“, посебно не у ситуацији кад тужитељка није била запослена код туженог и није непосредан учесник у процесу производње, у којем су на различите начине запослени изложени штетном деловању азбеста и салонита, већ је тужитељка радила и становала у непосредној близини фабрике, односно депонија отпадних ствари туженог. У таквој ситуацији нижеступени су судови требали (уз помоћ вештака) утврдити могућности обољења тужитељке због штетних

9.2. Врсте штета

Као последица имисија може наступити *материјална* и *нематеријална* штета. Под тиме се подразумева умањење имовине штетника, односно спречавање њеног повећања, до кога би према редовном току ствари дошло да није било штетног догађаја, као и наношење другоме физичког или душевног бола, односно страха.⁷⁹¹

Одговорност за имисије односи се пре свега на наступање *материјалне* штете. Тако, у случају отицања воде са оближње непокретности, може доћи до појаве клизишта и угрожавање стабилности суседне непокретности, пуцања зидова и обрушавања грађевине. Имисије чађи, дима, прашине и топлоте⁷⁹² могу проузроковати уништавање растиња или приноса на суседној парцели.⁷⁹³ Услед генетских контаминација органски или конвенционални усеви више не могу бити као такви пласирани на тржиште.⁷⁹⁴ Право на заштиту од имисија могуће је и у случају ометања власника у мирном и несметаном коришћењу непокретности услед буке, претеране светлости или непријатних мириса који не

утицаја који би долазили и у околину из фабрике, односно депонија, односно оценити околности које тужитељка наводи у вези рада и становања, с обзиром на близину фабрике, односно депонија и с обзиром на концентрацију штетних супстанци. При томе се треба утврдити и оценити основаност приговора туженог да није одлагао отпад који би био штетан за околину на отвореним местима, нити у близини насеља, те да је тужитељка радила у привредном друштву у којем се такође користе азбестни производи, и оценити јесу ли те околности могле бити од утицаја на здравствено стање тужитељке.“ (*Одлука Врховног суда Републике Хрватске Рев-3055/95* од 29. 04. 1998. Наведено према: Соња Визјак, *Претпоставке одговорности за накнаду штете због онечишћавања околиша - приказ судске праксе, Хрватска правна ревија*, фебруар 2007.) стр. 39, фн. 3.

⁷⁹¹ Оливер Антић, *op.cit.* стр. 460.

⁷⁹² Услед деловања цементне прашине која је падала на виноград туженог из фабрике дошло је кварења вина које се није могло прерадити ни у дестилат. Због тога је тужена фабрика била дужна да накнади штету туженом (*ВСХ, Гж 1102/75 од 02. III 1976.*).

⁷⁹³ „Пресудом *Општинског суда у Краљевоу* (П. бр. 3137/89) обавезана је тужена РО „Магнохром“ ООУР „Фабрика синтера“ Краљево, да плати тужиоцу из М. на име накнаде штете износ од 5720 динара са законском каматом на тај износ. Према чињеничном стању, утврђеном у поступку, тужилац је власник парцеле, по култури њива I класе, а која се налази у непосредној близини тужене фабрике синтера. Из димњака ове фабрике излази синтер прашина која пада на тужиочево парцелу и неповољно утиче на количину и квалитет усева. У 1989. години парцела тужиоца била је засејана кукурузом и на њој су примењене, ради већег рода, све потребне агротехничке мере. Међутим, због негативног дејства синтер прашине на земљиште и усева тужиоцу је 1989. године био смањен принос са парцеле и то за 50% кукуруза, кукурузне шаше за 100%, док је остатак кукурузног зрна слабијег квалитета. Висина штете због смањене количине приноса са ове парцеле износи 5720 динара. Утврдивши овакво чињенично стање, нижестепени судови су правилном применом одредби из члана 156, став 3 ЗОО обавезали туженог да тужиоцу накнади причињену штету. Како се показало у поступку ревизије, нижестепени судови су при пресуђивању погрешно применили материјално право, те су туженог обавезали на накнаду штете применом члана 189 ЗОО. Оба суда су наиме, при пресуђивању применили одредбу из члана 156, став 3 ЗОО и досудили му само накнаду штету која прелази нормалне границе јер је штета настала у обављању опште корисне делатности, радом фабрике - за коју је добијена дозвола надлежног органа. Тужиоцу у овој парници није досуђена накнада за сву штету коју трпи од штетног дејства састојака синтер прашине која засипа тужиочево земљиште и усева, већ само за штету која прелази нормалне границе, а то је према утврђењу нижестепених штете због смањене количине приноса.“ (*Пресуда Врховног суда Србије Рев. 741/91*). Наведено према Јадранка Ињац, *op.cit.* стр. 1412-1413.

⁷⁹⁴ Видети о овоме више: Тамара Гајинов у: Душан Николић, Тамара Гајинов, *op.cit.* стр. 94-95.

проузрокују видљива физичка оштећења на добрима суседа.⁷⁹⁵ Овакви, али и други слични утицаји, као што је излагање ружним, бестидним, неморалним призорима,⁷⁹⁶ могу да доведу до умањења тржишне вредности непокретности,⁷⁹⁷ што је често разлог губитка прихода, уколико непокретност служи за стицање профита. Тако би право на накнаду штете могао да има власник хотела због буке која потиче из оближњег ноћног клуба услед које је опало интересовање за његове смештајне капацитете. Питање накнаде изгубљене добити до које долази услед имисија је сложено, уколико оваква штета није директна последица уништења или оштећења штетникових добара.

Многе земље Европске уније, оклевају да у своја права уведу могућност подизања тужбе због умањења вредности добара појединца, уколико није дошло до директног физичког оштећења на самом добру,⁷⁹⁸ због штетних утицаја из суседства.⁷⁹⁹ Исто правило важи и код нас. У Грчкој и Шкотској овакве штете не подлежу накнади, будући да су одређене као „индиректне штете“, односно као „секундарни губитак“.⁸⁰⁰ Енглески судови

⁷⁹⁵ „Оштећенима који нису могли користити годишњи одмор и тједне одмора у својој кући за одмор (због штетних имисија), призната је накнада трошкова које су због немогућности коришћења куће за одмор имали на другим мјестима.“ (ВСХ, Гж-32/79 од 30.В 1979. О.с. Госнућ, П-131/75 од 6. VI 1978.).

⁷⁹⁶ У случају *Thompson-Schwab v. Costaki* (1956) проституција у оближњем суседству је третирана као *nuisance* и тужиоцу пружена заштита, без потребе доказивања да су ове активности у исто време биле и бучне.

⁷⁹⁷ Тако Albert Lin сматра да се тужба за *nuisance* може подићи у случају повреда које представљају неку врсту „стигме по туђу имовину које су последица оближњих контаминација.“ Као пример он наводи остваривање права на заштиту у случају близине депоније (*Scheg v. Agway, Inc.*, 645 N.Y.S.2d 687, 688 (N.Y.App. Div. 1996). (Albert Lin, *op.cit.* стр. 943 фн. 279.) Видети исто: Chris Hilson, *op.cit.* стр. 35. Аутор констатује да се у оваквим случајевима ради о негативним утицајима или наруживању непокретности која углавном доводи до пада њене тржишне вредности. Ово ствара бригу потенцијалних купаца у вези са трошковима одржавања, односно могућности да се непокретност касније прода.

⁷⁹⁸ У случају *Bradley v. Armstrong Rubber Co.* из 1997. године компанија *Armstrong* која се бави производњом гума (сада *Pirelli Armstrong Tire Company*) је у ваздух испуштала велике количине чађи. У периоду од 1990-1992. године Одељење за праћење квалитета ваздуха државе *Mississippi* је у више наврата обавештавало компанију о томе да је прекорачила дозвољене лимите емисије чађи у ваздух. Поред штетних утицаја на здравље становништва, земљиште и воду, чађ из фабрике довела је до стварања тамних наслага на оближњим непокретностима тужилаца, што је створило утисак њихове запуштености и трошности. Ове околности биле су довољан основ за накнаду штете.

⁷⁹⁹ У САД у случају *Merlin v. British Nuclear Fuels Ltd* из 1990. године, тужиоци су захтевали накнаду штете услед пада тржишне вредности њихових непокретности узрокованог прекомерним радиоактивним зрачењем. Тужба је била заснована на параграфу 12, став 1 Закона о нуклеарним постројењима. Федерални суд закључио је да се оштећење на имовини, предвиђено параграфом 7 истог Закона односи на „опипљива“ физичка оштећења, али не и на пад вредности непокретности. У овом случају Суд је нашао да се повећан ризик за обољење од канцера услед изложености радиоактивном зрачењу, не подразумева штету у вези са обавезама из параграфа 7, став 1 Закона о нуклеарним постројењима. Ово питање је поново постављено пред судом у случају *Blue Circle Industries v. Ministry of Defence* из 1999. године, где је непокретност тужиоца такође била изложена радиоактивном зрачењу. Апелациони суд је нашао да радиоактивне контаминације проузрокују оштећења имовине у складу са параграфом 12 и да постоји обавеза накнаде штете према класичним правилима одштетног права.

⁸⁰⁰ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 440. Тако је у праву Белгије неопходно да тужилац докаже да је заиста претрпео штету услед пада вредности непокретности, док је у шпанском праву одлучујуће постојање узрочно-последичне везе између штетних утицаја и пада вредности непокретности. У Немачкој је пак могућа накнада оваквих штета, под условом да су штетни утицаји такви да битно спречавају и ограничавају коришћење

ређе досуђују овакву штету поготово када се ради о нехату. У Немачкој положај тужиоца зависи од чињенице да ли се таква штета може сматрати повредом имовинских добара или не. Па тако, уколико услед штетних утицаја долази до значајног ограничавања у коришћењу имовине у дужем временском периоду, судови признају право на накнаду индиректне штете оштећеном лицу. На основу *Аустријског грађанског законика* судови досуђују овакву накнаду само у случају када је штетник деловао из крајне непажње, односно са намером да нанесе штету.⁸⁰¹ Накнада штете до које је дошло услед пада вредности штетникових добара обично се под одређеним условима надокнађује у праву Белгије, Француске, Италије, Шпаније и Шведске.⁸⁰²

Имисиона одговорност дуго се односила искључиво на штете које потичу од једне непокретности којима се наноси штета на другим непокретним и покретним добрима. Данас индустријски развој и развој саобраћаја изискују нужно проширење домена имисионе заштите и у односу на штете и угрожавања која потичу од покретних добара.

Услед дејства имисија власницима се често уз *материјалну* наноси и значајна *нематеријална* штета.⁸⁰³ Она подразумева наношење физичког и душевног бола, односно страха. Као типичне последице имисије прашине, дима, чађи, али и живота у претерано влажним просторијама јављају се обољења дисајних путева као што су бронхитис, астма и емфизем.⁸⁰⁴ Константна изложеност претераној буци, вибрацијама, прекомерној светлости,

непокретности, и да трају значајан временски период. У праву Финске, неопходан услов за накнаду штете је да је она таква да се „не може занемарити.“

⁸⁰¹ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 440.

⁸⁰² Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 436.

⁸⁰³ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 76.

⁸⁰⁴ У образложењу једне пресуде *Врховног суда Федерације БиХ* стоји: „да су тужиоци захтевали солидарну накнаду неимовинске штете од Фабрике цемента Л. и ЈП ЕП БиХ због психичких сметњи проузрокованих неубичајеном буком и прашином коју производе камиони првотужене превозећи шљаку са одлагалишта друготужене макадамским путем поред кућа тужитеља. Првостепени суд у целости поклања веру вештаку екологу да се куће тужитеља налазе у подручју које је због близине друготужене и њеног одлагалишта шљаке врло загађено. Загађење ваздуха, воде и земљишта веће је од уобичајеног, а бука и прашина коју стварају камиони првотужене превозећи шљаку прелазе уобичајене границе. Мере које првотужена предузима квашењем дела пута којим врши превоз шљаке са одлагалишта друготужене нису довољне да се околина заштити од прекомерне прашине, а бука коју стварају њени камиони, тежи од дозвољених 6 тона носивости, већа је од уобичајене. На основу саслушања вештака неуропсихијатра првостепени суд утврђује да оваква делатност тужених код тужитеља проузрокује симптоме повишене физичке напетости, анксиозно-депресивни поремећај, фрустрациону интолеранцију, као и слабу контролу импулса и афеката. На основу овако утврђеног чињеничног стања првостепени суд првотужене обавезује да тужиоцу солидарно исплате накнаду нематеријалне штете у износима од по 3.000,00 КМ. Другостепени суд ову пресуду преиначава те са образложењем да накнада овакве неимовинске штете није предвиђена одредбама члана 200. *Закон о облигационим односима (Службени лист Републике БиХ*, бр. 2/92, 13/93 и 13/94), нити неким другим одредбама материјалног права. Тачно је да одредбама члана 200. није предвиђена накнада за овакву врсту неимовинске штете. Међутим, није тачно да се накнада ове штете не може тражити ни по једној другој одредби материјалног права. По мишљењу овог суда, накнада овакве штете може се тражити по одредбама члана 156. истог Закона који у ставу 1 прописује да свако може захтевати од другог да уклони извор опасности од којег прети

али и призорима који вређају естетска чула појединаца може да доведе до анксиозности и депресије. Оваква стања касније могу да изазову срчане аритмије, несаницу, умор, главобољу, дијареју, бол у мишићима, као и општи пад имунитета.

У неким земљама као што су Аустрија или Енглеска, накнада *нематеријалне* штете је могућа само уколико је настала *материјална* штета. У већини држава накнада *нематеријалне* штете се своди искључиво на накнаду штете насталу услед наношења телесних повреда, када је као њихова последица наступило неко физичко, односно душевно обољење.⁸⁰⁵ Генерално, у већини држава, судови избегавају да досуђују накнаду штете услед наношења психичког бола и страха.⁸⁰⁶ Уколико то и чине обично такав захтев условљавају чињеницом да поменуте сметње треба да буду последица нарушавања физичког интегритета. Разлог за такав однос судова су тешкоће у утврђивању висине оваквих штета, али и страх од повећања броја лажних захтева.⁸⁰⁷ Ипак, новији прецеденти у Америци показују да наношење

знатнија штета њему или неодређеном броју лица, као и да се уздржи од делатности од које произилази узнемиравање или опасност штете, ако се настанак узнемиравања или штете не може спречити одговарајућим мерама. У ставу 3. поменутог члана прописано је да ако штета настане у обављању опште корисне делатности за коју је добијена дозвола надлежног органа, може се захтевати само накнада штете која прелази нормалне границе. Из овакве формулације закона следи да се ове одредбе не односе само на накнаду материјалне штете, већ се могу применити и код накнаде нематеријалне штете, а из доказа спроведених у нижестепеном поступку, несумњиво следи да тужитељи трпе такву штету. Ово без обзира што сметње које имају не доводе до умањења њихове опште животне и радне способности, а због тог разлога их другостепени суд одбија са делом тужбеног захтева. Тужиоци у овој парници не траже уклањање извора штетних имисија, како то предвиђају одредбе члана 156. став 1. ЗОО као и одредбе члана 5. и 9. *Закона о власничко-правним односима*, већ траже само новчану накнаду, пошто ове имисије прелазе уобичајене нормалне границе и узнемиравају их у мери већој од оне коју су дужни прихватити живљењем у таквој средини и стварају им поремећаје здравственог стања које је описао вештак неуропсихијатар.“ Због наведеног Суд сматра да тужитељима за прекомерно узнемиравање, непријатности и штету у виду психичких поремећаја коју трпе и коју ће трпети и у будућности припада новчана накнада у износима које је утврдио првостепени суд. (*Пресуда Врховног суда БиХ број: 070-0-Рев-07-000909 од 25.08.2008.* Извор: *Билтен Судске праксе Врховног суда Федерације БиХ* бр. 2, јун-децембар 2008. стр. 28-29)

⁸⁰⁵ „Из чињенице да је оштећени с члановима своје обитељи био присиљен стално удисати зрак загађен вапненом прашином и сумпорним диоксидом и да су му те штетне имисије наносиле и имовинску штету на господарству слиједи да је оштећени због ових погоршаних увјета живота морао трпети осећај нелагодности и страха за своју будућност и будућност чланова своје обитељи. Зато оштећени има право тражити да му особа одговорна за овај штетни догађај накнади штету због претрпљених душевних болова“ (*ВСХ, Гж 1245/67 од 10.VIII 1967.*).

⁸⁰⁶ Тако је у случају *Norfolk & W. Ry. Co. v. Ayers, 538 U.S. 135, 157 (2003)* суд наложио тужиоцу изложеном прекомерној концентрацији азбеста, због којег је претрпео страх од појаве канцера, да докаже истинитост и озбиљност својих навода. У случају *Baines v. Baker (1752)* страх од могућности ширења великих богиња од пацијената болнице која је планирана да се изгради, није био основ за накнаду штете становницима који живе недалеко од тог места. За разлику од тога, у случају *Metropolitan Asylum v. Hill (1881)*, права подносилаца захтева су била значајно угрожена због близине болнице, односно стационара за пацијенте оболеле од великих богиња. Због основаног страха, станарима у непосредној близини болнице досуђена накнада нематеријалне штете.

⁸⁰⁷ Albert Lin, *op.cit.* стр. 942.

душевног бола и страха представља све чешћи разлог за накнаду штете.⁸⁰⁸ Накнада штете услед проузроковања страха призната је у праву Белгије, Финске и Ирске и Шпаније.

Друштво је данас изложено бројним штетним утицајима, од оних које готово не могу да региструју ни мерни инструменти, па све до великих еколошких катастрофа. У таквим околностима појединци често остају без имовине и чланова својих породица, што може да доведе до бројних социјалних и друштвених проблема.⁸⁰⁹ Зато је све значајније питање заштите њихових нематеријалних интереса.⁸¹⁰

9.3. Одговорност за штету

Традиционалне имисионе штете отклањају се класичним средствима одштетног права. У већини земаља⁸¹¹ постепено долази до увођења објективне одговорности када су питању овакве штете.⁸¹² Наравно, увек постоје и они случајеви у којима се на имисионе штете примењују правила о одговорности која је заснована на кривици.⁸¹³ То су ситуације у којима је штета настала као последица човекових уобичајених активности у одређеном месту.

Правила о одговорности за имисионе штете садржана су у већини грађанских законика или у прописима из домена стварног, односно облигационог права. У државама *common law*-а уобличена су кроз судске прецеденте. Неке државе донеле су посебне законе о

⁸⁰⁸ Видети случајеве: *Duke Power Co. v. Carolina Envtl. Study Group, Inc.*, 438 U.S. 59, 73-74 (1978). *Covington v. Jefferson County*, 358 F.3d 626, 641 (9th Cir. 2004.)

⁸⁰⁹ Albert Lin, *op.cit.* стр. 946.

⁸¹⁰ Аустралијски истраживачи су у једној новијој студији указали на пораст употребе дрога и алкохола, насиља, развода и самоубиства након екстремних временских непогода, нарочито у руралним срединама. Извор: *Vijesti.online*: <http://www.vijesti.me/zivot/uragani-poplave-uticu-na-nasu-psihi-35767>, посећено 22. 05. 2014.

⁸¹¹ *Study of Civil Liability Systems of Remedying Environmental Damage*, доступно на: http://www.asser.nl/upload/eel-webroot/www/documents/Dossiers/civiliability_finalreport.pdf, стр. 9

⁸¹² У неким земљама су ова правила део грађанских законика, док су на пример Норвешка, Финска, Шведска и Немачка донеле посебне законе који се односе на накнаду еколошких штета који предвиђају објективну одговорност за штету.

⁸¹³ У Финској су неки случајеви одговорности за еколошке штете остали изван домашаја *Закона о накнади еколошких штета* који предвиђа објективну одговорност. У Француској грађанскоправна одговорност регулисана параграфима 1384, 1385 и 1386 *Code civile*-а може бити заснована на кривици уколико је штетна радња последица зле намере или пропуста, док уколико се ради о штети која потиче од опасне ствари или делатности примењују се правила о објективној одговорности. Одговорност на основу кривице у Немачком праву заснована је на параграфу 823 *Немачког грађанског законика*, уз услов да је штетник поступао намерно или немарно. Иначе, судови узимају да постоји немар, уколико би штету могао избећи једино висококвалификовани стручњак. У Шведској, на основу *Закона о грађанскоправној одговорности за еколошку штету*, одговорност на основу кривице постоји само у случају када се штета може третирати као нешто што је „локално“, односно, нешто што наступа по „природном, односно нормалном следу ствари“, или уколико штетник, као физичко лице, није власник земљишта са кога потичу штете, него га само користи. У Енглеском *common law* систему одговорност по основу кривице постоји уколико су штетни утицаји на непокретности суседа били „неразумни“. Одговорност на основу *Аустријског грађанског законика* заснована је на кривици под условом да се ради о немару или пропусту у поштовању одређених стандарда понашања. Видети о овоме више: *Study of Civil Liability Systems of Remedying Environmental Damage...* стр. 71-75.

одговорности за имисионе штете, као нпр. Шведска⁸¹⁴ и Норвешка,⁸¹⁵ касније и Немачка,⁸¹⁶ Данска⁸¹⁷ и Финска.⁸¹⁸ Они се углавном односе на штете настале услед вршења опасних делатности као што су рударство, рад електрана, нуклеарних постројења,⁸¹⁹ штете везане за далеководе, али и ваздухоплове, пловила, ГМ контаминације, депоније отпада, транспорт и одлагање токсичног отпада.

О основним принципима објективне одговорности већ је било речи. Њена суштина заснива се на претопставци узрочне везе између штетне радње и последице. Тиме се у значајној мери олакшава положај оштећеног лица. Чињенице које могу искључити овакву одговорност су ратови и други оружани сукоби, побуне и друге врсте конфликта, као и природне катастрофе, које се нису могле предвидети. Овакви догађаји и појаве се у земљама континенталног правног система третирају као виша сила.⁸²⁰ У државама *common law*-а они представљају „*act of God*“.⁸²¹ Поред случајева више силе, ослобађајућа околност на страни штетника може бити и допринос трећег лица, односно радња оштећеног.

Прихватање разлога које искључују одговорност имитента зависе од степена ризика који са собом носи одређена активност, као и од расположивости превентивних мера заштите од стране имитента. На овом лицу, лежи и терет доказа чињеница за искључење одговорности.⁸²² Према начелу слободне оцене, прихватање и процена доказа лежи на судовима. Тужбе за накнаду штете застаревају, с тим да су рокови застарелости у појединим државама различити и крећу од једне до чак тридесет година.

⁸¹⁴ Шведска је *Закон о грађанскоправној одговорности за еколошку штету* донела 1986. године

⁸¹⁵ Норвешка је *Закон о контроли загађивања* донела 1981. године. Овај пропис је усклађен са *Законом о суседским односима* из 1961. године којим су успостављени фиксни лимити нивоа имисија са суседне непокретности, чије прекорачење представља основ за накнаду штете. Уколико је нека делатност врши на основу прибављене дозволе у складу са *Законом о контроли загађивања*, постоји могућност за накнаду прекомерне штете, али не и могућност да се захтева престанак обављања таквих делатности.

⁸¹⁶ *Umwelthaftungsgesetz (Закон о одговорности за еколошке штете)* је ступио на снагу 1991. године. Односи се на имовинску и неимовинску штету који потиче од индустријских активности. Општа правила грађанскоправне одговорности за имисије регулисана су параграфима 823 и 906 *Немачког грађанског законика*.

⁸¹⁷ *Закон о накнади еколошких штета* Данска је донела 1994. године.

⁸¹⁸ *Закон о накнади еколошких штета* у Финској је донет 1994. године.

⁸¹⁹ Тиме су земље попут Белгије, Француске, Уједињеног Краљевства, Немачке, Грчке, Италије, Холандије, Шпаније и Шведске испуниле своју обавезу на основу *Париске конвенције о одговорности треће стране на пољу нуклеарне енергије (Paris Convention on Nuclear Third Party Liability)* и *Бриселске конвенције о грађанскоправној одговорности у области превоза за нуклеарног материјала (Convention Relating to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Materia)*. За разлику од поменутих држава, Португалија и Ирска, иако су потписнице ових конвенција, још увек немају посебно законодавство које се односи на нуклеарне штете. Тако овакве штете у њима потпадају под општи режим грађанскоправне одговорности. Аустрија је, иако није потписница ових конвенција, 1999. године донела *Закон о нуклеарној одговорности* који предвиђа одговорност нуклеарних оператера, односно превозника нуклеарног материјала.

⁸²⁰ За разлику од тога белгијско и италијанско право не познају овакве чињенице као могућности за искључење објективне одговорност штетника.

⁸²¹ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 643.

⁸²² *Ibidem*.

Иначе, међу законодавствима постоје разлике у погледу степена вероватноће неопходног за успостављање каузалне везе између штетникове радње и наступеле имисионе штете. Тако неке земље као Аустрија, Немачка, Грчка или Шпанија, захтевају изузетно висок степен вероватноће, који је близу извесности. За разлику од тога, у Белгији, Француској, Италији и Норвешкој, степен вероватноће није одређен, што даје широка овлашћења судовима када је у питању утврђивање чињеница у сваком конкретном случају. У Енглеској, Шкотској и Ирској, као и у скандинавским земљама захтеви у погледу степена вероватноће су знатно нижи. Тако, тужени мора ради ослобађања од одговорности за штету да докаже да је радња оштећеног у најмању руку дала суштински допринос наступању штете. У Финској и Шведској слично томе, узрочност постоји када тужилац учини вероватним да је тужени проузроковао штету. У случају *Fairchild v. Glenhaven Funeral Services*⁸²³ тужилац је стављен у знатно повољнији положај. Дом Лордова у овом случају је омогућио судовима да примене другачије претпоставке узрочности, уколико се према становишту науке покаже да је немогуће доказивање узрочности од стране штетника, према генерално прихватљивим захтевима.⁸²⁴ Статистички докази сами по себи, ни у једном законодавству нису довољни за утврђивање каузалитета. Тако они морају бити употпуњени и осталим доказима у циљу достизања адекватног нивоа узрочности. Иначе, у свим земљама је прихваћен принцип солидарне одговорности, уколико штета представља последицу деловања више штетника, а при томе не постоји могућност да се утврди њихови појединачни удели. Солидарна одговорност ће се примењивати, како у случајевима кумулативне, тако и у случају алтернативне узрочности.⁸²⁵

На одговорност за класичне имисионе штете код нас се примењују одредбе *Закона о облигационим односима*. Овакве штете су често последица употребе опасне ствари, односно вршења опасне делатности, те ће се на њих применити принцип објективне одговорности. Поред претпоставке узрочности, на оштећеном је да докаже постојање саме штете, као и конкретна својства ствари, односно делатности због којих је она настала. Ипак, имисионе

⁸²³ Видети пресуду: *Fairchild v. Glenhaven* (2002) 3 WLR 89 House of Lords. У конкретном случају здружени захтев су поднела три лица оболела од месотелиома, облика рака плућа до којег долази услед утицаја азбеста. Ова болест може бити узрокована чак и једним влакном азбеста. Када доспу у плућа, ова влакна могу да у њима остану учаурена између 30 и 40 година, све док се не формира тумор, чији развој и ширење трају око 10 година. Ипак, прве симптоме болести особа осећа тек задњих годину, до две пред саму смрт. Тада обично буде већ касно за лечење. Сваки од подносилаца захтева био је у току живота изложен утицају азбеста, радом у више различитих компанија. У конкретном случају, подносиоци захтева, као ни вештаци који су вршили медицинска вештачења нису била у могућности да докажу која је од више компанија одговорна за нанету штету, односно у којој од њих је изложеност азбесту имала „фаталну превагу“.

⁸²⁴ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 349.

⁸²⁵ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 645.

штете могу бити последица човекових редовних активности, живота и рада у одређеном месту. У таквим случајевима одговорност за штету је заснована на субјективном принципу и подразумева постојање штете, кривицу штетника, као и узрочну везу између њих.

Према одредбама *Закона о облигационим односима* право на накнаду штете застарева за 3 године од сазнања за штету и за лице које је штету учинило.⁸²⁶ У сваком случају ово потраживање застарева за 5 година од кад је штета настала.⁸²⁷

9.4. Субјекти имисионог одштетноправног односа

Општеприхваћено правило је да за штету одговора лице које је штету и проузроковало, док право на накнаду има лице које је штету претрпело. За разлику од тужбе за уклањање опасности од штете, тужба за накнаду имисионе штете нема карактер популарне, односно народне тужбе.⁸²⁸ Тако се у случају проузроковања имисионе штете одговорним сматра имитент, док је оштећени лице чији је „физички или просторни интегритет повређен имисионом делатношћу.“⁸²⁹

9.4.1. Имитент

Опште правило је да за имисиону штету одговара имитент. Уколико су имисије последица употребе опасне ствари или вршења опасне делатности примењују се правила објективне одговорности. Тада се одговорним сматра ималац опасне ствари, односно вршилац опасне делатности.⁸³⁰ Поред тога, одговорно је и оно правно, односно физичко лице које је незаконитим или неправилним деловањем омогућило и допустило проузроковање штете.⁸³¹ У случају да је имаоцу опасна ствар одузета на противправан начин, па том приликом другом лицу била причињена штета, која потиче од такве ствари, за насталу штету одговараће онај ко је ствар одузео, а не њен ималац.⁸³²

На основу одредаба *Code civile*-а⁸³³ такође постоји претпоставка о одговорности лица које држи или употребљава опасну ствар. Према одредбама *Немачког закона о одговорности*

⁸²⁶ Члан 376, став 1 *Закона о облигационим односима*.

⁸²⁷ Члан 376, став 2 *Закона о облигационим односима*.

⁸²⁸ Петар Кларић, *op.cit.* стр. 84.

⁸²⁹ Жожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине у: Правна заштита животне средине...* стр. 77.

⁸³⁰ „Имаоцем ствари који одговара за штету од опасне ствари сматра се и лице које по основу уговора о доживотном издржавању има ту ствар у непосредној државини и њоме се користи, иступајући према трећим лицима као њен сопственик.“ (*Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1633/05 од 5.07.2006. године*).

⁸³¹ Члан 103, став 2 *Закона о заштити животне средине*.

⁸³² Краткотрајним давањем ствари другоме не губи се својство имаоца у смислу правила о одговорности.

⁸³³ Видети: Параграф 1384, став 1 *Code Civile*-а.

за еколошке штете (*Umwelthaftungsgesetz*)⁸³⁴ и Закона о заштити вода (*Wasserhaushaltsgesetz*) за штету је одговоран власник постројења. Уз то у Немачком закону о одговорности за еколошке штете није одређен појам „власника постројења“, али је у одредбама анекса уз овај Закон, одређено да се под таквим лицем сматра оно које располаже постројењем, које га користи за своје потребе, односно које сноси трошкове његовог одржавања. Под одговорним лицем се не сматра добављач, односно лице које одржава опрему. Правило засновано на случају *Rylands v. Flether* које подразумева примену објективне одговорности се у новијој англоамеричкој судској пракси односи на активности посебно ризичне по животну средину и здравље људи. То су руковање експлозивним и другим опасним супстанцама и одређени „изоловани инциденти“, а не уобичајена, континуирана сметања.⁸³⁵ Самим тим одговорним за штету сматра се лице које овакве активности врши.

У случају имисија које не потичу од опасне ствари односно делатности, одговорним се сматра лице које је својим уобичајеним радњама проузроковало такву штету. У нашој досадашњој судској пракси, на основу решења Закона о основама својинско-правних односа, за прекомерне суседске имисије одговарао је само власник. Уколико постоји више сувласника непокретности, њихова одговорност је солидарна.⁸³⁶ У прописима држава које су биле у саставу некадашње СФРЈ, појам субјекта суседског права није поистовећен са појмом власника, већ је проширен на све непосредне држаоце непокретности,⁸³⁷ осим на детенторе.⁸³⁸ Овим је подржан основни смисао суседског права које служи разграничењу не само власничких, него и корисничких права на непокретности.⁸³⁹

Према становишту Високог суда правде Аустрије „овлашћени интерес на земљишту“ имају поред власника и лица која имају одређена имовинска права на земљишту, стварне

⁸³⁴ Немачки закон о одговорности за еколошке штете (*Umwelthaftungsgesetz*) је донет 1990. године, од тада је мењан и допуњиван 2007. године.

⁸³⁵ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 74.

⁸³⁶ „Према утврђеном чињеничном стању тужилац је власник стамбене зграде у Пироту, а тужени сувласници суседне непокретности на којој се налази стамбена зграда коју користе. У 2000. години су се на стамбеној згради тужиоца испољила оштећења у виду пукотина, посебно на западном зиду према плацу тужених. Напрслине на југозападном делу зграде тужиоца настале су због изливања воде из баштенске чесме тужених у темеље зграде тужиоца.“ „...,Тужени су сувласници непокретности на којима се налази баштенска чесма, а које непокретности се налазе поред непокретности тужиоца, тако да се тужени не могу ослободити своје солидарне одговорности за насталу штету истицањем да су део непокретности поклонили својој ћерки, посебно што развргнуће имовинске заједнице није извршено, а тужени користе непокретности које се налазе поред непокретности тужиоца.“ (*Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 4031/02 од 21. маја 2003. године*).

⁸³⁷ Поједини судови су право на заштиту својевремено признавали и носиоцима станарског права (Видети: *Одлуку врховног суда Хрватске Гж. 75/80 од 13.05.1980.*).

⁸³⁸ Мирослав Лазић, *Имисије и грађанскоправна заштита...* стр. 116.

⁸³⁹ *Ibidem*.

службености, односно право закупа. Тужба се може подићи против власника земљишта са којег имисије потичу, односно лица одговорног за имисије, уколико их је оно толеришао или је био у ситуацији да их спречи. У праву Белгије купац или лице које има неко имовинско право на земљи може бити одговорно за имисије.

9.4.2. Лице које трпи имисије

Право на накнаду имисионе штете има лице које је овакву штету претрпело. Да би остварило право на накнаду оно мора да докаже да је као последица имисија његова имовина умањена или да је спречено њено увећање, односно да је претрпело физички или психички бол или страх.

У колико има основа за примену принципа објективне одговорности, оштећени треба да укаже на чињеницу да је претрпљена штета последица понашања имаоца опасне ствари, односно вршиоца опасне делатности. У осталим случајевима, на оштећеном је да докаже да је штета последица уобичајеног понашања имитента, док се кривица у оваквим ситуацијама претпоставља.

У случају суседских имисија код нас право на накнаду поред власника припада и кориснику земљишта.⁸⁴⁰ И у правима других држава важи слично правило. Тако у случају прекомерних суседских имисија, право на заштиту, поред власника, имају и овлашћени корисници земљишта, као на пример закупци. У праву Белгије право на заштиту ужива лице које има неко стварно или лично право на непокретности која је изложена имисијама.⁸⁴¹ У Енглеској су се дуго водиле полемике око питања овлашћења за подношење тужбе за *nuisance*. Коначно је у случају *Hunter v. Canary Wharf*, Дом Лордова заузео веома рестриктиван став, према којем право на подношење тужбе имају само лица која поседују непосредан правни интерес на одређеном непокретном добру.⁸⁴²

⁸⁴⁰ Мирослав Лазић, *Имисије и грађанскоправна заштита...* стр. 116 фн. 14. Зато неки аутори истичу да би право на истицање захтева требало проширити и на плодоуживаоце, те да би захтеви могли бити упућени не само власнику непокретности са које имисије потичу, него и лицу по чијем налогу се имисије врше, односно у чију корист се врше. Видети о овоме више: Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 344, фн. 22. Видети исто: Петар Кларић, *op.cit.* стр. 77.

⁸⁴¹ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 87.

⁸⁴² Видети пресуду: *Hunter v Canary Wharf [1998] 1 WLR 434 House of Lords*. У овом случају становници једног краја су поднели укупно 513 тужби против корпорације *London Docklands Development*. Услед радова на конструкцији фабрике, дошло је до прекомерних имисија прашине. Неки од тужилаца су били власници непокретности, али многи од њих на непокретности нису имали одређени правни интерес, као деца и рођаци тужилаца или закупци којима је ускраћено право на заштиту.

9.5. Накнада имисионе штете

Накнада имовинске, односно неимовинске штете која је настала као последица имисија остварује се према класичним правилима одштетног права. Наравно, проблем настаје у ситуацијама када се оштећено добро не налази у власништву неког лица или када се штета не може санирати на адекватан начин. Већина законодавстава још увек нема одговарајућа решења за случајеве ненадокнадивих штета на природним ресурсима, па понашање појединаца у таквим ситуацијама подлеже искључиво кривичноправним санкцијама.

Имисионе штете се у одређеним ситуацијама могу отклонити натуралном реституцијом. Уколико то није могуће, или се на тај начин штета не отклања у потпуности, врши се новчана накнада имисионе штете.

9.5.1. Натурална реституција

Натурална реституција⁸⁴³ као вид отклањања штете подразумева довођење добара оштећеног у оно стање у којем би се она иначе налазила да до штете није ни дошло. Овим се настоји обезбедити пуна заштита оштећеникових интереса, уз што мању жртву на страни штетника. „Примарност натуралне реституције је заснована на претпоставци да се поправком ствари омогућава најбоља заштита оштећеникових интереса и, истовремено, спречава његово богаћење на рачун одговорног лица“.⁸⁴⁴

Према *Закону о облигационим односима* под условом да је могућа, натуралној реституцији је дат приоритет у односу на новчану накнаду штете. Исто правило важи и у француском, немачком и аустријском праву. Ситуација је обрнута у Грчкој, где се накнада штете примарно досуђује у новцу, док је реституција изузетна и то под условом да није у супротности са интересима повериоца.⁸⁴⁵ Такође, у државама *common law* система натурална реституција је допуштена само онда када би накнада у новцу била недовољна или неправична.

Као што је већ речено, уколико је имисиона штета наступила услед радњи за које није прибављена административна дозвола накнађује се штета у целокупном износу. У

⁸⁴³ Видети о овоме више: Душан Николић, *Грађанскоправна санкција*...стр. 109-114. Видети о овоме исто: Ивана Симоновић, *Реституција и грађанскоправна одговорност због повреде субјективних права, Facta universitatis, Series Law and Politics*, бр. 2/2013. стр. 105-119.

⁸⁴⁴ Тако Душан Николић сматра да реститутивне санкције одговарају „савременој визији апсолутне правде.“ (Душан Николић, *Грађанскоправна санкција*...стр. 109).

⁸⁴⁵ Monika Hinteregger, *op.cit.* стр. 437.

супротном, вршиоци општекорисних делатности су обавезни да накнаде само штету која прелази нормалне границе.⁸⁴⁶ Штитећи интересе великих загађивача наши судови су углавном натуралну реституцију замењивали новчаном накнадом штете. При томе су често избегавали да штетнику наложе предузимање елементарних мера предострожности.

Натурална реституција добара у стварноправним односима се остварује подношењем негативне тужбе којом се захтева забрана сметања и, евентуално, довођење ствари у стање које је претходило повреди. Тужилац може да сам врати ствар у стање које је претходило настанку штете или да за то ангажује треће лице о трошку туженог. У случају да се не ради о искључиво суседским односима, натурална реституција се може остварити и подношењем популарне тужбе. Но без обзира о којој тужби се ради, дужност имитента је да имовину штетника доведе у оно стање у којем би се она иначе налазила да није дошло до настанка штете, како у погледу функције, тако и у погледу вредности добара оштећеног.⁸⁴⁷

Када су у питању штете на добрима животне средине, пре одредбама *Закона о заштити животне средине* реституцији је такође дата предност у односу на новчану накнаду штете. Загађивач је у обавези да примарно сноси трошкове директне и индиректне санације, успостављања новог стања или обнављања претходног стања животне средине и

⁸⁴⁶ У вези са питањем одређивања појма прекомерне штете на *Седници Грађанско-привредног одељења Врховног суда Републике Хрватске (1/92) одржаној* 15.06.1992. године је између осталог констатовано: „Већина је била сугласна у томе да је питање утврђења прекомјерне штете фактично питање што значи да у сваком конкретном случају треба утврдити има ли штета која настаје значење прекомјерне штете. Потребно је напоменути да се тим питањем *Врховни суд Републике Хрватске* бавио у низу својих одлука (нпр. *Рев 2314/91*, *Рев 663/90*, *Рев 744/90*), и то и у примјени чланка 156. ставак 3. ЗОО такођер и у примјени чланка 5. ЗВСП. Сматрало се стога да о том питању није потребно заузимати било какав став, већ да се настави са досадашњом праксом, тј. да се у сваком конкретном случају оцијени да ли штета има значење прекомјерне штете. Што се тиче следећег питања, тј. да ли се штета која је утврђена прекомјерном накнађује у цијелости или се један дио не накнађује, мишљења су била подијељена. Већина је сматрала да се она штета која је утврђена прекомјерном накнађује оштећеном у цијелости. Истакнуто је при томе да је фактично питање које ће се утврдити од случаја до случаја, је ли у конкретној ситуацији сва штета која настаје као последица обављања опћекорисне дјелатности за коју је добивена дозвола надлежног органа по свом значењу прекомјерна штета, или поред штете која је прекомјерна постоји друга штета која се међутим не може оцијенити као штета која прелази уобичајене границе (прекомјерна штета). У том случају оштећеном би се прекомјерна штета накнађивала у цијелости, али му се не би накнађивала она штета која не би имала значење прекомјерне штете и тај дио штете оштећени би био дужан трпјети. Полази се при томе од тумачења одредбе чланка 156. ставак 3. ЗОО, која додуше упуђује на то да се оштећеном не накнађује сва штета, али се закључује да се то не може односити на ону штету која прелази уобичајене границе прекомјерне штете што значи да се у складу с наведеним законским одредбама та прекомјерна штета накнађује оштећеном у цијелости. Мањина је, напротив, износила мишљење да одредбе чланка 156. ставак 3. ЗОО треба тумачити тако да се управо прекомјерна штета не накнађује у цијелости и да је оштећени дужан трпјети дио те штете, тј. да му се за дио те штете не признаје право на накнаду. Подлогу таквом тумачењу законских одредаба присталице тог става налазе у чињеници да се ради о опћекорисној дјелатности за коју је добивена дозвола надлежног органа и да је стога свако дужан трпјети дио штете која потјече од такве дјелатности и у случају кад таква штета има значење прекомјерне штете.“

⁸⁴⁷ Јожеф Салма, *Облигационо право...* стр. 479.

простора, као и трошкове спровођења мониторинга ефеката санације и ефеката штете по животну средину.⁸⁴⁸

9.5.2. Новчана накнада имисионе штете

Накнада имисионе штете се најчешће врши у новцу. Овакав облик накнаде штете је посредан будући да не враћа ствари у стање у којем би се оне иначе налазиле да није дошло до наступања штете, већ служи успостављању имовинске равнотеже.⁸⁴⁹ Тиме се имовина оштећеног доводе у исто вредносно стање као да до штете није ни дошло. Наравно, када су у питању имисионе штете проузроковане вршењем општекорисне делатности уз дозволу надлежног органа, важи правило да оштећеном лицу не припада накнада оне штете коју нужно мора трпети у границама толеранције. Ово представља извештан уступак привредном и економском просперитету.

Новчана накнада имисионе штете подразумева накнаду за проузроковану имовинску штету, односно пружање сатисфакције када се ради о неимовинској штети.⁸⁵⁰ Право на накнаду материјалне штете, како је већ поменуто, припада превасходно власнику непокретности, али и ономе које има непосредни правни интерес на њој.⁸⁵¹ Накнада материјалне штете обухвата трошкове поправке, односно накнаду штете због умањења тржишне вредности непокретности. У неким земљама накнада обухвата и изгубљену добит. У случају да је услед имисија дошло до смрти неког лица, разлог за покретање парнице могу бити неопходни трошкови сахране. Накнада ових трошкова припада лицу које их је сносило.

Судови признају право на накнаду само штете која је сразмерна вредности уништене или оштећене непокретности, односно земљишта. Уколико овакав износ премашује ове вредности, а оштећена добра би могла да се користе у друге сврхе, накнада штете ће

⁸⁴⁸ Видети: члан 105 *Закон о заштити животне средине*.

⁸⁴⁹ Оливер Антић, *op.cit.* стр. 521.

⁸⁵⁰ Питање основа накнаде нематеријалне штете, посебно када је реч о новчаној накнади у правној теорији довело је до подељених мишљења. Тако је постојало становиште да није могућа накнада нематеријалне штете, будући да у оваквим случајевима натурална реституција није изводљива, док се новчана накнада третира као неморална спекулација личним добрима појединца. За разлику од оваквог негативног становишта, припадници позитивне теорије одобравају новчану накнаду нематеријалне штете. У њој они виде пружање могућности оштећеном да пронађе најприкладнији начин за успостављање психичке и емоционалне равнотеже која је постојала пре штетног догађаја.

⁸⁵¹ Тако ово право у Аустрији, Немачкој, Грчкој, Холандији, Португалији и Шкотској припада закупцима или носиоцима стварних службености. У Енглеској тужбу за *nuisance* може поднети само лице које докаже свој непосредни правни интерес на непокретности, чак и када се конкретна ситуација може подвести под случај *Rylands v. Fletcher*.

обухватити само износ умањења њихове тржишне вредности.⁸⁵² Наравно, одмеравање оваквих штета судови морају вршити са нарочитом пажњом.

Нематеријална штета проузрокована имисијама представља доношење физичког или душевног бола, односно изазивање страха. У неким државама, висина накнада овакве штете је ограничена. У већини држава накнада нематеријалне штете се своди искључиво на накнаду штете настале услед телесних повреда, због којих је наступило неко физичко, односно душевно обољење. Овакво правило важи у Аустрији, Енглеској, Немачкој, Грчкој, Италији и Шкотској. У земљама као што су Белгија, Финска, Ирска, Шведска, Шпанија, накнада нематеријалне штете призната је у случају бола и душевних патњи, без обзира да ли су оне последица телесних повреда.⁸⁵³ Сам ризик од наступања одређених повреда физичког и духовног интегритета, обично није довољан основ за накнаду нематеријалне штете.⁸⁵⁴ У Аустрији и Грчкој се досуђује и накнада штете због губитка могућности на социјални и професионални напредак и развој изазван наруженошћу.⁸⁵⁵ У праву Белгије, Холандије, Француске, Италије, Грчке, Ирске, Шкотске и Шпаније под одређеним условима признато је право на накнаду нематеријалне штете због губитка блиске особе.⁸⁵⁶ Тако право на накнаду има лице којем је услед оваквих околности нанет душевни бол. Право на накнаду штете због изазивања страха постоји у праву Белгије, Финске, Ирске и Шпаније.

Одмеравање висине причињене имисионе штете посебно је комплексно питање јер се она често не може егзактно утврдити или је то могуће уз велике и несразмерне трошкове.⁸⁵⁷ Овакве штете често настају кумулативно, постепено и закаснело, што отежава процену

⁸⁵² Ипак, немачким *Законом о генетичком инжењерингу и Законом о одговорности за атомске штете (Atomhaftungsgesetz)* је дато право оштећеном лицу на накнаду трошкова неопходних за повраћај у пређашње стање, чак и уколико они премашују вредност оштећеног добра. Слична решења познају и белгијско и холандско право.

⁸⁵³ Monika Hiteregger, *op.cit.* стр. 617.

⁸⁵⁴ Ово правило прихваћено је у Аустрији, Грчкој, Немачкој, Француској, Италији.

⁸⁵⁵ Видети: Параграф 1326 *Аустријског грађанског законика* и члан 931 *Грчког грађанског законика*.

⁸⁵⁶ Monika Hiteregger, *op.cit.* стр. 618. У Аустрији је на пример право на накнаду нематеријалне штете услед патње и бола изазваних смрћу блиског члана породице признато само уколико се ради о нарочито тешком психолошком стању лица које захтева накнаду или уколико је штетник деловао са крајњом непажњом, односно намером да проузрокује такву штету.

⁸⁵⁷ Гордана Станковић, *Слободна оцена као метод за процену спорне висине штете у парницама за заштите животне средине, Зборник радова Екологија и право*, Правни факултет Ниш, 2011. стр. 315. Иначе “слободна оцена” и “слободна оцена доказа” представљају различите техничке термине процесног права. Ауторка наводи да је “слободна оцена доказа основни принцип по коме парнични суд поступа приликом формирања оцене изведених доказа, док “слободна оцена” представља специјално правило којим се одступа од правила слободне оцене доказа, јер практично, изостаје доказивање о чињеницама које се не могу утврдити или које се могу утврдити само уз непремостиве тешкоће пошто суд сам закључује о постојању одређених правно релевантних чињеница. (Гордана Станковић, *op.cit.* стр. 315). О процени еколошких штета видети детаљније: Јордан Алексић, Златко Драгосављевић, Месуд Аџемовић, *Методологија процене еколошке штете*, Факултет за примењену екологију Футура, Београд, 2012.

њихове вредности. Из тог разлога се у парницама за накнаду имисионих штета примењује принцип слободне оцене.⁸⁵⁸ Уколико је утврђивање висине штете изузетно тешко и комплексно, било би и неекономично и неефикасно да се путем вештачења егзактно утврђује висина штете. Како је овлашћен да управља поступком, суд има право да одлучи које ће доказе изводити, ради утврђивања спорних правно релевантних чињеница, а које не. Тиме се странке не излажу превеликим материјалним издацима и несврсисходном губитку времена. Уз то се остварује и ефикасност, односно економичност у решавању спорова, као и суђење у разумном року.⁸⁵⁹

Штете на добрима животне средине су вишеслојне и вишедимензионалне. У ужем смислу оне представљају мерљива умањења материјалних и нематеријалних добара правних, односно физичких лица, које се накнађују према класичним правилима одштетног права.⁸⁶⁰ Сама природа имисионих штета са тешко отклоњивим последицама по добра правних субјеката, односно животну средину, изискује потребу да се приоритет да принципу превенције. Тек уколико то не да адекватан резултат следи поступак накнаде имисионе штете. Све ово чини поступак накнаде имисионих штета крајње сложеним, нарочито са аспекта спровођења доказног поступка.

⁸⁵⁸ Тако је чланом 232 *Закона о парничном поступку* (*Службени гласник Републике Србије* бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС и 55/2014) предвиђено: „Ако се утврди да странци припада право на накнаду штете, на новчани износ или на заменљиву ствар, а висина износа, односно количина ствари не може да се утврди или би могла да се утврди само са несразмерним тешкоћама, суд ће висину новчаног износа, односно количину заменљивих ствари да одреди по слободној оцени.“

⁸⁵⁹ Видети: Гордана Станковић, *op.cit.* стр. 316-317.

⁸⁶⁰ Душан Николић у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина*, у: *Основе права животне средине...* (ур. Душан Николић), стр. 183. Видети исто: Albert Lin, *op.cit.* стр. 898.

10. Осигурање од одговорности за штете проузроковане имисијама

10.1. Појам, развој и врсте осигурања

Међу мерама отклањања имисионих утицаја важно место заузима и институт осигурања.⁸⁶¹ Тако се путем уговора о осигурању од одговорности за штете проузроковане имисијама, настоје обезбедити средства за накнаду оних штета које се предузимањем других мера нису могле спречити, или предузете мере нису дале очекиване резултате.⁸⁶² Код оваквих уговора једна уговорна страна, осигуравач, се обавезује да ће осигуранику пружити правну заштиту⁸⁶³ од захтева за накнаду штете лица оштећених имисијама. Осигуравач се тако обавезује да ће накнадити штету коју ће осигураник, односно штетник бити дужан да плати једном или већем броју оштећених лица, у вези са својом грађанскоправном одговорношћу покривеном осигурањем.⁸⁶⁴ Друга уговорна страна, која је по правилу осигураник, обавезује се да ће плати премију осигурања.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Треба правити разлику између појма осигурања и уговора о осигурању. Тако, први појам обухвата економске, техничке и правне особине осигурања. Уговор о осигурању се ограничава искључиво на правне особине осигурања. Уговор о осигурању је консенсуалан будући да ствара обавезе са обе стране – осигуравача и уговоравача осигурања, када је постигнута воља уговорних страна. Иначе, ради се о уговору за чију ваљаност традиционално није потребна посебна форма. У нашем праву тај уговор је формалан, као и у другим, и сматра се закљученим када су уговорне стране потписале полису осигурања и листу покрића, с тим да *Закон о облигационим односима* у неколико случајева дозвољава одступање од овог правила. Поред тога, уговор о осигурању је синалагматичан (двостран) јер се осигуравач и осигураник обавезују узајамно. Осигураник је тако дужан да учини доступним податке о ризику и плати премију осигурања, а осигуравач да покрије евентуално остварен ризик. Алеаторност уговора о осигурању значи да је обавеза осигуравача условна, тако да настаје само уколико се оствари догађај у односу на који је осигурање закључено. Уговор о осигурању је уговор по приступу, будући да осигуравач утврђује услове осигурања и даје их другој страни на потпис. Уз то, ради се дугорочним престацијама. По својим карактеристикама уговор осигурања је и двостран уговор, будући да је осигуравач дужан да накнади штету која је последица осигураног случаја, исплати осигурану суму или пак учини нешто друго. Друга уговорна страна је дужна да плати премију као „цену сигурности коју продаје осигуравач“. Видети о овоме више: Јасна Пак, *Право осигурања*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011. стр. 187-191

⁸⁶² Ивица Јанковец, *Покриће из осигурања за штете које угрожавају животну средину*, у: *Заштита животне средине (правни аспект)*...стр. 157.

⁸⁶³ Владимир Марјански, *Појам, врсте и основна обележја осигурања од еколошких штета*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2011. стр. 570. Видети исто: Томислав Петровић, *Загађивање животне средине и осигурање*, *Правни живот* бр. 11/2007. стр. 431-441.

⁸⁶⁴ Владимир Марјански, *op.cit.* стр. 570.

⁸⁶⁵ *Ibidem.*

Питања осигурања од одговорности за штете проузроковане имисијама све више добија на значају⁸⁶⁶ у условима када ни једно привредно друштво не може да занемари штетне утицаје који су последица различитих производних активности. Ово свакако подразумева сарадњу између државе и приватног сектора. Тако се многе велике компаније, труде да створе имиџ „еколошки свесних“ и финансијски стабилних субјеката на тржишту, спремних да поднесу све ризике који њихови производни процеси имају на добра правних субјеката и животно окружење. Један од кључних сегмената таквог приступа јесте и прихватање услова које подразумева осигурање од одговорности за штете проузроковане имисијама, без обзира на високе премије и бројне тешкоће при његовој реализацији.

Осигурање од одговорности за штете проузроковане имисијама настало је у другој половини XX века као израз реакције осигураваача на бројне друштвене и технолошке промене.⁸⁶⁷ Формирање ове врсте осигурања последица је искључивања ризика чији су узрок имисије из покрића који су пружале уобичајене полисе осигурања од грађанске одговорности за штету.⁸⁶⁸ Тако је дошло до постепеног успостављања посебних полиса осигурања ради покрића имисионих ризика.⁸⁶⁹

Лица која поседују ствари или се баве активностима које представљају повећану опасност по добра појединаца и животну средину, настоје да поделе терет оваквих ризика који их могу погодити. Ово из разлога што проузрокована штета може бити толико велика да ни оштећени, а ни одговорно лице не би могло да је поднесе својом целокупном имовином.⁸⁷⁰ У оквиру осигурања од одговорности за штете проузроковане имисијама обично се разликује неколико основних типова као што су осигурање од одговорности за штете од индустријских постројења и других загађивача на копну, осигурање од нуклеарних ризика и осигурање од штета насталих превозом опасних материја.⁸⁷¹

⁸⁶⁶ Abraham S. Kenneth, *Environmental Liability and the Limits of Insurance*, *Columbia Law Review*, бр. 88/1988. стр. 942.

⁸⁶⁷ Видети: Бранка Пећанац, *Правна природа осигурања од еколошких штета*, *Токови осигурања* бр. 2/2007. стр. 3.

⁸⁶⁸ *Ibidem*.

⁸⁶⁹ *Ibidem*.

⁸⁷⁰ Тако је у случају велике катастрофе *Deepwater Horizon* у Мексичком заливу, компанија *British Petrol* потрошила више од 14 милијарди долара на санацију животне средине и исто толико на накнаду штете и казне. Извор: *British Petrol*: <http://www.bp.com/en/global/corporate/gulf-of-mexico-restoration.html> посећено 15.09.2014.

⁸⁷¹ Бранка Пећанац, *op.cit.* стр. 3

10.2. Извори права

Питање осигурања од одговорности за штете проузроковане имисијама регулисано је бројним изворима права. Тако је *Лугано конвенцијом* предвиђено да свака страна уговорница, узимајући у обзир ризичне активности које могу нанети штету добрима појединца и самој животној средини, треба да обезбеди од лица која таквим активностима управљају учешће у систему финансијског осигурања. Уместо института осигурања, могу обезбедити друге финансијске гаранције, како би се покрила одговорност према правилима *Лугано конвенције*.⁸⁷² Иначе, овом *Конвенцијом* осигурање од одговорности за штете проузроковане имисијама није предвиђено као обавезно.⁸⁷³ Томе се свакако тежи на нивоу Европске уније, ради стварања стабилнијег система финансијске сигурности за покриће оваквих штета.

Одговорност за имисије данас више не подразумева само оне утицаје који потичу од непокретних добара. Зато је важно детаљно регулисање одговорности која настаје у области саобраћаја, посебно када је у питању превоз добара која могу имати нарочито штетан утицај на добра појединаца и животну средину. Према одредбама *Бриселске конвенције о грађанскоправној одговорности за штете услед загађивања нафтом*⁸⁷⁴ власник брода регистрованог у једној држави чланици који превози више од 2000 тона уља као расути терет, дужан је да закључи уговор о осигурању или пружи неке друге финансијске гаранције. *Бечком конвенцијом о грађанској одговорности за нуклеарне штете*⁸⁷⁵ утврђена је обавеза корисника нуклеарног постројења да поседује уговор о осигурању или другу финансијску гаранцију за покриће одговорности у случају нуклеарних штета, у вредности и према условима државе у којој се налази постројење.⁸⁷⁶ Када су у питању имисионе штете настале у току превоза,⁸⁷⁷ *Конвенцијом о грађанскоправној одговорности за штете проузроковане за време превоза опасне робе друмом, железницом и бродовима унутрашње пловидбе*⁸⁷⁸

⁸⁷² Видети: Члан 12 *Лугано конвенције*.

⁸⁷³ Зоран Арсић, *Конвенција о грађанској одговорности за штете настале услед делатности опасних по животну средину*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2014. стр. 101.

⁸⁷⁴ *International Convention on Civil Liability for Oil Polluting Damage*. Конвенција је усвојена 1969. године, а замењена Протоколом из 1992.

⁸⁷⁵ *Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage*. Конвенција је усвојена 1963. године.

⁸⁷⁶ Видети о овоме више: Gabor Kecskes, *The Concepts of State Responsibility and Liability in Nuclear Law*, *Acta Juridica Hungarica*, бр. 2/2008. стр. 221-252.

⁸⁷⁷ О питањима заштите животне средине у домену саобраћаја и међународним изворима права у области превоза опасних материја видети више: Душанка Ђурђев, *op.cit.* стр. 193-215.

⁸⁷⁸ *International Convention on Civil Liability for Damage Caused Carriage of Dangerous Goods by Road, Rail, and Inland Navigation Vessels*. Конвенција је усвојена 1989.

предвиђена је обавеза превозиоца на закључење уговора о осигурању или пружању неке друге финансијске гаранције.⁸⁷⁹

Директивом 2004/35 је на нивоу Европске уније предвиђена примена принципа превенције, уклањања штете нанете животној средини сагласно принципу „загађивач плаћа“, као и спречавање и санирање оваквих штета. Тако постоји финансијска одговорност оператера чијим активностима је проузрокована штета на животној средини, односно опасност од такве штете. Ипак, предмет *Директиве 2004/35* није накнада традиционалних имисионих штета нанетих правним субјектима. Зато лица која претрпе материјалну, односно нематеријалну штету, могу своје право на накнаду остварити према било ком међународном споразуму којим је регулисана грађанскоправна одговорност услед имисија.⁸⁸⁰ *Директивом 2004/35* је предвиђена обавеза држава чланица на предузимање мера за подстицање оператера на коришћење осигурања или других одговарајућих облика финансијске сигурности, уз развој инструмената финансијске и тржишне безбедности, како би се створили услови за ефикасно покриће финансијских обавеза.⁸⁸¹ Осигурање од одговорности на основу *Директиве 2004/35* почива на добровољној основи.⁸⁸²

У оквиру Уније још увек није у довољној мери развијено тржиште осигурања од одговорности за штете нанете појединцима и добрима животне средине које су последице имисија, будући да се ради о новој врсти осигурања. Уз то осигуравачи излазе на тржиште са понудама овакве врсте осигурања уз велики опрез, док високе премије опредељују привредна друштва за неке друге облике финансијских покрића.⁸⁸³

Нашим *Законом о заштити животне средине* кроз начело *загађивач плаћа* предвиђена је обавеза на плаћање накнаде од стране лица која својим активностима узрокују или могу узроковати штету на добрима појединца, као и загађивање животне средине, односно за она која производе, користе или стављају у промет сировине, полупроизводе или производе који садржи материје штетне по добра појединца и животну средину. Уз то, *Законом о заштити*

⁸⁷⁹ Видети: Члан 13 ове *Конвенције*.

⁸⁸⁰ Јасмина Лабудовић Станковић, *Осигурање од одговорности за штете нанете животној средини*, *Теме* бр. 3/2012. стр. 1263.

⁸⁸¹ Видети: Тачку 27 преамбуле *Директиве 2004/35*.

⁸⁸² Највећи број чланица Европске уније се изјаснио за различите механизме финансијског обезбеђења за штете од имисија, док је само 8 прихватило систем обавезног осигурања. То су: Бугарска, Грчка, Мађарска, Португалија, Румунија, Словачка, Чешка и Шпанија. И у САД је осигурање од одговорности за имисионе штете. Иначе, *Комитет европских осигуравача и реосигуравача* је Европској Комисији издао препоруке о разлозима због чега није препоручљиво обавезно осигурање. То су, примера ради, тешкоће у утврђивању имисионих штета, проблем постепених и закаснелих штета, као и недовољан капацитет осигуравача. Видети о овоме више: Јасмина Лабудовић Станковић, *op.cit.* стр. 1269-1271.

⁸⁸³ Драгана Радојевић, *op.cit.* стр. 189.

животне средине је прописано обавезно осигурање од одговорности за случај штете причињене трећим лицима услед удеса од стране загађивача чије постројење или активност представља висок степен опасности по здравље људи и животну средину.⁸⁸⁴ Иако је код нас осигурање од одговорности за овакве штете обавезно, многа питања из ове области још нису дефинисана. Постоје проблеми око утврђивања субјеката на које се односи обавеза закључивања уговора о оваквом осигурању. Нису тачно одређени ни ризици обухваћени осигурањем, као ни лимити одговорности и начин контроле закључених уговора. Такође, није прописана ни минимална сума осигурања која представља важан елемент у категорији обавезних осигурања.⁸⁸⁵ Тако, осигуравач и осигураник могу да одреде овај износ у врло малој вредности, чиме институт осигурања губи смисао, јер се тиме онемогућава заштита интереса оштећених.

10.3. Специфичности осигурања

Осигурање од одговорности за имисионе штете прате тешкоће када је у питању одређивање ризика. Под њим се подразумева могућност наступања догађаја који не зависи од искључиве воље заинтересованих лица и чије је осигурање допуштено законом, јавним поретком и моралом.⁸⁸⁶ За осигураваче важна је квантификација ризика која се врши на основу вероватноће настанка еколошког акцидента и процене његових последица.⁸⁸⁷ Када је у питању могућност остваривања ризика за наступање неких догађаја, који за последицу имају доношење штете добрима појединца и животної средини, није довољно да је су они теоријски могући, већ је потребно да се посматрани догађаји остварују са таквом учесталашћу, да је могуће њихово статистичко праћење.⁸⁸⁸ Уколико то није случај, не може се одредити премија за осигурање од таквог ризика, а без ње не постоји ни однос осигурања. Имисије најчешће делују здружено, те се ретко наступела штета може приписати само једном узроку. Неизвесност постоји, како у погледу наступања догађаја покривеног осигурањем, тако и у погледу времена његовог наступања.

Код осигурања од одговорности за имисионе штете, појам штете се мора схватити у много ширем смислу, него код других врста осигурања. Тако је са физичким загађивањем,

⁸⁸⁴ Члан 106 Закона о заштити животне средине.

⁸⁸⁵ Јасмина Лабудовић Станковић, *op.cit.* стр. 1272.

⁸⁸⁶ Ивица Јанковец, *op.cit.* стр. 159.

⁸⁸⁷ Бранка Пећанац, *op.cit.* стр. 5. Овакав процес подразумева идентификацију опасности, анализу последица, процену ризика, организовање мера приправности и одговора на еколошки акцидент, планирање мера санације последица еколошког акцидента и сл.

⁸⁸⁸ Ивица Јанковец, *op.cit.* стр. 160.

потребно изједначити и неке друге облике штетних дејстава као што су бука, светлост или електромагнетна зрачења.⁸⁸⁹

Утврђивање ризика код осигурања од одговорности за штете проузроковане имисијама поред низа правних, изискује и решавање низа питања техничке природе. Покриће штете значајно повећава терет накнаде.⁸⁹⁰ Уз то велики проблем код реализације оваквих уговора представљају постепено настале и закаснеле имисионе штете. У таквим ситуацијама постоје тешкоће око утврђивања времена настанка осигураног случаја. Ово је од великог значаја, јер се обавеза осигуравача ограничавају искључиво на штете настале у периоду важења осигурања.⁸⁹¹ Искључењем постепено насталих штета из покрића онемогућава пружање имовинске заштите осигураницима од штетних последица, у случају да оно настаје постепено, уз знање осигураника.

У случају закаснелих штета, штетни догађај се може манифестовати у периоду осигурања, али као последица узрока који је настао знатно пре закључења уговора о осигурању. Наравно, могућа је обрнута ситуација, те да штетне последице неког догађаја наступе након истека полисе, чак и у годинама након затварања неког постројења ризичног по добра појединца и животну средину. Због тога, је најпре у Америци, прихваћен концепт према којем су покрићем обухваћени и они одштетни захтеви подигнути по истеку периода осигурања, уколико је вероватно да је узрок штете или штетни догађај настао у периоду осигурања.⁸⁹² Ово свакако доводи до честих приговора осигуравача. Тешкоће постоје и у ситуацији када је осигураник све време осигуран код истог осигуравача, а у току осигурања дође до промена услова покрића и висине осигурања.⁸⁹³ За осигураника свакако је најповољније да се осигурани случај смести у време важења полисе с највећом сумом осигурања.

Уколико је уз проузроковану имисиону штету дошло и до загађивања животне средине, накнада штете подразумева и трошкове предузимања превентивних мера, као и мера санације. Они често могу бити већи од вредности саме штете. Осигуравачи у Немачкој су први почели да пружају покриће за овакве трошкове, који су уско везани за настанак штете. Под њима се, према одредбама *Лугано конвенције*, подразумевају трошкови за предузимање превентивних мера, као и каснији губици и штете нанете предузимањем било каквих

⁸⁸⁹ Ивица Јанковец, *op.cit.* стр. 161.

⁸⁹⁰ Предраг Шулетић, *Загађивање животне средине и осигурање*, *Правни живот* бр. 11/2000. стр. 472.

⁸⁹¹ Предраг Шулетић, *op.cit.* стр. 468.

⁸⁹² Бранка Пећанац, *op.cit.* стр. 8.

⁸⁹³ *Ibidem.*

разумних мера од стране било ког лица после наступања осигураног случаја, ради спречавања или смањења његових последица. Нашим *Законом о облигационим односима* је предвиђена обавеза осигуравача на накнаду трошкова, губитака, као и друге штете проузроковане разумним покушајем да се отклони непосредна опасност од наступања осигураног случаја, као и покушаја да се ограничи његове штетне последице, па и онда када су ти покушаји остали без успеха.⁸⁹⁴ Са становишта осигуравача, овакви трошкови у одређеним случајевима могу до те мере представљати несразмеран ризик, да их осигуравач не може прихватити у покриће.⁸⁹⁵ Противно томе, када овакви трошкови не би били обухваћени осигурањем, заштита интереса осигураника из осигурања би често губила сврху.⁸⁹⁶ Због тога се у неким земљама трошкови спасавања ограничавају, односно прихватају у ограниченом обиму, најчешће у одређеном проценту од суме осигурања.

Уколико је наступио осигурани случај, осигуравач је дужан да накнади штету проузроковану од стране лица за чије поступке одговара осигураник. Наравно, постоје и ситуације изузећа одговорности оператера за насталу штету. Према *Лугано конвенцији* и *Директиви 2004/35* то су случајеви штета насталих услед ратних збивања или неке друге врсте оружаног сукоба, природног феномена изузетног карактера који се није могао избећи делатношћу трећег лица, на прихватљивом нивоу,⁸⁹⁷ као и опасним активностима које се обављају у складу са законом, и у интересу лица које је претрпело штету. Случајеви у којима постоје услови за примену оваквих изузетака не могу бити покривени осигурањем, јер тада нема одговорности осигураника.

Важно питање које се поставља у вези са осигурањем од одговорности за имисионе штете јесте увођење његове обавезности. У упоредном праву и пракси осигуравача ова врста осигурања спада у добровољна осигурања, док је у свега неколико држава стање другачија. У нашој земљи осигурање од одговорности за имисионе штете спада у круг обавезног осигурања. Обавезност подразумева да се осигурањем покривају и ризици којима се угрожавају трећа лица. Такође, обавезно осигурање погодно је за покриће ризика који представљају општу опасност, као и за случајеве у којима то захтева јавни интерес, односно када постоји могућност примене објективне одговорности за штету. Увођењем обавезног осигурања обезбедила би се заштита оштећених лица путем велике дисперзије ризика којом се смањује терет који пада на сваког појединачног члана заједнице под ризиком. Тако би се

⁸⁹⁴ Видети: Члан 926, став 2 *Закона о облигационим односима*.

⁸⁹⁵ Предраг Шулетић, *op.cit.* стр. 473-474.

⁸⁹⁶ Предраг Шулетић, *op.cit.* стр. 474.

⁸⁹⁷ Ово је фактичко питање, где се процена мора вршити у сваком конкретном случају.

обухватањем великог броја осигураника ризик распоредио на значајан број лица, што би нужно довело и до смањења премије осигурања.⁸⁹⁸ Постоје и бројни разлози против увођења обавезног осигурања у овој области, као што су ограничење аутономије воље уговорних страна и превелико оптерећење за осигуранике. Уз то обавезно осигурање је у супротности и са савременим тржишним принципима, будући да уклања конкуренцију међу осигуравајућим друштвима.

Од нарочитог значаја за осигурање од одговорности за имисионе штете је установљавање интегралног катастра загађивача који представља јавни регистар систематизованих података и информација. У њима се налазе подаци о локацијама имитената која подлежу обавезном осигурању, имисијама, производним процесима имитената, постројењима за пречишћавање, токовима отпада и слично.⁸⁹⁹ Подаци из катастра би требало да омогуће осигуравачима адекватну процену ризика, побољшавање и контролу имитената од стране државе.

10.4. Проблеми на тржишту осигурања и будућност његовог развоја

Увођење и примена осигурања од одговорности за имисионе штете претпоставља испуњење многобројних правних и техничких захтева. Одсуство предуслова за афирмацију ове врсте осигурања је често последица комплексности имисионих штета у условима интензивног технолошког развоја, високих премија и недовољно развијених тржишта ове врсте осигурања. Уз то је још увек на државама да одлуче да ли ће у њима осигурање од имисионих штета бити добровољне или обавезне природе. Чињеница да се ради о релативно новом правном институту чије могућности, капацитети и значај још увек нису довољно истражени, утиче на то да осигуравајућа друштва на тржиште излазе са приличним опрезом када је у питању понуда оваквих полиса.⁹⁰⁰

Неспремност на преузимање огромних финансијских терета за многе компаније представља разлог за прибегавање неким другим облицима финансијског покрића одговорности за имисионе штете, какви су на пример еколошки фондови. Огромни финансијски издаци су приморали поједине компаније на смањење обима производње, па чак и на затварање појединих погона. Неке од њих су своју производњу пребациле у земље чија

⁸⁹⁸ Бранка Пећанац, *op.cit.* стр. 12.

⁸⁹⁹ *Ibidem.*

⁹⁰⁰ Драгана Радојевић, *op.cit.* стр. 190.

правна регулатива је мање захтевна у погледу финансијских покрића осигурања од одговорности за штете проузроковане имисијама.⁹⁰¹

Осигурање од одговорности за имисионе штете треба да успостави оптималан систем финансијске сигурности, пратећи константно ширење и поштравање домена одговорности.⁹⁰² Због тога је у овој области неопходно стварање услова који би омогућили што успешније идентификовање одговорних лица, прецизирање услова и основа одговорности. Уз то је потребно пронаћи решења за низ проблема када је у питању дефинисање појма имисионих ризика, наступања осигураног случаја и услова за искључења из осигурања.⁹⁰³ Многобројни проблеми постоје у вези са реализацијом уговора о осигурању када су у питању постепене и закаснеле штете, које процентуално заузимају значајан удео у укупном броју штета. Данас већина земаља поседује катастре имитената који свакако олакшавају пут стварања квалитетнијег и ефикаснијег система осигурања од одговорности за овакве штете. Ипак, у овој области потребно је уложити још много напора како би институт осигурања од одговорности за штете причињене имисијама омогућио адекватну заштиту осигураника и обезбедио довољну сигурност када је у питању остваривање накнаде за оштећење.

⁹⁰¹ Abraham S. Kenneth, *op.cit.* стр. 944.

⁹⁰² Michael Faure, *Environmental Damage Insurance in the Theory and Practice, The Law and Economics of Environmental Policy*, UCL Centre for Law and the Environment and CSERGE, University Maastricht, стр. 1.

⁹⁰³ Предраг Шулејић, *op.cit.* стр. 468.

11. Вансудска и судска заштита од имисија

11.1. Међународни оквири

Право на заштиту од имисија и неповредивост права својине изискују што ефикасније и делотворније инструменте заштите на међународном, регионалном и националном нивоу. Транснационалност имисионих дејстава, утицала је на образовање међународних институција и форума за решавање оваквих питања. Значајно место у низу таквих организација представља *Међународни суд за арбитражу и концилијацију (ICEAC)*⁹⁰⁴, установљен 1994. године у Мексику. За кратко време, захваљујући бројним експертима, постао је значајан део међународне судске мреже у домену заштите од имисија.⁹⁰⁵ Уз *ICEAC* важно тело које делују у овој области је и *Стални арбитражни суд (Permanent Court of Arbitration – PCA)*⁹⁰⁶ са седиштем у Хагу који примењује специјална арбитражна правила и правила концилијације у домену заштите од имисија.

11.2. Облици судске и вансудске заштите имисија

Заштита од имисија се може остварити вансудским и судским путем. *Вансудским* путем се то чини углавном путем самопомоћи, уз одређене законске претпоставке. Оваква заштита не изискује интервенцију државних органа и по својој природи представља изузетан облик.⁹⁰⁷ *Судска заштита*, подразумева подношење захтева за отклањање или смањење сметања негативном тужбом, државинску заштиту, као и класичну облигационоправну заштиту. Поред тога власник или корисник непокретности, али и свако друго лице, уколико њему и неодређеном броју лица прети опасност од штете, има право и на специфичну

⁹⁰⁴ *The International Court of Environmental Arbitration and Conciliation*. Аутономним правилима *ICEAC* предвиђена су различите методе при решавању еколошких спорова као што су концилијација, арбитража и давање саветодавних мишљења.

⁹⁰⁵ Невена Петрушић, *Решавање еколошких спорова пред Међународним судом за арбитражу и концилијацију у области заштите животне средине, Правни живот* бр. 9/2004. стр. 427. Ауторка истиче да функционисање и рад *ICEAC* није довољно познат научној и стручној јавности и да би било корисно да се проучи организација и функционисање овог форума у процесу „изградње ефикасног и кохерентног система еколошке правне заштите“ код нас. (Невена Петрушић, *Решавање еколошких спорова...* стр. 427).

⁹⁰⁶ Иако *Стални арбитражни суд* у Хагу нема посебно одељење за решавање случајева из области права заштите животне средине, постоји тим стручњака који се баве овим питањима.

⁹⁰⁷ Драгољуб Лазаревић, *Државина - појам, облици и заштита*, Пословни биро, Београд, 2010. стр. 229.

облигационоправну заштиту у виду захтева за отклањање извора опасности путем популарне тужбе. Поред ове тужбе, као механизми заштите колективних интереса у свету користе се још и *relator action*, *organisational action* или *private action*, као и *class action*, о чему ће више речи бити касније.⁹⁰⁸

Како је до данас институт имисија доживео значајне трансформације, тежиште заштите постепено је померено ка јавном праву. Тако су поред традиционалне облигационе и стварноправне заштите, у овој области присутни значајни утицаји кривичног и управног права.⁹⁰⁹

11.2.1. Појам и облици вансудске заштите

Вансудска заштита или самозаштита представља заштиту повређеног или угроженог права коју самовласно врши титулар.⁹¹⁰ Данас она представља ванредан и изузетан облик правне заштите која „допуњује“ редовну правну заштиту коју пружа суд ради очувања правног поретка унутар државе. Вансудска заштита се сматра мање ефикасним правним средством у односу на судску заштиту, јер појединац често не располаже „потребном снагом, односно умешношћу да би заштитио своје право“.⁹¹¹ Уз то, при вршењу самозаштите постоји опасност од прекорачења дозвољених граница. Ипак, предузимање одређених радњи које се могу квалификовати као самозаштита имају исти легитимитет као да је остварена судска заштита.

Вансудска заштита допуштена је само уколико право које се штити постоји, односно, уколико би га у конкретном случају могао штити и суд.⁹¹² Уз то, самозаштита је допуштена једино када судска заштита права не би била благовремена или довољно ефикасна. Под тим подразумевамо случајеве у којима титулар права не може да сачека судску заштиту јер евидентно постоји опасност од повреде права или је таква повреда већ учињена.⁹¹³ Конкретно, радња титулара мора бити неопходно потребна да би се остварила самозаштита. Оваква заштита је допуштена једино ако право које се штити није несразмерно мање у односу на величину штете која се самозаштитном радњом наноси другоме.⁹¹⁴

⁹⁰⁸ Видети: Одељак: *Популарна тужба као средство заштите од прекомерних имисија*.

⁹⁰⁹ Мирослав Лазић, *Имисије и грађанскоправна заштита*...стр. 125.

⁹¹⁰ Даница Попов, *Грађанско право (опити део)*, Службени гласник, Београд, 2001. стр. 325.

⁹¹¹ Драгољуб Лазаревић, *Државина*...стр. 230.

⁹¹² Тако самозаштита није дозвољена у случају застареле обавезе, или престанка права услед преклузивног рока и сл.

⁹¹³ Даница Попов, *Грађанско право (опити део)*... стр. 326.

⁹¹⁴ *Ibidem*.

Самозаштита се испољава кроз: *нежну одбрану, крајњу нужду и самопомоћ*. *Нежна одбрана* је предузимање неопходно потребних радњи од стране неког лица да би се од себе или другог одбио истовремени противправни напад. *Крајња нужда* постоји у случају када једно лице проузрокује штету другоме својом радњом, да би од себе или другог отклонило истовремену нескривљену опасност, под условом да се она није могла избећи на други начин, односно уколико је при томе учињена штета мања од оне која је непосредно претила. *Самопомоћ* представља самовласно остваривање права употребом сопствене силе, да би се одбранило или остварило своје или изузетно нечије туђе право.⁹¹⁵

Када је у питању вансудска заштита од имисија ретки су случајеви у којима би се она могла остварити путем *нежне одбране* или у *крајњој нужди*. Далеко је лакше замислити ситуације у којима се оваква заштита остварује путем *самопомоћи*.

11.2.2. Самопомоћ као облик вансудске заштите од имисија

Самопомоћ представља изузетно одступање од правила судске заштите, али је у исто време и вид вршења права на правну заштиту који је комплементаран судској заштити.⁹¹⁶

Општи услови за предузимање самопомоћи су постојање права које се може остварити судским путем, изостанак благовремене и ефикасне судске заштите и нужност, односно сразмерност радње титулара. Ипак, за остваривање самопомоћи потребно је да буду испуњени и посебни услови. Они су код нас предвиђени *Законом о основама својинско-правних односа* којим се држаоцу ствари или права гарантује право на самопомоћ, против оног ко га неовлашћено узнемирава у државини или му је такву државину одузео.⁹¹⁷ Претпоставке за предузимање самопомоћи су да је опасност непосредна, да је самопомоћ нужна, као и да начин вршења самопомоћи одговара приликама у којима постоји опасност.⁹¹⁸ Слично решење прихваћено је и *Законом о облигационим односима* када су у питању услови за предузимања самопомоћи у облигационим односима.⁹¹⁹ Доношење јединственог грађанског законика представља прилику да се право на *самопомоћ* целовито регулише.⁹²⁰

Нека суседска права се могу остварити путем самопомоћи. Тако нпр. по правилима *Српског грађанског законика* власник једне непокретности може сећи гране и жиле које

⁹¹⁵ *Ibidem*.

⁹¹⁶ Никола Воргић, *Сметање поседа*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду бр. 3/1969. стр. 57.

⁹¹⁷ Видети: Члан 76 *Закона о основама својинско-правних односа*.

⁹¹⁸ *Ibidem*.

⁹¹⁹ Видети: Члан 162, став 2 *Закона о облигационим односима*.

⁹²⁰ Гордана Станковић, *Право на самозаштиту у савременом праву*, Зборник радова Грађанска кодификација, свеска 2, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2003. стр. 129.

допиру са суседне непокретности.⁹²¹ Овакво решење није у складу са данас важећим добрим обичајима, јер није предвиђено да се претходно затражи од власника, на чијој парцели је дрво, односно растиње, да то сам уради.⁹²² Самопомоћ се може остварити и у случају заштите од специфичних органских имисија какав је рој пчела који се евентуално нађе на непокретности суседа.⁹²³ Такође, овај облик заштите се може користити у случају прекомерног и непрописног складиштења отпада. Тако би власник једне непокретности, ради спречавања ширења зараза и непријатних мириса, могао имати право на предузимање мера уклањања или уништавања прекомерног отпада са непокретности суседа. Самопомоћ се може употреби и у случају спречавања изливања атмосферских и отпадних вода са једне непокретности на другу.

Стварноправна заштита од имисија се остварује *post festum*. О самопомоћи, као облику заштите, може се говорити само као спречавању понављања истоврсних имисија, што значи да се власник непокретности путем самопомоћи може заштити од будућих имисија.⁹²⁴ У већини земаља⁹²⁵ самопомоћ представља и један од облика заштите државине.⁹²⁶ Ипак, не би требало да постоје препреке ни да се самопомоћ предузме у случају постојања опасности од штете, у складу са одредбама *Закона о облигационим односима*, пре него што би суд могао

⁹²¹ Видети: Параграф 282 *Српског грађанског законика*.

⁹²² „Кад тужени на својој окућници у граду има велики орах у близини међе са окућницом тужиоца, па се грање ораха надвије над кућом тужиоца, а лишће пада на кров куће, док корен истог ораха прелази у земљиште тужиоца и иде према темељу зграде, онда тужени није дужан да на захтев тужиоца исече орах, а право тужиоца се своди на овлашћење из постојећих правних правила да може кресати гране изнад своје парцеле, односно сећи корен уколико улази у његову парцелу, под претпоставком да тужени на захтев тужиоца ово сам не учини.“ (*Решење Округног суда у Крагујевцу, ГЖ. 201/77 од 14.ИИ 1977.*)

⁹²³ Ово је прописано чланом 72 став 3 *Законом о стварним правима* Републике Српске, односно чланом 106, став 3 *Закона о власништву и другим стварним правима* Хрватске. Тако лице на чију непокретност доспе рој пчела или неке друге ствари има право на накнаду нужних трошкова ради њиховог узимања, односно враћања назад. Слично је предвиђено и *Нацртом Законика о својини и другим стварним правима* у чијим чланом 152 је прописано да власник одбеглог роја дугује накнаду штете проузроковану отварањем туђе кошнице, односно преласком на туђу непокретност, иако не овлашћује власника непокретности на којој се рој нашао на предузимање самопомоћи.

⁹²⁴ Илија Бабић, *op.cit.* стр. 104. Видети исто: Драгољуб Лазаревић, *Службености и суседско право...* стр. 471

⁹²⁵ Самопомоћ као средство државинске заштите признају скоро сви савремени грађански законици. Тако је параграфом 344 *Аустријског грађанског законика* предвиђено да је у случају када би судска помоћ сувише касно стигла, „држалац овлашћен силу сразмерно силом одбити“. Томе одговара параграф 208 *Српског грађанског законика*: „Али силу да не узимаш, осим ако је на одбрани или гоњењу...“. Према *Немачком грађанском законнику* држалац је овлашћен да силом одбије недозвољен напад на своју државину. Према члану 926 *Швајцарског грађанског законика* „држалац има право да силом одбије сваки акт узурпације или сметања“. Ипак, постоје земље чије право не познаје институт самопомоћи. Таква ситуација постоји у Енглеској, скандинавским земљама, Русији и некадашњим земљама Совјетског савеза - Јерменији, Казахстану, Киргизији, Таџикистану, Узбекистану. (Владимир Водинелић, *Чему посесорни поступак? О разлогу посесорне заштите, Правни записи*, бр. 2/2013. стр. 276, фн. 2.

⁹²⁶ Владимир Водинелић сматра да: „У случају сметања државине нигде не постоји условљеност издавања привремене мере, односно примене посесорне заштите претходним неуспешним покушајем заштите путем самопомоћи...“ „Такође ни издавање привремене мере, не искључује покретање и успешно окончање посесорне парнице.“ (Владимир Водинелић, *Чему посесорни поступак?...* стр. 295-296).

наредити уклањање извора опасности. Неки аутори пак овај облик превентивне заштите од претеће штете сматрају специфичним обликом самопомоћи.⁹²⁷

11.3. Судска заштита од имисија

Судска заштита од имисија подразумева *државинску и негативну заштиту*. Поред тога, судска заштита се остварује и путем *популарне тужбе* у случају да једном или неодређеном броју лица прети опасност од имисионе штете. Право на подношење оваквог захтева припада ширем кругу лица, јер се односи на опасности које превазилазе простор суседне непокретности. У случају да је имисиона штета наступила, оштећено лице може захтевати накнаду путем класичне *облигационе тужбе*.

11.3.1. Тужба због сметања државине изазваног имисијама

Према субјективном схватању, пореклом из римског права, државина почива на концепту фактичке власти на ствари (*corpus*) и настојању лица да се према ствари опходи као њен власник (*animus domini*).⁹²⁸ Са друге стране, у објективном смислу, под државином се подразумева фактичка власт на ствари.⁹²⁹ Овакав концепт прихваћен је и у нашем *Закону о основама својинско-правних односа*. Захваљујући томе дошло је до проширења круга субјеката који уживају државинску заштиту.⁹³⁰

У правној теорији и судској пракси не постоји јединствен став о томе да ли се под *сметање државине*⁹³¹ могу подвести и узнемиравања изазвана имисијама. Свакако да излагање суседне непокретности имисијама које не прекорачују границе толеранције и нису

⁹²⁷ Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 588.

⁹²⁸ Овакав концепт прихваћен је Француској и Аустрији. У Француској и држалац, али и притежалац који ствар само фактички држи, без постојања субјективног елемента какав је воља да се тиме врши својина, уживају државинску заштиту. У Аустрији се разликују државина ствари, државина права и притежање. Ипак, неуједначеност и неодређеност оптерећује разграничење између права држаоца и притежаоца, будући да исте ситуације, као код ретенције или оставе, неки сматрају државином права, а неки притежањем. Овакав концепт државине је прихватио и наш *Српски грађански законик*. Видети о овоме више: Владимир Водинелић, *Шта се штити у посесорном поступку? О појму и природи државине (поседа), у: Дјелотворна правна заштита у правичном поступку, Изазови правосудних трансформација на југу Европе, Liber amicorum Михајло Дика*, Алан Узелац, *et.al.* (ур.), Правни факултет Свеучилишта у Загребу, 2013. стр. 373-409.

⁹²⁹ Овакав концепт је прихваћен у *Немачком и Швајцарском грађанском законнику*.

⁹³⁰ Владимир Флегар, *Посјед и његова заштита, Наша законитост*, бр. 9-10/1990. стр. 1134.

⁹³¹ У неким законодавствима не среће се израз сметање државине али се у „правном језику закона, теорије и праксе срећу изрази за обе врсте појава за који је тај израз родни појам: за одузимање државине - лишавање држаоца фактичке власти, и за узнемиравање државине - ограничавање фактичке власти и друго сметање које није одузимање ствари...“ (Владимир Водинелић, *Чему посесорни поступак?...* стр. 315-316). Тако у неким државама нису исти услови за заштиту од оба вида сметања. У Италији се од одузимања штите и држалац и детентор, а од узнемиравања само држалац, у Немачкој су рокови за заштиту различити у зависности да ли се ради о одузимању, односно узнемиравању.

месно неуобичајене, не представља правнорелевантно сметање. У правној теорији преовлађује схватање према којем прекомерне имисије представљају сметања која дају право на *државинску заштиту*. Упркос одређеним дилемама које постоје у Аустрији, Немачкој, Швајцарској, Грчкој, Мађарској подржава се пракса судова на пружање *државинске заштите* од имисија.⁹³² У нашој правној теорији постоји скоро потпуна сагласност да сметање изазвано имисијама представља основ за *државинску заштиту*.⁹³³ На истим позицијама је и судска пракса.⁹³⁴

Због *сметања државине* имисијама⁹³⁵ држалац непокретности може против лица које га узнемирава подићи тужбу (римски *interdictum retinendae possessionis*) у складу са одредбама *Закона о основама својинско-правних односа*.⁹³⁶ Тужба се подноси у року од 30 дана од дана сазнања за сметање и учиниоца, а најкасније у року од годину дана од дана насталог сметања. У случају поновног сметања, рок тече од дана када је према разумној процени постало јасно да ће се сметање наставити, односно да је за његов престанак

⁹³² Владимир Водинелић, *Шта се штити у посесорном поступку?*... стр. 325. Ово је, како наводи аутор, „последница чињенице да и шире и уже поимање института државине не одређује ширину онога од чега се државина штити.“ Иначе, изворно римско поимање сметања које подразумева одузимање или узнемиравање државине силом, потајно и злоупотребом поверења, проширено је, како аутор наводи, „било изричитим навођењем неких појава уз одузимање и узнемиравање...“ ... „било и без таквог текстуалног проширења широким тумачењем неких традиционалних израза (нарочито широким поимањем сметања силом), што све још увек представља ужи појам сметања државине. Шири појам, који сметање државине одређује као одузимање или узнемиравање државине недопуштеном самовлашћу, шири се у савременом праву нарочито под утицајем *Немачког грађанског законика*.“

⁹³³ Илија Бабић, *op.cit.* стр. 105. Видети исто: Даница Попов, *Државинска заштита*... стр. 169-172. Драгољуб Лазаревић, *Службености и суседско право*... стр. 471. Петар Кларић, *op.cit.* стр. 78. Драган Лепетић, *Имисије и природно право, Правни живот*, стр. 382. Ипак, Драган Лепетић истиче да постоје и супротни ставови наводећи као пример став Бориса Строчаса (*Власништво и друга права у пракси (зборник)*, Народне новине, Загреб стр. 225-235).

⁹³⁴ Грађанско одељење *Врховног суда Војводине* на седници одржаној 22. 06. 1973. заузело је став према којем је могућа заштита у случају коришћења стана, односно станарског права, услед прекомерне буке техничких уређаја у згради - хидрофора, лифтова и сл., према општим правилима која важе за државинску заштиту. „Ипак, захтев може бити управљен само на то да се сметање ограничи на нормалан ниво, а не да се технички уређаји искључе.“ Цитирано према: Војислав Вукчевић, *Сметање поседа* (докторска дисертација) одбрањена на Правном факултету у Новом Саду, 1974. године, стр. 174. Аутор наводи више примера пресуда које се односе на ограничавање светлости и видика на суседној непокретности, као облике сметања поседа. У једном случају пред *Општинским судом у Загребу* тужени су сметали тужиоцу у његовом задњем, мирном, фактичком поседу куће у Загребу, тако што су на северни зид своје породичне куће поставили скелу која је улазила у зрачни простор куће тужиоца. Суд је одбио тужбени захтев, сматрајући да иако скела задире у зрачни простор тужиоца и да је постављена упркос његовом противљењу, не постоји сметање државине. (*Одлука Општинског суда у Загребу бр. П-3393/71 од 30.03.1971.*) У још једној одлуци *Општински суд у Загребу* закључује да тужени клесар камена у суседству смета туженом у мирном поседу стана стварајући буку која премашује ниво толеранције. (*Општински суд у Загребу П-бр. 3232/70*). (наведено према: Војислав Вукчевић, *op.cit.* стр. 166-167).

⁹³⁵ Видети о овоме више: Даница Попов, *Државинска заштита у случају недозвољених имисија*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2004. стр. 169-172.

⁹³⁶ Видети: Члан 77 *Закона о основама својинско-правних односа*.

потребна интервенција.⁹³⁷ Иначе, суд пружа заштиту према последњем стању државине и насталом сметању, при чему није од утицаја право на државину, правни основ државине и савесност држаоца.⁹³⁸ Евентуална будућа радња не може представљати чин сметања. Тако је за успех тужиоца у спору нужно да је сметање већ наступило.⁹³⁹ И држалац који је државину стекао силом, потајно или злоупотребом поверења има право на заштиту, осим према лицу од кога је на такав начин дошао до државине, уколико при томе од насталог сметања нису протекли поменути рокови.⁹⁴⁰

У случају сметања имисијама суд се ограничава на испитивање чињеница као што су постојање сметања која прекорачују дозвољену меру толеранције, потом да ли је тужилац био последњи мирни држалац, односно да ли је тужени починио сметање имисијама.⁹⁴¹ Тужбени захтев је кондемпнаторан и усмерен на утврђивање постојања сметања, потом на престанак сметања, отклањање стања проузрокованог сметањем и забрану будућег сметања.⁹⁴² Када су у питању сметања проузрокована имисијама посебан значај има изрицање различитих мера ради заштите од даљег сметања, као што су уградња филтера за пречишћавање ваздуха или изградња одређених постројења којима би се штетни утицаји свели на дозвољену меру.

⁹³⁷ Ово је фактичко питање које цени суд у сваком конкретном случају, водећи рачуна нарочито о околностима као што су колико је пута радња поновљена, колики је временски размак између појединих радњи, као и о томе да ли је радња поновљена сваки пут кад се поновила прилика која је изазвала прву радњу. За такву процену „није довољна једна радња и зато се не може прихватити решење према којем рок тече од прве радње. У пракси би такво решење довело до тога да заштите често буде лишен држалац који тужбу није подигао јер је оправдано веровао да се сметање неће наставити, а оно ипак буде настављено, или до сувишног спора који држалац води у страху да не буде преклудиран у праву на државинску тужбу, (за случај настављања сметања) иако до настављања сметања у ствари не би ни дошло“. Друго становиште, према којем са сваком новом радњом почиње тећи нови рок, је неприхватљиво јер се према њему „државински спор може покренути све док постоји сметање, без обзира колико дуго траје, као такво, оно је противно самој идеји рока...“ „Ипак, оваквом становишту се приклонила судска пракса.“ (Обрен Станковић, у: Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право...* стр. 49). Видети исто: Амила Етеровић, *Сметање посједа у судској пракси, Службени лист СРБиХ*, Сарајево, 1989. стр. 58.

⁹³⁸ Члан 78, став 1 *Закона о основама својинско- правних односа*.

⁹³⁹ „Тужени је на делу своје парцеле 2. октобра 1992. године, ископао канал ширине 1,2 м, дужине 8 м, а дубине око 80 цм у намери да подигне породичну стамбену зграду. Овај канал тужени је ископао на једном делу своје парцеле, ван трасе спорног службеног пута, тако да не представља препреку тужиоцу да и даље користи службеност пролаза до своје катастарске парцеле. Полазећи од утврђеног чињеничног стања, нижестепени судови су утврдили да је тужени сметао тужиоцу у мирном коришћењу права службености преко послужног добра тужиоца тиме што је ископао наведени канал. Врховни суд налази да се захтевом за заштиту законитости Републичког јавног тужиоца основано побијају нижестепена решења, због погрешне примене материјалног права. Наиме према одредбама члана 75 и 78 ЗОСПО будућа радња не може представљати чин сметања поседа, већ је нужно да је сметање већ наступило. Међутим, првостепени суд налази да је тужени ископ земљаних радова вршио у намери да зида породичну кућу и онемогући тужиоца да користи пролаз преко послужног добра, чиме будућу радњу узима као сметање поседа, што није могућно“. (*Пресуда Врховног суда Гзз. 62/93 од 12. марта 1993. године*).

⁹⁴⁰ Члан 78, став 2 *Закона о основама својинско- правних односа*.

⁹⁴¹ Петар Кларић, *op.cit.* стр. 78.

⁹⁴² Даница Попов, *Државинска заштита...* стр. 175.

Чињеница да се у поступку за заштиту државине не расправља о праву, чини овакве парнице „хитним, сумарним и крајње једноставним“.⁹⁴³ Право на *државинску заштиту* не искључује могућност вођења спора на основу *негаторне тужбе*.⁹⁴⁴ Ипак, овакви спорови у односу на спорове покренуте подношењем *негаторне тужбе*, омогућавају знатно бржу и ефикаснију заштиту од различитих видова сметања које са собом носе савремени услови живота. Зато ове предности треба користити за заштиту од имисионих утицаја.⁹⁴⁵

11.3.2. Негаторна тужба због сметања изазваног имисијама

Негаторном тужбом (actio negatoria) штити се власник од узнемиравања, односно сметања, која не представљају одузимање ствари. Узнемиравање се може вршити на два начина. Први представља употребу тужиочеве ствари, односно утицаје на ствар којом се власнику не одузима, односно не сужава право употребе ствари.⁹⁴⁶ Други подразумева узнемиравање на начин да се власнику онеогућава употреба ствари у ранијем обиму или да се му се употреба сужава.⁹⁴⁷ „У ове случајеве спадају сва узнемиравања којима се присваја неко уже стварно или облигационо право у погледу тужиочеве ствари, или се претендује на проширење постојећег права, или се исто недопуштено модификује.“⁹⁴⁸

Примарна грађанскоправна заштита од прекомерних и неоснованих имисија које потичу са суседне непокретности, остварује се управо на овај начин. У литератури се често истиче и да је узнемиравање проузроковано имисијама један од најчешћих случајева за

⁹⁴³ Никола Воргић, *op.cit.* стр.64

⁹⁴⁴ Ово потврђује једна пресуда *Врховног суда Хрватске*. У њеном образложењу се наводи да је првостепеним решењем утврђено да је тужени сметао тужиоцу тако што је затрпао канал за одвод воде на свом поседу и том приликом оборинску воду скренуо под зид зграде. Услед тога је дошло до квашења западног зида у висини од 40-50 метара изнад подножја темеља. Туженом је наложено да поново ископа канал на свом поседу и да се убудуће уздржава од вршења сметања на овакав начин, као и да му накнади парничне трошкове. Првостепени суд на темељу чињеница сматра да је тужени сметао тужитељу у мирном задњем поседу, док је другостепени суд преиначио првостепено решење и одбио тужбени захтев сматрајући да тужба тужиоца представља захтев у смислу правног правила из члана 364, новела III *Аустријског грађанског законика*, односно спор о имисијама. „Заштиту својих права из цитираног правног правила тужилац не може никако остварити у парници због сметања поседа, већ искључиво у петиторној парници. Разматрајући побијено решење у смислу подигнутог захтева за заштиту законитости констатовано је да је тужилац у овом спору имао на располагању како петиторну тужбу, према параграфу 364 новела III *Аустријског грађанског законика*, тако и право на посесорну заштиту. Тужилац је у конкретном случају одабрао посесорну заштиту, те је другостепени суд будући да је преиначио првостепену пресуду и одбио тужбени захтев, а то је било од утицаја на доношење законите и правилне одлуке, учинио битну повреду парничног поступка.“ (*Пресуда Врховног суда Хрватске Г33-44/81 од 07.10. 1981. године.*) Наведено према: Амила Етеровић, *Сметање посједа у судској пракси* стр. 134-135.

⁹⁴⁵ Војислав Вукчевић, *op.cit.* стр. 174.

⁹⁴⁶ Зоран Рашовић, *Негаторна тужба...* стр. 945.

⁹⁴⁷ Обрен Станковић у: Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право...* стр. 140.

⁹⁴⁸ *Ibidem.*

подизања *негаторног захтева*.⁹⁴⁹ Ово је свакако прихватљиво становиште будући да имисије које потичу са суседне непокретности онемогућавају власника, односно корисника непокретности да врши овлашћење употребе ствари у пуном капацитету.⁹⁵⁰ Одредбама о имисијама *Закона о основама својинско-правних односа* утврђују се претпоставке за подизање *негаторног захтева*,⁹⁵¹ односно одређују мерила „неоснованости узнемиравања“ власника, односно корисника непокретности.⁹⁵²

Негаторну тужбу подиже власник ствари који је истовремено и њен држалац. Уз, то ову тужбу, као активно легитимисана страна, према одредбама *Закона о основама својинско-правних односа* може подићи и корисник ствари. У праву држава у нашем окружењу, насталих из бивше Југославије, појам суседског права није поистовећен са појмом власништва, већ је проширен на непосредне држаоце непокретности, осим детентора.⁹⁵³ Зато се сматра да је овакво решење правилно проширило круг субјеката суседских права, јер она „не служе разграничавању искључиво власничких него и корисничких сфера непокретности.“⁹⁵⁴

Негаторни захтев има свој основ у праву својине и може се подићи само ако је дошло до трајног узнемиравања, или до оног које се понавља. Тако је у правној теорији и пракси заступљено схватање да нема основа за правну заштиту од имисија које су једнократног карактера, нису дуго трајале и не постоји опасност од њиховог понављања у будућности.⁹⁵⁵ Тужилац доказује право својине, односно чињеницу да је законити својински држалац. То практично значи да је потребно да учини неспорним право својине у односу на туженог, као и да докаже постојање узнемиравања имисијама.⁹⁵⁶ Он није дужан доказивати да туженом не

⁹⁴⁹ Марко Кнежевић, *Терет доказивања недозвољености имисија као претпоставке негаторног захтева*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 4/2013 стр. 362-363.

⁹⁵⁰ Марко Кнежевић, *op.cit.* стр. 364.

⁹⁵¹ Видети: Члан 4, став 1 *Закона о основама својинско-правних односа*.

⁹⁵² Марко Кнежевић, *op.cit.* стр. 364.

⁹⁵³ Мирослав Лазић, *Имисије и грађанскоправна заштита...* стр. 116.

⁹⁵⁴ *Ibidem.*

⁹⁵⁵ Мирослав Лазић, *Имисије и грађанскоправна заштита...* стр. 116

⁹⁵⁶ У једној пресуди Жупанијског суда у Вараждину из 2007. године одбијена је као неоснована жалба тужитеља и потврђена пресуда *Општинског суда у Иванцу*, између осталог и због чињенице да трећетужитељка није доказала да радње тужених представљају штетне имисије. Жупанијски суд је прихватио став првостепеног суда који је оценио да трећетужитељка није навела у чему се састоји штетност радњи бацања ситног отпада и отресање рубља. „Из фотографија које су приложене у спис није могуће закључити да се ради о штетним имисијама, јер је на тим фотографијама видљиво неколико папирића, папирнатих марамница, па се очито ради о ситном отпаду, за који трећетужитељка није доказала да потјече од туженика, односно с њихове некретнине. Стога и у том дијелу овај Суд прихваћа утврђење Суда првог ступња, да се не ради о штетним имисијама. Исто тако потпуно је неоснована тврдња у жалби да је суд првог ступња сам оцијенио да се ради о ситном отпаду, будући је то у противности с наводима тужитеља у тужби гдје сами говоре о томе да туженици узнемиравају тужитеље бацањем ситног отпада на њихову некретнину.“ (Из образложења пресуде *Жупанијског суда у Вараждину Г.ж.787/07-2*).

припада право да предузима акте узнемиравања, нити је дужан доказивати „слободу свог власништва“.⁹⁵⁷ Власник, односно корисник, негаторну тужбу традиционално користи ради негирања постојања службености на ствари. Са друге стране, тужени доказује да је овлашћен на одређене радње на туђој ствари, при чему његова кривица није услов за подизање *негаторног захтева*. Довољна је само неоснована, неовлашћена радња, односно противправност.⁹⁵⁸

У случају узнемиравања проузрокованих имисијама, *негаторна тужба* треба да садржи констатацију облика узнемиравања, односно доказе да су се њоме прекорачиле одређене границе допуштености. У парницама за накнаду штете услед имисија примењује се принцип слободне оцене.⁹⁵⁹ Око терета доказивања чињенице постојања противправног узнемиравања, не постоји општа сагласност у правној теорији. Готово сви аутори сматрају да обавезе трпљења имисија доказује имитент.⁹⁶⁰ Овакво схватање било је присутно и пре доношења *Закона о основама својинско- правних односа*, и након тога. Суштина оваквог става свакако лежи у претпоставци о неповредивости права својине. Према другом

⁹⁵⁷ Зоран Рашовић, *Негаторна тужба*...стр. 948.

⁹⁵⁸ Самим тим, негаторну тужбу власник, односно корисник не може успешно подићи у случају да је у корист туженог конституисано неко право службености.

⁹⁵⁹ Тако је чланом 232 нашег *Закона о парничном поступку (Службени гласник Републике Србије бр. 72/2011, 49/2013-одлука УС, 74/2013- одлука УС и 55/2014)* предвиђено: „Ако се утврди да странци припада право на накнаду штете, на новчани износ или на заменљиву ствар, а висина износа, односно количина ствари не може да се утврди или би могла да се утврди само са несразмерним тешкоћама, суд ће висину новчаног износа, односно количину заменљивих ствари да одреди по слободној оцени.“ Према једној одлуци *Врховног касационог суда* „Неизвођење неког од предложених доказа не представља апсолутно битну повреду из члана 361, став 2 тачка 7 ЗПП (немогућност расправљања), већ се оно тиче слободне оцене доказа из члана 8 ЗПП. „Зидање стамбене зграде у урбаној средини прате неизбежно одређене појаве, као што су бука, падање малтера, прашина, а које представљају имисије које се морају толерисати од стране суседа.“ У образложењу ове пресуде се између осталог наводи: У спроведеном поступку није учињена битна повреда одредаба парничног поступка 361, став 2 тачка 9 ЗПП, на коју се у ревизијском поступку пази по службеној дужности. Ревизијом се неосновано указује на битну повреду одредаба парничног поступка из члана 361 став 2, тачка 7 ЗПП која је према наводима ревизије учињена тиме што тужиоцима није дата могућност да се преко вештака неуропсихијатра као једино законски компетентног лица утврди постојање и интензитет страха који су тужиоци трпели, тако да тужиоцима није дата могућност да расправљају пред судом. Слободна оцена доказа установљена одредбом члана 8 ЗПП садржи овлашћење суда не само на слободну оцену резултата доказивања већ и на слободан избор доказних средстава. Стога околност да суд није извео доказ вештачењем преко вештака неуропсихијатра, ради утврђивања постојања и интензитета страха код тужилаца, не представља битну повреду одредаба парничног поступка из члана 361, став 2 тачка 7 ЗПП, будући да тужиоцима није дата могућност расправљања пред судом. Неосновани су и наводи ревизије о учињеној битној повреди одредаба парничног поступка из члана 361 став 2 тачка 12 ЗПП, будући да нижестепене пресуде не противрече својим разлозима“ (*Пресуда Врховног касационог суда Рев. 751/10 од 17.06. 2010. године.*).

⁹⁶⁰ Драгољуб Стојановић тако сматра да: „Тужилац треба да докаже да је до оштећења дошло услед имисија и да постоји опасност да ће се такве имисије поновити.“ Са друге стране, „ствар је туженог да приговори и докаже да није дошло до оштећења или да оштећење на тужениковом земљишту није битно или да се имисија мора подносити јер је месно уобичајена.“ (Драгољуб Стојановић, *Грађанскоправна средства у борби*... стр. 75). Са овим се слажу и Мирослав Лазиф, *Имисије и грађанскоправна заштита*...стр. 123. Зоран Рашовић, *Негаторна тужба*... стр. 948. Борис Визнер, *op.cit.* стр. 291.

схватању,⁹⁶¹ терет доказивања постојања недопуштених имисија, пада на тужиоца који треба да докаже да имитент нема право на такве имисије.⁹⁶²

У вези са овим питањем крајње је исправно становиште да се „проблем расподеле терета доказивања решава изоловано од матице дискусија о општем правилу расподеле ризика недоказаности,⁹⁶³ што је иначе предмет науке процесног права. Самим тим би се „одговор на питање око тога ко сноси ризик недоказаности чињеница у погледу недозвољених имисија“ могао добити једино у односу на општа правила о расподели ризика недоказивости из *Закона о парничном поступку*⁹⁶⁴ „с обзиром да не постоје посебна правила о расподели за негативни захтев.“⁹⁶⁵ Терет доказивања је на странци која нешто тврди. Међутим, некада би и негативне чињенице, као оспоравање тврдње, могле бити претпоставка захтева, за коју ризик недоказаности сноси ималац захтева, односно тужилац.⁹⁶⁶ Зато се узима да терет доказивања сноси она странка чији се навод сматра тврдњом.

Власнику, односно претпостављеном власнику на располагању стоји захтев за престанак узнемиравања, односно захтев за отклањање узрока узнемиравања која потичу са суседног земљишта. Неки аутори у другом захтеву виде „извесно проширење тужбеног захтева којим се осигурава квалитетнија заштита од недопуштених имисија.“⁹⁶⁷ Ипак, тиме се отвара питање природе *негативне тужбе* у случају недопуштених имисија“, јер је она изворно ограничена на престанак неоснованог узнемиравања власника, односно корисника непокретности. „Због тога у домену имисија, захтев за престанак неоснованог узнемиравања треба сматрати *негативном тужбом sui generis*.“⁹⁶⁸ Ипак, има и мишљења према којима захтев за престанак узнемиравања у себи садржи и захтев за отклањање узнемиравања јер је

⁹⁶¹ Овакво схватање заступа Невена Петрушић. Међу основне проблеме у примени стварноправних инструмената заштите животне средине она наводи њихову неефикасност која се између осталог огледа и у чињеници да лице које подноси захтев за престанак имисија сноси терет доказивања „свих релевантних чињеница: да је власник ствари, да се имисија догодила и да је недопуштена, тј. да је прекомерна или да проузрокује знатнију штету“. (Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 348). Ауторка тако као предлог за унапређење механизма стварноправне заштите наводи пребацивање терета доказивања на имитента.

⁹⁶² Марко Кнежевић, *op.cit.* стр. 365.

⁹⁶³ Марко Кнежевић сматра да се оваква критика „уклапа у шири контекст, а то је да се у науци грађанског права и општа расподела ризика недоказаности разматра изоловано од успостављене доктрине у процесном праву“. (Марко Кнежевић, *op.cit.* стр. 365.)

⁹⁶⁴ *Закон о парничном поступку (Службени гласник Републике Србије бр. 72/2011, 49/2013 одлука УС и 74/2013-одлука УС, 55/2014).*

⁹⁶⁵ Марко Кнежевић, *op.cit.* стр. 366.

⁹⁶⁶ *Ibidem.*

⁹⁶⁷ Петар Кларић, *op.cit.* стр. 77-78.

⁹⁶⁸ *Ibidem.* Тако, узнемиравање власника, односно претпостављеног власника некретнине у смислу члана 42 *Закона о основама својинско-правних односа* може бити последица деловања трећег лица или као последица стања суседне некретнине. (Бориса Строчак, *Имисије - однос између стварноправне и обвезноправне заштите, Наша Законитост* бр. 9-10/1990. стр. 1167).

„очигледно да одређену појаву можемо са сигурношћу отклонити, тек када отклонимо њене узроке.“⁹⁶⁹ Уколико је имисијама проузрокована штета, власнику, односно кориснику непокретности, припада право на истицање захтева за накнаду, према општим правилима о накнади штете. Наведени захтеви су кондемпнаторне природе,⁹⁷⁰ уз то тужилац може да се определи само за један, али може поставити и више захтева у једној тужби.

Негаторна тужба усмерена је искључиво на заштиту од класичних, суседских имисија и тиче се односа између власника непокретности које се граниче.⁹⁷¹ Зато су њени домети са аспекта заштите од имисија веома ограничени јер омогућавају заштиту релативно малог простора погођеног оваквим утицајима. При томе се таква заштита везује искључиво за непокретност, која мора имати и свог власника или бар корисника.⁹⁷² Самим тим се оваквим инструментима не може остварити заштита од имисија ширег, тзв. „емисионог дејства“ којима се загађују копнени, водени и ваздушни простор, односно наноси штета природним добрима у општој употреби. Стварноправној заштити од имисија кроз инструмент *негаторне тужбе* замера се и због чињенице да искључиво зависи од воље странака. То значи да власник, односно претпостављени власник који трпи прекомерне имисије може одлучити да ли да поднесе тужбу за престанак узнемиравања. Осим тога, он тужбу у току поступка може повући, или се одрећи тужбеног захтева, чиме би поједина добра животне средине остала без било какве заштите. Ова особина стварноправне заштите везана је за суштину парничног поступка у коме принцип аутономије воље странака доминира као једно од основних начела.⁹⁷³

Класична *негаторна тужба* данас губи на значају, чак и у случају када се ради о спору између суседа. Често ће власник, када му је тешко да докаже своје право својине, или чињеницу постојања имисија, свој захтев засновати на одредбама *Закона о облигационим*

⁹⁶⁹ Петар Кларић, *op.cit.* стр. 78.

⁹⁷⁰ У правној теорији поставља се питање да ли би у парницама услед суседских имисија било места подношењу деклараторне тужбе, односно да ли би тужилац могао постићи имисиону заштиту тужбом за утврђивање, у случају када постоји претња опасности од штете у суседским односима, која није реализована. Овом врстом тужбе тужилац може да тражи да суд утврди постојање или непостојање неког права или правног односа, повреду права личности, или истинитост, односно неистинитост неке исправе. У вези са овим питањем Марија Салма наводи да чак и да не постоји законска препрека за одлучивање поводом тужбе која има деклараторан карактер и „када би суд утврдио постојање опасности од штете, странка том констатацијом не би постигла ништа.“ Марија Салма, *Тужбе за отклањање суседских имисија, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2011. стр. 342.

⁹⁷¹ Борис Стрехасак, *op.cit.* стр. 1170.

⁹⁷² Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...*стр. 347.

⁹⁷³ Драгана Марчетић, *Негаторна тужба као могући инструмент заштите животне средине, Гласник адвокатске коморе Војводине*, бр.12/2012. стр. 607.

односима које се односе на имисиону заштиту.⁹⁷⁴ Зато је стварноправне инструменте заштите од имисије неопходно комбиновати не само са облигационим,⁹⁷⁵ него и са управноправним⁹⁷⁶ и кривичноправним мерама⁹⁷⁷ ради ефикасније заштите од имисија. Да би инструменти

⁹⁷⁴ Марија Криспер-Крамбергер, *Имисије у новом правном уређењу, Наша законитост* бр. 6/1981. стр. 90

⁹⁷⁵ Тако се у образложењу једне пресуде *Врховног суда Хрватске* наводи: „Предмет спора је накнада штете која је настала на аутомобилу тужитеља због дјеловања штетних имисија из димњака туженика, а све у висини трошкова потребних за лакирање возила *Renault 4 TL*, власништва тужитељице. Спорно питање судови су разматрали у смислу одредбе из чланка 156. *Закона о обвезним односима* (*Народне новине*, број 53/91, у даљем тексту: ЗОО) њима је регулирано питање накнаде штете која настане у обављању опће корисне дјелатности за коју постоји дозвола надлежног органа. Према одредби из чланка 156. ставак 3. ЗОО у такву се случају може тражити накнада штете која прелази уобичајене границе (прекомјерна штета). Неосновано ревидент истиче да су судови требали примијенити одредбу из чланка 5. *Закона о основним власнишко-правним односима* (у даљем тексту: ЗОВО) која је *lex specialis* у односу на одредбе ЗОО. Истина је да одредба из чланка 5. ЗОВО законски регулира питање заштите природе и људи од штетних материјала, тзв. имисија. Истина је да је ова законска одредба у односу на одредбу из чланка 156. ЗОО *lex specialis* којом се уређује забрана штетне имисије, али у оквиру сусједних односа. Наиме, ова законска одредба примјењује се само на однос између власника односно корисника двију или више сусједних некретнина, док остале имисије које се не могу подвести под стварноправне прописе, треба разматрати у оквиру одредбе чланка 156. ЗОО, односно у оквиру одредбе из чланка 157. ЗОО. Дакле, када су судови спорно питање разматрали у смислу одредбе из чланка 156. ставак 3. ЗОО, материјално право су према стајалишту овог ревизијског суда ваљано примијенили. Ваљан је став нижеступањских судова да се одговорност за штету од имисија која долази од индустријских постројења заснива на објективном принципу. Дакле, у конкретном случају требало је расправити питање је ли тужитељици настала штета која прелази уобичајене границе, за коју би у смислу одредбе из чланка 156. ставак 3. ЗОО одговарао туженик. Под штетом која прелази нормалне границе и за коју одговара туженик као правна особа која врши опћекорисну дозвољену дјелатност подразумевају се такве штетне последице које прелазе оне границе штете које су уобичајене и толерантне у сувременој урбаној средини, са свим штетним имисијама које појединац мора прихватити живљењем у таквој средини. Стога када су судови утврдили да је због дјеловања штетних имисија из димњака тужитеља, жељезне прашине, сумпорног диоксида, угљичних фосфорних и душичних спојева који спајајући се са зраком узрокују оштећења боје на возилу у облику смеђих наслага, дошло до оштећења возила и да су та оштећења прекомјерна, тј. да прелазе уобичајене - нормалне границе јер су такве јачине да изискују лакирање особног аутомобила тужитељица. Ваљано су обвезали туженика да тако прекомјерно насталу штету на аутомобилу тужитељице накнади у пресуђеној висини потребној за лакирање аутомобила. Наиме, цјелокупно лакирање аутомобила да нема штетних имисија, већ да се аутомобил тужитељице користи редовним начином - дакле и у редовним околностима не би било потребно, како се то одређено наводи у стручном налазу и мишљењу вјештака.“ (*Одлука Врховног суда Хрватске Рев 476/1990*).

⁹⁷⁶ Тако је Решењем инспектора за заштиту животне средине Секретаријата за инспекцијске послове града Београда – Сектор инспекцијског наздора за заштиту животне средине у поступку инспекцијске контроле угоститељског објекта „Р.Ц.“ најпре наређено: 1) Мерење буке која потиче од уређаја и опреме за климатизацију и вентилацију угоститељских објекта 2) Мерење буке од свих инсталацијских музичких уређаја, као и да се резултати мерења доставе Секретаријату за инспекцијске послове града Београда – Сектору инспекцијског наздора за заштиту животне средине. Након што су обављена мерења, показало се да измерени ниво буке ТП инсталације премашује вредности и у дневном и у ноћном режиму утврђене *Правилником о дозвољеном нивоу буке у животној средини*. Зато је Решењем (*Х-09 број:501-663/2007*) угоститељском објекту „Р.Ц.“ забрањена употреба уређаја и опреме за климатизацију и вентилацију угоститељског објекта. (Наведено према: Драган Милков, *Управно право и животна средина – Модели докумената, у: Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)... стр. 121-124.

⁹⁷⁷ Са циљем заштите од прекомерних имисија *Кривичним закоником* (*Службени гласник Републике Србије* бр. 85/2005, 88/2005, - испр., 107/2005 - испр., 72/2009,111/2009,121/2012,104/2013,108/2014.) предвиђена су кривична дела: *Загађење животне средине* (члан 260), *Непредузимање мера заштите животне средине* (члан 261), *Противправна изградња и стављање у погон објекта и постројења која загађују животну средину* (члан 262), *Оштећење објекта и уређаја за заштиту животне средине* (члан 263), *Оштећење животне средине* (члан 264), *Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја* (члан 266), *Недозвољена изградња нуклеарних постројења* (члан 267), *Повреда права на информисање о стању животне средине* (члан 267). О кривичноправној заштити животне средине видети

стварноправне заштите од имисија били делотворнији неопходне су „симултане и координиране законодавне интервенције“⁹⁷⁸ у домену материјалног и процесног права у овој области.

11.3.3. Популарна тужба као средство заштите од прекомерних имисија

Савремени услови живота чији су продукти далеко опасније имисије, утицали су да се поред традиционалног концепта имисионе одговорности у домену суседских односа, уобличи и нови модел. Он далеко више одговара актуелним приликама и подразумева одговорност за ширење штетних утицаја са једне непокретности у околину и преко граница суседне непокретности. Овакав концепт значи гарантовање права на заштиту не само непосредном суседу, него и ширем кругу лица.⁹⁷⁹

Правне претпоставке за заштиту колективних интереса на плану процесног права, захтевају посебне методе.⁹⁸⁰ Тако се у савременим правним системима развило више модела заштите оваквих интереса.⁹⁸¹ То су тужба овлашћеног државног или парадржавног органа (*relator action*),⁹⁸² типична за земље *common law*-а, односно организациона тужба (*organisational action* или *private action*)⁹⁸³ која преовладава у Западној Европи.⁹⁸⁴ Поред њих,

више: Тамара Гајинов, *Еколошки криминал и одговорности правних лица у Републици Србији, Право и привреда* бр. 7-9/2011. стр. 318-330. Видети исто: Тамара Гајинов, Золтан Виг, *Проблем еколошког криминала и унапређење система кривичноправне заштите животне средине у Републици Србији, Зборник реферата X научног скупа са међународним учешћем Синергија 2012.*, Универзитет Синергија, Бијељина 2011. стр. 310-317. Видети исто: Татјана Лукић, *Кривичноправна заштита животне средине, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2011. стр. 237-247. Видети исто: Татјана Лукић, *Кривичноправна заштита животне средине, Заштита природе*, бр. 1-2/2008. стр. 683-691.

⁹⁷⁸ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...*стр. 358.

⁹⁷⁹ Душан Николић, у: Јожеф Салма, Душан Николић, *Грађанско право и животна средина у: Основе права животне средине*, (ур. Душан Николић)...стр. 187.

⁹⁸⁰ Видети о овоме више: Звонимир Јелинић, *Инструменти заштите колективних интереса и права у хрватском праву - између стварне потребе за јачањем владавине права и ефикасног правосуђа те могућих несналажења, Годишњак академије правних знаности Хрватске*, бр. 1/2014. стр. 116-143.

⁹⁸¹ О заједничким европским принципима за остваривање заштите колективних права видети више: Невена Петрушић, *Колективна правна заштита: Европски приступ, Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 68/2014. стр. 303-320.

⁹⁸² Основна карактеристика овог модела је што законодавац поверава одређеном органу овлашћење за покретање судског поступка ради заштите колективних интереса. У процесноправном смислу орган који је овлашћен да покрене поступак уместо појединца или појединца, преузима улогу странке. Ипак, основни недостатак оваквог модела је што покретање поступка зависи од органа који одлучује о целисходности покретања поступка.

⁹⁸³ Ова тужба представља најзначајнији приватни институт за заштиту колективних интереса у парници. Тужбу подноси организација, а некад и појединац кога овласти организација, ради заштите интереса организације и њених чланова.

⁹⁸⁴ Видети о овоме више: Моника Нинковић, *op.cit.* стр. 78-79. Видети исто: Душица Палачковић, *op.cit.* стр. 359-361.

у САД⁹⁸⁵ и појединим западноевропским земљама користи се и *class action*⁹⁸⁶ Ова тужба усмерена је на накнаду штете и доступна је сваком појединцу који се налази у истој правној ситуацији као и остали чланови групе.⁹⁸⁷ Упркос тврдњама да је „трансплантација тужбе у правне поретке континенталног права осуђена на неуспех,⁹⁸⁸ ситуација не мора увек бити таква. *Class action* и није творевина англоамеричког права, него само један облик *популарне тужбе* која води порекло из римског права.⁹⁸⁹

Многе државе чланице Европске уније су увеле адекватне механизме за заштиту колективних интереса. Ипак, на нивоу Уније и даље не постоје задовољавајућа решења када су у питању прекогранични случајеви масовних повреда правом загарантованих интереса. Ради решавања ових питања 2013. године је донета *Препорука о заједничким принципима за*

⁹⁸⁵ Поред САД примена оваквих тужби постоји и у Канади и Аустралији, али не у толикој мери. Иначе, у САД поред еколошких парница и арбитражних спорова, *class action* се користи и у споровима у области заштите од нелојалне конкуренције, заштите људских права, права осигурања, права потрошача и сл. О примени класних тужби у еколошким споровима видети више: Дејан Јанићијевић, Дејан Вучетић, *Еколошки спорови и њихово решавање у класним парницама, Правни живот* бр. 9/2010. стр. 417-430.

⁹⁸⁶ У Европи значајнија искуства у коришћењу класних тужби имају само Енглеска и Велс, док овај институт постоји и у Холандији.

⁹⁸⁷ Предности ове тужбе у односу на *organisational action* је у чињеници да је подношење тужбе право сваког појединца који припада групи, те оно не зависи од осталих чланова групе.

⁹⁸⁸ Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба...* стр. 440

⁹⁸⁹ Јелена Даниловић, *Популарне тужбе од римског до савремених права*, Институт за правну историју, Београд, 1968. стр. 9. Иначе, један од најпознатијих случајева вођен на основу класне тужбе био онај између становника града *Hinkley* у Калифорнији и компаније *Pacif Gas and Electronic*, познатији као случај *Ерин Броквич (Anderson v. PG&E (Respondeat Superior Commute) 14 CA4254)*. Према наводима грађана, челници ове компаније били су свесни чињенице да је хексавалентни хром који се испушта приликом производних активности у необезбеђене јаме на ширем подручју града био потенцијално канцероген и да је могао доспети у оближња постројења за снабдевање градског становништва водом. Након извесног времена, ова супстанца се заиста показала као канцерогена. На стотине људи услед употребе контаминиране воде оболело је од рака и других болести. Подизање класне тужбе од стране шесто оштећених грађана резултирало је досуђењем накнаде нематеријалне штете због оштећења здравља. Појединим грађанима је била досуђена и накнада штете због претрпљеног душевног бола услед смрти чланова породице. Уз то је компанији *Pacif Gas and Electronic*, због чињенице да су њени челници били потпуно свесни могућности да хексавалентни хром може да контаминира воду и изазове штетне последице по здравље људи, досуђена и казнена накнада штете. У предмету *Smith v. Inco (Smith v. Inco Ltd, 2010 ONSC 3790, 12023/01, 2010/07/06)* Врховни суд државе *Ontario* у Канади је укинуо пресуду којом је становницима насеља *Port Carbone*, у близини фабрике никла, досуђена накнада штете у укупном износу од 36 милиона долара. Класном тужбом се првобитно захтевала накнада нематеријалне штете услед погоршања здравља становника насеља *Port Carbone* због повишеног нивоа никла у ваздуху. Ипак, захтеви грађана су се касније свели искључиво на накнаду материјалне штете коју су претрпели због пада вредности њихових непокретности, услед прекомерних имисија. Врховни суд државе *Ontario* укинуо је првобитну пресуду, сматрајући да компанија *Inco* није одговорна за *nuisance*. Такође, како је Суд закључио, дотична ситуација се не може подвести ни под правило из случаја *Rylands v. Fletcher*. Разлог за то је била чињеница да тужиоци нису доказали постојање „стварних, знатних, физичких“ оштећења на својој имовини. Како се у пресуди наводи „пад вредности непокретности због страха становништва од евентуалних штетних ефеката које могу изазвати прекомерне имисије никла на њихово здравље, нису довољан доказ за постојању конкретне материјалне штете.“ Суд је констатовао да су тужиоци у конкретном случају требали доказати да је прекомерно присуство никла изазвало погоршање здравственог стања код појединаца, или бар да оно представља реалну опасност за одређене здравствене сметње, како би им могла бити досуђена нематеријална штета. Видети о овоме више: *Norton Rose Fulbright*:

<http://www.nortonrosefulbright.com/knowledge/publications/57226/ontario-court-of-appeal-overturns-trial-decision-in-smith-v-inco>, посећено 15. 09. 2014. године.

механизме колективне заштите у погледу остваривања захтева за пропуштање и захтева за обештећење у државама чланицама, које се тичу повреде права гарантованих прописима Уније⁹⁹⁰. Њен основни циљ је да се на простору Европске уније правним субјектима омогући заштита у случају масовних повреда и створе услови за делотворно обештећење. При томе се не тежи унификацији националних прописа у овој области, него „успостављању европског хоризонталног правног оквира за развој националних правнозаштитних механизма.“⁹⁹¹

Као што је речено, код нас је *Законом о облигационим односима* уведен модел *популарне тужбе*⁹⁹² који омогућава сваком лицу, без доказивања процесне легитимације да захтева превентивно деловање, односно уклањање извора опасности, као и уздржавање од делатности од које потиче узнемиравање или опасност од штете. Тужба на основу члана 156 *Закона о облигационим односима* се у литератури често назива „еколошком“ или „имисионом“.⁹⁹³

Формулација по којој ову тужбу може поднети свако лице, уколико њему или неодређеном броју лица прети знатнија штета,⁹⁹⁴ није довољно јасна када је у питању круг овлашћених на њено подношење. Тако је питање да ли тужбу може поднети и оно лице које за себе не тврди да је изложено штетним утицајима, односно за кога је извесно да не спада у круг угрожених лица. Одговор зависи од ширине схватања појма процесне легитимације⁹⁹⁵ за подношење популарне тужбе. Према ужем схватању право на подношење тужбе признаје се само оном лицу које је и само изложено угрожавању.⁹⁹⁶ За разлику од тога, према нешто

⁹⁹⁰ *Commission Recommendation on common principles for injunctive and compensatory collective redress mechanisms in the Member States concerning violations of rights granted under Union Law.*

⁹⁹¹ Невена Петрушић, *Колективна правна заштита...* стр. 310

⁹⁹² Назив *actio popularis* потиче из римског права и односио се на тужбу коју је могао подићи било ко из народа (*quives ex populo*) или „ко хоће“ *qui volet*. Видети о томе више: Јелена Даниловић, *op.cit.* Иначе, у теорији „постоје и опречни ставови, према којима наше право још увек не познаје институт *популарне тужбе*, јер код нас још увек не постоје услови за њену доследну примену, без обзира што је она од посебног значаја у домену заштите животне средине“. (Јелена Даниловић, *Популарне тужбе*, одредница у *Енциклопедији имовинског права и удруженог рада*, Службени лист СФРЈ, Београд, 1978. том II, стр. 998)

⁹⁹³ Тако неки аутори основано доводе у питање потребу означавања ове тужбе еколошком, када се у члану 156 *Закона о облигационим односима* уопште не помиње утицај извора опасности и делатности на животну средину. Весна Ракић-Водинелић сматра да уставно право на здраву животну средину, обавезује државу да се путем својих органа, па и судова стара о спречавању и отклањању штетних утицаја који угрожавају живот и здравље људи, те је овлашћење из члана 156 *Закона о облигационим односима* један од видова законске реализације ових уставних правила. „Околност да је омогућена популарна тужба говори о томе да се ради о колективном (а не индивидуалном) интересу, а међу данас признатим таквим интересима, одредба члана 156 ЗОО могла је да има само еколошке.“ (Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба (Члан 156 ЗОО)*, *Правни живот* бр. 4-5/1989. стр. 871-872.).

⁹⁹⁴ Илија Бабић, *op.cit.* стр.108.

⁹⁹⁵ У правној теорији се под процесном легитимацијом подразумева постојања правног интереса, односно правнозаштитне потребе. Она постоји кад год се субјективно право налази у стању неподмирности, противно закону, тако да би без интервенције суда такво право остало неостварено.

⁹⁹⁶ Стојан Цигој, *op.cit.* стр. 411.

ширем, али недовољно одређеном становишту, право на подношење тужбе припада сваком лицу, уколико угрожавање осећа као своје, без обзира да ли му је непосредно изложено.⁹⁹⁷ Овакво схватање је далеко шире прихваћено, што је узроковано интересима ефикасније заштите од имисија.⁹⁹⁸ Зато би тужиоцу требало омогућити вођење парнице, чак и када се одређене последице на њега посредно не рефлектују.⁹⁹⁹ Неки аутори у *популарној тужби* виде „легалну форму одбијања напада на уставом заштићена права и интересе,¹⁰⁰⁰ односно „грађанскоправну разраду уставног права човека на здраву животну средину“.¹⁰⁰¹

Како је већ речено, према претпоставкама које се морају испунити ради остваривања овог вида правне заштите, могуће је разликовати три врсте захтева. Први се односи на уклањање извора узнемиравања, други на предузимање одговарајућих мера које треба да спрече настанак штете или узнемиравања (без уклањања извора опасности или престанка делатности).¹⁰⁰² У таквим ситуацијама је потребно да постоји опасност од наступања штете или угрожавања, и могућност предузимања мера које ће спречити наступања штете или узнемиравања. Трећи захтев се односи на накнаду причињене штете, уколико она прелази нормалне границе.

Тужба којом се захтева уклањање извора опасности, односно тужба на предузимање мера за спречавање и смањење штете, могу се поднети не само због повреде, него и у случају

⁹⁹⁷ Душица Палачковић, *Грађанскоправна заштита животне средине* („Еколошке парнице“), *Зборник радова Екологија и право*, Правни факултет Ниш, 2011. стр. 355. Видети исто: Марија Салма, *Процесна заштита животне средине, Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6/1989. стр. 746. Ауторка истиче да би „мање дилема и услова за постављање теоријских солуција постојало да су редактори *Закон о облигационим односима* у члану 156, став 1, уместо речи „или“ рекли „као и“. То би недвосмислено значило да тужилац у спору може бити сваки грађанин, у случајевима када штета прети њему и неодређеном броју лица“. Ауторка сматра да тужилац за вођење спора мора имати правни интерес, али да он не мора нужно бити грађанскоправни. „Све једно је на ком би се правном подручју имала одразити корист за странку која тражи заштиту“. „Устав пропагирајући право свих људи на здраву животну средину задужује и све субјекте у друштву да ту средину штите.“ (Марија Салма, *Процесна заштита животне средине...* стр. 746). Видети исто: Петар Симонети, *op.cit.* стр. 1045.

⁹⁹⁸ С тим у вези Душица Палачковић сматра да и лица чији интереси нису непосредно угрожени могу ефикасно користити ову тужбу. Она наглашава да је код еколошких катастрофа скоро „немогуће сагледати крајњи штетни исход, колики је простор захваћен, колико је људи или живих бића уопште угрожено непосредно или посредно, сада или у будућности. Стога и долази до поменутог стапања или барем преплитања индивидуалних и општих интереса. Губе се јасне границе. Дакле, „свако“ има процесну легитимацију коју му пружа закон.“ (Душица Палачковић, *Начело правног интереса и процесна легитимација за тужбу из члана 156 ЗОО, Право - теорија и пракса*, бр. 10/1996. стр. 74).

⁹⁹⁹ Овакве чињенице могле би да наметну теоријску, а мање животну поставку која би се могла свести на питање да ли грађани из једног краја земље могу поднети тужбу и у случајевима када је повреда животне средине учињена на територији која је просторно удаљена од места пребивалишта тужиоца, а штетне последице имитентових радњи не прелазе просторне границе на коме он делује. Заштита од имисија може тражити само под условом да је штета „знатна“, па је тада и ризик од проширења штетних дејстава већи и омогућава заштиту и већем броју лица.

¹⁰⁰⁰ Бранко Мораит, *Грађанскоправне тужбе...*стр. 96.

¹⁰⁰¹ *Ibidem*. Видети исто: Марија Салма, *Процесна заштита животне средине...* стр. 743.

¹⁰⁰² Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба (Члан 156 ЗОО)...*стр. 872.

угрожавања. За разлику од тога, тужба за накнаду штете је усмерена на санирање наступелих последица. У процесном смислу, према садржини тражене заштите, све три тужбе спадају у кондемпнаторне, јер се тражи одређено активно, односно пасивно понашање туженог.¹⁰⁰³ Ипак, у теорији је дуго је владало схватање према којем су само деклаторне тужбе усмерене на спречавање будућих повреда, за разлику од кондемпнаторних које имају репресивну природу. Развој судске и законодавне праксе демантује овакве ставове, када је у питању заштита не само личних, него и имовинских права.¹⁰⁰⁴

У парницама за заштиту од имисија стварно су надлежни основни судови. Виши судови би били надлежни у ситуацији када вредност предмета спора омогућава изјављивање ревизије.¹⁰⁰⁵ У случају месне надлежности, примењују се правила о општој месној надлежности предвиђена *Законом о парничном поступку*.¹⁰⁰⁶ За суђење у споровима због вануговорне одговорности за штету, поред суда опште месне надлежности, надлежан је и суд на чијем је подручју штетна радња извршена, односно суд на чијем подручју је штетна последица наступила. Потреба за хитним решавањем спора, према правилима *Закона о парничном поступку* посебно је истакнута у парницама због сметања државине. Ипак, друштвени значај имисионих парница и природа оваквих спорова изискују потребу за што ефикаснијим поступањем судова и у свим другим случајевима.

Наше грађанско процесно право још увек није прилагођено материјалноправним претпоставкама оваквих тужби. Одредбама *Закона о парничном поступку* била су предвиђена правила за решавање колективних спорова из различитих правних односа. Оне су се односиле на заштиту различитих колективних интереса у области заштите од имисија, потрошачких, антидискриминацијских, али и других интереса моралне и етничке природе.¹⁰⁰⁷ Ипак, ове одредбе *Закона о парничном поступку* су престале да важе одлуком Уставног суда.¹⁰⁰⁸ Тако код нас тренутно не постоји адекватан правни оквир за колективну заштиту

¹⁰⁰³ *Ibidem.*

¹⁰⁰⁴ Тако се кондемпнаторна тужба код сметања државине, без обзира што се не ради о праву, може поднети када је државина угрожена, а не само искључиво када је одузета фактичка власт. Наравно, има и супротних ставова који заступају становиште да се и овде ради о тужби на осуду на чинидбу због угрожавања.

¹⁰⁰⁵ Према члану 403, став 3 *Закона о парничном поступку* услов за ревизију у имовинским споровима је да вредност предмета спора побијаног дела пређе динарску противвредност од 40000 евра по средњем курсу Народне банке Србије на дан подношења тужбе.

¹⁰⁰⁶ Видети: Чланове 38-41 *Закона о парничном поступку*. У споровима о праву својине и другим стварним правима на непокретности, споровима због сметања државине, као и у споровима проистеклих из закупних односа на непокретности, месно је надлежан суд на чијем подручју се непокретност налази.

¹⁰⁰⁷ Видети о овоме више: Томислав Томашевић, Жељка Лељак Грацин (ур), *Правни инструменти заштите животне средине*, Зелена акција, Friends of the Earth Croatia, 2013. стр. 31.

¹⁰⁰⁸ Одлука Уставног суда ИУз-51/2012, објављена је у *Службеном гласнику Републике Србије*, бр. 49/13. Члановима 494-505 *Закона о парничном поступку* биле су предвиђене одређене специфичности парничног

права. Све док се он не успостави, тужбу ће моћи да поднесе искључиво појединац, правно, односно физичко лице за групу лица која су изложена угрожавању. У таквим условима појединац има положај парничне странке, док остали чланови групе који нису поднели тужбу, немају такав статус, без обзира што се налазе у истоветном положају. Ово из разлога што одредбе нашег *Закона о парничном поступку* страначку способност везују за одређене облике организовања и удруживања.¹⁰⁰⁹ Такве околности онемогућавају проширење ефеката правноснажне пресуде којом се усваја тужбени захтев на остала лица која такав захтев нису поднела. Због тога постоје предлози за успостављање „посебне фикције да су сви субјекти, у овом случају једна парнична странка, а лице које подноси тужбу њихов заступник *sui generis*.“¹⁰¹⁰ То би значило увођење посебног вида *ius standi in iudicio*, с обзиром да у случају подношења тужбе нема одређене унутрашње организације међу појединцима угроженим имисијама.¹⁰¹¹ Без обзира на могућа решења овог проблема, јасно је да код нас од доношења *Закона о облигационим односима*, још увек није ништа урађено на прилагођавању процесних инструмената заштити колективних интереса.¹⁰¹²

Неусклађености материјалноправних и процесних решења доприносе и проблеми приликом остваривања захтева за предузимање мера ради спречавања настанка штете или узнемиравања, захтева за отклањање извора опасности, односно захтева за предузимање друштвено оправданих мера за спречавање настанка штете, односно њено смањење.¹⁰¹³ У тужбеним захтевима морају бити прецизно наведене мере које тужени треба да предузме, како би се спречио настанак штете, односно узнемиравање. Уколико тужилац то не учини, суд ће га у складу са правилима процесног права, позвати да отклони овај недостатак.¹⁰¹⁴ Тужилац често није у могућности да одреди мере које у конкретном случају треба предузети,

поступка. Странке, као удружења, савези удружења и друге организације могле су покренути поступак за заштиту колективних права и интереса грађана уколико је: 1) Таква заштита предвиђена њиховим регистрованом или прописаном делатношћу 2) Ако се циљ њиховог удруживања или деловања односи на заједничке интересе и права већег броја грађана, 3) Ако су поступањем туженог права и интереси повређени или теже угрожени. У овим споровима, како је било предвиђено на страни тужиоца, у својству умешача, са положајем јединственог супарничара могла су да приступе и друга лица која су овлашћена за подношење тужбе. Такође, на страни тужиоца могла су да се умешају и трећа лица чији су колективни интереси и права повређени радњама туженог.

¹⁰⁰⁹ Тако члан 74, став 4 *Закона о парничном поступку* за судско признање страначке способности захтева одређени степен организованости, уколико су за то испуњени услови, нарочито ако такве организације располажу имовином на којој се може спровести извршење.

¹⁰¹⁰ Душица Палачковић, *Грађанскоправна заштита животне средине...* стр. 357.

¹⁰¹¹ *Ibidem*. Видети исто: Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба (члан 156 ЗОО)...*стр. 879.

¹⁰¹² Душица Палачковић, *Грађанскоправна заштита животне средине...* стр. 357-358.

¹⁰¹³ Видети о овоме више: Томислав Томашевић, Жељка Лељак Грацин (ур), *op.cit.* стр. 29-32.

¹⁰¹⁴ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 355.

што доводи до одређених проблема.¹⁰¹⁵ Њему би помоћ могло пружити стручно лице, при чему је потребно остварити сарадњу са туженим који треба да омогући приступ месту извора опасности. „Посебне тешкоће настају када тужилац подиже тужбу против вршиоца општекорисне делатности, јер тада мора имати у виду и чињенице на основу којих може проценити „друштвену оправданост“ мера, које му, по правилу, нису познате.“¹⁰¹⁶

Значајан проблем представља и питање правноснажности пресуде донете на основу *популарне тужбе*. Наиме, разликују се ситуације у којима је усвојен тужбени захтев, и оне у којима је он одбијен. У случају да је усвојен тужбени захтев постоји дилема око тога која су лица овлашћена да захтевају извршење. То би могао бити тужилац, али и сви они који су изложени угрожавању. Ако свако лице има право на подношење тужбе за заштиту од имисија, онда би сваком лицу требало признати и право да захтева извршење пресуде на основу усвојеног тужбеног захтева.¹⁰¹⁷ Ипак, према *Закону о извршењу и обезбеђењу*,¹⁰¹⁸ у случају да се неко други, а не поверилац из извршне исправе, појављује као странка, потребно је доказивање легитимације квалификованим доказним средствима.¹⁰¹⁹ Дилеме постоје и око начина формулисања изреке пресуде, на основу *популарне тужбе*. Питање је према коме, односно у чију корист се чини обавезивање.¹⁰²⁰

У случају да је тужбени захтев одбијен настаје компликована процесноправна ситуација. У том смислу поставља се питање да ли је могуће да неко други, а не првобитни тужилац, поново, за неодређен број лица тражи заштиту против истог туженог, са истим тужбеним захтевом. У вези са субјективним границама дејства пресуде донешене одбијањем тужбе *actio popularis* могућа су два тумачења. Прво је да пресуда треба да везује само странке, те свако треће лице може поднети нову тужбу, против истог туженог, са истим предметом спора.¹⁰²¹ „Овакав концепт се противи идеји популарне тужбе - *један за све*.“¹⁰²²

¹⁰¹⁵ Овакве мере могле би се одредити тек након што стручна лица као што су биолози, еколози, хемичари обаве неопходне налазе на основу податка добијених од загађивача. Ипак, такве податке он ће тешко дати без судског налога.

¹⁰¹⁶ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 356.

¹⁰¹⁷ Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба...* стр. 448.

¹⁰¹⁸ *Закон о извршењу и обезбеђењу (Службени гласник Републике Србије бр. 31/2011, 99/2011 -др. закон, 109/2013-одлука УС и 55/2014.)*.

¹⁰¹⁹ Чланом 23 *Закона о извршењу и обезбеђењу* предвиђено је да се извршење одређује и спроводи на предлог и у корист лица које није у извршној исправи означено као извршни поверилац, само уколико квалификованим исправама докаже да је потраживање на њега пренето или на други начин прешло пре или у току поступка. Уколико то није случај, доказивање је могуће једино правноснажном пресудом, односно коначном одлуком из парничног, прекршajног или управног поступка. Како пренос потраживања није својствен реализацији права на здраву животну средину, примени овог правила у домену заштите од имисија нема места.

¹⁰²⁰ Душица Палачковић, *Грађанскоправна заштита животне средине...* стр. 358.

¹⁰²¹ Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба...* стр. 449.

¹⁰²² *Ibidem*.

Томе се додаје и чињеница да би подношење нових тужби од стране трећих лица било противно начелу забране злоупотребе процесних овлашћења и учинило судску заштиту, са становишта економичности, крајње нерационалном.¹⁰²³ Према другом схватању, пресуда на основу одбијене *популарне тужбе* везује сва угрожена лица. Тако нико од њих не би могао поново тужити истог тужиоца, са истим тужбеним захтевом. Сви тужени би имали положај супарничара, што би значило да суд треба да их подједнако третира, како у материјалном, тако и у процесном смислу. У теорији се „оправдано пледира за ублажавање ригидног правила заснованог на концепту јединственог супарничарства неодређеног броја тужилаца, допуштањем могућности вођења парнице уз доказивање новог тужиоца да првобитни није савесно водио спор.“¹⁰²⁴

Спроведено истраживање у сврху писања овог рада показује да код нас у области заштите од имисија, још увек није донешена ни једна пресуда на основу популарне тужбе.¹⁰²⁵ Таквој ситуацији доприносе и чињенице изван домена права. Нереално је очекивати да ће појединци, ма колико били заинтересовани за заштиту од имисија, бити спремни да у своје

¹⁰²³ *Ibidem.*

¹⁰²⁴ Душица Палачковић, *Грађанскоправна заштита животне средине...* стр. 359.

¹⁰²⁵ У нашем окружењу ситуација је ипак другачија. Тако у Хрватској постоје бројни примери да групе грађана поднесу популарну тужбу против загађивача на свом подручју. Тако су грађани Сиска поднели тужбу против Инине рафинерије нафте. Против фабрике Салонит подигнут је велики број тужби од стране радника због обољења узрокованих присуством азбеста и мезотелиома. У недостатку процесноправних механизма за подношење популарне тужбе, наши грађани покушавају да остваре заштиту на друге начине. Еколошки покрет Врбаса је крајем 2008. године поднео пријаве Републичкој инспекцији за заштиту животне средине против Фабрике уља и биљних масти АД Витал и Индустрије меса АД Карнекс због загађивања Великог бачког канала отпадним водама. На темељу ове пријаве Републичка инспекција је по први пут реаговала и извршила надзор над ове две компаније, иако је и пре било поднесено двадесетак кривичних пријава. Овлашћеним лабораторијама је наложено да дају своје мишљење из редовног узорковања испусних отпадних вода (ефлуента) и пријемних вода канала (реципијента). Истовремено, ЈВП Воде Војводине (власник канала) такође је поднео пријаву за привредни прекршај против ове две компаније, но оне су биле одбачене због процесних недостатака (непотпуне пријаве). Јавност код нас има право на учешће у припреми пројеката који имају значај на животну средину. Проблеми око два пројекта изградње хидроцентрала на реци Лим у југозападној Србији које промовише канадска компанија *Reservoir Capital Corp.* путем својих кћерки компанија започели су још пре шест година. Пројекти Бродарево 1 и 2 планирани су на проблематичном делу реке, где би новонастале хидроакумулације, имале негативан утицај на околна подручја. Такође, ови пројекти изазвали би премештање две деонице аутопута М-21. Планиране бране у Јунаковини и Лучицама, чија је висина по генералном пројекту из 2010. године готово удвостручена у односу на иницијалну (на чијем темељу су добијене енергетске дозволе) градиле би се непосредно изнад и испод Бродарева. Свакако да би имале штетне ефекте на климу и здравствене услове у овом месту. Инвестиција је процијењена на око 140-180 милиона евра. Постоје индиције да ће канадска компанија, због недостатка капацитета за реализацију овакве инвестиције, продати овај пројекат. Према доступним подацима, електрична енергија из ових електрана намењена је извозу, а не решавању питања електроенергетске стабилности Србије. Због ових околности становници Бродарева и Пријепоља, предвођени еколошким организацијама су прикупили око 5000 потписа против изградње „спорних“ хидроцентрала због негативних еколошких и социјалних утицаја. Њихови гласови нису узети у обзир, чак и када су то законске процедуре захтевале. Видети о овоме више: Томислав Томашевић, Жељка Лељак Грацин (ур.), *op.cit.* стр. 19-20.

име и уз сопствени трошак подижу тужбе против економски моћнијих имитената које ће често заступати читави тимови адвоката.¹⁰²⁶

Због свих поменутих чињеница многу аутори се залажу за реформисање постојећег стања, када су у питању колективни заштитни механизми ради остваривања интереса у области заштите од имисија.¹⁰²⁷ Самим тим се предлаже увођење посебних правила која би се односила на имисионе парнице. Њих би требало да карактерише истражно начело, уз значајну контролу суда.¹⁰²⁸ Уз то је потребно редиговање правила о субјективним границама правноснажности пресуда донетих на основу популарне тужбе. Неки аутори¹⁰²⁹ се залажу и за примену едикталног достављања које подразумева истицање обавештења о поднесеној *популарној тужби*, са позивом да јој се заинтересовани прикључе, што би омогућило учешћа већег броја тужилаца и повећало изгледе за успех у парници. Изузетан значај имало би и увођење института привилегованог извршења. Тако би на основу једне исте пресуде свако могао тражити поновно предузимање мера за спречавање штете или узнемиравања, ако је тужени од већ предузетих мера одустао, или су се оне показале као безуспешне.¹⁰³⁰

Наше судије, адвокати и тужиоци немају довољно знања и искуства када су у питању случајеви везани за заштиту од имисија. Из тог разлога се практикује одржавање бројних семинара и едукативних радионица¹⁰³¹ посвећених овим питањима.¹⁰³² Уз то на појединим правним факултетима у оквиру основних, мастер или докторских студија постоји наставни предмет *Право животне средине*, односно *Еколошко право*.¹⁰³³

¹⁰²⁶ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 357. Видети исто: Динка Шаго, *op.cit.* стр. 904. Ауторка наводи да су ови поступци изузетно скупи, јер је потребно да грађани плате адвоката, потом чекају месецима на судски позив и сносе трошкове изузетно скувих вештачења.

¹⁰²⁷ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 356-357. Видети исто: Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба...* стр. 450-451. Душица Палачковић, *Грађанскоправна заштита животне средине...* стр. 359. Марија Салма, *Процесна заштита човекове средине...* стр. 748.

¹⁰²⁸ Расправно начело је један од основних узрока ограниченог дејства парничне пресуде *inter partes*.

¹⁰²⁹ Весна Ракић-Водинелић, *Еколошка тужба...* стр. 450-451 и Весна Ракић Водинелић, *Еколошка тужба (члан 156 ЗОО)...* стр. 884.

¹⁰³⁰ *Ibidem*.

¹⁰³¹ Један од таквих програма је *Школа еколошког права* у организацији удружења *Еко баланс*. Прва оваква школа је реализована 2014. године, док је планирано да прерасте у редовну годишњу обуку заинтересованих учесника о разним питањима из области правне заштите животне средине. Извор: *Школа еколошког права* <http://www.skolaekoprava.rs/skola-eko-prava/>, посећено 08. 02. 2015. Сличне обуке организује и мрежа Архус центара Србије.

¹⁰³² На Правном факултету у Новом Саду 2007. године формирана је прва *Клиника за правну заштиту животне средине* у југоисточној Европи. Информације о раду, Клинике, као и корисни материјали из ове области доступни су на сајту Правног факултета у Новом Саду: <http://ekologija.pf.uns.ac.rs/>. На Правном факултету у Београду у сарадњи са еколошким фондом *Ecotopia* 2014. године уписана је прва генерација дипломаца на специјалистичке студије из области еколошког права.

¹⁰³³ О практичном образовању из области заштите животне средине видети више: Душан Николић, *Практично правно образовање у области заштите животне средине*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан

Индивидуалистички модел грађанскоправне процедуре код нас није прилагођен заштити колективних интереса које изискује растући број проблема у домену заштите од имисија. Наше материјално право не заостаје у односу на решења у савременом упоредном праву, када је у питању имисиона проблематика. Ипак, потребна је реформа постојећих процесноправних решења како би се могла остварити заштита колективних интереса.

11.3.4. Тужба за накнаду имисионе штете

У случају да је услед имисија дошло до уништења или оштећења штетникових добара, као средство заштите користи се класична *тужба за накнаду штете*. О специфичностима имисионих штета је већ било речи, тако да ће на овом месту бити размотрене искључиво претпоставке и услови за остварење права на накнаду. Одговорност за нанету имисиону штету заснива се на начелу објективне одговорности, уколико је таква штета последица руковања опасном ствари, односно вршења опасне делатности. Тако најчешће није потребно доказивање узрочне везе између радње штетника и проузроковане штете, него се таква веза претпоставља. У супротном, уколико наступела штета последица редовних човекових активности, живота и рада на одређеном месту, примењују се правила о одговорности на основу кривице.

Тужбом за накнаду проузроковане имисионе штете покреће се парнични поступак, који представља универзални метод за решавање грађанскоправних спорова. Тужба може да садржи један или више тужбених захтева. Тако, захтев за накнаду имисионе штете може бити истакнут самостално или може бити кумулован са осталим захтевима.¹⁰³⁴ Наравно, суд је увек везан тужбеним захтевима, па не може досудити нешто друго, односно нешто више у односу на оно што је тужилац тражио. Активну процесну легитимацију има једно или више лица које је претрпело штету. У улози туженог се може наћи и више лица, будући да тужилац истом тужбом може обухватити више имитената, односно њихових осигуравача.¹⁰³⁵ Странке су дужне да понуде доказе за чињенице на којима заснивају своје захтеве и којима оспоравају захтев противника.¹⁰³⁶ Обзиром на сложеност питања о којима се расправља у

Николић)... стр. 317-319. Видети исто: Душан Николић, *Право животне средине као научна и наставна дисциплина, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2011, стр. 299-311.

¹⁰³⁴ Тако на пример уз захтев да се туженом наложи престанак вршења прекомерних имисија, могуће је поднети и захтев за накнаду штете која је том приликом проузрокована.

¹⁰³⁵ Невена Петрушић, *Заштита животне средине у грађанском судском поступку*, у: *Основе права животне средине* (ур. Душан Николић)... стр. 225.

¹⁰³⁶ Да би оштећени имао право на накнаду штете мора да докаже да је претрпео стварну штету, у супротном ће тужбени захтев бити одбијен као неоснован. У једној пресуди *Врховни суд Србије* је констатовано: „Полазећи од општег начела проузроковања штете и основа одговорности, те појма и карактеристике штете - умањење

имисионим парницама, често се докази изводе путем скупих и сложених вештачења. За утврђивање многих чињеница и за њихово правилно разумевања, односно критичку оцену, неопходно је стручно знање које судије немају. Вештаци у овим споровима су у главном еколози, биолози, хемичари, грађевински инжењери, геометри, пољопривредни инжењери, архитекте, лекари.¹⁰³⁷

Уколико је штета наступила услед неконцесиониране делатности, имитент је одговоран за целокупну материјалну и нематеријалну штету, док у супротном таква обавеза постоји само у односу на штету која је премашила границе толеранције. О сложености њиховог утврђивања већ је било речи, као и о оцени обима проузроковане штете и начину њене накнаде.

Ипак, поједине имисионе штете остају изван домена грађанскоправне одговорности из разлога што им недостаје власничка компонента. Оне су често и немерљиве, како добра животне средине у општој употреби немају тржишну вредност. Из тог разлога, део теорије оспорава примену деликтне одговорности у домену јавних еколошких штета. Ипак, постоје и они који у мерама санације и отклањању последица имисионог деловања мерљивих

нечије имовине (обична штета) и спречавање њеног повећања (измакла корист), као околности да ко на своју руку штету дозволи другоме предузимање неке радње, не може од њега захтевати накнаду штете проузроковану том радњом, исправно су нижестепени судови закључили да, у овој правној ствари, тужилац није претрпео никакву стварну штету постављањем топловода и да се поред тога сагласио да се цеви поставе на делу катастарске парцеле на којој има само право коришћења, који је по завршетку радова, доведена у првобитно стање, мада је тужилац раније није ни на какав начин употребљавао. При томе, у конкретном случају, нема места примени ни члана 42 ЗОСПО, нити пак члана 156 ЗОО.“ Постављање топловода као друштвено оправдана делатност у конкретном случају, будући да према оцени суда није негативно утицала на здравље људи, нити је нарушавала стање животне средине, стављена је испред појединачног интереса. Постављање топловода у насељеном месту уједно утиче и на увећање вредности стана тужиоца, пошто му омогућава да се на топловод прикључи, те је сасвим извесно да је тужбени захтев неоснован.“ „...„Указивање подносиоца ревизије на могућност остваривање права на накнаду штете тужиоцу од стране туженог по члану 219 ЗОО, није основано. Овим чланом предвиђено је да када је неко туђу ствар употребио у своју корист, ималац може захтевати, независно од права на накнаду штете, или у одсуство ове, да му се накнади корист коју је имао од употребе...“ ...“Но, претпоставка за примену овог члана је постојање стварно постигнуте користи која би се састојала у повећању имовине једног лица на рачун другог, без правног основа, о чему у овој парници не може бити речи.“ (*Пресуда Врховног суда Србије, Рев.1349/05 од 27.12. 2005.*) Наведено према Драгољуб Лазаревић, *Службености и суседско право...* стр. 483-484.

¹⁰³⁷ У неким споровима често је ангажовано и више вештака. Тако је *Основни суд у Плаву* одбио захтев тужилаца којим су тражили да се тужени обавезу на престанак узнемиравања, на начин што ће престати са даљим одлагањем комуналног отпада, као и уклањање депонованог отпада. У овом спору учествовали су најпре вештак геодетске струке који је извршио идентификацију парцела. Вештак пољопривредне струке дао је свој налаз и мишљење везано надморску висину спорних парцела, растине на њима, састав земљишта, изглед вегетације. Вештак еколошке струке је између осталог констатовао: „да је количина одложеног (депонованог) комуналног отпада занемарљива у односу на капацитет животне средине, тако да за њу не представља опасност. Предвиђена локација за привремено складиштење комуналног отпада неће довести до загађења животне средине, уколико буду примјењиване све мјере из одлуке „о начину привременог складиштења комуналног отпада и условима заштите животне средине и здравља људи приликом привременог складиштења комуналног отпада“, на коју је добијена сагласност ресорног Министарства.“ (Из пресуде *Основног суда у Плаву бр. 446/2013*).

тржишним критеријумима, виде начин на који се и инструментима грађанског права могу делом санирати повреде добара животне средине.¹⁰³⁸

¹⁰³⁸ Видети: Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине*, у: *Правна заштита животне средине...*стр. 87-88.

12. Интегрална правна заштита од имисија

12.1. Функционално повезивање приватног и јавног права у домену заштите од имисија

Већина питања из области заштите животне средине се традиционално везују за јавно право. Ипак, новија истраживања показују да процес трансформације многих института грађанског права, ствара услове у којима ова грана права може да пружи значајан допринос решавању бројних еколошких проблема. Процес прилагођавања грађанског права савременим еколошким изазовима није заобишао ни имисионо право. У овој области је све наглашенији државни интервенционизам који доноси одређене промене у домену својинских односа, уз рестриктивније остваривање грађанских субјективних права.¹⁰³⁹ Заштита од имисија се функционално све више повезује са гранама јавног права. Интегрални приступ овој проблематици¹⁰⁴⁰ значи усаглашавање института грађанског са једне, уставног и управног права са друге стране, јер се на овај начин остварује далеко ефикаснија заштита животне средине. Тиме се пружа могућност за боље сагледавање „глобалних и кумулативних утицаја на животну средину у целини и без географских ограничења“.¹⁰⁴¹

Суживот великог броја људи на малом простору, климатске промене и прекомерно загађење изискује увођење низа јавноправних ограничења права својине. Правилима јавног права у различитим сферама живота уређује се развој појединих привредних грана, делатности и друштвених процеса који су од изузетног значаја за имисионоправну заштиту. Процес урбанизације и изградња саобраћајница утиче на уређење и изглед простора за становање и рад који постају предмет детаљног планирања у складу са јавним интересима. Технолошке иновације стварају услове за лоцирање места прекорачења допуштеног нивоа загађења и идентификовање одговорних лица. Уз то се врши и стални мониторинг ниво

¹⁰³⁹ Daniel H. Cole, *Pollution and Property, Comparing Ownership Institutions for Environmental Protection*, Cambridge University Press, 2004. стр. 7. У том смислу и: Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право*...стр. 68.

¹⁰⁴⁰ Између грађанског права и појединих грана јавног права постоји функционална повезаност, како се ради о деловима истог правног система. Међу њима не постоје „тврде демаркационе линије, већ меке флуидне границе које чине могућим различита преклапања, узајамна прожимања и допуњавања“. (Душан Николић, *Увод у систем грађанског права*... стр. 166.)

¹⁰⁴¹ Драгољуб Тодић, *Стратегија Европске уније о одрживом коришћењу природних ресурса, Европско законодавство*, бр. 29-30/2009. стр. 106.

штетних материја, док се употребом одрживих технологија смањује њихова количина. Читав процес заштите од имисија се мора финансирати на одговарајући начин, кроз систем државних мера у циљу остваривања основних принципа одрживог развоја.

12.1.1. Просторно планирање и заштита од имисија

Прекомерне имисије данас представљају главне изазове урбаних средина. Модернизацијом инфраструктуре тежи се њиховом сузбијању и смањењу.¹⁰⁴² Данас систем просторног и урбанистичког планирања¹⁰⁴³ утиче на ограничење све три својинске функције.¹⁰⁴⁴ Тако, власник своју непокретност не може увек да користи на начин који жели. На пример, он не сме да надгради свој објекат, да му промени намену, уколико то није у сагласности са урбанистичким планом. На основу оваквих планова врши се и изградња нових објеката, у складу са предвиђеним положајем и спратношћу.¹⁰⁴⁵ У погледу располагања, односно отуђења својине, урбанистички планови могу да утичу на ограничење круга потенцијалних купаца непокретности. Тако власник породичне куће, уколико је на њеном месту предвиђено да се гради тржни центар, бензинска пумпа или вишеспратница, потенцијалног купца може да нађе једино међу инвеститорима који граде такве објекте.

У процесу просторног планирања ради заштите од прекомерних имисија обично се полази од неколико основних циљева, међу којима је замена у што већој мери класичних извора енергије, обновљивим.¹⁰⁴⁶ Њихова употреба осим што спречава прекомерне имисије гасова са ефектом стаклене баште, омогућава локалним потрошачима већу енергетску

¹⁰⁴² Неки од позитивних примера модернизације урбане инфраструктуре су пројекат смањења имисије угљен-диоксида и већег коришћења соларне енергије (Берлин), изградња највеће пумпе на свету која користи топлоту отпадних вода и морске воде и обезбеђује даљинско грејање и хлађење (Хелсинки), технолошки парк са примерима одрживе, енергетски ефикасне изградње и модернизација породичног и колективног становања, уз коришћење обновљиве енергије (Лајпциг), пројекат ревитализације више девастираних насеља уз термоелектране које користе биогас од отпада и коришћење соларне енергије (Мадрид). Видети о овоме више: Ранка Гајић, *Подрица смањењу емисије CO2 у градовима - предлог за унапређење пешачке доступности садржаја Новом Београду са становишта урбане морфологије*, у: *Будућност развоја насеља у светлу климатских промена*, (ур. Весна Златановић-Томашевић, *et al.*), Друштво урбаниста Београд, Београд, 2011. стр. 45-64).

¹⁰⁴³ Припрема за израду урбанистичких планова је изузетно дуг и сложен процес. Она обухвата истраживање, консултације са представницима јавне власти, уз учешће јавности. У већини европских земаља урбанистички планови представљају документе који гарантују висок степен правне сигурности за кориснике простора.

¹⁰⁴⁴ Као израз блиског односа између питања просторног планирања, права и својинских односа настала је *Међународна академска асоцијација за просторно планирање, право и својинске односе* (*The International Academic Association on Planning, Law, and Property Rights*) која се између осталог бави функционалним повезивањем ових области са основним принципима одрживог развоја и заштите животне средине.

¹⁰⁴⁵ Мирјана Вулић, *Ограничење права својине на непокретности урбанистичким потребама*, *Правни живот* бр. 10/2002. стр. 562.

¹⁰⁴⁶ Колико сагоревање угља доприноси погоршању квалитета ваздуха, а самим тим и здравља људи, најбоље говори случај Даблина који је деведесетих забранио његову употребу. Ово је смањило укупну смртност у том граду чак 8%.

самосталност и независност.¹⁰⁴⁷ У складу са тим, на нивоу насеља потребно је извршити детаљна истраживања и процену различитих система грејања у контексту квантитативних и еколошких аспеката. Дobar распоред и груписање објеката могу знатно да допринесу смањењу губитака топлоте, уз коришћење обновљивих извора енергије, као што је соларна.¹⁰⁴⁸

Системом просторног планирања омогућава се раздвајање стамбених и индустријских зона, односно саобраћајница и других инфраструктурних објеката. Тиме се у значајној мери смањују имисиони утицаји у насељеним подручјима. Уз то се планском и смисленом изградњом омогућава да шире урбанистичке целине чине јединице приближно сличних естетских обележја. Овим се постиже већи ниво комфора и удобности, уз смањење могућности различитих „негативних и идеалних“ утицаја из суседства.

У Америци је средином деведесетих година отпочео процес стварања *зелене инфраструктурне мреже*. Тиме је потврђен значај заштите од имисија у процесу просторног планирања и одређивања режима употребе земљишта. *Зелена инфраструктура* као концепт подразумева стратешки планирану мрежу зелених и отворених градских простора,¹⁰⁴⁹ која чува вредности и функције екосистема и тиме обезбеђује корист за друштво и урбану средину у целини.¹⁰⁵⁰ У пракси то значи да се постојеће традиционалне мреже зелених површина морају обновити и допунити новим,¹⁰⁵¹ како би се ублажили ефекти климатских промена. Тиме се омогућава и управљање атмосферским водама, повећава биодиверзитет, а тиме побољшава и укупан квалитет живота.¹⁰⁵² Ово се чини кроз озелењавање кровова¹⁰⁵³ и

¹⁰⁴⁷ Мила Пуцар, Марина Ненковић-Ризнић, *Утицај обновљивих извора енергије на просторни развој насеља у Србији у светлу климатских промена*, у: *Будућност развоја насеља у светлу климатских промена...* стр. 19.

¹⁰⁴⁸ Мила Пуцар, Марина Ненковић-Ризнић, *op.cit.* стр. 22.

¹⁰⁴⁹ Концепт урбаних отворених подручја са становишта унапређења животне средине је прихваћен у многим европским документима, као на пример у *Лајпцишкој повељи (Leipzig Charter)*, *Алборгској повељи (Aalborg Charter of European Cities and Towns Towards Sustainability)*, *Тематској стратегији за урбану животну средину (Thematic Strategy on Urban Environment)*, *Шестом акционом програму за заштиту животне средине (Sixth Environment Action Programme)*, као и *Европској конвенцији о пределу (European Landscape Convention)*.

¹⁰⁵⁰ Јасминка Цвејић, *et al.*, *Адаптација градова на климатске промене - улога зелене инфраструктуре*, у: *Будућност развоја насеља у светлу климатских промена...* стр. 27.

¹⁰⁵¹ Једно истраживање везано за стање „јавног зеленог фонда“ у Београду, обављено у току 2012. године показало је да укупан број примерака, односно заступљеност дрвећа и жбунастих врста у централним београдским парковима постепено опада. Тако да је 2012. године у шест централних паркова било чак 32% мање дрвећа, односно 76,1% жбунастих биљака у односу на 1994. годину. Самим тим дошло је до озбиљног снижавања капацитета београдских паркова и опадања њихове еколошке улоге и вредности. Због тога је потребна хитна реконструкција „зеленог фонда у Београду. Видети о овоме више: Весна Атанасијевић, *et. al.*, *Зелене површине Београда као кључни елемент одрживог градског екосистема*, у: *Зелена економија и институционално организовање за одрживи развој у сусрет светском самиту Рио +20*, Београд, 2012. стр. 90-95.

¹⁰⁵² Јасминка Цвејић, *et al.*, *op.cit.* стр. 29-30.

изградњу вегетационих дренажних канала. Концепт *зелене инфраструктуре* подразумева усмеравање и одвођење кишнице, рационално коришћење енергетских ресурса и заштиту ваздуха од прекомерних имисија. То захтева изградњу резервоара и ретензија за акумулацију кишнице, као и повећање броја зелених површина. Биљке на вертикалним и хоризонталним површинама у току врелих летњих месеци могу значајно смањити температуру у градовима, тиме и употребу клима уређаја и других расхладних система, односно утрошак електричне енергије.¹⁰⁵⁴ Уз то биљке филтрирају ваздух задржавајући загађујуће честице, при чему користе угљен-диоксид и ослобађају кисеоник. Пре садње биљака потребно је проценити архитектонске карактеристике грађевине, како би се помоћу њих истакли сви њени квалитети и предности.¹⁰⁵⁵ Објекти се на тај начин могу употпунити биљкама снажног визуелног ефекта и упечатљивих боја, кроз камуфлажу једноличних, дугачких и празних зидова.¹⁰⁵⁶

Сва истраживања показују незаменљив допринос концепта зелене инфраструктуре адаптацији урбаних средина на климатске промене. Ово је могуће спровести на свим просторним нивоима од суседства, који се често базира на локалним иницијативама грађана и њиховом директном учешћу, па све до регионалног нивоа. Многе развијене земље поседују одговарајући стратешки оквир за ублажавање штетних ефеката климатских промена. За разлику од њих, мање развијене значајно заостају у овој области, будући да у њима недостају одговарајућа знања, технолошка подршка, одговарајући институционални капацитети, као и адекватна новчана средства.¹⁰⁵⁷

Иако Србија још увек нема стратегију за прилагођавање климатским променама, неки елементи везани за ова питања могу се наћи у деловима националних стратегија из различитих области,¹⁰⁵⁸ као и у појединим законским текстовима.¹⁰⁵⁹ Питање климатских

¹⁰⁵³ Зелени кровови не само да апсорбују топлоту, већ филтрирају ваздух. Користе се као природна изолација зграда, јер спречавају јако загревање, редукују штетно сунчево зрачење, као и загађивања која се преносе локалним дренажним системима и уливају у површинске воде. Видети о овоме више: Андријана Аћимовић, *op.cit.* стр. 96-100.

¹⁰⁵⁴ Андријана Аћимовић, *op.cit.* стр. 97.

¹⁰⁵⁵ Андријана Аћимовић, *op.cit.* стр. 98.

¹⁰⁵⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁵⁷ Марија Маруна, *Регионалне стратегије прилагођавања климатским променама: Смернице за урбанистичко планирање Србије, Архитектура и урбанизам* бр. 36/2012. стр. 52.

¹⁰⁵⁸ То су *Стратегија за развој енергетике, Стратегија развоја шумарства, Стратегија научног и технолошког развоја, Стратегија биолошке разноврсности.*

¹⁰⁵⁹ Шири законски оквир којим се непосредно уређује област просторног планирања у складу са климатским променама успостављен је *Законом о просторном плану Републике Србије од 2010 до 2020. године (Службени гласник Републике Србије бр. 88/2010), Законом о планирању и изградњи*, као и са три закона из области заштите животне средине које чине *Закон о заштити животне средине, Закон о процени утицаја на животну средину*

промена поменуто је и у *Просторном плану Републике Србије* из 2010. године.¹⁰⁶⁰ У њему је дат исцрпан преглед проблема у области политике прилагођавања на климатске промене, анализа стања у овој области, као и препоруке за његово побољшање. *Законом о планирању и изградњи* прописане су мере за постизање енергетске ефикасности и ублажавања климатских промена. У њему је истакнута потреба за усклађивањем социоекономског развоја са енергетском ефикасношћу, обезбеђивањем услова за рационално коришћење необновљивих природних ресурса, као и спречавањем природних и техничко-технолошких несрећа. За процес прилагођавања климатским променама посебно је важно спровођење хоризонталне координације приликом уређења простора, повезивање јавног и цивилног сектора, као и учешће јавности у овим процесима.¹⁰⁶¹

У нашој земљи за усклађивање система просторног планирања са потребама заштите од имисија још увек недостају одговарајући институционални капацитети. Уз то је потребно да систем планирања буде довољно флексибилан и спреман на хитне реакције у условима природних катастрофа. Његово упориште би требало да примарно чини законска регулатива, а не плански документи.¹⁰⁶² Поред тога потребно је што пре усвојити националну стратегију прилагођавања на климатске промене која би створила услове да се на што ефикаснији начин реше постојећи проблеми.

Све поменуто би утицало и на отклањање и смањење различитих имисионих утицаја. Раздвајањем стамбених и индустријских зона, саобраћајница и других инфраструктурних објеката и изградњом зелених коридора спречило би прекомерне имисије штетних гасова. Дуж аутопутева и саобраћајница потребно је реконструисање и обнова дрвореда и других жбунастих форми који би поред амортизовања различитих издувних гасова овај простор заштитили и од наноса снега и јаког ветра. Планском градњом би се, како је већ истакнуто, генерално постигао већи ниво комфора и удобности, сачувао аутентичан изглед појединих урбаних целина и спречила могућност за ширење „негативних и идеалних“ утицаја из суседства.

(*Службени гласник Републике Србије* бр. 135/2004, 36/2009) и *Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину* (*Службени гласник Републике Србије* бр. 135/2004, 36/2009).

¹⁰⁶⁰ У овом Документу се сугерише на увођење података и информација о климатским променама у процес планирања и пројектовања, усклађивање националних прописа из области природних и технолошких аспеката управљања ризицима са регулативном Европске уније, усвајање стратегије интегралне заштите земљишта и инфраструктуре од природних и технолошких опасности.

¹⁰⁶¹ Марија Маруна, *Регионалне стратегије прилагођавања климатским променама...*стр. 55.

¹⁰⁶² *Ibidem*.

12.1.2. Развој саобраћаја и заштита од имисија

12.1.2.1. Мобилијарне имисије

Данас је готово потпуно напуштено традиционално схватање према којем се под имисијама подразумева ширење штетних утицаја са једне непокретности на другу. Развој саобраћаја изискује нужно проширење домена имисионе заштите и у односу на штете и угрожавања која потичу од покретних добара. Тако се може говорити о мобилијарним имисијама као посебној категорији. Овакви утицаји пре свега се везују за домен превоза опасних материја, као што су различите експлозивне материје, запаљиве течности, отрови, радиоактивне материје, збијени гасови и слично.¹⁰⁶³ Уз то превоз опасних материја временом постаје посебна саобраћајна делатност.¹⁰⁶⁴

Несреће до којих може доћи у току превоза опасних материја често су великих размера. Оне погађају како учеснике у самом превозу, тако и животну средину. Уз то, услед експлозија, пожара, изливања опасних отрова и других штетних материја долази и до угрожавања и уништења приноса на околним парцелама, али и до трајног контаминирања земљишта. Услед оваквих мобилијарних имисија власници парцела који су претрпели штету свакако морају имати право на накнаду.

Поред поменутих и бројни други штетни утицаји као последица интензивног развоја саобраћаја изискују потребу његовог усклађивања са потребама заштите добара појединаца и животне средине у целини.

12.1.2.2. Управљање саобраћајем у циљу заштите од имисија

Добро организован саобраћај, уз промену одређених навика становништва, може значајно утицати на прилагођавање великих градова изазовима какве су климатске промене. Ово из разлога што загађења која потичу од јавног и приватног транспорта у градовима чине једну трећину укупних имисија гасова са ефектом стаклене баште. Уз то, саобраћај је један од главних извора комуналне буке. Зато се у свету све више стимулише коришћење „здравијих“ и енергетски ефикаснијих превозних средства у свим областима саобраћаја. Уз то је потребно повећати употребу обновљивих горива.

¹⁰⁶³ Видети: члан 2 *Закона о превозу опасних материја (Службени лист СФРЈ, бр. 27/90, 45/90, Службени лист СРЈ, бр. 24/94, 28/96, 21/99, 44/99, 68/2002)*

¹⁰⁶⁴ Душанка Ђурђев, *op.cit.* стр. 198.

Истраживања односа између развоја урбане инфраструктуре, саобраћаја и потреба заштите од имисија показују да је у гушће насељеним градовима присутна мања концентрација штетних гасова. У њима постоје ограничења коришћења моторних возила, уместо којих се чешће користи јавним превоз. Уз то се људи у оваквим срединама све чешће опредељују за вожњу бицикала или пешачење. Када је у питању савладавање већих релација, после периода стагнације железнице у XX веку, која је уступила место друмском и авио саобраћају, возови се поново више користе. Захваљујући технолошком напретку могу да достигну велику брзину. Уз то долази и до ширења мреже пруга, па је железнички саобраћај поново постао конкурентан осталим видовима транспорта.¹⁰⁶⁵ Поред тога, уводе се и брзе градске железнице. Добро пројектовани савремени железнички терминали у метрополама могу да повежу градски и приградски превоз, смање застоје, убрзају проток људи и растерете делове града од моторног саобраћаја. Тиме се омогућава и рационалније коришћење грађевинског земљишта и смањује ниво комуналне буке.¹⁰⁶⁶

Истраживања показују да поједини развијени и густо насељени европски градови на годишњем нивоу искористе скоро петину моторног горива мање у односу на поједине америчке, просторно разуђене градове и насеља у којима је неопходна употреба аутомобила.¹⁰⁶⁷ Све мањи број грађана у великим градовима поседује приватни аутомобил, а уводи се и систем „дељеног власништва“.¹⁰⁶⁸

Урбанистичким планирањем се омогућава боља повезаност и просторна блискост између места на којима се станује и ради, како би се смањило коришћење аутомобила. Тако се у градским срединама све више избегава концепт „јаких градских центара“.¹⁰⁶⁹ Просторним планирањем и изградњом ствара се такво окружење да на пешачкој дистанци од највише десетак минута постоји велика понуда „различитих друштвених садржаја“. У градским срединама људи се подстичу на пешачење кроз организацију саобраћаја без превише прометних раскрсница и улица са великим протоком саобраћаја. Пројектују се шири тротоари, граде булевари са различитим садржајима као што су кафићи, мањи ресторани, уз што већи број бициклических стаза. Градске четврти се озелењавају формирају дрвореди и

¹⁰⁶⁵ Ксенија Стевановић, *et. al.*, *Препород железничког путничког саобраћаја у функцији очувања животне средине - савремени железнички терминали*, *Ecologica* бр. 63/2011. стр. 445.

¹⁰⁶⁶ Ксенија Стевановић, *et. al.*, *op.cit.* стр. 446.

¹⁰⁶⁷ У оквиру пројекта „Индекс Европског зеленог града“ Брисел је подржао акцију ауто-стопирања по граду, Даблин акцију „Бициклом до посла“. У Талину су аутобуси опремљени електронском опремом која је повезана са саобраћајном сигнализацијом чиме се обезбеђује бржи пролазак кроз раскрснице.

¹⁰⁶⁸ Ранка Гајић, *op.cit.* стр. 53.

¹⁰⁶⁹ Овај концепт подразумева да се на једном месту у граду стварају услови за задовољавање свих потреба човека који живи и ради у градској средини.

значајна средства се улажу у квалитетну уличну расвету. У таквим условима људи се пре одлучују на дужа пешачења или коришћење бицикла до својих крајњих одређишта.¹⁰⁷⁰ Све то утиче на смањење укупне концентрације емисија штетних гасова које потичу од превоза, чиме се стварају услови за бољи и квалитетнији живот и рад у градским срединама.

Код нас је на основу *Стратегије развоја железничког, друмског, водног и ваздушног саобраћаја за период од 2008. до 2015.* развој ове привредне гране усмерен на прилагођавање регулативи и плановима Европске уније. У току овог периода начињен је скроман напредак у области развоја ваздушног, комбинованог и интермодалног саобраћаја, као и у области развоја унутрашњих пловних путева. Ипак, наш саобраћајни систем још увек није довољно ефикасан, нити су довољно искоришћене предности за функционисање појединих видова транспорта, чак и тамо где постоје одређене природне и инфраструктурне претпоставке.¹⁰⁷¹ Уз то, развој саобраћаја још увек није прилагођен потребама привреде. Мрежа саобраћаја је недовољно изграђена, док у овој области недостају бројни плански документи, студије и пројекти од значаја за унапређење путне мреже Србије.¹⁰⁷²

12.1.3. Технолошки развој и заштита од емисија

Интензиван друштвени и технолошки развој главни су узрочници прекомерног загађења, потрошње природних ресурса и погоршања укупних услова живота. Са друге стране, нове технологије имају изузетан значај у процесу смањења и контроле прекомерних загађења. Примена савремених технологија у индустрији доводи до смањења емисија. „Концепт нулте емисије“ подразумева примену нових технологија уз елиминацију отпада и загађења. Овај концепт изискује примену софистицираних технологија уз максимално искоришћење природних ресурса.¹⁰⁷³ Неке алтернативне технологије у процесу производње

¹⁰⁷⁰ Остваривању ових циљева намењен је и пројекат *Пруге и бицикли за одржив саобраћај у Суботици*. Тако су предложене мере за изградњу и повезивање стаза за бицикле у граду, повезивање ових стаза са железницом, повезивање регионалних железница са градским транспортом и увођење мањих, флексибилних аутобуса и нових линија у јавном саобраћају. Као додатна мера предложено је и увођење јавних бицикала у Суботици. Видети о овоме више: Душка Димовић (ур), *Процена рањивости на климатске промене – Србија*, Светски фонд за природу (WWF) и Центар за унапређење животне средине, Београд, 2012. стр. 46. Бициклическу стазу дугу 150 км требало би ускоро да добије и јужни Банат. Њена изградња ће се финансирати из републичког буџета, буџета локалних самоуправа и из IPA прекограничних фондова и фондова Европске уније. Ова стаза ће бити део бициклическе руте *EuroVelo 6*. Планирано је да иде од Панчева, преко Ковина до Беле Цркве, где се један крак одваја до Вршца, а други до Браничевског округа, где такође постоји велико интересовање за продужетак стазе. Уз то је важно да ће ова стаза ићи уз Дунав, што је значајно за развој туристичких потенцијала овог краја. Извор: *E-kapija*: <http://www.ekapija.com/website/sr/page/1070105>, посећено 12. 02. 2013. године.

¹⁰⁷¹ Наташа Госпић, *et. al*, *Процена економских ефеката интеграције Србије у ЕУ у области саобраћаја*, стр. 4 доступно на: <http://www.fefa.edu.rs/files/pdf/StudijelIstrazivanja/04Saobracaj.pdf>, посећено 14.07.2014.

¹⁰⁷² *Ibidem*.

¹⁰⁷³ Золтан Заварго (ур.), *Одрживе технологије* Технолошки факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 5

хране, као што је органска, елиминишу употребу различитих хемијских средства и ђубрива који се користе при конвенционалној производњи.

Данас постоје специјализовани уређаји и лабораторије помоћу којих се врши континуирано праћење имисија различитих штетних материја у животну средину. Тако се крајњом прецизношћу може лоцирати место на којем оне прекорачују допуштен ниво. То се више не односи само на буку, прекомерну топлоту, имисије гасова са ефектом стаклене баште, него и на неке друге штетне утицаје, које теже подлежу мерењу и анализима. Ниво концентрације непријатних мириса утврђује се коришћењем динамичке олфактометрије и уз помоћ одређених хемијских анализа. Ниво јонизујућег и нејонизујућег зрачење се на крајње прецизан начин утврђује различитим детекторима. У специјализованим лабораторијама врши се квалитативна и квантитативна детекција генетске модификованости у биљном материјалу и храни истог порекла, чиме се лако констатује да ли је проценат ГМ већи од допуштеног. У будућности ће се за утврђивање прекорачења нивоа допуштености имисија користити чак и мобилни телефони, употребом *common sense* технологија. Оне ће омогућити корисницима да сакупљају и анализирају податке, а затим их директно поделе преко Интернета.¹⁰⁷⁴ Тако ће се подаци о нивоу имисија максимално објективизовати и бити у сваком тренутку доступни најширој јавности.

Допринос заштити од имисија требао би пружи и реализација пројекта ANTARES (*Centre of Excellence for Advanced Technologies in Sustainable Agriculture and Food Security*) *Bio Sense* научног центра на Универзитету у Новом Саду.¹⁰⁷⁵ Овај пројекат има за циљ да постојећи *Bio Sense* центар претвори у Европски центар изврности за напредне технологије у области одрживе пољопривреде и безбедности хране.¹⁰⁷⁶ То би значило примену савремених информационалних–комуникацијских технологија у пољопривреди, када је у питању усавршавање система за наводњавање, мерење прекорачења допуштеног нивоа

¹⁰⁷⁴ Компанија *Intel Labs Berkeley* развила је преносни уређај мало већи од мобилног телефона који прикупља информације о азотном моноксиду, угљен моноксиду и озону, који има GPS сензор и GSM радио за слање података. Ова компанија такође ради и на развоја уређаја који ће бити у могућности да лоцирају загађење и пожаре. Извор: *Online tržište*: <http://onlinetrziste.com/2010/03/mobilni-telefoni-postaju-uredaji-za-monitoring-zivotne-sredine/> посећено 10. 02. 2015. године.

¹⁰⁷⁵ Овај пројекат је у конкуренцији од 200 из читаве Европе, Европска комисија препознала као један од најбољих, будући да је заузео високо 14. место у оквиру програма финансирања *Хоризонти 2020*. Пројекат ANTARES освојио је средства у оквиру *Teaming* програма који је усмерен на сарадњу између мање развијених институција и европских лидера у области научних истраживања и иновација. Програм *Teaming* би требало да помогне слабије развијеним регионима да остваре напредак, како у научном, тако и у економском погледу. Иначе, научници *BioSens* центра добили су понуду и за израду компоненти за свемирску сонду која ће бити лансирана на Јупитер.

¹⁰⁷⁶ Подаци о раду и научним резултатима *Bio Sense* центра доступни су на њиховом веб сајту: <http://www.biosense.rs/>.

имисија и стања усева. Кроз могућност сателитске детекције усева омогућава се ефикасније коришћење земљишта и значајнија уштеду средстава.

Сателитски праћењем би се на брз, лак и прецизан начин могло утврдити прекорачење допуштених параметара, када је у питању конвенционална употреба земљишта. Тиме би се створили услови за интензивнију и ефикаснију употребу пољопривредног земљишта, у условима константног повећања потребе за храном и ограничениости плодних површина. Сателитским праћењем би се лако лоцирала подручја у којима су прекорачени стандарди допуштености имисија, као и идентификовала одговорна лица. На тај начин би се поједноставио доказни поступак и створили услови за брзу, лаку и једноставну накнаду имисионих штета.

Технолошки развој помаже у прецизном утврђивању прекорачења допуштених нивоа имисија. Са становишта имисионе одговорности олакшава извођење доказа. Поред тога поједностављује се и убрзава поступак вештачења која су често изузетно скупа и необјективна. Резултати добијених мерења и лабораторијских анализа се једноставно упоређују се прописаним граничним вредностима, чиме се у значајној мери олакшава одлучивање судија у имисионим парницама.

12.2. Финансирање заштите од имисија из јавних фондова

Спровођење мера заштите од имисија захтева значајна финансијска средства. Њихова успешност темељи се на сталним и стабилним изворима. Трошкови финансирања овакве заштите представљају делом јавне расходе намењене унапређењу квалитета животне средине, док се и значајна средства прикупљају од индивидуалних имитената.¹⁰⁷⁷

Генерално, финансирање заштите од имисија врши се путем сложеног система финансијских (економских) инструмената чија је улога да осигурају ефикасну и одрживу употребу природних ресурса. Тиме се стварају услови за прилагођавање структуре и динамике привредних и других делатности стању и процесима у животној средини.¹⁰⁷⁸ Остваривање оваквог концепта, као и успешна употреба финансијских инструмената, свакако захтевају значајне промене у понашању свих субјеката и носилаца одговорности за заштиту животне средине, односно усклађивање развојне и економске политике.¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁷ Слободан Лукић, Дарко Пашалић, *Финансирање заштите животне средине, Зборник радова са 10. Научног скупа, Синергија 2012.*, Универзитет Синергија, Бијељина, 2012. стр. 452.

¹⁰⁷⁸ Младеновић Драгана, *Економски инструменти у области заштите животне средине, Правни живот*, 9/2006, стр. 581.

¹⁰⁷⁹ *Ibidem.*

Средства за финансирање заштите животне средине и смањење имисија код нас обезбеђују Република Србија, аутономне покрајине, односно јединице локалне самоуправе, у оквиру својих надлежности. Поред тога, оваква средства се могу прикупити и путем донација, кредита, средстава међународне помоћи и страних улагања намењених заштити животне средине, као и путем програма и фондова Европске уније, Уједињених нација и других међународних организација.¹⁰⁸⁰ *Законом о заштити животне средине* су предвиђени извори којима се обезбеђује финансирање и остваривање циљева заштите животне средине. То су: накнада за коришћење природних вредности, накнада за загађивање животне средине, као и накнаде за заштиту и унапређење животне средине. Поред финансијских инструмената заштите животне средине, *Законом о заштити животне средине* су предвиђене и одређене економске подстицајне мере. Тако, постоји могућност за добијање пореских, царинских и других олакшица за правна и физичка лица која примењују технологије, производе и стављају у промет производе чији је утицај на човекову околину повољнији од других сличних, односно који користе обновљиве изворе енергије (сунце, ветар, биогаз), или употребљавају опрему и уређаје који непосредно служе заштити животне средине.¹⁰⁸¹

Уз поменуте финансијске инструменте у развијеним земљама су се седамдесетих и осамдесетих година XX века почели оснивати и фондови за заштиту животне средине. Основни циљеви оваквих фондова су унапређење делатности и инвестиција намењених заштити, побољшању квалитета животне средине путем смањења штетних имисија, смањењу производње отпада, као и стимулисању развоја еколошки повољније економске структуре.¹⁰⁸² Финансирање заштите од имисија из фондова има низ предности у односу на буџетско финансирање, како им је намена тачно одређена, као и приоритет јавне потребе која се из њега финансира. Уз то се неутрошена средства фондова из једне године преносе у другу, док то није случај са буџетским средствима која се гасе у случају да нису утрошена у истој години.¹⁰⁸³ Данас су фондови за заштиту животне средине посебно значајни и за државе у транзицији, како се у њима врши децентрализација функција државе. Оснивају се са циљем усмеравања буџетских и ванбуџетских средстава у пројекте намењене заштити од имисија, те могу значајно помоћи у развијању и стицању знања за припрему и оваквих пројеката. У нашој земљи је 2009. године основан *Фонд за заштиту животне средине*, али

¹⁰⁸⁰ Видети: Тамара Гајинов, *Финансијски инструменти Закона о заштити животне средине, Право и политика* бр. 2/2010. стр. 182-192.

¹⁰⁸¹ Видети: Члан 101, став 1 *Закона о заштити животне средине*.

¹⁰⁸² Миле Врањеш, *Фондови за заштиту животне средине као инструменти финансирања животне средине, Право и привреда*, бр. 7-9/2011. стр. 573.

¹⁰⁸³ *Ibidem*.

је укинут 2012. године. Ипак, у наредном периоду се очекује оснивање посебног буџетског фонда за те намене.

У нашој земљи је систем финансирања заштите од имисија на незадовољавајућем нивоу, посебно када је у питању његова ефикасност и резултати трошења новца. Значајни напори морају бити уложени у постизање већег нивоа транспарентности механизма употребе средстава за остваривање циљева националне политике у области заштите од имисија. Уз то је нужно јачање институционалних и административних капацитета. Потребно је разрадити и унапредити и систем подстицајних мера, јер би се на тај начин пружила подршка привредним субјектима који су своје технологије прилагодили потребама смањења штетних имисионих утицаја. Успех финансирања заштите од имисија није могућ без системског праћења и процена постојећег стања, уз укључивање свих заинтересованих лица у овај сложен процес. Уз то, нужно је комбиновање финансијских инструмената са другим расположивим инструментима у области заштите од имисија и унапређења стања животне средине.¹⁰⁸⁴

12.3. Заштита од имисија као услов одрживог развоја

Равнотежа између привредног и друштвеног развоја са једне и рационалне употребе природних ресурса са друге стране, уз проузроковање минималне штете по добра појединаца и животне средине, данас представља императив јавних политика већине држава. Оваквим циљевима, који су означени као одржив развој тежи се како на националном, тако и на регионалном и глобалном плану.¹⁰⁸⁵ Још је у *Рио декларацији* и *Агенди 21* прокламована глобална сарадња у циљу остваривања концепта одрживог развоја за добробит будућих генерација, уз рационално коришћење обновљивих, али и необновљивих ресурса. Данас, још увек, полазна основа на путу ка остваривању принципа одрживог развоја није иста за све државе. Неке су у позицији да уложе значајна средства у мере заштите озонског омотача и смањење емисије штетних гасова, док се друге боре са сиромаштвом, без неопходне инфраструктуре за задовољавање елементарних друштвених потребе.¹⁰⁸⁶ То свакако

¹⁰⁸⁴ Жељка Кордељ Де Вила, Мирјана Папафава, *Економски инструменти у политици заштите околиша у Хрватској-теоријска сазнања и искуства, Привредна кретања и економска политика*, бр. 94/2003. стр. 27-67.

¹⁰⁸⁵ Видети о овоме више: Душан Николић, *Правна заштита животне средине и одрживи развој: Цивилизација на погрешном путу?*, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, бр.12/2012. стр. 781-789.

¹⁰⁸⁶ Раденка Цветић, *Одржив развој и еколошка штета*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 68/2014. стр. 292.

усложњава одређивање приоритета и приступ политици одрживог развоја на глобалном нивоу.

Стубове политике одрживог развоја Европске уније чине *Стратегија одрживог развоја ЕУ* донета на јунском заседању Европског савета 2001. године у Гетебургу и стратешки документи *Европа 2020. : Стратегија за паметан, одржив и инклузиван раст* из 2010. године (у даљем тексту: *Европа 2020*)¹⁰⁸⁷. *Стратегија одрживог развоја Европске уније* ревидирана је 2006. године, да би 2009. године усвојена нова *Стратегија одрживог развоја Европске уније*,¹⁰⁸⁸ када је Европски савет потврдио да према *Уговору из Лисабона* одрживи развој остаје основни циљ Европске уније. Оба документа служе функционалном повезивању политике заштите животне средине са економским и друштвеним развојем. Конкретно, када је у питању област заштите животне средине, ови документи треба да послуже проналажењу адекватног решења за сложено питање климатских промена и њихове зависности од стања и мера у домену привредног и друштвеног развоја. У ширем контексту, документ *Европа 2020.* оријентисан је на решавање питања глобалне економске, односно еколошке кризе, коришћењем различитих инструмената ради остваривања тзв. „зеленог раста”. Тиме се настоји успоставити политика подстицања економског раста, запошљавања, продуктивности и иновација.¹⁰⁸⁹ Са становишта заштите од емисија документ *Европа 2020.* као кључни климатско-енергетски циљ има остваривање нивоа „20/20/20“. Он подразумева смањење емисије гасова са ефектом стаклене баште за 20% (или чак за 30% ако услови дозволе), повећање удела обновљивих извора енергије за 20% у финалној потрошњи и повећање енергетске ефикасности такође за 20%.¹⁰⁹⁰ Тиме се наглашава значај енергетског сектора и нужност интегралног приступа циљевима и инструментима у различитим секторским

¹⁰⁸⁷ *Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Овај документ „наследно“ је *Лисабонску стратегију* усвојену 2000. године за период од 10 година, чији су циљеви били стварање услова за што конкурентнију и динамичнију привреду засновану на знању, одрживом економском расту, са већим бројем и квалитетнијим радним местима, као и јачом социјалном кохезијом. Полазна основа за стратешки документ *Европа 2020.* су превазилажење економске кризе и суочавање са глобалним изазовима, континуитет у спровођењу циљева *Лисабонске стратегије*, боља координација између различитих политика Европске уније. Видети о овоме више: Јасминка Кроња (ур.), *Водич кроз стратегију Европа 2020*, Европски покрет у Србији, Београд, 2011.

¹⁰⁸⁸ У *Стратегији одрживог развоја Европске уније* разматрана су питања унапређења кохерентности и ефикасности локалних, националних и европских јавних политика развоја, климатских промена и деградације природних ресурса. Уз ово, *Стратегијом* се успоставља системско праћење њеног спровођења, као и постигнутих ефеката.

¹⁰⁸⁹ Драгољуб Тодић, *Циљеви стратегије Европа 2020. у области климатских промена*, у: *Водич кроз стратегију Европа 2020...* стр. 65.

¹⁰⁹⁰ Са тим циљем донета је *Одлука 406/2009 (Decision 406/2009/EC of the European Parliament and of the Council on the effort of Member States to reduce their greenhouse gas emissions to meet the Community's greenhouse gas emission reduction commitments up to 2020)*.

областима од значаја за област климатских промена. Предуслов за постизање ових циљева је доношење посебних прописа којим се уређује и јача систем трговине дозволама за емисије (*ETS - Emissions Trading System*),¹⁰⁹¹ и регулише смањење емисија које нису покривене овим системом. На нивоу ЕУ настоји се повећати употреба обновљивих извора енергије, као и енергетске ефикасности за 20% .¹⁰⁹²

У Србији је 2008. године донета *Национална стратегија одрживог развоја* којом су установљени циљеви економског, социјалног, еколошког и институционалног развоја до 2017. године. У оквиру дела који се односи на животну средину предвиђено је прилагођавање постојећих институција потребама активног спровођења политике заштите климе и испуњење обавеза из међународних докумената, као и израда акционог плана адаптације различитих привредних сектора на климатске промене. Поред *Националне стратегије одрживог развоја* усвојене су и поједине секторске стратегије, као и друга стратешка документа који се између осталог односе и на коришћење природних ресурса и добара животне средине.¹⁰⁹³ Влада Републике Србије усвојила је и *Предлог Стратегије развоја енергетике до 2025. године*¹⁰⁹⁴ којим је предвиђено повећање производње струје из обновљивих извора, смањење емисије штетних гасова и повећање енергетске ефикасности. Ипак, још увек се чека на доношење стратегије о прилагођавању на климатске промене што је констатовано и у *Извештају Европске комисије* за 2013. годину.¹⁰⁹⁵

Када су у питању конкретне мере за смањење емисија потребна је доследнија примена одредаба *Закона о заштити животне средине* и *Закона о заштити ваздуха*, доношење стратегије о заштити ваздуха као и *Националног програма за постепено смањивање годишњих максималних националних емисија загађујућих материја*.¹⁰⁹⁶ Ово подразумева и унапређење система праћења квалитета ваздуха и успостављање различитих регистара који

¹⁰⁹¹ *Directive 2003/87/EC of the European Parliament and on establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC*

¹⁰⁹² *Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC*

¹⁰⁹³ Поред *Националне стратегије одрживог развоја* донете су у поједине секторске стратегије као што су *Стратегија пољопривреде и руралног развоја (2014-2024)*, *Стратегија развоја шумарства* и др.

¹⁰⁹⁴ *Нова Стратегија развоја енергетике за период до 2025. године* треба да замени претходну *Стратегију за развој енергетике до 2015. године*.

¹⁰⁹⁵ У њему се између осталог констатује да Србија није показала довољну спремност да смањи емисије штетних гасова до 2020. године. Такође Србији је препоручено да преиспита оквир за своју политику у области енергетике и климе до 2030. године. Видети о овоме више: Драгољуб Тодић, Александар Мацура, *Радна група, животна средина, анализе и препоруке*, Европски покрет у Србији, Београд, 2014.

¹⁰⁹⁶ Србија је отпочела реализацију ИРА пројекта чији циљ је био успостављање мониторинга, извештавања у вези са питањима емисија гасова са ефектом стаклене баште, у складу са европским стандардима.

омогућавају процене главних атмосферских загађујућих материја. Један део могућих активности Србије односи се на анализу и сагледавање стања у вези са развојем и безбедним коришћењем техника скупљања и складиштења угљеника у складу са европским стандардима. Значајни кораци наше земље у наредном периоду требали би да буду и већа подршка развоју „зелених технологија“ у релевантним привредним делатностима и услугама. Уз то је потребно јачати институционалне капацитете у домену заштите од имисија, посебно када је у питању мониторинг, увођење инструмената и програма подршке за примену енергетске ефикасности у домаћинствима, индустријском и саобраћајном сектору, као и оснивање буџетског фонда за енергетску ефикасност.¹⁰⁹⁷

Концепт одрживог развоја подразумева привредни раст усклађен са потребама заштите животне средине. Он поред подразумева и технолошки напредак, примену чистих технологија и рационално коришћењу природних ресурса. На тај начин се настоје смањити прекомерне имисије и створити услови за здравији и квалитетнији живот.

¹⁰⁹⁷ Драгољуб Годић, *Циљеви стратегије Европа 2020. у области климатских промена*, у: *Водич кроз стратегију Европа 2020...* стр. 80.

13. Даљи правци развоја имисионог права

13.1. Промене у домену својинских односа

Право својине као најшире у границама закона право држања, коришћења и располагања једном ствари које се може истичати према трећим лицима, доживљава корените промене. Тако из дана у дан расте број ограничења, а међу њима и оних „позитивних“ којима се власницима намећу одређене обавезе чињења. Неки теоретичари сматрају да су ове промене довеле и до промена у самом појму права својине. Према другима оваква ограничења не улазе у појам права својине него одређују његов оквир, који може бити шири и ужи.¹⁰⁹⁸ Законска ограничења права својине некада суштински мењају друштвену позицију и улогу власника.¹⁰⁹⁹

У Европи се од Француске буржоаске револуције наизменично смењују два модела својинских односа. У периодима који карактерише стабилност и просперитет јача либерални концепт. За разлику од тога, држава прецизније и рестриктивније одређује оквире у којима се остварује право својине у периодима великих криза, када је потребан већи степен узајамне солидарности.¹¹⁰⁰ Зато се данас истиче да је право својине „привилегија са отежицом“.¹¹⁰¹ Уз то се у *Европској конвенцији о заштити људских права и основних слобода*,¹¹⁰² највишим правним актима и законима појединих земаља,¹¹⁰³ као и пресудама Европског суда за људска

¹⁰⁹⁸ Обрен Станковић у: Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право...* стр. 60.

¹⁰⁹⁹ *Ibidem.*

¹¹⁰⁰ Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право...* стр. 70.

¹¹⁰¹ *Ibidem.*

¹¹⁰² Чланом 1 Протокола 1 *Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода* прописано је да „Свако физичко и правно лице има право на неометано уживање имовине. Нико не може бити лишен свог поседа осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права.“ Уз то је истакнуто да претходне одредбе, ни на који начин не утичу на право државе да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу с општим интересима, или да би обезбедила наплату пореза, других дажбина или казни. Појмом имовина обухваћен је низ ствари и права. Тако су предмет заштите пре свега апсолутна права, као што су право својине на покретним и непокретним стварима, ауторска и права индустријске својине. У члану 1 Протокола 1 садржана су три правила од којег прво представља гаранцију мирног уживања поседа, док друго и треће одређују услове под којима у одређеним случајевима и на општем плану имовина може бити одузета, односно њено коришћење ограничено. *Европски суд за људска права* у својим пресудама не пропушта да истакне да је суштина примене члана 1 Протокола 1 управо у проналажењу одређене равнотеже између ових супротстављених правила.

¹¹⁰³ Видети: Члан 14, став 2 *Основног закона Републике Немачке*. Члан 58 *Устава Републике Србије* предвиђа две могућности за ограничење овог права. Прва представља само ограничење тог права, а друга подразумева одузимање права својине. Видети о овоме више: Маријана Пајванчић, *op.cit.* стр. 79-81.

права,¹¹⁰⁴ наглашава да право својине није апсолутно. Данас већина грађанских законика садржи одредбе којима се забрањује вршење права својине, и уопште субјективних права, са намером да се другом нанесе штета или противно циљу због кога су она призната.

Паралелно са настанком теорије о забрани злоупотребе права развија се и институт забране од прекомерних имисија. Данас он представља и „гранични појам између нормалног, уобичајеног вршења права својине и неуобичајеног, односно злоупотребе права“.¹¹⁰⁵ Уз ова два института, законодавац је у већини земаља, зарад очувања добросуседских односа, прописао бројна правила која су суседи дужни да поштују, приликом вршења права својине. Нека од њих спречавају суседа да својим вршењем задире у туђе право, нека, предвиђају обавезу трпљења извесних радњи које сусед има право да предузима на туђем земљишту.¹¹⁰⁶

Међу ограничења права својине убрајају се и службености које се могу конституисати у јавном и приватном интересу чији број се у условима урбанизације, али и услед бројних еколошких изазова са којима се суочава данашње друштво, непрестано повећава

У домену суседских односа код нас се и даље примењују правна правила из *Српског грађанског законика*, који је званично престао да важи 1946. године, на основу *Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. и за време непријатељске окупације*. Та чињеница јасно указује на застарелост нормативних решења и на потребу да се комплетна област уреди на потпунији и савременији начин. Одредбе *Нацрта законика о својини и Нацрта грађанског законика* садрже савремена решења када је у питању уређење суседских односа.

У *Уставу Републике Србије* је одређено да право својине може бити одузето или ограничено само у јавном интересу утврђеном на основу закона и уз накнаду која не може бити нижа од тржишне,¹¹⁰⁷ као и да се законом може ограничити начин коришћења

¹¹⁰⁴ У пресуди *Sporrong v. Lönnroth* против Шведске дато је тумачење односа између гаранције мирног уживања поседа, правила које се односе на право одузимања имовине, односно признања права државама уговорницама да између осталог контролишу њено коришћење у складу са општим интересом. Тако се мора постићи праведна равнотежа између потребе заштите општег интереса и заштите индивидуалних права. Друго и треће правило која се тичу посебних облика „мешања у право на мирно уживање поседа“ треба тумачити у светлу првог правила. Да би се омогућило држави да ограничи уживање поседа или лице лиши имовине, потребно је да буду испуњени одређени услови, јер би се у супротном вређало право на мирно уживање имовине, а држава прекорачила своја овлашћења.

¹¹⁰⁵ Радмила Ковачевић-Куштримовић, *Вршење права својине, Правни живот*, бр. 10/1995. стр. 97.

¹¹⁰⁶ Радмила Ковачевић-Куштримовић, *Вршење права својине...* стр. 99.

¹¹⁰⁷ У вези са овим *Врховни суд Србије* заузео је следећи став везан за накнаду због промене намене пољопривредног земљишта: „За примену члана 10 *Закона о пољопривредном земљишту* (*Службени гласник Републике Србије* бр. 49/92, одлучујући је начин фактичког коришћења земљишта у моменту приступа радовима на том земљишту, а не стање уписано у катастру. У образложењу одлуке Суда се наводи: „Оспорено решење засновано је на одредби члана 10 *Закона о пољопривредном земљишту*, којом је прописана обавеза инвеститора да плати једнократну накнаду када приступа радовима на обрадивом пољопривредном земљишту,

имовине.¹¹⁰⁸ Тако је *Законом о основама својинско-правних односа* прописана дужност власника да право својине остварује у складу са природом и наменом ствари и да је забрањено вршење тог права противно циљу због кога је законом установљено или признато. Уз то се од њега захтева да своју непокретност користи на начин којим би се избегле све евентуалне прекомерне имисије на непокретност суседа. Одредбама *Закона о облигационим односима*, како је већ речено, заштита од оваквих штетних утицаја се додатно проширује.

Једно од важних својинских ограничења односи се на дужност заштите животне средине. За приватно власништво често се везују далеко бољи ефекти, када је у питању ефикасније коришћење и управљање природним ресурсима, у односу на систем државних мера.¹¹⁰⁹ Добрима животне средине која нису у приватном власништву се далеко теже управља. Поједини аутори због тога истичу да је свако питање везано за заштиту животне средине утемељено на праву својине.¹¹¹⁰ Ипак, постоје и они који сматрају да се у данашње време преувеличавају улоге својинских ограничења у процесу заштите животне средине.¹¹¹¹

Очување природних добара данас представља један од примарних циљева сваке државне власти, те није привилегија моћних и богатих система у условима просперитета.¹¹¹² Са нарастањем еколошких проблема институт имисија, који подразумева негативне обавезе (ограничења) права својине, доживљава трансформацију. Тако се оне данас сагледавају „комплексно, из више углова, сагласно дисперзији и еволуцији имисионих појава“.¹¹¹³ Ово у сваком смислу далеко превазилази некадашње одређење овог института које подразумева наношење штете материјалне и нематеријалне штете суседу. Имисије се данас не везују искључиво за непокретност суседа. Њима се не угрожава само право својине, него и здравље

односно земљишту из члана 3 тога Закона (земљиште које је проглашено грађевинским, а које се до привођења планираној намени користи за пољопривредну производњу) које се користи као пољопривредно, а које се трајно или привремено приводи другој намени. Из изнетог, произилази да је за примену члана 10 истог Закона, битан начин фактичког коришћења земљишта у моменту приступа радовима на том земљишту, а не стање уписано у катастру. (*Врховни суд Србије, У 3771/92 од 27.01.1993.*)

¹¹⁰⁸ Видети: Члан 58, став 2 и 3 *Устава Републике Србије*.

¹¹⁰⁹ Jonathan H. Adler, *Free and Green, A New Approach to Environmental Protection, Harvard Journal of Law and Public Policy*, бр. 2/2001. стр. 667. Крајње контраверзно становиште појединих аутора је да би потпуна приватизација добара животне средине могла да отклони потребу за државним мерама у области њихове заштите. Видети о овоме више: Daniel H. Cole, *New Forms of Private Property: Property Rights in Environmental Goods*, у: *Encyclopedia of Law and Economics*, (ур. В. Bouckaert), Northampton, MA, Edward Elgar, 2010. стр. 274-314.

¹¹¹⁰ Daniel H. Cole, *op.cit.* стр.11.

¹¹¹¹ Jonathan H. Adler, *How Property Rights Could Help Save the Environment*, доступно на: <http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/05/how-property-rights-could-help-save-the-environment/257756/> посећено 22. 12. 2014. године.

¹¹¹² Alyson Flournoy, David Driesen, *Beyond Environmental Law - Policy Proposals for a Better Environmental Future*, Cambridge University Press, 2010. стр. 271.

¹¹¹³ Јожеф Салма, *Грађанскоправна заштита животне средине...*стр. 68-69.

људи, као и квалитет животне средине у целини. Отуда поједини аутори све чешће говоре о „примени норми о имисијама у домену заштите људских права, занемарујући суседске односе“.¹¹¹⁴ Заштита од имисија на тај начин превазилази класичан грађанскоправни однос између субјеката, будући да се њима угрожава животна средина као колективно добро.¹¹¹⁵ Тако се овај традиционални институт приватног права ставља у функцију заштите јавних интереса.

Држава ће све чешће бити принуђена да ради заштите јавних интереса забрањује одређене поступке, чак и када они на директан начин не штете другим појединцима.¹¹¹⁶ Практично, са нарастањем еколошких проблема, рашће и државни интервенционизам,¹¹¹⁷ ради афирмације еколошких функција права својине. О овоме, како је већ поменуто, сведочи амерички концепт (*socioenvironmentalism*) посвећен социјалној функцији својине у домену заштите животне средине и одрживог развоја.

У домену својинских односа очекује се јачање „суседске солидарности, јер је „пренаглашен индивидуализам у свим сферама живота довео до високог степена отуђености и одсуства осећаја за заједнички интерес“.¹¹¹⁸ Очување што здравијих услова живота на локалном нивоу изискује сарадњу и заједничко деловање суседа, што би требало да допринесе глобалном систему заштите животне средине. Уз то, очекује се и „доследнија примена начела забране злоупотребе права, док ће бројни еколошки проблеми који су временом проузроковали климатске промене вероватно утицати и на ширу примену појединих службености.“¹¹¹⁹ У условима бројних еколошких изазова субјективна права појединаца ће се рестриктивније остваривати због угрожености шире друштвене заједнице. Режим уређења суседских односа у мањој мери ће бити израз аутономије воље власника непокретности. Тако ће се ефикасније спречавати бројни штетни утицаји из суседства, почев од оних „идеалних“, негативних па све до „позитивних“ којим се угрожавају власничка права суседа. Тако ће се институт права својине, као и читаво грађанско право у све већој мери

¹¹¹⁴ Видети: Зоран Рашовић, *Негаторна тужба...* стр. 964. Видети исто: Душко Медић, *Заштита права својине у праву Републике Српске, Годишњак факултета Правних наука Анеирон*, бр. 4/2014. стр. 32

¹¹¹⁵ Душко Медић, *Заштита права својине, op.cit.* стр. 32.

¹¹¹⁶ Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право...* стр. 72.

¹¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹¹⁸ *Ibidem.*

¹¹¹⁹ Тако Душан Николић сматра „да ће у плавним зонама, као и у подручјима захваћеним клизиштима чешће бити коришћена службеност пролаза, прогона стоке преко туђег земљишта и сл. У сушним периодима ће бити отворено, а у неким случајевима чак и заострено питање коришћења воде из суседног бунара“ (Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право...* стр. 74.).

прилагођавати потребама заштите животне средине и остваривању принципа одрживог развоја.

13.2. Трансформација института имисија

У складу са променама у домену права својине и институт имисија доживљава значајне трансформације. Он данас превазилази оквире суседства и често представља својеврстан облик ограничења у вршењу права својине конституисан у општем интересу, ради заштите животне средине. Тако овом институту треба приступити на шири и обухватнији начин, како са становишта приватног интереса власника суседне непокретности, тако и са становишта заштите јавних интереса.

Дејство имисија више се не посматра само и искључиво као угрожавање или доношење штете добрима суседа. Под имисијама се подразумева и испуштање било чега штетног у животну средину које за последицу има нарушавање њеног квалитета и природне равнотеже. Самим тим се и одговорност за имисије више не може везивати искључиво за недопуштене утицаје на суседну непокретност, него мора нужно проширити и на оне случајеве у којима неко емитује нешто штетно у околину, што угрожава ширу друштвену заједницу.¹¹²⁰ Уз то развој саобраћаја изискује нужно проширење домена имисионе заштите и у односу на штете и угрожавања која потичу од покретних добара. Тако се данас може говорити о мобилијарним имисијама као посебној категорији.

Као резултат савременог начина живота, технолошког и индустријског развоја, непрестано се повећава број различитих штетних утицаја на ближа и даља материјална и нематеријална добра, као и животну средину у целини. То више нису само дим, прашина, изливање отпадних вода и непријатни мириси, него и бука, контаминације ГМО, светлосни таласи и веома опасна зрачења која могу регистровати само адекватни мерни инструменти. Данас су превазиђена схватања да се под имисијама подразумевају само они утицаји који долазе са једног земљишта на друго, који су материјалне природе и који се могу опазити.¹¹²¹

На основу поменутог констатује се да промена појмовног одређења имисија и трансформација овог правног института подразумева две врсте процеса. Прва је ширење простора на којем се пружа заштита од штетних утицаја, и то изван граница и независно од суседне непокретности. Самим тим појам имисија данас „апсорбује и све штетне емисионе

¹¹²⁰ Душан Николић, *Климатске промене и грађанско право...*стр. 76-77. Видети исто: Душан Николић, *From liability for immissio to liability for emissions...* стр. 405-407.

¹¹²¹ Драгољуб Стојановић, *Стварно право...*стр. 97.

утицаје.“ Поред тога дошло је до еволуције и експанзије видова и начина испољавања имисионих утицаја који намећу савремени услови живота, што додатно доприноси далеко сложенијем и комплекснијем сагледавању имисија у односу на некадашњи римски концепт.

Уз све поменуте процесе трансформације института имисија, постоје и новија схватања која овом институту дају шири смисао и значење. Вршење имисија више не подразумева проузроковање штете. Заштита и у случају саме опасности од штете гарантована чланом 156 *Закона о облигационим односима* омогућава афирмацију принципа превенције који је данас императив политике очувања здравије и чистије околине. Уз то теорија о интегритету животне средине, имисије не везује ни за суседство ни за било чије туђе добро, чиме се пружа могућност заштите животне средине, мимо традиционалног концепта заштите грађанских субјективних права.

Новија схватања имисија доприносе промени њихове досадашње улоге, па се оне као класичан грађанскоправни институт постепено стављају у шири контекст заштите животне средине у општем интересу. Тиме су у значајној мери померене границе и некадашњи донети имисионог права, како би оно било спремно да одговори на савремене еколошке изазове. Институт имисија само је делом задржао свој првобитни смисао и значење, а добио бројне нове видове и улоге, као полазна основа којом се почев од суседских односа, па потом и шире, изван и независно од њих, даје значајан допринос систему заштите животне средине.

13.3. Будућност имисионог права

Трансформисан и редефинисан институт имисија наставиће да се развија у оквиру грађанског права. Међу бројним ограничењима права својине у јавном интересу, све већи значај ће имати и она која се тичу дужности заштите животне средине. У складу са тим, међу општим одредбама *Нацрта Грађанског законика* Србије предвиђена је обавеза да се штити, унапређује и оплемењује здрава човекова средина.¹¹²²

Институт имисија увелико превазилази суседске оквире. Имисијама се не угрожава само право својине, већ често и здравље већег броја људи, као и квалитет животне средине у целини. Отуда се све чешће говори о „примени норми о имисијама у домену заштите људских права, занемарујући искључиво суседске односе“.¹¹²³

Постојеће критеријуме за оцену допуштености имисија потребно је допунити, и оним какво је време вршења имисија. Уз то би било корисно и изричито предвидети да су

¹¹²² Видети: члан 9 *Нацрта грађанског законика*.

¹¹²³ Видети: Зоран Рашовић, *Негативна тужба*...стр. 964. Видети исто: Душко Медић, *op.cit.* стр. 32.

претпоставка одговорности за имисије прекорачење лимита допуштеног нивоа штетних утицаја предвиђених прописима јавног права, у складу са законским решењима држава у нашем окружењу, али и упоредном праву. Само у оквиру оних имисија који не прелазе толерантне вредности одређене правилима јавног права врши се додатна оцена нивоа допуштености предвиђена *Законом о основама својинско-правних односа*. Технолошким напретком путем различитих мерних инструмената и лабораторијских анализа данас се веома лако утврђује прекорачење допуштеног нивоа имисије. Тиме се у значајној мери олакшава посао судија, поједностављује и скраћује често скуп и недовољно објективан поступак вештачења у имисионим парницама.

Стварноправни инструменти имисионе заштите, допуњују се облигационоправним чије упориште представља *Закон о облигационим односима*. Њима је по први пут код нас признато право на отклањање опасности од штете и узнемиравања. Ипак, поље примене одредаба о превентивном деловању у нашој теорији и пракси није прецизно одређено. Одредбе *Закона о облигационим односима* свакако захтевају што либералније тумачење, будући да се ради о заштити универзалних вредности као што су живот и здравље људи, односно човекова околина. За то би бар начелно требало узети да свака „опасност“ по угрожавање човека и његове околине представља могућност за наступање „знатније штете“.

Материјалноправне претпоставке за остваривање захтева из члана 156 *Закона о облигационим односима*, без обзира на интензитет и обим имисија које потичу од општекорисних делатности, не омогућавају отклањање опасности од штете која потиче од „легалних“ загађивача. Приликом попуњавања правног стандарда „општекорисне делатности“ потребно је увек узети у обзир допринос и улогу дотичног имитента у укупном привредном и економском развоју. Оно што је предлагано, а још увек није заживело, јесте израда листа општекорисних делатности и успостављање стриктних стандарда за стицање статуса повлашћених загађивача, чиме би се бар делимично, њихово фаворизовање.¹¹²⁴ Алтернатива овом решењу јесте могућност да се судовима дају адекватне смернице за тумачење правног стандарда „општекорисна делатност“. Неки аутори се чак залажу и за укидање одредаба *Закона о облигационим односима* које уводе различит третман имисија које потичу од „легалних загађивача“ и свих оних које нису такве природе.¹¹²⁵ Када је у питању издавање дозвола за обављање општекорисних делатности потребно је сагледати све услове за вршење оваквих радњи, као и начин рада техничких уређаја и постројења. Процес

¹¹²⁴ Мораит Бранко, *Грађанскоправне тужбе...* стр. 104-105.

¹¹²⁵ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 352-353.

издавања дозвола требао би да буде што објективнији, уз оцену друштвене оправданости одређене делатности и потребе очувања што здравије животне средине“.¹¹²⁶ Овим би се практично учинило сувишним и коришћење правног стандарда „општекорисна делатност“. Сам чин прибављања дозволе, која подразумева и озбиљно сагледавање интереса за „легализацију“ неке делатности, био би довољан разлог за оправданост њеног вршења и „повлашћен“ третман загађивача.

Уз већ поменуте недостатке материјалних прописа у овом домену, ефикасност облигационих средстава заштите умањена је и због тога што законска решења нису усклађена са основним правилима парничног поступка. Због тога се при остваривању имисионоправне заштите често наилази на велики број процесних препрека.¹¹²⁷ Индивидуалистички модел грађанскоправне процедуре код нас није прилагођен заштити колективних интереса што изискује растући број еколошких проблема у савременим условима живота. Из тог разлога потребно је увођење појединих процесноправних решења којим би била омогућена заштита колективних интереса грађана. Предлаже се и конституисање посебних правила поступка када су у питању имисионе парнице. Уз то је потребно редиговање правила о субјективним границама правноснажности пресуда донетих на основу популарне тужбе. Изузетан значај имало би и увођење института привилегованог извршења. Тако би на основу једне исте пресуде свако могао тражити поновно предузимање мера за спречавање штете или узнемиравања, ако је тужени од већ предузетих мера одустао, или су се оне показале као безуспешне.¹¹²⁸

Државински спорови омогућавају знатно бржу и ефикаснију заштиту од различитих видова сметања које са собом носе савремени услови живота. Зато ове предности треба користити када је у питању заштита од штетних имисионих утицаја јер су овде хитне и брзе реакције судова од посебног значаја.

Једине одредбе које се тичу уређења суседских односа, садржане у *Закону о основама својинско-правних односа* су управо оне које се односе на имисиону заштиту. Најављена реформа грађанског права треба да поред уређења суседских односа доведе и до одређених новина када је у питању уређење имисија. Тако ће имисионо право Србије доживети одређене промене. Кодификација би допринела обједињавању одредаба који се односе на овај правни институт. Овакво решење би допринело прецизнијем разграничењу појединих

¹¹²⁶ *Ibidem.*

¹¹²⁷ Невена Петрушић, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите...* стр. 353-354.

¹¹²⁸ *Ibidem.*

стварноправних и облигационоправних захтева, уз јасније дефинисање појединих правних стандарда или давање ближих смерница судовима за њихово тумачење.

Институт имисија данас захтева целовитији и савременији нормативни приступ. Ово подразумева чвршће повезивање приватног и јавноправног домена заштите животне средине и све веће рестрикције одређених својинских овлашћења. Поред тога у овој области осећа се и јака веза између права и других научних дисциплина. Без знања из области биологије, хемије, медицине екологије, урбанизма и сл. готово је немогуће спровести адекватни судски поступак и пружити одговарајућу заштиту оштећеном лицу. Технолошки напредак свакако омогућава брже и објективније одлучивање. Уз то непоходно је да се кроз различите едукативне семинаре и курсеве врши додатна обука и специјализација судија, тужилаца, адвоката за питања из домена заштите од имисија.

Све ово указује на јасан пут за унапређење и даље оснаживање имисионоправне регулативе, као и функционално повезивању са различитим сферама привредног и друштвеног живота. Само на таквим темељима имисионоправна регулатива ће у новим условима моћи успешно да одговори савременим еколошким изазовима и да свој пун допринос заштити својинских овлашћења, али и систему заштите животне средине.

Литература

Домаћа литература

Уџбеници, систематска и монографска дела, дисертације, магистарске тезе поглавља у монографским делима

Етински Родољуб, *Међународно право животне средине у: Основе права животне средине*, (ур. Душан Николић), Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2009. стр. 245-272.

Етеровић Амила, *Сметање посједа у судској пракси*, Новинско-издавачка организација Службени лист СРБИХ, Сарајево, 1989.

Алексић Јордан, Драгосављевић Златко, Аџемовић Месуд, *Методологија процене еколошке штете*, Факултет за примењену екологију Футура, Београд, 2012.

Антић Оливер, *Облигационо право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2011.

Аранђеловић Драгољуб, *Предавања из римског права*, Геца Кон, Београд, 1938.

Батрићевић Ана, *Кривиноправна заштита животиња* (докторска дисертација) одбрањена на Правном факултету у Нишу 2012. године

Виг Золтан, Гајинов Тамара, *Стање и перспективе еколошкоправне регулативе у Србији*, Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад, 2011.

Водинелић Владимир, *Грађанско право, Увод у грађанско право и општи део грађанског права*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, 2012.

Водинелић Владимир, *Такозвана злоупотреба права*, Номос, Београд, 1997.

Вукадиновић Јелена, *et. al., Упоредноправна анализа о дозвољености производње и употребе генетски модификованих организама*, Институт за упоредно право и адвокатска канцеларија Живковић- Самарцић, Београд 2012.

Вукчевић Војислав, *Сметање посједа* (докторска дисертација) одбрањена на Правном факултету у Новом Саду 1974. године

Гамс Андрија, *Стварно право*, Научна књига, Београд, 1949.

Даниловић Јелена, *Популарне тужбе од римског до савременог права*, Институт са правну историју, Београд 1968.

Димовић Душка (ур.), *Процена рањивости на климатске промене – Србија*, Светски фонд за природу и Центар за унапређење животне средине, Београд, 2012.

Ђурђевић Душанка, *Привредно право и животна средина, у: Основе права животне средине*, (ур. Душан Николић), Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2009. стр. 193-208.

Заварго Золтан (ур.), *Одрживе технологије*, Технолошки факултет Универзитета у Новом Саду *Изазови европских интеграција у областима заштите животне средине и одрживог развоја локалних заједница*, (група аутора), Палго центар, Београд, 2011.

Ковачевић- Куштримовић Радмила, Лазић Мирослав, *Стварно право*, Пунта, Ниш, 2009.

Константиновић Михаило, *Облигационо право, према белешкама са предавања*, Савез студената Правног факултета, Београд, 1965.

Лазаревић Драгољуб, *Државина - појам, облици и заштита*, Пословни биро, Београд, 2010.

Лазаревић Драгољуб, *Службености и суседско право*, Пословни биро, Београд, 2011.

Лилић Стеван, Дреновак Марија, *Еколошко право*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2010.

Лукић Радомир, *Увод у право*, Службени лист СРЈ, Београд, 1995.

Маленица Антун, *Извори римског права*, I том, Научна књига, Београд, 1989.

Медић Душко, *Ново стварно право Републике Српске*, Паневропски универзитет Апеирон, Бања Лука, 2011.

Медовић Владимир, *Европска унија после Лисабонског уговора - Право и институције*, Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, Универзитета Привредна академија, Нови Сад, 2012.

- Милков Драган, *Управно право и животна средина*, у: *Основе права животне средине*, (ур. Душан Николић), Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2009. стр. 101-128.
- Милошевић Љубиша, *Штете од шкодљивих материја и питање накнаде тих штета*, Институт за упоредно право, Београд, 1972.
- Митровић Милорад, *Сусједска права* (магистарска теза) одбрањена на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци, 2013.
- Николић Душан (редактор), *Основе права животне средине*, (група аутора), Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2009.
- Николић Душан, *Грађанскоправна санкција (генеза, еволуција и савремени појам)*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 1995.
- Николић Душан, *Увод у систем грађанског права*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду 2014.
- Николић Душан, *Хармонизација и унификација грађанског права*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2004.
- Нинковић Моника, *Заштита животне средине и еколошке парнице у Сједињеним америчким државама*, Досије, Београд, 2004.
- Пајвачић Маријана, *Уставно право и животна средина*, у: *Основе права животне средине*, (ур. Душан Николић), Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2009. стр. 77-99.
- Пак Јасна, *Право осигурања*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011.
- Петровић Милан, *Индустријско суседство и одговорност за штету*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2011.
- Планојевић Нина, *Стварно право у пракси*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке Крагујевац, 2012.
- Попов Даница, *Грађанско право* (општи део), Правни факултет Нови Сад, 2001.
- Правна заштита животне средине*, (група аутора), Научна књига, Београд, 1991.
- Пухан Иво, *Римско право*, Научна књига, Београд, 1969.
- Рашовић Зоран, *Стварно право*, Правни факултет Универзитета у Подгорици, 2008.
- Сама Јожеф, *Грађанскоправна заштита животне средине*, у: *Правна заштита животне средине*, (група аутора), Научна књига, Београд, 1991.
- Салма Јожеф, *Облигационо право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2004.
- Станишић Слободан, *Објективна одговорност за штету*, Паневропски универзитет Апеирон, Бања Лука, 2012.
- Станковић Обрен, Орлић Миодраг, *Стварно право*, Номс, Београд, 1999.
- Станојевић Обрад, *Римско право*, Досије студио, Београд, 2008.
- Стојановић Драгољуб, *Грађанскоправна средства у борби против загађивања ваздуха и воде*, Савремена администрација, Београд, 1975.
- Стојановић Драгољуб, *Позитивно-правна ограничења приватне својине*, Институт за упоредно право, Београд, 1963.
- Стојановић Драгољуб, *Стварно право*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 1978.
- Стопић Милош, Дичић Невена, Зорић Јована, *Правци заштите животне средине у Србији*, Београдски центра за људска права, Београд, 2009.
- Тодић Драгољуб, *Водич кроз политике ЕУ-Животна средина, Европски покрет Србија*, Београд, 2010.
- Тодић Драгољуб, Мацура Александар, *Радна група, животна средина, анализе и препоруке*, Европски покрет у Србији, Београд, 2014.
- Томашевић Томислав (ур.), *Правни инструменти заштите животне средине*, Зелена акција, Friends of the Earth Croatia, 2013.
- Хорват Маријан, *Римско право*, Школска књига, Загреб, 1977.
- Чавошки Александра, *Основи еколошког права ЕУ*, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2007.
- Шемић Милан, *Проузроковање и накнада штете, југословенска судска пракса*, Градска народна библиотека Зрењанин, Зрењанин, 1999.

Чланци и расправе у часописима и зборницима радова

Арсић Зоран, *Конвенција о грађанској одговорности за штете настале услед делатности опасних по животну средину, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2014. стр. 91-103.

Атанасијевић Весна, *et.al.*, *Зелене површине Београда као кључни елемент одрживог градског екосистема, Зелена економија и институционално организовање за одрживи развој у сусрет светском самиту Рио +20*, Београд, 2012. стр. 90-95.

Аћимовић Андријана, *Зелени градови као подстицај развоја економије, Зелена економија и институционално организовање за одрживи развој у сусрет светском самиту Рио +20*, Београд, 2012. стр. 96-100.

Бабић Илија, *Имисије у грађанском праву, Правна ријеч*, бр. 32/2012. стр. 93-112.

Бановчанин Ирена, *Да ли је Европа спремна за Законик европског права?*, *Ревизија за европско право* бр. 1/2002. стр. 41-62.

Бегић Љиљана *Облигационо право и заштита човјекове околине, Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, бр. 35/1987. стр. 33-42.

Букта Терзин Олга, *Опасност од штете и одговорност за штету услед вршења општекорисне делатности, Уговорно и одштетно право по Закону о облигационим односима (Зборник радова)*, Београд 1979. стр. 515-521.

Виг Золтан, *„Превенција” и „загађивач плаћа” као принципи еколошког права, Право и политика*, бр. 1/2010, стр. 81-90.

Виг Золтан, Гајинов Тамара, *Правни третман генетички модификованих организама у ЕУ и Србији у: Европска унија и Западни Балкан-Изазови за агропривреду Србије: Шта нам је чинити?* Шеварлић, М., Томић, Д. (ур.), Друштво аграрних економиста Србије - Београд и Регионална привредна комора –Нови Сад, Београд, 2008. стр. 73-87.

Владимир Водинелић, *Чему посесорни поступак? О разлогу посесорне заштите, Правни записи*, бр. 2/2013. стр. 373-409.

Владимир Водинелић, *Шта се штити у посесорном поступку? О појму и природи државине (поседа)*, у: *Дјелотворна правна заштита у правичном поступку, Изазови правосудних трансформација на југу Европе, Liber amicorum Mihajlo Dika*, Алан Узелац, Јасница Гарашић, Александра Маганић (ур.), Правни факултет Свеучилишта у Загребу, 2013. стр. 373-409.

Воргић Никола, *Сметање поседа, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* бр. 3/1969. стр. 55-76.

Врањеш Миле, *Фондови за заштиту животне средине као иструменти финансирања животне средине, Право и привреда*, бр. 7-9/2011. стр. 569-589.

Вулић Мирјана, *Ограничење права својине на непокретности урбанистичким потребама, Правни живот*, бр. 10/2002. стр. 559-565.

Гајинов Тамара, Виг Золтан, *Проблем еколошког криминала и унапређење система кривичноправне заштите животне средине у Републици Србији, Зборник радова са X међународног скупа Синергија 2012.*, Бијељина, 2012. стр. 310-317.

Гајинов Тамара, *Еколошки криминал и одговорности правних лица у Републици у Републици Србији, Право и привреда*, бр. 7-9/2011. стр. 318-330

Гајинов Тамара, *Финансијски иструменти Закона о заштити животне средине, Право и политика*, бр. 2/2010. стр. 182-192.

Гајић Ранка, *Подрика смањењу емисије CO2 у градовима-предлог за унапређење пешачке доступности садржана Новом Београду са становишта урбане морфологије*, у: *Будућност развоја насеља у светлу климатских промена*, (ур. Весна Златановић-Томашевић, ет ал.), Друштво урбаниста Београд, Београд, 2011. стр. 45-64.

Галев Гале, *Одговорност за опасност од штете, Зборник радова Правног факултета у Загребу* бр. 3-4/2013. стр. 617-632.

Гасми Гордана, Костић Марија, *Лисабонски уговор о ЕУ и корпоративна друштвена еколошка одговорност, Право и привреда*, бр. 7-9/2010. стр. 350-360.

Гогхил Галоња Тамара, Електромагнетно загађење-најраспрострањеније загађење данашњице, у: *Зборник радова са првог научног скупа „Заштита животне средине“*, Универзитет Едуконс, Факултет за заштиту животне средине, Сремска Каменица, 2013. стр. 88-94.

Дујмов Лав, *Грађанскоправна (судска) заштита од недопуштених имисија*, *Одвјетник* бр. 1-2/1984. стр. 1-15.

Душан Дабовић, *Прописи Европске уније о генетски модификованим организмима*, *Европско законодавство*, бр. 47-48/2014. стр. 280-296.

Ђорђевић Милијана, *Бука у Београду и њен утицај на људско здравље*, у: *Зборник радова са првог научног скупа „Заштита животне средине“*, Универзитет Едуконс, Факултет за заштиту животне средине, Сремска Каменица, 2013. стр. 82-87

Ђундић Петар, *Меродавно право за штету изазвану повредом животне средине у европском и међународном приватном праву*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2013. стр. 317-335

Живовска Родна, Пржеска Тина, *Хармонизација стварног права у Републици Македонији*, *Зборник радова Хармонизација стварног права у Републици Македонији*, 2013. стр. 167-191.

Илић Попов Гордана, *Принцип загађивач плаћа код еколошког пореза - подстицај или казна*, *Правни живот*, бр. 10/2001. стр. 299-310

Ињац Јадранка, *Накнада материјалне штете настале дејством штетних имисија*, *Правни живот* бр. 9-10/1992. стр. 1408-1413.

Јанићијевић Дејан, Вучетић Дејан, *Еколошки спорови и њихово решавање у класним парницама*, *Правни живот*, бр. 9/2010. стр. 417-430.

Јанковец Ивица, *Покриће из осигурања за штете које угрожавају животну средину*, у: Славољуб Поповић (ур.) *Заштита животне средине (правни аспект)*, Институт за правна и друштвена истраживања Правног факултета у Нишу, 1976. стр. 156-173.

Јанковић Милка, *Грађанскоправна заштита човекове средине и судска пракса*, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 2/1974. стр. 234-240.

Јовашевић Драган, *Европски стандарди и заштита животне средине*, *Европско законодавство*, бр. 27-28/2009. стр. 125-141

Караникић-Мирић Марија, *Одговорност за загађивање животне средине*, *Правни живот*, бр. 9/2007. стр. 455-489.

Кнежевић Марко, *Терет доказивања недозвољености имисија као претпоставке негативног захтева*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2013 стр. 353-374.

Ковачевић-Куштримовић Радмила, Лазич Мирослав, *Грађански законик Србије и право Европске уније*, *Зборник радова Актуелна питања грађанске кодификације*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, 2008. стр. 17- 34

Ковачевић-Куштримовић Радмила, Лазич Мирослав, *Заштита имовине према Европској конвенцији о људским правима – Између слободе коришћења и оградчења*, *Правни живот*, бр. 10/2005. стр. 413-431.

Ковачевић-Куштримовић Радмила, *Вришење права својине*, *Правни живот*, бр. 10/1995. стр. 91-103.

Ковачевић-Куштримовић Радмила, *Захтев да се уклони опасност од штете*, *Правни живот*, бр. 9-10/1992. стр. 1225-1238.

Ковачевић-Куштримовић Радмила, *Суседско право у будућој грађанској кодификацији*, *Das Budapester Symposium, Beiträge zur Reform des Sachenrechts in den Staaten Südosteuropas (Budimpeštanski simpozijum-Doprinos reformi stvarnog prava u državama jugoistočne Evrope)*, Edition Temmen, Bremen, 2003. стр. 177-185

Константиновић Михаило, *Основ одговорности за проузроковану штету*, *Правни живот*, бр. 9-10/1992. стр. 1153-1163

Криспер-Крамбергер Марија, *Имисије у новом правном уређењу*, *Наша законитост*, бр. 6/1981. стр. 82-93

Кроња Јасминка (ур.), *Водич кроз стратегију Европа 2020*, Европски покрет у Србији, Београд, 2011.

Лабудовић Станковић Јасмина, *Осигурање од одговорности за штете нанете животної средини*, *Теме* бр. 3/2012. стр. 1261-1278.

Лазић Мирослав, *Заштита од буке-комунална бука и имисија буке*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 62/ 2012. стр. 129-144.

Лазић Мирослав, *Имисије и грађанскоправна заштита*, *Правна ријеч*, бр. 32/2012. стр. 113-129

Лазић Мирослав, *Суседска права и злоупотреба права*, *Тематски зборник радова Приступ правосуђу-иструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2009. стр. 151-162

Лепетић Драган, *Штетне имисије и природно право*, *Правни живот*, бр. 9/ 1995, стр. 379-390

Лукић Татјана, *Кривичноправна заштита животне средине*, *Заштита природе*, бр.1-2/2008. стр. 683-691.

Лукић Татјана, *Кривичноправна заштита животне средине*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2011. стр. 237-247.

Макиедо Димитар, *Одговорност за штете узроковане имисијама*, *Привреда и право*, бр. 2/1972. стр. 1-13.

Марјански Владимир, *Појам, врсте и основна обележја осигурања од еколошких штета*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2011. стр. 567-577.

Марковић Милан, *Имисије*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1979. стр. 337-346.

Маруна Марија, *Регионалне стратегије прилагођавања климатским променама: Смернице за урбанистичко планирање Србије*, *Архитектура и урбанизам* бр. 36/2012. стр. 50-56.

Марчетић Драгана, *Негаторна тужба као могући иструмент заштите животне средине*, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 12/2010. стр. 600-610

Матијашевић Јелена, Алавук Маријана, *Одговорност држава чланица Европске уније у области заштите животне средине*, *Право-теорија и пракса* бр. 10-12/2011. стр. 42-54.

Медић Душко, *Заштита права својине у праву Републике Српске*, *Годишњак факултета Правних наука Апеирон*, бр. 4/2014. стр. 17-37.

Медић Душко, *Ново стварно право у Републици Српској*, *Годишњак Факултета правних наука Апеирон*, бр. 1/2011. стр. 5-44.

Милеуснић-Вучић Валентина, *Економски иструменти у области заштите животне средине*, *Правни живот* бр. 9/1997. стр. 364-376.

Милић Димитрије, *Заштита од имисија и од злоупотреба суседског права уопште*, *Правни живот*, бр. 12/1987. стр. 1445-1460.

Милков Драган, *Експропријација - између приватног и јавног*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2/2011. стр. 43-62.

Милошевић Љубиша, *Неки проблеми у вези са питањем накнаде штете због загађивања животне средине*, *Архив за правне и друштвене науке* бр. 2/1974. стр. 203-215.

Милошевић Љубиша, *Основи одговорности за проузроковану штету према Савезном закону о облигационим односима*, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Нови Сад, бр. 66/1979. стр. 113-122.

Милошевић Моника, *Одговорност за еколошку штету*, *Правни живот*, бр. 9/2007. стр. 445-454.

Михајловић Милош, *Грађанско-правна заштита животне средине*, *Ecologica*, бр. 18/2011. стр. 597-600.

Младеновић Драгана, *Економски иструменти у области заштите животне средине*, *Правни живот*, бр. 9/2006. стр. 581-593.

Мојовић Никола, *Сусједска права као sui generis ограничења власништва*, *Правна рјеч* бр. 11/2007. стр. 94- 128

Мораит Бранко, *Грађанскоправне тужбе и еколошка (имисиона) заштита*, *Правна мисао*, бр. 3-4/1984. стр. 92-106.

Мораит Бранко, *Нормативни значај и практична примјена захтјева да се уклони опасност од штете*, *Правни живот*, бр. 8-9/1986. стр. 823-842.

Мораит Бранко, *Претпоставке (услови) подизања захтјева да се уклони опасност од штете*, *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци*, бр. 13/1989. стр. 27-32.

Мрвић Петровић Наташа, Петровић Здравко, *Одговорност државе за еколошке штете, Екологија и право*, Институт за упоредно право, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2012. стр. 88-100.

Николић Душан, *Приватно право у Војводини између два светска рата: Заоставитина за европску будућност*, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 125/2008, стр. 9-20.

Николић Душан, *From liability for immissio to liability for emissions*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2006. стр. 405-407.

Николић Душан, Гајинов Тамара, *Конвенционална употреба пољопривредног земљишта и имисије генетски модификованих организама*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2014. стр. 81-105.

Николић Душан, *Два века Аустријског грађанског законика (1811-2011)*, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 135/2011. стр. 313-327.

Николић Душан, *Два века грађанског права у обновљеној Србији (1804-2004)*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2004. стр. 277-309.

Николић Душан, *Климатске промене и грађанско право - Елементи за стратегију прилагођавања*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4 /2013. стр. 61-80.

Николић Душан, *Правна заштита животне средине и одрживи развој: Цивилизација на погрешном путу?*, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, бр.12/2012. стр. 781-789.

Николић Душан, *Правна заштита животне средине Стање и перспективе, Заштита природе*, бр.1-2/2009. стр. 671-681.

Николић Душан, *Право животне средине као научна и наставна дисциплина*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2011, стр. 299-311.

Николић Душан, *Стварно право и заштита животне средине, Право - теорија и пракса*, бр. 7-8/1989, стр. 74-88.

Николић Душан, *Храманизација стварног права на простору Југоисточне Европе, Das Budapester Symposium, Beiträge zur Reform des Sachenrechts in den Staaten Südosteuropas (Будимпештански симпозијум-Допринос реформи стварног права у државама југоисточне Европе)*, Edition Temmen, Бремен, 2003. стр. 199-214.

Обрадовић Станко, *Ослобађање од одговорности за штету од опасне ствари или опасне делатности*, *Прави живот*, бр. 9-10/1992. стр. 1279-1290.

Пајтић Бојан, *Еколошка одговорност*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2011. стр. 517-531

Пајтић Бојан, *Заштита животне средине-превенција и накнада штете*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2011. стр. 249-264

Палачковић Душица, *Грађанско-правна еколошка заштита*, *Правни живот*, бр. 9/1995. стр. 359-377

Палачковић Душица, *Грађанскоправна зашти животне средине („еколошке парнице“)*, *Зборник радова Екологија и право*, Правни факултет Ниш, 2011. стр. 345-361

Палачковић Душица, *Начело правног интереса и процесна легитимација за тужбу из чл. 156 ЗОО*, *Право-теорија и пракса*, бр. 10/1996. стр. 67-75.

Петровић Милан, *Имисије (реферат) Саветовање о законском регулисању својинско-правних односа у СР Србији поводом припрема Закона о праву својине и другим стварним правима*, Институт за правне и друштвене науке Правног факултета у Београду, 1979. стр. 1-16.

Петровић Томислав, *Загађивање животне средине и осигурање*, *Правни живот*, бр. 11/2007. стр. 431-441.

Петрушић Невана, *Грађанскоправни инструменти еколошке заштите у домаћем праву-Потенцијали и лимити*, *Зборник радова Грађанска кодификација*, свеска 2, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2003. стр. 339-363.

Петрушић Невана, *Ставови домаће судске праксе у примени прописа о еколошкој грађанскоправној заштити*, *Зборник радова Грађанска кодификација*, св. 3, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2004. стр. 187-203.

Петрушић Невана, *Заштита од имисија у грађанском судском поступку*, *Правни живот* бр. 12/2003. стр. 255-274.

Петрушић Невена, *Колективна прва заштита: Европски приступ*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 68/2014. стр. 303-320.

Петрушић Невена, *Модел правног регулисања суседских права*, Зборник радова Грађанска кодификација, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2002. стр. 57-70.

Петрушић Невена, *Решавање еколошких спорова пред међународним судом за арбитражу и концилацију у области заштите животне средине*, Правни живот, бр. 9/2004. 421-442.

Пећанац Бранка, *Особености грађанскоправне одговорности за еколошке штете*, Правни живот, бр. 623-639

Пећанац Бранка, *Правна природа осигурања од еколошких штета*, Токови осигурања, бр. 2/2007. стр. 3-13.

Попов Даница, *Државинска заштита у случају недозвољених имисија*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2004. стр. 167-180.

Попов Даница, *Начела заштите животне средине у документима Уједињених нација, Европске уније и Закона о заштити животне средине*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду бр. 2/2013. стр. 131-146.

Попов Даница, *Недопуштене имисије и заштита животне средине*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2012. стр. 69-81.

Попов Даница, *Упоредно законодавство о штетама насталим услед прекомерних имисија*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1- 3 /2002. стр. 221-230.

Поповић Славољуб, *Криза животне средине и мере за њену заштиту*, Архив за правне и друштвене науке бр. 2/1974. стр. 151-166.

Пулеска Биљана, Камбовски Игор, *Концепт одговорности за штету проузроковану животном средину у праву Европске уније и неки међународно приватно-правни проблеми везани за одговорност за штету проузроковану прекограничном повредом животне средине*, Зборник радова Екологија и право, Правни факултет Ниш, 2011. стр. 415-426.

Пуцар Мила, Ненковић-Ризнић Марина, *Утицај обновљивих извора енергије на просторни развој насеља у Србији у светлу климатских промена*, у: *Будућност развоја насеља у светлу климатских промена*, (ур. Весна Златановић-Томашевић, *et al.*), Друштво урбаниста Београд, 2011. стр. 17-26.

Радојевић Драгана, *Нова Директива Европске уније о одговорности у области заштите животне средине*, Међународни проблеми, бр. 1-2/ 2005 стр. 177-198.

Радојчић Весна, *Покушај кодификације грађанског права у старој Југославији (Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију)*, Радови Завода за хрватску повјест Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, бр.1 /1975. стр. 249-307.

Ракић-Водинелић Весна, *Еколошка тужба члан (156 ЗОО)*, Правни живот, Том II, Књига о достојанству Закона о облигационим односима (1978-1988) стр. 436-451.

Ракић-Водинелић Весна, *Еколошка тужба*, Правни живот, бр. 4-5/1989. стр. 865-884.

Рашовић Зоран, *Негативна тужба*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 1-2/2006. стр. 941-966

Салма Јожеф, *Европско и партикуларно грађанско деликтно право*, прикази, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр. 10-11/2010. стр. 385-389

Салма Јожеф, *Начела и систем еколошког права*, Правни живот, бр. 9/1995. стр. 267-280.

Салма Јожеф, *О имисијама и накнади штете од имисија*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 8/1974. стр. 103-112.

Салма Јожеф, *Објективна одговорност у облигационом праву*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2004. стр. 25-51.

Салма Јожеф, *Облигационоправна заштита животне средине*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1-3/1988. стр. 179-210.

Салма Јожеф, *Облигационоправна заштита животне средине, тужба ради отклањања извора опасности за настанак еколошке штете и тужба ради накнаде еколошке штете*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2009. стр. 33-53.

Салма Јожеф, *Одговорност за штете од дејства ствари - деликтна и квазиделиктна одговорност*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2010. стр. 7-31

Салма Јожеф, *Смернице и уредбе Европске уније о заштити животне средине*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2011. стр. 29-43.

Салма Марија, *Поступак санације еколошких штета код скупних емисија*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2012. стр. 165-173

Салма Марија, *Процесна заштита човекове средине*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6/1989. стр. 742-748.

Салма Марија, *Тужбе за отклањање суседских емисија*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2011. стр. 335-347.

Симонети Петар, *Грађанскоправна заштита од штетних емисија*, *Наша законитост* бр. 9-10/1988. стр. 1037-1046

Симоновић Ивана, *Право на самопомоћ у заштити државине*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 58/2011. стр. 201-217.

Симоновић Ивана, *Реституција и грађанскоправна одговорност због повреде субјективних права*, *Facta universitatis, Series Law and Politics*, бр. 2/2013. стр. 105-119.

Сретић Зоран, *Режим одговорности за штету животној средини у праву Европске уније*, *Ревизија за европско право*, бр. 2-3/2006. стр. 39-66.

Станишић Слободан, *Прилог расправи о опасним стварима и опасним дјелатностима*, *Годишњак факултета Правних наука Универзитета Апеирон* бр. 3/2013. стр. 82-100.

Станковић Гордана, *Право на самозаштиту у савременом праву*, *Зборник радова Грађанска кодификација*, свеска 2, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2003. стр. 117-130.

Станковић Гордана, *Слободна оцена као метод за процену спорне висине штете у парницима за заштиту животне средине*, *Тематски зборник Екологија и право*, Правни факултет Универзитета у Нишу 2011. стр. 311-326

Станковић Емилија, *Аустријски грађански законик као изворник српског грађанског законика*, *Годишњак Факултета правних наука-Апеирон*, бр. 3/2013. стр. 118-125.

Стевановић Ксенија, *et. al.*, *Препород железничког путничког саобраћаја у функцији очувања животне средине - савремени железнички терминали*, *Ecologica*, бр. 63/2011. стр. 445-450

Стојановић Драгољуб, *Грађанскоправна одговорност за штете проузроковане загађивањем воде*, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 2/1974. стр. 216-224

Стојановић Драгољуб, *Недозвољене емисије које загађују ваздух, штете од њих и њихов третман у суседском праву*, *Заштита животне средине-правни аспект*, *Институт за правна и друштвена истраживања*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 1976. стр. 45- 62.

Стојановић Наташа, *Грађанско-правна одговорност за штете проузроковане животној средини*, *Право - теорија и пракса*, бр. 11-12/2006 стр. 46-59.

Стошић Љиљана, Иветић Александра, Грубић Горан, *Noise Exposure and Public Health, Environmental Protection of Urban and Suburban Settlements*, Алексић, Н. (ур.), Еколошки покрет града Новог Сада, Нови Сад, 2009. стр. 295-299.

Тодић Драгољуб, *Грађанска одговорност према конвенцији о грађанској одговорности за штете настале услед активности које су опасне за животну средину*, *Архив за правне и друштвене науке* бр. 3/1998. стр.197-216

Тодић Драгољуб, *Право животне средине и хумана будућност*, *Правни живот*, бр. 9/2006. стр. 595-608.

Тодић Драгољуб, *Стратегија Европске уније о одрживом коришћењу природних ресурса*, *Европско законодавство*, бр. 29-30/2009. стр. 104-113.

Тодић Драгољуб, *Циљеви стратегије Европа 2020. у области климатских промена*, *Водич кроз стратегију Европа 2020* (ур. Јасминка Кроња), Европски покрет у Србији, Београд, 2011. стр. 64-80.

Тошић Предраг, Огњановић, Синиша, *Заштита животне средине од штетних емисија у пракси судова Републике Србије*, *Зборник радова са X међународног скупа Синергија 2012.*, Бијељина, 2012. стр. 326-333.

Тубић Бојан, *Приступ „међународној правди“ (надлежност међународних судова у области заштите животне средине)*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2014. стр. 321-335.

Флегар Владимир, *Посјед и његова заштита*, *Наша законитост*, бр. 9-10/1990. стр. 1134-1148.

Цвејић Јасминка, *et.al.*, *Адаптација градова на климатске промене-улога зелене инфраструктуре, Будућност развоја насеља у светлу климатских промена*, (ур. Весна Златановић-Томашевић, *et.al.*), Друштво урбаниста Београд, 2011. стр. 27-44.

Цветић Раденка, *Заштита државине према Нацрту Законика о својини и другим стварним правима*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2007. стр. 237-251.

Цветић Раденка, *Заштита животне средине- померање тежишта ка заштитном објекту*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4 /2013. стр. 117-129.

Цветић Раденка, *Кодификација стварног права Републике Србије-постигнуто и могућа будућност*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2012. стр. 145-155.

Цветић Раденка, *Одржив развој и еколошка штета*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* бр. 68/2014. стр. 291-302.

Цветић Раденка, *Стварно право Србије у европским оквирима*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2005. стр. 145-169.

Цветић Раденка, *Стварно право Србије-како даље?* *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2006. стр. 237-249.

Цветковић Михајло, *Комплементарност Закона о заштити животне средине и прописа грађанског права на пољу надокнаде штете*, *Зборник приступ правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2008. стр. 281- 297

Цигој Стојан, *Грађанскоправна заштита човекове средине*, *Архив за правне и друштвене науке* бр. 2/1974. стр. 167-190

Шаго Динка, *Еколошка тужба као инструмент грађанскоправне заштите околиша*, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, бр. 4/2013. стр. 895-915

Шаркић Срђан, *Може ли се говорити о заштити животне средине у средњовековној Србији?*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2014. стр. 45-51.

Шемић Милан, *Заштита од сметања државине (поседа)*, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2-3/1997. стр. 172-178.

Шулеић Предраг, *Загађивање животне средине и осигурање*, *Правни живот* бр. 11/2000. стр. 467-474.

Енциклопедије, речници, коментари, преднацрти и нацрти прописа, билтени судске праксе и практикуми

Благојевић Борислав, Врлета Круљ, *Коментар закона о облигационим односима*, Савремена администрација, Београд, 1983.

Визнер Борис, *Коментар Закона о обвезним (облигационим односима)*, Б. Визнер, Загреб, 1978.

Визнер Борис, *Коментар Закона о основним власничко-правним односима*, Б. Визнер, Загреб, 1980.

Вељковић Драгослав, *Облигациони односи кроз правне ставове, закључке и судску праксу највиших судова*, Београд, 2009.

Грађански законик Народне републике Пољске од 1964. године (предговор Марија Тороман), Институт за упоредно право, Београд, 1966.

Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада I-III, Службени лист СФРЈ, Београд, 1978.

Жувела Младен, *Закон о основним власничко-правним односима, напомене објашњена, судска пракса и други одговарајући прописи (Збирка правних прописа)*, Народне новине, Загреб, 1982.

Ка новом стварном праву Србије, *Нацрт Закона о својини и другим стварним правима*, Министарство правде Републике Србије и Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit-GTZ, Београд, 2007.

Константиновић Михаило, *Облигације и уговори*, *Скица за Законик о облигацијама и уговорима*, Правни факултет, Београд, 1969.

Крсмановић Томислав, *Стварно право и промет непокретности, прописи, судска пракса и прилози*, Пословни биро, Београд, 2008.

Лазивић Мирослав, *Практикум за стварно право*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2003.

Марковић Лазар, *Грађански законик Краљевине Србије са кратким објашњењима*, Издавачка књижара Геце Кона, Београд, 1921.

Николић Душан, *Предговор уз Закон о основама својинско-правних односа (пречишћен текст)*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 2002.

Пајванчић Маријана, *Коментар Устава Републике Србије*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2009.

Перовић Слободан, Стојановић Драгољуб, *Коментар Закона о облигационим односима*, Културни центар Горњи Милановац, Правни факултет Крагујевац, 1980.

Правни лексикон, Лексикографски завод Мирослав Крлежа, Загреб, 2007.

Рашовић Зоран, *Коментар Закона о основама својинско-правних односа, са судском праксом*, Правни факултет, Подгорица, 2007.

Рад на изради Грађанског законика- Извештај о отвореним питањима, Генерални секретаријат Владе, Београд, 2007.

Преднарт грађанског законика, Генерални секретаријат Владе, Београд 2013.

Сворцан Слободан, *Коментар закона о основама својинско-правних односа*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2009.

Станковић Обрен (ур.), *Лексикон грађанског права*, Номос, Београд, 1996.

Страна литература

Уџбеници, систематска и монографска дела

Alan Rodger, *Owners and neighbours in Roman Law*, Clarendon Press, Oxford, 1972.

Alastair R. Lucas, *Public nuisance: Public Wrongs and Civil Rights of Action, A Symposium on Bergkamp, Lucas, Liability and Environment: Private and Public Law Aspects of Civil Liability for Environmental Harm in an International Context*, Kluwer Law International, Hague, 2001.

Bodansky Daniel, Brunnee Jutta, Hey Ellen, *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Oxford Handbook in Law, 2007.

Bowman Michael, *Environmental Damage in International and Comparative Law Problems of Definition and Valuation*, Oxford University Press, 2002.

Brantschen Vassella Claudia, *Buđ u stanbenim prostorijama, informacije za stanare, zakupce i zakupodavce*, Bundesamt für Gesundheit (Savezna kancelarija za zdravlje), Zagreb, 2010.

Cain Brian, *Legal Aspects of Gene Technology*, Sweet and Maxwell, London 2003.

Charles Chambers Louis, *Tort Law, Climate Change and Private Nuisance*, University of Otago, 2012.

Cole H. Daniel, *Pollution and Property, Comparing Ownership Institutions for Environmental Protection*, Cambridge University Press, 2004.

Cordato E. Roy, *The Polluter Pays Principle: A proper Guide for Environmental Policy*, Institut for Research on the Economics of Taxation, Washington D.C. 2001.

De Plesis Paul, *Barkovski's Textbook on Roman Law*, 4th Edition, Oxford University Press, 2010.

Dobbs Dan, *The Law of Torts*, St. Paul, Minnesota, 2000.

Ellis Lewis Tom, *Winfield On Tort*, Sweet& Maxwell, London, 1954.

Environment in the Courtroom: Key Environmental Concepts and the Unique Nature of Environmental Damage, Faculty of Law University of Calgary, Canada, 2012.

Ferry Steven, *Enviromental Law - Examples and Examinations*, Aspen Publishers, Aspen, 2010.

Findley W. Roger, Farber A. Daniel, *Environmental Law, In a Nutshell (West Nutshell Series)*, West Group, St. Paul, 2000.

Fleming John, *The Law of Torts*, The Law Book Co Ltd., Sidney, 1965.

Flournoy Alyson, David Driesen, *Beyond Environmental Law-Policy Proposals for a Better Environmental Future*, Cambridge University Press, 2010.

Gavella Nikola, *et.al, Stvarno pravo*, Zagreb, 1998.

- Hanna Susan, Munasinghe Mohan, *Property Rights and the Environment : Social and Ecological Issues*, The Beijer International Institute of Ecological Economics ,The World Bank, Washington, D. C., 1995.
- Harpwood Vivienne, *Modern Tort Law*, Taylor & Francis Group, London-New York, 2009.
- Hinteregger Monika, *Environmental Liability and Ecological Damage in European Law*, Cambridge University Press, 2008.
- Holder Jane, Lee Maria, *Enviromental protection, Law and Policy*, Cambridge University Press, 2007.
- Josipović Tatjana, *Stvarno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
- Kiss Alexandre, Dinah Shelton, *The Guide to International Environmental Law*, The George Washington University Law School, 2007.
- Kleindienst Bernard, *Die Privatrechtliche Immissions-chutz nach § 906 BGB*, Tübingen, 1964.
- Koch Bernard (ed.), *Liability and Compensation Schemes for Damage Resulting from the Presence of Genetically Modified Organisms in Non-GM Crops, Anex I, Country Reports*
- Larsson Loise Marie, *The Law of Environmental Damage, Liability and Reparation*, Kluwer Law International, Stockholm, 1999.
- MacMaolain Caoimhin, *EU Food Law – Protecting Consumers and Health in a Common Market*, Hart Publishing, Portland, 2007.
- Malone A. Linda, *Environmental Law (The Professor Series)*, Emanuel Publishing Corp., New York, 1997.
- Okrenet J. Cathy, *Tort Law and Personal Injuru Law*, Stampford, 2013.
- Pozzo Barbara (ed.), *Property and Environment*, Stampfli Publications, Berne, 2007.
- Raff Murray, *Private Property and Environmental Responsibility : A Comparative Study of German Real Property law*, Kluwer Law International, Hague, New York, 2003.
- Raymond O'Rourke, *European Food Law*, Sweet and Maxwell, London, 2005.
- Stone D. Christopher, *Should Trees Have Standing? - Law, Morality and the Environment*, Oxford University Press, 2010.
- Wilde Mark, *Civil Liability for Environmental damage, Comparative Analysis of Law and Policy in Europe and US*, Kluwer Law International, Hague, 2002.

Чланци у часописима и зборницима радова, поглавља у монографским делима

- Adler H. Jonathan *Free and Green, A New Approach to Enviromental Protection, Harward Journal of Law and Public Policy*, бр. 2/2001. стр. 653-694.
- Alexander S. Gregory, *The Social-Obligation Norm in American Property Law*, Cornell Law Review, бр. 4/2009, стр. 745-820.
- Amidžić Jelovčić Petra, Perković Ivan, *Odgovornost prjevoznika za nuklearnu štetu sa posebnim osvrtom na Konvenciju o dopunskoj naknadi za nuklearnu štetu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, бр. 2/2008. стр. 377-387.
- Bianchi Andrea, *The Harmonization of Law on Liability for Evironmetal Damage in Europa: An Italian perspective, Jornal of Environmental Law*, бр. 6/1994. стр. 21-42.
- Boger S. Kenneth, *The Common Law of Public Nuisance in State Environmental Litigation, Boston College Environmental Affairs Law Review*, бр. 2/1975. стр. 367-392.
- Boyle A. E., *Globalising Environmental liability: The Interplay of National and International Law, Jornal of Environmental Law*, бр. 1/2005. стр. 3-26.
- Cane Peter, *Are Enviromental Harms Special? Jornal of Environmental Law*, бр. 1/2001. стр. 3-20.
- Cole H.. Daniel, *New Forms of Private Property: Property Rights in Environmental Goods*, u: *Encyclopedia of Law and Economics*, (ур. В. Bouckaert), Northampton, MA, 2010. стр. 274-314.
- Crawford Colin, *The Social Function of Property and the Human Capacity to Flourish, Fordham Law Review*, бр. 3/2011, стр. 1089-1134.
- Damjan Matija, *Idealne imisije industrijskih in infrastrukturnih objektov, Pravnik*, бр. 9-10/2010. стр. 573-606.
- Dix W. Noel, *Unaesthetic Sights as Nuisances, Cornell Law Review*, бр. 1/1939. стр. 1-17.
- Dragone Roy, *Nuisance Based on Aesthetic Considerations-Feldstein v. Kammauf, Maryland Law Review*, бр. 4/2012. стр. 345-350.

Epstein Richard, *A Theory of Strict Liability*, *Chicago Journals (Journals of Legal Studies)*, бр. 1/1973. стр. 151-204

Faure Michael, *Environmental Damage Insurance in the Theory and Practice*, у: *The Law and Economics of Environmental Policy*, UCL Centre for Law and the Environment and CSERGE, Universiteit Maastricht, стр. 1-62.

Finkelstein Claire, *Is Risk a Harm?* *University of Pennsylvania Law Review*, бр. 3/2003. Стр.963-1001

Gliha Igor, *Novo uređenje susjedskih odnosa u svijetlu prilagodbe hrvatskog građanskog poretka europskim*, *Das Budapester Symposium, Beiträge zur Reform des Sachenrechts in den Staaten Südosteuropas (Budimpeštanski simpozijum-Doprinos reformi stvarnog prava u državama jugoistočne Evrope)*, Edition Temmen, Bremen, 2003. стр. 48-65.

Hawk Neil, *Financing Environmental Improvement: The Use of Environmental Funds in EU and CEE Countries*, *European Energy and Environmental Law Review*, бр. 4/2003. стр. 113-120.

Hilson Chris, *Let's Get Physical: Civil Liability and the Perception of Risk*, *Journal of Environmental Law*, бр. 21/2009. стр. 33-57.

Hinteregger Monika, Joenig Elke, *Economic Loss Caused by GMOs in Austria*, *Tort and Insurance Law*, бр. 24/2008. стр. 63-77.

Jelinić Zvonimir, *Instrumenti zaštite kolektivnih interesa i prava u hrvatskom pravu - između stvarne potrebe za jačanjem vladavine prava i efikasnog pravosuđa te mogućih nesnalaženja*, *Godišnjak akademije pravnih znanosti Hrvatske*, бр. 1/2014. стр. 116-143.

Kariyawasam Kanchana, *Legal Liability, Intellectual Property and Genetically Modified Crops: Their Impact on World Agriculture*, *Pacific Rim Law & Policy Journal*, бр. 3/2010. стр. 459-485

Kecskes Gabor, *The Concepts of State Responsibility and Liability in Nuclear Law*, *Acta Juridica Hungarica*, бр. 2/2008. стр. 221-252.

Kenneth S. Abraham, *Environmental Liability and the Limits of Insurance*, *Columbia Law Review*, бр. 88/1988. стр. 942-988.

Klarić Petar, *Грађанскоправна заштита okoliša prema hrvatskom pravu*, у: *Pravne možnosti varovanja skupinskih interesov ljudi za zdravo okolje*, *Institut za civilno, primerijalno in mednarodno zasebno pravo*, Maribor, 1996. стр.74-86.

Klasiček Dubravka, *Zloupotreba prava u građanskom pravu*, *Pravni vjesnik*, бр. 1-2/2006. стр.173-188.

Kordelj De Villa Željka, Papafava Mirjana, *Ekonomski instrumenti u politici zaštite okoliša u Hrvatskoj-teorijska saznanja i iskustva, Privredna kretanja i ekonomska politika*, бр. 94/2003. стр. 27-66.

Latham Mark, et. al., *The Intersection of Tort and Environmental Law: Where the Twains Shoud meet and Depart*, *Fordham Law Review*, бр. 2/2011. стр. 737-773.

Lin Albert, *The Unifying Role of Harm in Environmental Law*, *Wiscosin Law Review*, бр. 3/2006. стр. 898-985.

Looney J. W., *Rylands v. Fletcher Revisited: A Comparison of English, Australian and American Approaches to Common Law Liability for Dangerous Agricultural Activities*, *Drake Journal of Agricultural Law* бр. 1/1996, стр. 149-170.

Lucas Bergkamp, *The Proposed Environmental Liability Directive*, *European Energy and Environmental Law Review*, бр. 11/2002. стр. 294-314.

Meisner Rosen Cristine, *"Knowing" Industrial Pollution: Nuisance Law and the Power of Tradition in a Time of Rapid Economic Change 1840-1864*, *Environmental History*, бр. 4/2003. стр. 565-597.

Pourcelet Michael, *Le navigation aerienne et le bruit*, *Canadian Yearbook of International Law*, стр. 45-68.

Puvača Bukovac Maja, *Sive zone izvanugovorne odgovornosti - područje moguće primjene pravila o odgovornosti na temelju krivnje i objektivne odgovornosti za štetu*, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rjeci*, бр. 1/2009. стр. 221-243.

Routh Kathleen, *A Landowner's Remedy Laid to Waste: State Preemption of Private Nuisance Claims Against Regulated Pollution Sources*, *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, бр. 3/1996. стр. 401-424.

Šago Dinka, *Ekološka tužba kao instrument građanskopravne zaštite okoliša*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, бр. 4/2013. стр. 895-915.

Smith P. George, Fernandez W. Griffin, *The Price of Beauty: An Economic Approach to Aesthetic Nuisance*, *Harvard Environmental Law Journal*, бр. 15/1991. стр. 53-83.

Strohsack Boris, *Imisije - odnos između stvarnopravne i obveznopravne zaštite*, *Naša zakonitost*, бр. 9-10/1990. стр. 1163-1173.

Tanega Joseph, *Implications of Environmental Liability on the Insurance Industry*, *Journal of Environmental Law*, бр. 1/1996. стр. 115-138.

Van den Broek G.M., *Environmental Liability and Nature Protection Areas-Will the EU Environmental Liability Directive actually lead to the restoration of damaged natural resources?*, *Utrecht Law Review*, бр. 1/2009, стр. 117-131.

Vizjak Sonja, *Odgovornost za štete u okolišu*, *Hrvatska pravna revija*, бр. 5/2012. стр. 47-50.

Vizjak Sonja, *Pretpostavke odgovornosti za naknadu štete zbog onečišćenja okoliša : prikaz sudske prakse*, *Hrvatska pravna revija*, бр. 2/2007. стр. 38-41.

Vujanić Vanesa, *Climate Change litigation and EU Environmental liability Directive*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, бр. 1/2011. стр. 135-164

Wilde L. Mark, *The EC Commission's White Paper on Environmental Liability: Issues and Implications*, *Journal of Environmental Law*, бр. 1/2001, стр. 21-37.

Williams M. Serena, *The Anticipatory Nuisance Doctrine: One Common Law Theory for Use in Environmental Justice Cases* *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, бр. 2/1995. стр. 223-251.

Електронски извори

A User's Guide to Bringing a Private Nuisance Action: <http://www.ppgbuffalo.org/wp-content/uploads/2010/06/Private-Nuisance-Users-Guide-1.pdf>.

Adler H. Jonathan, *How Property Rights Could Help Save the Environment: The Atlantic* <http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/05/how-property-rights-could-help-save-the-environment/257756/>

Baldwin F. Malcolm, *Historic Preservation in the Context of Environmental Law: Mutual Interest in Amenity*: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3342&context=lcp>

Bernasconi Christophe, *Civil Liability Resulting from Transfrontier Environmental Damage: A Case for the Hague Conference*: http://www.hcch.net/upload/wop/gen_pd8e.pdf

Boadi Richard, *Managing Liability Associated with Genetically Modified Crops*: <http://www.iphandbook.org/handbook/ch14/p05/>.

Cort Cases and Legal Precedents Related to Bees: <http://www.beesource.com/resources/elements-of-beekeeping/laws-related-to-bees-and-beekeeping/court-cases-and-legal-precedents-related-to-bees/>

Cranshaw W. S., *Nuisance Wasps and Bees*, Colorado State University Extension, Fact Sheet бр. 4/1996, Revised 12/2012: <http://www.ext.colostate.edu/PUBS/insect/05525.pdf>

Gospić Nataša, et. al, *Procena ekonomskih efekata integracije Srbije u EU u oblasti saobraćaja*, <http://www.fefa.edu.rs/files/pdf/StudijeIstrazivanja/04Saobraćaj.pdf>

Ireland Nikolas, *Just What Doctrine Ordered*, *Property Law Journal*, May 2013: http://www.forsters.co.uk/cmsfiles/pdf/NI_PLJ_060513.pdf

Juergensmeyer Julian Conrad, *Control of Air Pollution Through the Assertion of Private Rights*: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2135&context=dlj>

McKenna & Co, *Study of Civil Liability Systems for Remedying Environmental Damage*: http://ec.europa.eu/environment/legal/liability/pdf/civiliability_finalreport.pdf

Mobilni telefoni, bazne stanice i zdravlje (VIP brošura):

https://www.vipmobile.rs/upload/documents/BTS_Brosura_SRB.pdf

Morgan-Taylor Martin, *Light Pollution, Nuisance and Planning Laws in the UK: The Legal Methods of Controlling Light Pollution in the UK*:

<http://www.sustainablehealthybuildings.org/PDF/8th/martintaylor.pdf>

Oslobodioci Beograda - svetlosno zagađenje:

<http://www.oslobodioci.com/v2/index.php/typography/nastavni-materijal/geografija/160-svetlosno-zagadenje>

Radovanović Jasmina, *Štetno zračenje-otkrivanje, delovanje na čoveka i zaštita od njega kroz ljudsku istoriju*: <http://www.rastko.rs/cms/files/books/5062e69d9d3bc>

E-law resources: <http://www.e-lawresources.co.uk/>

Study of Civil Liability Systems of Remedyng Environmental Damage: http://www.asser.nl/upload/eel-webroot/www/documents/Dossiers/civiliability_finalreport.pdf

Štormar Boris, *Svetlosno zagađenje*,: http://svemir.files.wordpress.com/2009/11/lp_brosura_novo_a4.pdf

Veljković Nebojša, *Studija otpadnih voda i tehnički proces strategije održivog razvoja Srbije*, http://www.trstenicani.com/ts_ekologija/ts_eko_pdf/Studija_otpadnih_voda_Srbije.pdf

Wacke Andreas, *Protection of the Environmental in Roman law, Roman legal tradition*, бр. 1/2002, <http://www.romanlegaltradition.org/contents/2002/>

Правна регулатива

Међународни извори права

Agenda 21

Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Dispos

Basel Protocol on Liability and Compensation

Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity

Convention on Biological Diversity

Convention on Civil Liability for Damage resulting from Activities Dangerous to the Environment

Convention on Long-range Transboundary Air Pollution

Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage

Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes

Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents

Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy

Convention Relating to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Materia

Decleration on the United Nations Conference on the Human Environment

European Convention on Human Rights

International Convention on Civil Liability for Bunker Oil Pollution Damage

International Convention on Civil Liability for Damage Caused Carriage of Dangerous Goods by Road, Rail, and Inland Navigation Vassels

International Convention on Civil Liability for Oil Polluting Damage

International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage

Kyoto Protocol

Paris Convention on Nuclear Third Party Liability

Protocol on Civil Liability and Compensation for Damage Caused by the Transboundary Effects of Industrial Accidents on Transboundary Waters

Rio Decleration on Environment and Development

The United Nations Framework Convention on Climate Change

Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage

Наднационални извори права Европске уније

The Treaty of Lisbon

Regulation EC 1829/2003 on genetically modified food and feed
Regulation EC 1946/2003 on transboundary movements of genetically modified organisms
Regulation 2037/2000 EC of the European Parliament and of the Council on substances that deplete the ozone layer

Regulation EC 166/2006 of the European Parliament and of the Council concerning the establishment of a European pollutant release and transfer register.

Regulation EC 864/2007 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II)

Directive 2004/35 EC of the European Parliament on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage

Directive 2009/29 EC of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/87/EC so as to improve and extend the greenhouse gas emission allowance trading scheme of the community

Directive of the European Parliament and of the Council 2000/60/EC Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy

Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council on ambient air quality and cleaner air for Europe

Directive 2008/105/EC of the European Parliament and of the Council on environmental quality standards in the field of water policy

Directive 98/15 EC concerning urban waste-water treatment којом се мења и допуњава Директива 91/271.

Directive 2006/118/EC of European Parliament and of the Council on the protection of groundwater against pollution and deterioration.

Directive 91/676/EEC concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources

Directive 1999/30/EC relating to limit values for sulphur dioxide, nitrogen dioxide and oxides of nitrogen, particulate matter and lead in ambient air

Directive 2001/80/EC of the European Parliament and of the Council on the limitation of emissions of certain pollutants into the air from large combustion plants

Directive 2007/34/EC amending, for the purposes of its adaptation to technical progress Council Directive 70/157/EEC concerning the permissible sound level and the exhaust system of motor vehicles

Directive 2002/30/EC of the European Parliament and of the Council on the establishment of rules and procedures with regard to the introduction of noise-related operating restrictions at Community airports

Directive 2002/49/EC of the European Parliament and of the Council relating to the assessment and management of environmental noise

Directive 96/29/Euratom on laying down basic safety standards for the protection of the health of workers and the general public against the dangers arising from ionizing radiation

Directive 2003/122/Euratom on the control of high-activity sealed radioactive sources and orphan sources

Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council on waste

Directive 1999/31/EC on the landfill of waste

Directive 2005/32/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-using products and amending Directive 92/42/EEC and Directives 96/57/EC and 2000/55/EC of the European Parliament and of the Council

Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms

Directive 2003/87/EC of the European Parliament and on establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC

Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC

Directive 2006/11/EC of the European Parliament and of the Council on pollution caused by certain dangerous substances discharged into the aquatic environment of the Community

Directive 2008/1/EC of the European Parliament and of the Council concerning integrated pollution prevention and control

Recommendation 1947 (2010).

Recommendation on common principles for injunctive and compensatory collective redress mechanisms in the Member States concerning violations of rights granted under Union Law

Decision 406/2009/EC of the European Parliament and of the Council on the effort of Member States to reduce their greenhouse gas emissions to meet the Community's greenhouse gas emission reduction commitments up to 2020

EU strategy for smart, sustainable and inclusive growth

Green Paper on Remedying Environmental Damage

White Paper on Environmental Liability

Национални и правни прописи појединих држава

Правни прописи Србије

Устав Републике Србије (Службени гласник Републике Србије бр. 83/2006)

Закон о безбедности хране (Службени гласник РС бр. 41/2009)

Закон о водама (Службени гласник Републике Србије бр. 30/2010 и 93/2012)

Закон о генетички модификованим организмима (Службени гласник Републике Србије бр. 41/2009)

Закон о експропријацији (Службени гласник Републике Србије, бр. 53/95, Службени лист СРЈ, бр. 16/2001 - одлука СУС и Службени гласник Републике Србије, бр. 20/2009 и 55/2013-одлука УС)

Закон о заштити ваздуха (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009 и 10/2013)

Закон о заштити животне средине (Службени гласник Републике Србије бр. 66/1991, 83/1992, 53/1993, 67/1993, 48/1994, 53/1995).

Закон о заштити животне средине (Службени гласник РС бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009 др. закон, 72/2009 др. закон и 43/2011 одлука УС).

Закон о заштити од буке у животној средини (Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2009. и 88/2010.)

Закон о заштити од јонизујућих зрачења и нуклеарној сигурности (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009 и 93/2012.)

Закон о заштити од нејонизујућег зрачења (Службени гласник Републике Србије бр. 36/2009)

Закон о заштити потрошача (Службени гласник РС бр. 62/2014)

Закон о извршењу и обезбеђењу (Службени гласник Републике Србије бр. 31/2011, 99/2011 - др. закон, 109/2013-одлука УС и 55/2014.)

Закон о комуналним делатностима (Службени гласник Републике Србије бр. 88/2011).

Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације (Службени лист ФНРЈ бр. 86/1946.)

Закон о облигационим односима (Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89 и Службени лист СРЈ, бр. 31/93)

Закон о основама својинско-правних односа (Службени лист СФРЈ бр. 6/80 и 36/90, Службени лист СРЈ бр. 29/96 и Службени гласник РС бр. 115/2005 - др. закон).

Закон о парничном поступку (Службени гласник Републике Србије бр. 72/2011, 49/2013-одлука УС, 74/2013- одлука УС и 55/2014)

Закон о пољопривредном земљишту (Службени гласник Републике Србије, бр. 62/2006, 65/2008 - др. закон и 41/2009.)

Закон о превозу опасних материја (Службени лист СФРЈ, бр. 27/90, 45/90, Службени лист СРЈ, бр. 24/94, 28/96, 21/99, 44/99, 68/2002)

Закон о процени утицаја на животну средину (Службени гласник Републике Србије бр. 135/2004, 36/2009)

Закон о рударству и геолошким истраживањима (Службени гласник Републике Србије, бр. 88/2011)

Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину (Службени гласник Републике Србије бр. 135/2004, 36/2009)

Закон о управљању отпадом (Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2009 и 88/2010)

Закон о планирању и изградњи (Службени гласник Републике Србије бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013- одлука УС, 98-2013-одлука УС, 132/2014, 145/2014)

Закон о просторном плану Републике Србије од 2010 до 2020. године (Службени гласник Републике Србије бр. 88/2010)

Кривичним закоником (Службени гласник Републике Србије бр. 85/2005, 88/2005, - испр., 107/2005 - испр., 72/2009,111/2009,121/2012,104/2013,108/2014.)

Српски грађански законик

Уредба о граничним вредностима емисија за загађујућих материја за ваздух, (Службени гласник Републике Србије, бр. 71/2010 и 6/2011 - испр.)

Уредба о граничним вредностима емисије загађујућих материја у воде и роковима за њихово достизање (Службени гласник Републике Србије бр. 67/2011, 48/2012)

Правилник о границама излагања нејонизујућем зрачењу (Службени гласник Републике Србије бр. 104/2009)

Правилник о границама радиоактивне деконтаминације лица, радне и животне средине и начину спровођења деконтаминације (Службени гласник Републике Србије бр. 38/2011)

Правилник о дозвољеном нивоу буке у животној средини (Службени гласник Републике Србије, бр. 54/92.)

Национална стратегија одрживог развоја до 2017. (Службени гласник Републике Србије бр. 57/2008.)

Стратегија пољопривреде и руралног развоја (2014-2024) (Службени гласник Републике Србије бр. 85/2014.)

Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2015. (Службени гласник Републике Србије, бр. 44/05)

Стратегија управљања отпадом (2010-2019) (Службени гласник Републике Србије бр. 29/2010.)

Правни прописи појединих држава

Austrijski građanski zakonik (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch)

Francuski građanski zakonik (Code civile)

Grčki građanski zakonik (Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας – Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας)

Holandski građanski zakonik (Burgerlijk Wetboek)

Italijanski građanski zakonik (Codice civile)

Nemački građanski zakonik (Bürgerliches Gezetzbuch für das Deutsche Reich)

Nemački savezni zakon o zaštiti od štetnih delovanja na životnu sredinu (Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge)

Opšti imovinski zakonik Crne Gore

Poljski građanski zakonik (Kodeks cywilny)

Stvarnopravni zakonik (Uredni list Republike Slovenije бр. 87/2002 и 91/2013.)

Švajcarski građanski zakonik (Schweizerisches Zivilgesetzbuch)

Zakon o genetičkom inženjeringu Austrije (Gentechnikgesetz)

Zakon o genetskom inženjeringu Nemačke (Gentechnikgesetz)

Zakon o obveznim odnosima (Narodne novine, бр. 53/91, 73/91, 3/94, 7/96 и 112/99.)

Zakon o odgovornosti za atomske štete Nemačke (Atomhaftungsgesetz)

Zakon o odgovornosti za ekološke štete (Umwelthaftungsgesetz)

Zakon o održivom gospodarenju otpadom (Narodne novine бр. 94/2013)

Zakon o stvarnim pravima Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH бр. 66/2013 и 100/2013)

Zakon o stvarnim pravima Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske бр. 124/2008, 58/2009 и 95/2011.)

Zakon za sopstvenost i drugi stvarni prava Republike Makedonija (Službeni vesnik na Republika Makedonija бр. 18/2001, 92/2008, 139/2009, 35/2010.)

Zakon o svojinsko-pravnim odnosima Crne Gore (Službeni list Crne Gore бр. 19/2009.)

Zakon o ugostiteljskoj delatnosti (Narodne novine бр. 48/95, 20/97, 68/98, 45/99, 91/01, 117/01, 4/02, 117/03 и 42/05)

Zakon o ugostiteljskoj delatnosti Hrvatske (Narodne Novine бр. 138/06, 152/08, 43/09, 88/1050/12, 80/1330/14)

Zakon o vlasničko-pravnim odnosima (Službene novine Federacije BiH бр. 6/98, 29/03)

Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, бр. 11/01, 8/03, 40/04, 19/07)

Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima Hrvatske (Narodne novine бр. 91/96, 68/98, 137/99, 22/2000, 129/2000, 114/2001.)

Zakon o zaštiti voda Nemačke (Wasserhaushaltsgesetz)

Pravilnik o najvišim dopuštenim razinama buke u sredini u kojoj ljudi rade i borave (Narodne novine бр. 37/90)